МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 3

Видавничий дім «Гельветика» 2025

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Члени редакційної колегії:

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Маслов Ю. К. – доктор політичних наук, професор, голова Правління ГО «Альянс відновлення України»

Рудольф Кухарчик – декан факультету міжнародних відносин, Економічний університет в Братиславі

Ондрей Філіпець – Університет Палацького, Оломоуц (Чеська Республіка)

Долженков О. О. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Ростецька С. І. – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Гедікова Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Дунаєва Л. М. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології та соціальної роботи, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Проноза І. І. – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Кокорєв О. В. – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри журналістики, соціальних комунікацій та ІТ-права, Державний університет інтелектуальних технологій та зв'язку

Монолатій І. С. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Арабаджиєв Д. Ю. – доктор політичних наук, професор, начальник науково-дослідної частини, Запорізький національний університет

Аміран Хевцуріані – PhD у сфері міжнародних відносин, професор факультету права та міжнародних відносин, Грузинський технічний університет (Грузія)

Еліот Долан Еванс – доктор філософії, Університет Монаша (Австралія)

Яковлев Д. В. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології, політології та соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Яковлева Л. І. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Науковий журнал «Politicus» внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з політичних наук (спеціальність: С2 «Політологія») відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, протокол № 1 від 26 серпня 2025 року

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 225 від 01.02.2024 року. Ідентифікатор медіа: R30-02644.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (вул. Старопортофранківська, буд. 26, м. Одеса, 65020, pdpu@pdpu.edu.ua, тел. +38-048-752-98-10).

Мови видання: українська, англійська, німецька, польська.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ISSN 2414-9616 (Print)
ISSN 2664-6013 (Online)

© Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2025

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Стефурак Я. Є.
Еволюція політологічного осмислення феномену «громадянське суспільство»..... **7**

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Балан С. В.
Зміна парадигми сприйняття інформаційного суверенітету в умовах транзиту до інформаційної держави..... **13**

Буканов Г. М.
Політична комунікація як механізм формування політичного ринку в Україні..... **21**

Внучко С. М.
Трансформація традиційних ЗМІ в умовах цифровізації та глобалізації: виклики та перспективи..... **29**

Вовк С. О., Медведська В. Ю.
Синергетична модель політичної експертизи, моніторингу й консультування: методологічний контур..... **35**

Voichuk A. Yu.
The system of checks and balances in a semi-presidential republic..... **41**

Гедікова Н. П.
Державна політика у сфері національної безпеки України: актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання..... **47**

Гурик М. І., Джугла Н. В., Мельничук І. І.
Роль правих політичних партій у світовій історії: еволюція, сучасні виклики та перспективи..... **53**

Ковальов А. В.
Військово-політична комунікація в контексті глобального стратегічного лідерства: засоби та підходи до осмислення..... **59**

Коч С. В., Узун Ю. В.
Між демократією та диктатурою: парадокс теорії суспільного вибору..... **64**

Наумкіна С. М., Левенець М. Ю.
Реорганізація молодіжної політики в державотворчих процесах: український та європейський контекст..... **73**

Маркітантов В. Ю., Швець А. П.
Перспективи розвитку соціальних медіа в політичній комунікації України..... **78**

Марко О. В.
Виклики демократії в епоху цифровізації..... **84**

Тимошенко О. І., Левченко Л. О.
Політичні цінності демократії, плюралізму, стабільності як формотворча складова політики..... **90**

Проноза І. І., Цимбал С. Ю.
Інформаційна війна в сучасних інтернет-комунікаціях: українсько-європейські практики та виклики..... **97**

Черниш О. В.
Хештег як інструмент спротиву: соціальні мережі та мережеві практики протесту..... **103**

Юрьєв А. М.
Роль парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства..... **109**

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Горло Н. В.
Мілітарний складник у політичній культурі українського суспільства
в умовах російсько-української війни..... **116**

Лазарович М. В., Рудакевич О. М., Томахів В. Я.
Політичні технології, консолідація суспільства та євроінтеграція:
глобалізаційні виклики для політичної культури України та Польщі..... **123**

Михайлова О. Ю.
Пам'ять Другої світової війни в Україні як чинник меморіалізації
російсько-української війни..... **129**

Petraiev O. S.
Islamic fundamentalism as a systemic threat to the national security
of the Federal Republic of Germany..... **135**

Ястребова В. А.
Цивільний мілітаризм як елемент авторитарної консолідації в пострадянській автократії..... **143**

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Бондаренко Лев-О. К.
Євроінтеграція України: торгівля, виклики, аграрна політика ЄС..... **149**

Войтович О. І.
Безпековий аспект американо-британських «особливих відносин» (2013–2021 рр.)..... **155**

Гольцов А. Г.
Трансформації геополітичної ідентичності населення України під час війни..... **163**

Kalashlinska M. V.
Political instability as a driver of international system transformation..... **169**

Коновал А. П.
Практичне співробітництво НАТО на шляху поглиблення євроатлантичної інтеграції..... **174**

Марченко І. С.
Вектори зовнішньої політики США в умовах трампізму: зміна стратегічних пріоритетів..... **181**

Прихненко М. І., Анісов А. О.
Трансформація зовнішньої політики КНР на сучасному етапі..... **188**

Федунь О. В.
Зелене відновлення та європейська інтеграція України на засадах сталого розвитку..... **194**

РОЗДІЛ 5. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Шаповалова А. М.
Етнополітичні конфлікти в умовах глобалізації: сучасні виклики та динаміка..... **203**

CONTENTS

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF POLITICAL SCIENCE

Stefurak Ya. Ye.
The evolution of the political scientific understanding of the phenomenon of «civil society» **7**

SECTION 2. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Balan S. V.
Changing the paradigm of perception of information sovereignty in the context of transit to an informational state **13**

Bukanov G. M.
Political communication as a mechanism for forming the political market in Ukraine **21**

Vnuchko S. M.
Transformation of traditional media in the context of digitalization and globalization: challenges and prospects **29**

Vovk S. O., Medvedska V. Yu.
Synergistic model of political expertise, monitoring and consulting: methodological outline **35**

Voichuk A. Yu.
The system of checks and balances in a semi-presidential republic **41**

Hedikova N. P.
State policy in the field of national security of Ukraine: current problems and ways to solve them **47**

Huryk M. I., Dzhugla N. V., Melnychuk I. I.
The role of right-wing political parties in world history: evolution, contemporary challenges and prospects **53**

Kovalyov A. V.
Military-political communication in the context of global strategic leadership: means and approaches to understanding **59**

Koch S. V., Uzun Yu. V.
Between democracy and dictatorship: the paradox of public choice theory **64**

Naumkina S. M., Levenets M. Yu.
Reorganization of youth policy in state-building processes: Ukrainian and European context **73**

Markitantov V. Yu.
Prospects for the development of social media in political communication in Ukraine **78**

Marko O. V.
Challenges to democracy in the digital age **84**

Tymoshenko O. I., Levchenko L. O.
Political values of democracy, pluralism, and stability as a formative component of politics **90**

Pronoza I. I., Tsymbal S. Yu.
Information warfare in modern Internet communications: Ukrainian-European practices and challenges **97**

Chernysh O. V.
Hashtag as a tool of resistance: social networks and networked protest practices **103**

Yuriev A.M.
The role of parliamentarism in the process of political structuring of society..... **109**

SECTION 3. POLITICAL CULTURE AND IDEOLOGY

Horlo N. V.
The military component in the political culture of Ukrainian society during the Russian-Ukrainian war..... **116**

Lazarovych M. V., Rudakevych O. M., Tomakhiv V. Ya.
Political technologies, societal consolidation, and European integration: globalization challenges for the political culture of Ukraine and Poland..... **123**

Mykhailova O. Yu.
The memory of the second world war in Ukraine as a factor in the memorialization of the Russian-Ukrainian war..... **129**

Petraiev O. S.
Islamic fundamentalism as a systemic threat to the national security of the Federal Republic of Germany..... **135**

Yastrebova V. A.
Civil militarism as an element of authoritarian consolidation in a post-soviet autocracy..... **143**

SECTION 4. POLITICAL PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL SYSTEMS AND GLOBAL DEVELOPMENT

Bondarenko Lev-O. K.
Ukraine's European integration: trade, challenges, EU agricultural policy..... **149**

Voytovych O. I.
The security aspect of the American-British «special relationship» (2013–2021)..... **155**

Goltsov A. H.
Transformations of the geopolitical identity of Ukraine's population during the war..... **163**

Kalashlinska M. V.
Political instability as a driver of international system transformation..... **169**

Konoval A. P.
Practical cooperation of NATO on the way of deepening Euro-Atlantic integration..... **174**

Marchenko I. S.
US foreign policy vectors under trumpism: shifting strategic priorities..... **181**

Prykhnenko M. I., Anisov A. O.
The transformation of China's foreign policy at the current stage..... **186**

Feduń O. V.
Green recovery and European integration of Ukraine based on the principles of sustainable development..... **194**

SECTION 5. ETHNOPOLITICAL SCIENCE AND ETHNOPOLITICAL STUDIES

Shapovalova A. M.
Ethnopolitical conflicts in the context of globalization: modern challenges and dynamics..... **203**

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Стефурак Ярослав Євгенович

Еволюція політологічного осмислення феномену «громадянське суспільство»

УДК 323.21
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.1

Стефурак Ярослав Євгенович
аспірант кафедри політичних інститутів та процесів
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0009-0003-0635-2402

Проаналізовано перебіг концептуалізації феномену, а у політичній науці концепції «громадянське суспільство». На основі проведеного аналізу з'ясовано, що ключовими маркерами оцінки громадянського суспільства у зарубіжній політичній думці є, по-перше, співвідношення його функцій і повноважень з державними, по-друге, розуміння самої характеристики «громадянське», якою позначається належність спільноти до певної держави (державного утворення) і підкреслюється якісний стан (етап еволюції) суспільства, яке збільшує дистанцію від держави, водночас набуваючи нових ознак спроможності брати відповідальність за соціально-економічний розвиток країни. Відтак наголошено на змістовній нетотожності дефініцій «населення»/ «народ» / «суспільство» і «громадянське суспільство».

Методологічно забезпечив розв'язання поставлених дослідницьких завдань комплекс підходів, до якого увійшли синергетичний, порівняльно-історичний, компаративний методи. Це дозволило охопити науковим пошуком складні відкриті соціальні системи, які постійно еволюціонують. Критичний та постструктуралістський підходи уможливили розуміння, як формуються дискурси громадянського суспільства, його взаємозв'язок із владою, ідеологією, фактами нерівності у суспільствах тощо.

З'ясовано, що політологічні підходи до етапізації осмислення феномену «громадянське суспільство» ґрунтуються або на послідовності культурно-історичних і історично-політичних епох (як-от античний, концептуальний Нового часу, ліберально-демократичний, інституційний (демократизації), глобалізаційний етапи), або на фокусі уваги до вказаної проблематики провідних політичних філософів (Дж. Локк, Т. Гоббс, Г. Гегель, А. Фергюсон, А. де Токвіль, А. Грамші, Г. Арендт, Р. Дарендорф та ін.). Акцентовано, що низка підходів за початкову точку відліку беруть не період античності, а середину XVIII ст., коли сформувалося розуміння поняття «громадянство» (на противагу «підданству»), а згодом було покладено початок громадянському активізму у конфігурації революційних виступів в різних країнах Європи. Еволюція концептуалізації громадянського суспільства виявляється у постійному розширенні його меж упливу – від національних держав до глобального виміру. Дискусійним же залишається питання найвищої цінності громадянського суспільства – чи є нею безпосередньо людина-громадянин, чи загальне благо усього суспільства у будь-яких із означених меж.

Ключові слова: *громадянське суспільство, функції громадянського суспільства, демократія, демократизація, політичні цінності, політологія.*

Вступ. Громадянське суспільство (далі ГС – авт.) як феномен, явище, особлива сфера суспільно-державних відносин перебуває у процесі перманентного розвитку, який за низкою ознак (ступенем впливу на добробут населення, захист прав і свобод людини, просторовістю і темпоральністю, розширенням інструментів для контролю за діями державно-владних інститутів і акторів) можемо охарактеризувати як еволюцію, тобто перехід від одного неформалізованого стану до іншого. Аргументом на користь такого підходу є визначення громадянського суспільства як якісно нового типу суспільства з більш високим рівнем розвитку соціальної спільноти, більш високим рівнем її зрілості, розумності й справедливості [1, с. 132]. Таке трактування об'єктивно дає привід вважати, що жоден стан розвитку громадянського суспільства не є кінцевим, а відтак і жодна концепція не може вважатися вичерпною, що особливо унаочнюється глобалізаційним впливом на масштабування громадських рухів, течій, ініціатив і, як результат, появу глобального громадянського суспільства, роль у якому українського контексту є особливо помітною в умовах повномасштабної російсько-української війни.

Мета і завдання. Метою наукової розвідки є з'ясування еволюційних маркерів розвитку теорії громадянського суспільства, а значить: аналіз зміни у системі координат «держава – громадянське суспільство», оцінка функціональній спроможності ГС, гнучкості його меж – як географічних, так і функціональних, виокремлення спектру дискусійних питань, які залишають тему розбудови громадянського суспільства актуальною для сучасної політології.

Методи дослідження. Проблематика громадянського суспільства завжди знаходилася у полі зору міждисциплінарного методологічного дискурсу, тому й методи дослідження є мультидисциплінарними і включають синергетику, яка, за

визначенням М. Кельмана і Н. Мельник, розглядає багаторівневі системи, що еволюціонують, розвиваються, а до таких і належить суспільство з його підсистеми [3, с. 14]. Порівняльно-історичний метод дозволив співставити стан теоретичної розробки теми ГС з поточною політичною тенденцією. Критичний та постструктуралістський підходи уможливили розуміння, як формуються інтерпретації громадянського суспільства, його взаємозв'язок із владою, ідеологією, фактами нерівності у суспільствах тощо. Структурно-функціональний метод сприяв комплексному вивченню місця та основних напрямків діяльності структур громадянського суспільства, а також з'ясовуванню їхніх функцій в суспільстві (наприклад, представництво інтересів, контроль за владою, соціалізація тощо).

Результати. Український соціолог М. Ковалевський вважав, що суспільство розвивається еволюційно, проходячи через певні стадії становлення. Цей процес відбувається внаслідок розвитку економіки, соціальних інститутів та правових систем. Громадянське суспільство в його концепції – це етап еволюції, який формується на основі зрілих соціальних відносин і усталення правових норм [10, с. 196].

Наведемо кілька підходів до класифікації традицій і етапів становлення теорії громадянського суспільства, які ґрунтуються на різних ключових маркерах еволюції. Свого часу дослідник С. Рябов виокремлював дві фази у вивченні ГС: перший, коли в основу вивчення було покладено опозиційну пару «природне – громадянське» (Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо); другий, коли її змінила пара «громадянське – державне» (Г. Гегель, А. де Токвіль) [7, с. 76]. Натомість науковиця А. Колодій виділяє такі історичні моделі громадянського суспільства:

– молоде буржуазне суспільство (XVII – перша половина XIX ст.), яке утверджувало ліберальні свободи і підкорялося закону, якому ринок надавав механізми саморегуляції, звільняючи неполітичну сферу від потреби в державній регламентації. Тоді спільні інтереси були тим цементом, що з'єднував людей поза впливом політиків і уряду;

– «здичавіле» громадянське суспільство (кінець XIX – перша половина XX ст.), чий стан зумовило спочатку розповсюдження бідності та «нецивільного» поводження тих, кого нині називають олігархами, а потім гіпертрофія державних функцій «легітимного насильства», що вилилося в утвердження тоталітарних режимів (фашизм і сталінізм). У суспільному житті цього періоду домінували нецивільні форми розв'язання конфліктів, монополізувалась економіка, зростав вплив грошових мішків на державну політику, олігархізувалися політичні партії. Відповідно і в теорії громадянське суспільство було оголошене ареною зіткнення інтересів, непримиренної боротьби класів, яка неминуче його зруйнує;

– сучасне громадянське суспільство (з кінця XX ст.), коли основними теоретичними завданнями стали операціоналізація поняття задля глибшого соціологічного вивчення реальних громадянських суспільств, описання їх різноманітних моделей, дослідження цього явища на рівні інститутів, культури і практичної взаємодії. Також ідеться про утвердження певних інститутів регіонального (наприклад у Європейському Союзі) чи навіть глобального громадянських суспільств [5, с. 30–35].

У викладі іншого дослідження А. Колодій вказує, що ранні концепції громадянського суспільства головною його складовою визначали економіку, яка у подальшій концептуалізації ГС доповнилася сферою «громадського неполітичного спілкування з власною громадською думкою», ще пізніше – мораллю, етикою та цивілізаційною роллю [4].

Вітчизняна дослідниця громадянського суспільства О. Тіхонова виокремлює такі стадії розвитку його ідеї:

1. Початкова стадія (античність – кінець XVI ст.), коли у Давній Греції та Давньому Римі виникають перші конфігурації довершення громадянського суспільства, з'являється поняття «societas civilis» (за латинською термінологією Цицерона), яке перекладається як «громадянське суспільство».

2. Друга стадія – концептуалізації ідеї громадянського суспільства (початок XVII ст. – перша половина XVIII ст.). Класики світової політичної філософії Г. Гроцій, Ж. Боден, Т. Гоббс, Дж. Локк, Д. Юм, Ж.-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є та ін. розглядають громадянське суспільство як політичне суспільство, як наслідок суспільного договору (слово «civilitas» інтерпретується як управління, громадянство, держава, політика, громадянське суспільство).

3. Третя (легітимаційна) стадія (друга половина XVIII ст. – перша чверть XX ст.), котра дає початок укріпленню ідеї ГС (Г. Гегель, Дж. Ст. Мілль, Т. Пейн, Б. Спіноза, А. де Токвіль та ін.).

4. Четверта (інституційна) стадія (друга чверть XX ст. – рубіж XX–XXI ст.), яка зумовила оновлення ідеї громадянського суспільства в контексті модернізаційних процесів у країнах Європи (за винятком періоду Другої світової війни, що мав свою специфіку). Відбувається стрімка інституціоналізація ГС і пошук позитивної взаємодії його інститутів та держави.

5. П'ята (глобалізаційна) стадія (рубіж XX–XXI ст. – сьогодення), яка характеризується тим, що громадянське суспільство стає не лише предметом теоретизування в наукових колах, але й феноменом, доступним для повсякденної свідомості. Триває розбудова інформаційної цивілізації (на становлення якої надзвичайний вплив має глобалізація), а також вироблення нових механізмів

взаємодії ГС, держави й інших суб'єктів у рамках сучасних політичного й інформаційного простору [9, с. 208–211].

Український учений В. Савенко виділяє дві традиції у наукових спробах інтерпретації сутності та дефініціювання змісту громадянського суспільства: квалітативну (Г. Горацій, Т. Гобсс, Дж. Локк), яка зосереджується на характеристиці якісного стану життя суспільства, фіксуючи такий рівень його розвитку, коли воно стає громадянським, та локальну (Г. Гегель), що кваліфікує громадянське суспільство як сферу особливих, специфічних відносин в загальній структурі соціальних активностей, зв'язків і явищ. Тут автор наголошує на винятковості ГС, яке «існує не всередині держави, а поряд із нею, і є сферою матеріальних умов життя, де індивіди пов'язані спільними інтересами», і вказує, що основоположною ідеєю більшості актуальних концепцій громадянського суспільства є безапеляційне й абсолютне визнання того, що держава як інституція існує для того, щоб служити інтересам кожної конкретної особи зокрема та панівної частини суспільства загалом [8, с. 133–134].

Спробуємо простежити еволюцію політологічного осмислення феномену «громадянське суспільство» крізь призму зміни культурно-історичних епох, яка, так чи інакше, супроводжувалася складним процесом розвитку ідей про взаємовідносини між індивідом, суспільством та державою.

Античний період. Тоді Платон і Аристотель не розділяли державу і суспільство, тобто поліс був одночасно і політичною, і соціальною спільнотою, громадянське життя було тотожним активній участі у політичному житті, а громадянин – особі, яка бере участь у врядуванні доступними (наданими державою) способами.

Середньовіччя відзначалося пануванням релігійної доктрини, тоді як ідея громадянського суспільства як автономної сфери майже зникла – все підпорядковувалося церкві та монархії. Така диференціація знайшла відображення у теоріях Августина Блаженного про «Град Божий» і «Град земний», однак тоді ще не йшлося про поняття автономного громадянського суспільства.

У Новий час (XVII–XVIII ст.) виникає розуміння громадянського суспільства як простору між особистістю і державою, який функціонує на основі права, власності та свободи [16, с. 1765–1766]. Ключові ідеї обґрунтування ГС у цей період належать авторству Т. Гоббса, який називав державу наслідком договору для подолання «війни всіх проти всіх», а суспільство – підпорядкованим такій державі, Дж. Локка, котрий визначав громадянське суспільство як гарант прав і власності індивіда, Ш.-Л. Монтеск'є, якому належить ідея розподілу влади – основи політичного плюралізму, Ж.-Ж. Руссо з його аргументацією суспільного договору та волі народу як джерела влади. Не менш важливим є внесок у трансформацію візії громадянського суспільства дослідження А. Фергюсона «Есе про історію громадянського суспільства» (1767 р.) [13], де автор визнає нову характеристику суспільства – його комерційність, а ще здатність об'єднуватися в асоціації як з метою захисту, так і відстоювання інтересів. Подальшій структурованості і категоріальній довершеності ГС сприятиме поява інституту громадянства у його сучасному розумінні, він надав людині нового статусу – громадянина певної держави, а з ним нехай спочатку і формальних, але вже публічно артикульованих прав (на свободу, рівність, народний суверенітет тощо). Безумовно описані процеси пов'язані із наслідками Французької революції та ухвалення Декларації прав людини і громадянина 1789 р.

XIX століття дало політичній науці глибше розуміння автономії громадянського суспільства та його ролі у протистоянні державному абсолютизму. Німецький філософ Г. Гегель у праці «Філософія права» розмежував громадянське суспільство і державу, «віддавши» першому сферу приватних інтересів і економіки, другій – статус вищої моральної інстанції [14]. У цій роботі викладено концепцію моральності, яка включає три ступені: сім'ю, громадянське суспільство і державу. Громадянське суспільство Г. Гегель розглядає як сферу, де індивіди переслідують приватні інтереси та задовольняють свої потреби через систему праці, обміну та права [14]. Тут же варто згадати основоположника марксизму К. Маркса, який визначив громадянське суспільство як простір класового антагонізму, надбудову, що відображає інтереси буржуазії [17, с. 251].

Сучасність, починаючи з XX ст., відзначилася переосмисленням громадянського суспільства у контексті демократії, прав людини, плюралізму, громадського активізму. І тут доцільно акцентувати концептуальні наукові розробки у контексті неомарксизму (А. Грамші), де ГС – інструмент ідеологічного контролю і одночасно середовище боротьби за гегемонію; ліберальної традиції (А. де Токвіль, Г. Арендт, Р. Дарендорф), котра ототожнює громадянське суспільство з основою демократії, простором саморегулювання, волонтерства, медіа та асоціацій; критичної теорії суспільства (Ю. Габермас), якою громадянському суспільству віддані межі публічної комунікації та формування громадської думки [2].

Як зазначають данські політологи Л. Еггольм і Л. Касперсен, з кінця 1980-х років громадянське суспільство почало розглядатися як таке, що відіграє особливу роль не лише як запобіжник державним монополіям, але й як трансформаційний та привілейований простір критики, тоді як добровільні організації (асоціації) стали відповідати за

захист спільного блага. Тут доцільно звернутися до галузевих дискусій, де, з одного боку, відстоюється ідея емпірично локалізувати громадянське суспільство в певній соціальній сфері або секторі, утвореному добровільними клубами та об'єднаннями, а з іншого боку, існує більш нормативне визначення ГС, яке посилається на комунітарну перспективу, наголошуючи на певних мотивах, способах дій та взаємодії як на перевагах. Центральним тут є уявлення про те, що ввічливість та громадський або громадянський дух нормативно розрізняються як чесноти та цінності, що розглядаються як ключ до самої ідеї громадянського суспільства [12].

Описаний вище сучасний період є чи не найкоротшим у послідовних етапах розвитку теорій громадянського суспільства, але залишається визначальним у частині аргументації спроможності ГС дистанціюватися від держави та її інститутів з одночасною розбудовою власного інституційного конструкту з відповідними функціями, баченням призначення, а в моменти історичних зламів – місії суспільства нової якості. Остання, на нашу думку, полягала у формуванні противаги державним впливам на життя соціуму та його членів, відстоюванні групових інтересів, кристалізації загальноприйнятних цінностей, які згодом стали ототожнюватися із ключовими цінностями громадянського суспільства як такого.

Початок XXI ст. – період модерних інтерпретацій громадянського суспільства, яке стало сприйматися як індикатор демократичності, арени демократичної консолідації, що було тісно пов'язано з парадигмою переходу та очікуванням, що ці два процеси – розвиток громадянського суспільства та демократична консолідація – повинні підживлювати один одного, або що розвиток ГС є передумовою ліберально-демократичного порядку [15]. Наголосимо, що сильне громадянське суспільство й досі розглядається як неминуча кінцева мета політичної трансформації, незважаючи на разючі відмінності між країнами і начебто неполітичний характер ГС.

Визначений модерний етап характеризується появою чітких обрисів інституційної надбудови громадянського суспільства, яке вже спирається на неурядові організації, профспілки, громадські рухи, незалежні медіа, але, у той же час, приймає нові виклики, передусім щодо інформаційного суспільства, малокерованих процесів у кіберпростірі, участі ГС у глобальних трансформаціях. Цей же етап дозволяє говорити про вплив громадянського суспільства на посттоталітарні країни, де очевидним прикладом є Україна після Помаранчевої революції (2004 р.), Революції Гідності (2013–2014 рр.) і майбутнього консолідованого суспільного спротиву російській військовій агресії (починаючи з 2014 р.). Український кейс – це унікальний зразок прецедентного громадянського суспільства, здатного до оперативної мобілізації, консолідації цілей та бачення їх досягнення, створення мережевих зв'язків для ефективної комунікації всередині ГС та з міжнародними урядовими і неурядовими структурами. Роль держави в описаних процесах переважно декларативна, що виявляє себе у чинних нормах достатньо демократичного законодавства, державних стратегій розвитку/підтримки ГС в країні та подібних за змістом документів, ініціативах щодо різноформатних обговорень поточної соціальної ситуації і стану громадських інституцій.

Тепер спробуємо продемонструвати інший ракурс на перебіг осмислення сутності і призначення ГС, тримаючи у фокусі саме усталені теорії громадянського суспільства. У результаті отримаємо етап класичних теорій, який охопить період від античних часів до XVIII ст. (до попередньо згадуваних учених додамо Платона та Аристотеля), гегелівсько-марксистський етап (XIX ст.), ліберально-демократичний період (XIX–XX ст.), неомарксистську та критичну теорії (XX ст.) з подальшим поверненням до теорій демократизації і ролі у ній громадянського суспільства, етап глобалізації ГС (кінець XX–XXI ст.). Саме концепт глобального громадянського суспільства – новий предметний рівень у вивченні ГС, який вже вийшов за межі наукових теорій і знаходить відображення у розвитку наднаціональних форм громадянського суспільства (наприклад, екологічні або правозахисні мережі, гуманітарні (волонтерські) рухи та ін.).

Як зазначає професор В. Марчук, ефективність реалізації громадянських ініціатив на глобальному рівні визначає наявність трьох основних факторів: практичне втілення ідей глобалізації; розповсюдження світової мережі Інтернет; розширення національних та транснаціональних соціальних мереж [6].

Серед причин масштабування громадянського суспільства вчені називають, зокрема, глобальне поширення демократії. Однак наголошується, що життєздатність і сила громадянського суспільства з роками змінювалися географічно, і регіони з історією сталого розвитку, конкурентної політики і політичного плюралізму, такі як Північна Америка і Західна Європа, мають найсильніші громадянські суспільства. І навпаки, регіони з довгою історією жорсткої диктатури і відсталого розвитку, такі як Південна, Східна і Південно-Східна Азія, а також Близький Схід, Африка і т.д., мають слабші громадянські суспільства. Справа у тому, що «історичні події мають важливі наслідки для розвитку громадянського суспільства» в усьому світі [11].

Висновки. Отже, еволюція осмислення феномену «громадянське суспільство – це рух від ототожнення з державою (античність/класичні теорії) до розуміння як незалежної сфери між індивідом і державою (сучасні підходи), а згодом – до мережування простору публічної взаємодії, у якому під

впливом глобалізації та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій з'являється глобальне громадянське суспільство.

Проблематика дослідження громадянського суспільства унікальна тим, що жоден із розглянутих у статті підходів не є вичерпним, а їхня сукупність залишає по собі низку дискусійних питань, які переходять від одного етапу політологічного осмислення феномену «громадянське суспільство» до іншого. Навіть визначення сутності ГС залишається предметом міждисциплінарних обговорень, додаючи все нових аргументів у трактуванні громадянського суспільства як: сфери паритетних суспільно-державних відносин; якісної характеристики суспільства; соціального або ж соціально-політичного інституту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Веніславський Ф. *Конституційне право України в схемах і таблицях : навч. посіб.* Харків : Право, 2014. 376 с.

2. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості. Львів : Літопис, 2000. 321 с.

3. Кельман М., Мельник Н. *Самоорганізація народу як фактор формування громадянського суспільства в Україні.* Монографія. Львів : Видавництво «Растр-7», 2018. 212 с.

4. Колодій А. Історична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу). *Часопис «І».* 2001. № 21. URL: http://www.ji.lviv.ua/n21texts/kolodij.htm

5. Колодій А. *На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. Монографія.* Львів : Видавництво «Червона Калина», 2002. 276 с.

6. Марчук В. Концептуалізація громадянського суспільства: сучасний політологічний дискурс. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія.* 2016. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpu_Polit_2016_10_13

7. Рябов С. *Політологічна теорія держави.* 22-е вид. К. : Тандем, 1996. 239 с.

8. Савенко В. Еволюція ідеї громадянського суспільства та уявлень про неї. *Російсько-українська війна: право, безпека, світ: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції*. Тернопіль : Західноукраїнський національний університет, 2022. С. 132–136.

9. Тіхонова О. Становлення ідеї громадянського суспільства. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії.* 2020. № 30. С. 207–211.

10. Токар М., Шандор Ф. *Соціологія громадянського суспільства : інституціональний вимір : навчальний посібник.* Ужгород : РІК-У, 2024. 228 с.

11. Bernhard M., Tzelgov E., Jung, D.-J., Coppedge, M., & Lindberg, S. I. *The Varieties of Democracy Core Civil Society Index. Gothenburg: The Varieties of Democracy Institute.* 2015. URL: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/40672/gupea_2077_40672_4.pdf?sequence=4&isAllowed=y

12. Egholm L., Kaspersen L. Introduction to the Special Issue «Beyond Civil Society»: Advancing a Post-sectoral Conception of Civil Society – Moving Beyond Civil Society? *International Journal of Politics, Culture, and Society.* 2021. Vol. 34. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s10767-020-09372-6

13. Ferguson A. *An Essay on the History of the Civil Society*. Cambridge University Press, 1995. 290 p.

14. *Hegel's philosophy of right*. London : George Bell and Sons, 1896. 410 p. URL: https://ia601302.us.archive.org/22/items/cu31924014578979/cu31924014578979.pdf

15. Pietrzyk-Reeves D. Rethinking Theoretical Approaches to Civil Society in Central and Eastern Europe: Toward a Dynamic Approach. *East European Politics and Societies.* 2022. Vol. 36. URL: https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/08883254221081037

16. Rudolph S. H. Civil Society and the Realm of Freedom. *Economic and Political Weekly.* 2000. Vol. 35. P. 1762–1769.

17. Schwartz N. L. *Distinction between Public and Private Life : Marx on the Zōon Politikon*. Political Theory. 1979. P. 245–266.

REFERENCES:

1. Venislavskyi, F. (2014). Konstytutsiine pravo Ukrainy v skhemakh i tablytsiakh : navch. posib. [Constitutional law of Ukraine in diagrams and tables: a textbook]. Kharkiv : Pravo. 376. [in Ukrainian]

2. Habermas, Yu. (2000). Strukturni peretvorennia u sferi vidkrytosti [Structural Transformations in the Sphere of Openness]. Lviv : Litopys. 321. [in Ukrainian]

3. Kelman, M., Melnyk, N. (2018). Samoorhanizatsiia narodu yak faktor formuvannia hromadianskoho suspilstva v Ukrainy [Self-organization of the people as a factor in the formation of civil society in Ukraine]. Lviv : Vydavnytstvo «Rastr-7». 212. [in Ukrainian]

4. Kolodii, A. (2001). Istorychna evoliutsiia hromadianskoho suspilstva ta uiavlen pro noho (formuvannia idealu) [Historical evolution of civil society and ideas about it (formation of the ideal)]. Chasopys «I». 21. URL: http://www.ji.lviv.ua/n21texts/kolodij.htm [in Ukrainian]

5. Kolodii, A. (2002). Na shliakhu do hromadianskoho suspilstva. Teoretychni zasady y sotsiokulturni peredumovy demokratychnoi transformatsii v Ukraini [On the way to civil society. Theoretical foundations and socio-cultural prerequisites of democratic transformation in Ukraine]. Monohrafiia. Lviv : Vydavnytstvo «Chervona Kalyna». 276. [in Ukrainian]

6. Marchuk, V. (2016). Kontseptualizatsiia hromadianskoho suspilstva: suchasnyi politolohichnyi dyskurs [Conceptualization of civil society: modern political science discourse]. Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Politolohiia.10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpu_Polit_2016_10_13 [in Ukrainian]

7. Riabov, S. (1996). Politolohichna teoriia derzhavy [Political Theory of the State]. 22-e vyd. K. : Tandem. 239. [in Ukrainian]

8. Savenko, V. (2022). Evoliutsiia idei hromadianskoho suspilstva ta uiavlen pro nei [Evolution of the idea of the civil society and ideas about it]. Rosiisko-ukrainska viina: pravo, bezpeka, svit: Materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Ternopil : Zakhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet. 132–136. [in Ukrainian]

9. Tikhonova, O. (2020). Stanovlennia idei hromadianskoho suspilstva [The formation of the idea of civil society]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filos.-politoloh. studii. 30. 207–211. [in Ukrainian]

10. Tokar, M., Shandor, F. (2024). Sotsiolohiia hromadianskoho suspilstva : instytutsionalnyi vymir : navchalnyi posibnyk [Sociology of civil society: institutional dimension: textbook]. Uzhhorod : RIK-U. 228. [in Ukrainian]

11. Bernhard, M. (Ed.). (2015). The Varieties of Democracy Core Civil Society Index. Gothenburg : The Varieties of Democracy Institute. URL: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/40672/gupea_2077_40672_4.pdf?sequence=4&isAllowed=y [in English]

12. Egholm, L., Kaspersen, L. (2021). Introduction to the Special Issue «Beyond Civil Society» : Advancing a Post-sectoral Conception of Civil Society – Moving Beyond Civil Society? International Journal of Politics, Culture, and Society. 34. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s10767-020-09372-6 [in English]

13. Ferguson, A. (1995). An Essay on the History of the Civil Society. Cambridge University Press. 290. [in English]

14. Hegel's philosophy of right. (1896). London : George Bell and Sons. 410. URL: https://ia601302.us.archive.org/22/items/cu31924014578979/cu31924014578979.pdf [in English]

15. Pietrzyk-Reeves, D. (2022). Rethinking Theoretical Approaches to Civil Society in Central and Eastern Europe: Toward a Dynamic Approach. East European Politics and Societies. 36. URL: https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/08883254221081037 [in English]

16. Rudolph, S. H. (2000). Civil Society and the Realm of Freedom. Economic and Political Weekly. 35. 1762–1769. [in English]

17. Schwartz, N. L. (1979). Distinction between Public and Private Life : Marx on the Zōon Politikon. Political Theory. 245–266. [in English]

The evolution of the political scientific understanding of the phenomenon of «civil society»

Stefurak Yaroslav Yevhenovych

Postgraduate Student at the Department of Political Institutions and Processes
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0009-0003-0635-2402

The course of theoretical understanding of the phenomenon and the concept of «civil society» in political science is analyzed. Based on the analysis, it is found that the key markers for assessing civil society in foreign political thought are, first, the relationship between its functions and powers and those of the state, and second, the understanding of the very characteristic of «civil», which denotes the community's belonging to a particular state (state formation) and emphasizes the qualitative state (stage of evolution) of society, which increases the distance from the state while acquiring new signs of the ability to take responsibility for the social and economic development of the country. Therefore, the substantive differences between the definitions of «population», «people», «society», and «civil society» are emphasized.

Methodologically, the research tasks were solved using a set of approaches, including synergistic, comparative-historical, and comparative methods. This allowed for a comprehensive analysis of complex, open social systems that are constantly evolving. Critical and poststructuralist approaches made it possible to understand how civil society discourses are formed, their relationship with power, ideology, facts of inequality in societies, etc.

It has been established that political science approaches to the staging of the phenomenon of «civil society» are based either on the sequence of cultural-historical and historical-political eras (such as the ancient, conceptual modern, liberal-democratic, institutional, and globalization stages), or on the focus of attention to the specified issues by leading political philosophers (J. Locke, T. Hobbes, G. Hegel, A. Ferguson, A. de Tocqueville, A. Gramsci, H. Arendt, R. Dahrendorf, etc.). It is emphasized that a number of approaches take as their starting point not the period of antiquity, but the middle of the 18th century, when the understanding of the concept of «citizenship» (as opposed to «subjecthood») was formed, and later the beginning of civic activism in the form of revolutionary uprisings in various European countries. The evolution of the conceptualization of civil society is reflected in the constant expansion of its sphere of influence – from nation states to the global dimension. However, the question of the highest value of civil society remains debatable – whether it is the individual citizen or the common good of society as a whole within any of the above-mentioned boundaries.

Key words: *civil society, functions of civil society, democracy, democratization, political values, political science.*

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Балан Сергій Вікторович

Зміна парадигми сприйняття інформаційного суверенітету в умовах транзиту до інформаційної держави

УДК 32.329
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.2

Балан Сергій Вікторович
кандидат політичних наук, старший науковий співробітник
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького Національної академії наук України
вул. Трьохсвятительська, 4, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-9421-7037

Актуальність даної статті визначається зростанням ролі інформаційного суверенітету як провідної властивості сучасної інформаційної держави, що легітимізує державну владу та уможливлює реалізацію суверенних прав. У статті досліджуються політичні та правові основи інформаційного суверенітету як ключового принципу в архітектурі сучасної інформаційної держави. Проаналізовано концептуальні визначення, історичну еволюцію та інституційні механізми, за допомогою яких держави здійснюють контроль над інформаційним простором. Спираючись на міждисциплінарну літературу, у статті обґрунтовується теза, що інформаційний суверенітет не є сталою юридичною категорією, а є дискурсивним і стратегічним процесом, зміст якого варіюється залежно від національних можливостей та пріоритетів політики окремо взятої національної держави. Висвітлено структурні виклики, пов'язані з цифровою глобалізацією, і підкреслено, як інформаційний суверенітет лежить в основі економічних, політичних, гуманітарних і воєнних вимірів державності. Зрештою, зроблено висновок, що інформаційна держава визначається її здатністю підтримувати та захищати свій інформаційний суверенітет, що робить його центральним організаційним принципом сучасного врядування.
У статті також представлено порівняльний аналіз підходів до забезпечення інформаційного суверенітету в різних країнах. Зроблено акцент на відмінностях між нормативною, технічною та юридичною формами суверенітету. Автор стверджує, що ефективне забезпечення інформаційного суверенітету вимагає балансу між контролем і відкритістю, суверенітетом і співпрацею, безпекою і правами людини. Особлива увага приділяється ролі держави у формуванні власної цифрової інфраструктури як ключової передумови збереження політичної автономії в умовах глобальної конкуренції за контроль над інформаційними потоками.
Ключові слова: *інформаційний суверенітет, інформаційна держава, інформаційний простір, дезінформація, суверенні права.*

Вступ. З настанням інформаційної доби й активного розвитку цифрових технологій докорінно трансформувалося сприйняття природи держави, принципів врядування та суті державного суверенітету. Відтак у цьому контексті поняття інформаційного суверенітету постає в якості ключового принципу, що визначає здатність сучасних держав контролювати, регулювати та захищати інформацію як у межах своїх кордонів, так і за їх межами шляхом вироблення і закріплення універсальних за переліком і сферою поширення правил поводження з інформацією у мережі. По мірі проникнення цифрових технологій у всі сфери політичного, економічного та соціального життя, держави змушені переосмислювати питання функціонального суверенітету у термінах управління інформацією та забезпечення інформаційної безпеки як самої держави, так і її громадян [4; 7].

Швидке поширення інформаційно-комунікаційних технологій змусило переосмислити структуру сучасного врядування, давши підстави науковцям усе частіше говорити про появу «інформаційної держави» [2]. У цьому контексті концепт інформаційного суверенітету – тобто здатності держави регулювати та захищати інформаційні процеси в межах своєї виключної юрисдикції – набуває центрального значення в сучасній політичній та правовій теорії. Попри те, що поняття інформаційного суверенітету досі еволюціонує, воно відіграє вирішальну роль у визначенні меж національної автономії, легітимності державної влади та законної сили в цифрову епоху.

Інформаційна держава – це не просто держава, яка широко впроваджує і використовує цифрові технології, а та, в якій сама інформація стає центральним об'єктом врядування, джерелом влади та полем конкуренції й конфлікту. Відтак здатність управляти даними, інформаційною інфраструктурою, наративами та технологічними стандартами перетворюється на фундаментальний елемент сучасного державного управління, що складає суть поняття інформаційний суверенітет. Наявність інформаційного суверенітету є однією з головних ознак інформаційної держави, а захист інформаційного суверенітету відповідно – однією з ключових функцій держави на нинішньому етапі розвитку суспільних відносин.

Метою дослідження є з'ясування значення інформаційного суверенітету для функціонування держави нового типу – інформаційної.

Методологічну основу дослідження становлять інституціональний, структурно-функціональний і порівняльний (компаративний) підходи.

Інституціональний метод було використано для аналізу закономірностей розвитку (інформаційної) держави як соціального інституту та виявлення її головних ознак, до яких належить зокрема інформаційний суверенітет. Структурно-функціональний метод використовувався для аналізу інформаційної держави як системи, структурним елементом якої є інформаційний суверенітет, що виконують певні функції. В межах структурно-функціонального методу інформаційна держава розглядається в якості соціальної системи, однією з головних функцій якої є захист інформаційного суверенітету як ключої властивості, передумови для забезпечення соціального порядку на національному і глобальному рівнях, що гарантує оптимальне функціонування демократичних інститутів і забезпечує можливість дотримання демократичних процедур, а також сталість політичного режиму. Порівняльний метод використовувався для аналізу відмінностей у підходах до практичного забезпечення інформаційного суверенітету.

У цій статті досліджуються політико-правові аспекти інформаційного суверенітету. Стверджується, що в сучасній інформаційній державі інформаційний вимір суверенітету формується внаслідок дискурсивної взаємодії політичних акторів.

Серед вітчизняних науковців, які досліджували різні аспекти інформаційного суверенітету, варто згадати О. Баранова, О. Гічка, В. Горового, О. Довганя, Д. Дубова, С. Куцепал, О. Онищенка, В. Пилипчука, Ю. Половинчак, О. Солодку, Т. Ткачука, О. Ярему та ін.

Результати. За останні дві декади серед дослідників відбулася глибока трансформація уявлень про суть, ознаки і роль інформаційного суверенітету. Під впливом розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій зростає загальне розуміння вразливості як глобального, так і національного інформаційного простору від зовнішнього шкідливого втручання, яке часто здійснюється підтримуваними урядами окремих держав організаціями та/або організованими кіберзлочинними угрупованнями шляхом кібератак або (дез)інформаційних кампаній. Відсутність фізичних кордонів національного інформаційного простору посилена обмеженими можливостями впливу переважної більшості держав на власників інформаційної інфраструктури (ПЗ, кабелів, супутників, дата-центрв тощо) та популярних онлайн-платформ (Google, Facebook, X, TikTok тощо) перетворює функцію забезпечення інформаційного суверенітету на стратегічний виклик, ігнорування якого несе низку екзестинційних загроз. Відтак активно змінюються підходи до визначення суті інформаційного суверенітету, його місця і ролі в структурі державного суверенітету та механізмів забезпечення.

Політичний і територіальний суверенітет, які донедавна вважалися основоположними атрибутами незалежності держави, поступово втрачають пріоритет у переліку об'єктів, які потребують захисту з боку держави, і водночас ключових сфер зовнішнього втручання з боку міжнародних акторів. Натомість інформаційний простір виявився набагато вразливішим до стороннього шкідливого впливу. До того ж критерії оцінки стану інформаційного суверенітету в кожній окремо визначеній державі є занадто суб'єктивними, що суттєво ускладнює процес вироблення й імплементації державних політик, спрямованих на його захист. Так, ще відносно недавно інформаційний суверенітет розглядався здебільшого як один з похідних проявів державного суверенітету і стосувався спроможностей держави контролювати медійний простір за допомогою цензури та обмеження доступу для закордонних медіа. В контексті формування інформаційної держави такі обмеження більше не дають бажаного ефекту через глобалізацію інформаційного простору, каталізатором якої виступає цифровізація суспільно-політичних відносин та сфери державного управління зокрема.

З огляду на зростання важливості забезпечення процесів створення, збору, передачі, зберігання і використання інформації у глобальному вимірі ООН виступила ініціатором проведення Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства (World Summit on the Information Society, WSIS) – зустрічі на вищому рівні, яку було проведено у два етапи: у Женеві 10–12 грудня 2003 року, що завершилася ухваленням Женевської Декларації принципів «Побудова інформаційного суспільства: глобальний виклик в новому тисячолітті» і Женевського Плану дій; та в Тунісі 16–18 листопада 2005 року, за результатами якої були ухвалені Туніське зобов'язання і Туніський Порядок денний для інформаційного суспільства.

Перший раунд Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства, що проходив у Женеві у грудні 2003 року, став першою глобальною спробою багатьох зацікавлених сторін (влада, бізнес, громадянське суспільство) виробити спільне бачення інформаційного суспільства, яке розширює можливості та приносить користь усім людям. Визначним досягненням саміту став консенсус довкола Декларації принципів та Плану дій.

Женевська Декларація принципів чітко зафіксувала, що зміцнення системи довіри, включаючи інформаційну безпеку та мережеву безпеку, автентифікацію, конфіденційність та захист прав споживачів, є необхідною умовою для розвитку інформаційного суспільства та зміцнення

довіри серед користувачів ІКТ. В документі наголошується на тому, що глобальну культуру кібербезпеки необхідно просувати, розвивати та впроваджувати у співпраці з усіма зацікавленими сторонами та міжнародними експертними органами. Ці зусилля повинні підтримуватися посиленням міжнародної співпраці. У рамках цієї глобальної культури кібербезпеки важливо посилювати безпеку та забезпечувати захист даних і конфіденційності, одночасно розширюючи доступ і торгівлю. Крім того, необхідно враховувати рівень соціально-економічного розвитку кожної країни та поважати аспекти інформаційного суспільства, орієнтовані на розвиток. Відтак можемо констатувати, що вже на початку XXI століття на глобальному рівні існувало розуміння необхідності посилення інформаційного суверенітету [10].

Понад те, пріоритет розбудови інфраструктури для забезпечення безпеки в мережі Інтернет має відбуватися в багатосторонньому форматі і одночасно охопити всі зацікавлені сторони: державних службовців, бізнесові структури, медіа, наукові кола й аналітичні центри, неурядові організації тощо [10].

Потреба в нарощуванні потенціалу у сфері управління Інтернетом та формуванням відповідних політик була визнана одним із пріоритетів порядку денного також і на Туніському раунді Всесвітнього саміту інформаційного суспільства (WSIS) [12].

У 2020 році у програмі німецького головування в Раді Європейського Союзу «Разом до європейського відновлення» з'явилася згадка про «цифровий суверенітет» («digital sovereignty»), який, за задумом авторів, мав гарантувати Європі найсучасніші навички в галузі ключових цифрових технологій за умови збереження відкритості єдиного європейського ринку. Цифровий суверенітет також має включати створення високопродуктивної, суверенної та стійкої європейської цифрової інфраструктури [9].

Низка міжнародних організацій обговорюють можливі моделі співпраці у створенні програм для посилення безпекової інфраструктури в мережі Інтернет, зокрема Рада Європи і Міжнародна спілка електрозв'язку (ITU). Наразі існує консенсус щодо того, що у довгостроковій перспективі буде необхідним оновлення навчальних програм, в першу чергу, шкільних, задля включення до них тем, пов'язаних з безпекою в мережі Інтернет, таких як: захист власної конфіденційності та безпеки, захист особистої та чужої репутації, мережева етика, повідомлення про насильство тощо. Кілька таких ініціатив вже існують, наприклад: CyberSmart, iKeepSafe, i-Safe, NetSmartz [6, с. 152].

Політична концепція суверенітету у розумінні вільної від зовнішнього втручання влади, якою наділений керівний орган чи вища посадова особа держави, була запропонована у XVI столітті французьким політичним філософом Жаном Боденом і стосувалася виняткових повноважень правителя ухвалювати остаточні рішення [8]. Традиційно суверенітет розглядався в контексті функціонування держави як інституційної форми організації політичної влади і проявлявся у кількох вимірах – політичному, територіальному, військовому, економічному, культурному, гуманітарному.

У свою чергу, інформаційний суверенітет є відносно новим явищем і стосується законної влади держави регулювати створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорону і захист інформації в межах своєї юрисдикції, а також захищати свої інформаційні активи від зовнішнього зловмисного втручання. Це поняття є синтезом класичної концепції вестфальського суверенітету та потреби в контролі над інформаційним простором [6].

Важливо розрізняти інформаційний суверенітет і споріднені, але вужчі поняття, такі як цифровий суверенітет, суверенітет даних або кіберсуверенітет. Суверенітет даних передусім стосується юрисдикційного контролю над особистими та організаційними даними, тоді як кіберсуверенітет акцентує увагу на управлінні мережею Інтернет. Натомість інформаційний суверенітет охоплює ширшу політичну, правову та стратегічну спроможність держави формувати та захищати власне інформаційне середовище, а також гарантувати інформаційні права своїм громадянам.

Д. Пол і Т. Тіль визначають інформаційний суверенітет як «здатність держави здійснювати юридичний і технічний контроль над інформаційною інфраструктурою, платформами та потоками контенту, що впливають на її національні інтереси» [8]. Л. ДеНардіс розглядає це поняття як прояв державної влади в кіберпросторі з метою забезпечення інформаційного самовизначення та захисту від іноземних маніпуляцій [3, с. 11]. Обидва підходи підкреслюють подвійний вимір суверенітету – нормативний і інструментальний – який лежить в основі ролі держави як охоронця інформаційного спільного блага.

Хоча ідея державного суверенітету має тривалу історію, її застосування до інформаційної та цифрової сфер є відносно новим явищем. Інформаційний суверенітет набув актуальності протягом останніх двох десятиліть у зв'язку з тим, що технології, засновані на великих масивах даних, глобальні інформаційні платформи та кіберконфлікти порушили традиційні уявлення про територіальний контроль держав. Як зазначає Д. Най, зростання кількості і складності кіберзагроз проявило вразливість навіть наймогутніших держав до нетериторіальних форм впливу [7].

Л. ДеНардіс також показує, що рішення на рівні інфраструктури – протоколи, стандарти, марш-

рутизація – стають полем політичної боротьби. У цьому контексті суверенітет перетворюється на функцію контролю над цифровими інфраструктурами, спроможність встановлювати юрисдикцію над даними та участь у формуванні універсальних норм на транснаціональному рівні. Зростаюча залежність держав від інформаційних систем для управління й оборони піднімає інформаційний суверенітет до рівня стратегічного пріоритету [3, с. 7–8].

Інформаційна держава характеризується залежністю від цифрових інфраструктур у сферах управління, нагляду та надання послуг [2]. У цій моделі інформаційний суверенітет стає обов'язковою умовою забезпечення безпеки, автономії та легітимності державної влади.

З точки зору безпеки, інформаційний суверенітет забезпечує межі для протидії кібератакам, кампаніям з дезінформації та несанкціонованому нагляду з боку ворожих іноземних акторів. Він дає змогу державам контролювати стратегічні інформаційні системи, захищати національні бази даних і впроваджувати стандарти кібербезпеки на всіх рівнях.

З точки зору легітимності, державний суверенітет над інформаційним простором є ключовою передумовою для утвердження пріоритету національних правових систем у регулюванні практик використання, збору, обробки, передачі і зберігання даних. В умовах, коли транснаціональні корпорації часто діють поза межами ефективного державного контролю, здатність держави здійснювати юрисдикцію над інформаційною діяльністю дозволяє посилити підзвітність державних інститутів і покращити якість демократичного врядування.

Наявність суверенітету в інформаційній сфері є критично важливою для забезпечення незалежності держави у внутрішній і зовнішній політиці. Адже у ситуації, коли критична інфраструктура, комунікаційні мережі та навіть публічний медійний дискурс залежать від зовнішніх державних або приватних акторів, держави ризикують втратити спроможність реалізовувати суверенні права та ухвалювати суверенні рішення. Таким чином, інформаційний суверенітет є не лише інструментом контролю над інформацією, але й засобом забезпечення стійкості демократичних інституцій і реалізації принципу народовладдя.

Можна виділити кілька ключових ознак інформаційного суверенітету, які одночасно слугують вимірами, в межах яких держави здійснюють ефективний контроль над власним інформаційним простором.

Перша ознака – територіальність. Вона обмежує інформаційний суверенітет визначеним географічним простором, в якому держави претендують на право виключного застосування власного законодавства для регулювання процесів поводження з даними і цифровою інфраструктурою.

Друга – сфера юрисдикції. В окремих випадках інформаційний суверенітет може поширюватися на цифрові сервіси та онлайн-платформи, які функціонують за межами фізичних кордонів держави, але чия діяльність впливає на національні інформаційні екосистеми.

Третя – наявність контролю над інфраструктурою. Ця ознака стосується здатності держави володіти, управляти або регулювати ключову цифрову інфраструктуру, таку як центри обробки даних, сервери доменних імен (DNS) та національні точки обміну інтернет-трафіком. Без такого контролю держави залишаються вразливими до зовнішнього впливу на критичні інформаційні потоки.

Четверта – нормативна автономія. Вона дає змогу державам розробляти й впроваджувати власні правові та етичні стандарти управління інформацією. Це особливо важливо в плюралістичному глобальному середовищі, де цінності щодо конфіденційності, свободи вираження поглядів та захисту даних можуть суттєво відрізнятись залежно від регіону і країни.

П'ята – локалізація даних. Це регуляторний механізм, за допомогою якого держави закріплюють нормативну вимогу щодо того, щоб певні категорії даних зберігались і оброблялись виняткова на їхній території. Це сприяє ефективному нагляду за інформацією, підвищує рівень безпеки та гарантує судовий доступ до даних у межах юрисдикції держави.

Інформаційний суверенітет проявляється в кількох формах, як-от: юридичній, технічній та нормативній. Юридичний суверенітет означає можливість ухвалення та застосування дієвого законодавства, що регулює збір, зберігання, використання та поширення інформації. Такі правові інструменти, як Загальний регламент ЄС про захист даних (General Data Protection Regulation, GDPR) або закон про «суверенний інтернет» у Росії, ілюструють, як правові норми можуть по-різному перетворюватися на інструменти контролю за інформаційним простором.

Технічний суверенітет передбачає розвиток і впровадження національних цифрових рішень, включно з технологіями шифрування, протоколами передачі і обробки інформації, національними системами кібербезпеки та цифровою інфраструктурою. Ця форма суверенітету є особливо важливою для подолання зовнішньої залежності та забезпечення стійкості держави до кіберзагроз та інформаційних атак.

Нормативний суверенітет полягає у просуванні національного бачення регулювання інформаційної сфери, участь у глобальних дебатах щодо управління інтернетом, укладанні міжнародних угод і відстоюванні нормативних, зокрема етичних, підходів, що відповідають внутрішнім інтер-

есам. Держави, які мають вплив на формування глобальних правил цифрового порядку, фактично беруть участь у формуванні і реалізації глобального дискурсивного суверенітету.

Інформаційний суверенітет діє на кількох рівнях. В першу чергу, на національному рівні держави розробляють і реалізовують державні політики у сфері регулювання практик поводження з інформацією, затверджують внутрішні регуляторні режими, створюють державні органи, відповідальні за захист даних, та формують національні стратегії інформаційної та кібербезпеки.

На наднаціональному рівні регіональні організації, такі як, наприклад, Європейський Союз, просувають інформаційний суверенітет шляхом створення колективних стандартів, гармонізації законодавства та затвердження спільних механізмів забезпечення його дотримання. Яскравими прикладами таких стандартів в ЄС є Акт про цифрові ринки (Digital Markets Act, DMA) та Акт про управління даними (Data Governance Act, DGA).

На глобальному рівні держави взаємодіють із багатосторонніми інституціями, такими як Міжнародний союз електрозв'язку (ITU) та Форум з управління інтернетом (IGF), щоб формувати міжнародні норми та впливати на архітектуру транснаціонального цифрового врядування.

Внутрішній вимір інформаційного суверенітету безпосередньо залежить від здатності держави подолати цифровий розрив і забезпечити інклюзивний доступ до інформаційної інфраструктури всім громадянам. Національна стійкість в інформаційну добу вимагає сталих інвестицій у цифрову інфраструктуру, кібербезпеку, управління відкритими даними та підвищення рівня інформаційної грамотності населення.

Й. Курбалія у своїй роботі наголошує на важливості координації зусиль між державою і приватним сектором у питаннях розбудови спроможностей інформаційної держави [6, с. 165]. У свою чергу, Ш. Зубофф наголошує, що розширення можливостей громадян задовольняти свої інтереси та реалізовувати права в інформаційній державі є ключовим фактором підтримки її демократичної легітимності [13]. Без справедливого доступу до інфраструктури і технологій та критичної обізнаності громадян у використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій інформаційний суверенітет перетворюється на проєкт еліт, відірваний від широкого загалу, якому він за задумом покликаний слугувати.

В середині 90-х років XX століття була поширеною думка, що Інтернет є якимось унікальним простором, який може запропонувати альтернативу політиці сучасного світу. У своїй відомій Декларації незалежності кіберпростору Д. Барлоу зазначив, що Інтернет за своєю суттю є позанаціональним і антисуверенним, до якого суверенітет держав не може застосовуватися [1]. Це твердження базувалося на переконанні в тому, що Інтернет є простором вільним від усіх видів влад, сферою абсолютної свободи [6, с. 7]. Проте зрозуміло, що така кіберанархічна теорія є утопічною за своєю суттю.

Водночас важливо усвідомлювати, що інформаційний суверенітет не є універсально визначеним правовим інститутом, а лише дискурсивним й перформативним твердженням, конкретний зміст і обсяг якого варіюється залежно від політичних систем і технологічних можливостей конкретних держав та/або їх об'єднань, що беруть участь у дискусії навколо встановлення глобальних правил використання мережі. Відтак інформаційний суверенітет є відносним: він виникає як певний результат переговорів між національними урядами, найбільшими корпораціями-власницями онлайн-платформ і мережевої інфраструктури, представниками громадянського суспільства та технічними спільнотами щодо регуляторних правил збору, обміну, зберігання та використання інформації, а також технічних протоколів передачі даних і захисту мереж від зовнішніх втручань. І це перетворює інформаційний суверенітет на дискурсивний процес постійного утвердження меж його конституювання і легітимізації, який підпадає як під внутрішнньополітичні обмеження, так і під зовнішній тиск з боку глобальних стейкхолдерів, зокї цифрового суверенітету відображають глибинні нормативні суперечності – між відкритістю і контролем, демократією і централізацією, інноваціями та безпекою [8]. Відтак дискурсивний інформаційний суверенітет суттєво відрізняється від держави до держави, відображаючи різні можливості регулювати онлайн-платформи, розвивати власну цифрову інфраструктуру та впливати на глобальне управління Інтернетом. Залежить він також і від часу, оскільки постійний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій вимагає регулярного оновлення правил і норм міждержавної взаємодії під час використання інформації.

Забезпечення інформаційного суверенітету стало стратегічним пріоритетом для більшості національних урядів, адже він безпосередньо впливає на економічну конкурентоспроможність, політичну стабільність, культурну ідентичність і обороноздатність держави. Як зазначила С. Браман, інформаційна політика перестала бути маргінальною і перетворилася на основу державного управління, впливаючи на все – від організації інститутів влади до контролю над продукуванням знань [2].

Л. Флоріді та Ш. Зубофф наголошують, що розвиток цифрових екосистем формує людську поведінку, підсилює суспільну довіру до інституцій та активізує громадянську участь. Нездатність забезпечити власний інформаційний суверенітет наражає держави на ризики дезінформаційних кампаній, кібератак та асиметричного впливу

з боку транснаціональних акторів. Результатом такого шкідливого зовнішнього впливу стає деградація інфраструктури (військової, фінансової, транспортної, телекомунікаційної тощо), а разом з нею стагнує і довіра громадян до влади через відчуття незахищеності. Таким чином, інформаційний суверенітет – це не лише питання самовизначення, але й питання виживання в геополітично суперечливому інформаційному просторі, а також питання легітимності державної влади і тривалості перебування політичних партій і окремих політиків у виборних органах законодавчої і виконавчої влади [4; 13].

Попри свою стратегічну важливість, реалізація інформаційного суверенітету стикається з низкою серйозних викликів.

Домінування глобальних технологічних платформ, головні офіси яких переважно розташовані у США, суттєво обмежує здатність інших держав застосовувати норми власного законодавства по відношенню до таких компаній чи притягувати їх до відповідальності за недотримання національних стандартів. Ці компанії контролюють критично важливі сегменти інформаційної інфраструктури – від пошукових систем і соціальних мереж до хмарних сервісів і електронної пошти – фактично діючи як приватні суверени по відношенню до інших суб'єктів інформаційних відносин [13]. Не варто забувати, що й технічна інфраструктура (кабелі, супутники, дата-центри тощо) перебувають у приватній власності провідних телекомунікаційних компаній, що створює чимало можливостей для зловживань з їхнього боку.

Кіберзалежність, попри свої економічні й технічні переваги, створює взаємні вразливості. Кібератака на один сегмент взаємопов'язаної системи може спричинити ланцюгову транскордонну реакцію, що значно знижує ефективність односторонніх нескоординованих автономних заходів для запобігання негативним наслідкам [5].

Транскордонні обміни даними ще більше ускладнюють питання територіальної юрисдикції. Хмарні сервіси, які зберігають дані в різних країнах, підважують традиційне уявлення про територіальний контроль. Навіть коли існують юридичні приписи, їх практичне виконання в межах різних юрисдикцій залишається проблематичним.

Нарешті, гібридні загрози, такі як: дезінформація, іноземні операції впливу та скоординована неавтентична активність, – підривають довіру громадськості та розбалансовують демократичні процеси. Ці форми інформаційної агресії експлуатують інформаційні вразливості у спосіб, який складно ідентифікувати та нейтралізувати на національному рівні за допомогою доступних уряду інструментів.

Боротьба за інформаційний суверенітет ілюструється через різні національні підходи. У Європейському Союзі Загальний регламент про захист даних (GDPR) став глобальним еталоном захисту персональних даних. Завдяки екстериторіальній дії він зобов'язує іноземні компанії дотримуватись європейських стандартів конфіденційності. Регламент утверджує бачення суверенітету даних, засноване на фундаментальних правах і верховенстві права.

Підхід ЄС до інформаційного суверенітету зосереджується на захисті даних, цифровій автономії та розвитку конкурентоспроможної цифрової економіки. Ключові нормативні акти – GDPR, Акт про дані (Data Act), а також ініціативи на кшталт Європейської стратегії щодо даних – спрямовані на забезпечення конфіденційності даних громадян ЄС, просування європейських інновацій та зменшення залежності від іноземних технологічних постачальників.

По суті, підхід ЄС до забезпечення інформаційного суверенітету є багатовимірним: він поєднує захист даних, цифрову автономію та економічну конкурентоспроможність задля створення цифрового середовища, вигідного для громадян і бізнесу.

Росія запровадила більш сек'юритизовану модель. Закон про суверенний інтернет надає владі повноваження ізолювати російський сегмент інтернету у разі загроз, а також вимагає маршрутизації трафіку через державні точки контролю. Хоча це посилює контроль, одночасно викликає занепокоєння щодо цензури та цифрової ізоляції.

Закон про «суверенний інтернет» передбачає встановлення спеціального обладнання і програмового забезпечення, щоб стежити за тисячами ключових вузлів російського інтернету. Це обладнання має направляти дані в центральний моніторинговий центр, що матиме повноваження і можливості блокувати інформацію, яку влада вважає загрозою для держави, а також ізолювати так званий «рунет» від решти всесвітньої інтернет-павутини у разі іноземної кібератаки.

Китай розвинув одну з наймасштабніших архітектур інформаційного суверенітету. Китайські закони про кібербезпеку та безпеку даних встановлюють суворі вимоги щодо локалізації, інспекції та цензури. Ці закони слугують як стратегічним, так і ідеологічним цілям, зміцнюючи контроль Комуністичної партії Китаю над інформаційним простором.

Інформаційна держава – це нова форма політичної організації, в якій державне управління зосереджене навколо стратегічного контролю над інформацією та інформаційною інфраструктурою. У цій моделі організації державної влади збереження інформаційного суверенітету є не допоміжним завданням, центральною функцією держави. Як стверджує Л. Келло, держава тепер має захищати не лише фізичні кордони, а й віртуальні домени, де загрози виникають з коду, операцій зовнішнього впливу та інфраструктурної

залежності [5]. Л. ДеНардіс показує, що контроль над інформаційною інфраструктурою є формою геополітичної влади [3], тоді як С. Браман стверджує, що інформаційне управління трансформує саму природу суверенітету [2]. Інформаційна держава забезпечує виконання законів, охороняє кордони, навчає громадян і проектує силу – усе це за допомогою цифрових інструментів. Її легітимність і функціональність залежать від того, наскільки ефективно вона здатна захистити свою інформаційну екосистему.

Як слушно зауважують Д. Пол та Т. Тіль: «Сьогодні цифровий суверенітет став набагато ширшим поняттям, яке охоплює не лише питання інтернет-комунікації та підключення, а й набагато ширшу цифрову трансформацію суспільств. Цифровий суверенітет – особливо в Європі – зараз часто використовується як скорочення для впорядкованої, ціннісно керованої, регульованої, а отже, розумної та безпечної цифрової сфери. Вважається, що він вирішує багатогранні проблеми індивідуальних прав і свобод, колективної та інфраструктурної безпеки, політичної та правової забезпеченості та чесної економічної конкуренції» [8].

Висновки. По мірі еволюції інформаційної держави необхідність захисту інформаційного суверенітету постає не як факультативні опція, а як необхідність. Інформаційний суверенітет дає змогу державам зберігати демократичну цілісність, захищати критичну інфраструктуру та відстоювати політичну автономію перед обличчям транснаціональних цифрових компаній-гігантів, зберігати легітимність серед громадян. Водночас прагнення до інформаційного суверенітету повинне поєднуватися із зобов'язаннями щодо захисту прав громадян, відкритості, доступу до інновацій та міжнародної співпраці. Знайти цей баланс – одне з головних завдань XXI століття для науковців, політиків і мережевих технологів.

Розвиток інформаційної спроможності держави є ключем до розуміння трансформації суверенітету в цифрову епоху. Д. Най показує, що сьогоднішній інформаційний суверенітет уже не є абсолютним – він є умовним, сформованим співпрацею з приватними акторами, вразливістю до кіберзагроз і глобальною конкуренцією за право брати участь в ухваленні цифрових норм. Інформаційний суверенітет повинен розглядатися як динамічний елемент міжнародного порядку.

Хоча концепція інформаційного суверенітету є відносно новою, вона стрімко стала визначальною рисою сучасного державного управління. У міру того як держави стикаються з викликами домінування платформ, кібервоєн, транскордонних потоків даних і наглядового капіталізму, здатність контролювати цифрову сферу стала необхідною умовою автономії, легітимності та безпеки.

У цій статті доведено, що інформаційний суверенітет – це не статичний юридичний інститут, а безперервний, дискурсивний процес. Він відображає як дискурсивні претензії, так і матеріальні спроможності, а його форма і функції варіюються залежно від національного контексту. Забезпечення цього типу суверенітету є життєво важливим не лише для захисту критичної інфраструктури, а й для збереження демократичних норм, економічного розвитку та культурної цілісності.

В епоху формування інформаційної держави суверенітет над інформацією вже не є питанням вибору – це питання виживання. Держава, яка не зуміє забезпечити свою інформаційну автономію, зіткнеться з дедалі більшою ерозією політичного суверенітету під тиском зовнішніх акторів і внутрішньої фрагментації. Оскільки цифрові технології продовжують змінювати основи політичного життя, саме інформаційний суверенітет залишатиметься головною віссю майбутніх дискусій про владу, право і легітимність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Barlow, J.P. (1996) *A Declaration of the Independence of Cyberspace.* URL: https://www.eff.org/cyberspace-independence

2. Braman, S. (2006). *Change of State: Information, Policy, and Power*. Cambridge, MA: MIT Press. 545 p.

3. DeNardis, L. (2014). *The Global War for Internet Governance*. New Haven, CT: Yale University Press. 296 p.

4. Floridi, L. (2014). *The Fourth Revolution: How the Infosphere is Reshaping Human Reality*. Oxford: Oxford University Press. 148 p.

5. Kello, L. (2017). *The Virtual Weapon and International Order*. New Haven, CT: Yale University Press. 320 p.

6. Kurbalija, J. (2016). *An Introduction to Internet Governance* (7th ed.). Geneva: DiploFoundation. 192 p.

7. Nye, J. S. (2010). *Cyber Power*. Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School. https://www.belfercenter.org/publication/cyber-power

8. Pohle, J., & Thiel, T. (2020). Digital Sovereignty. *Internet Policy Review*, 9(4). https://doi.org/10.14763/2020.4.1532

9. *Programme for Germany's Presidency of the Council of the European Union 'Together for Europe's recovery'. 1 July to 31 December 2020.* URL: https://www.eu2020.de/resource/blob/2360248/e0312c50f910931819ab67f630d15b2f/06-30-pdf-programm-en-data.pdf

10. World Summit on Information Society. Geneva Declaration of Principles and Plan of Action. 10–12 December 2003. URL: http://wsis2003geneva.org/pdf/WSIS_GDP_PA.pdf

11. World Summit on Information Society. Tunis Commitment. URL: https://www.itu.int/net/wsis/docs2/tunis/off/7.html

12. World Summit on Information Society. Tunis Agenda for the Information Society. URL: https://www.itu.int/net/wsis/docs2/tunis/off/6rev1.html

13. Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power.* New York: PublicAffairs. 704 p.

Changing the paradigm of perception of information sovereignty in the context of transit to an informational state

Balan Sergii Victorovich

Candidate of Political Sciences,
Senior Research Fellow
V. M. Koretsky Institute of State
and Law of National Academy of Sciences
of Ukraine
Triochsvyatitelska str., 4, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9421-7037

The relevance of this article is determined by the growing role of information sovereignty as a leading property of the modern information state, which legitimizes state power and enables the realization of sovereign rights. This article explores the political and legal foundations of information sovereignty as a core principle in the architecture of the modern informational state. It analyzes conceptual definitions, historical evolution, and the institutional mechanisms through which states assert control over digital information flows. The article further delineates the features, types, and levels of information sovereignty, highlighting the challenges posed by digital globalization, cyber threats, and cross-border information dependency. Drawing on interdisciplinary literature, the article argues that information sovereignty is not a fixed legal status but a discursive and strategic process that varies according to national capabilities and policy priorities. The discussion highlights the structural challenges posed by digital globalization and emphasizes how information sovereignty underpins the economic, political, humanitarian, and military dimensions of statehood. Ultimately, the article concludes that the informational state is defined by its ability to maintain and defend its information sovereignty, making it a central organizing principle of contemporary governance.

The article also presents a comparative analysis of approaches to ensuring information sovereignty across different countries. It highlights the distinctions between normative, technical, and legal forms of sovereignty. The author argues that effective implementation of information sovereignty requires a balance between control and openness, sovereignty and cooperation, security and human rights. Particular attention is given to the role of the state in developing its own digital infrastructure as a key precondition for maintaining political autonomy amid global competition for control over information flows.

Key words: *information sovereignty, informational state, information space, disinformation, sovereign rights.*

Буканов Григорій Миколайович

Політична комунікація як механізм формування політичного ринку в Україні

УДК 316.4:323.31
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.3

Буканов Григорій Миколайович
доктор наук з державного управління,
професор кафедри конституційного адміністративного та трудового права
Національного університету
«Запорізька політехніка»
вул. Університетська, 64,
Запоріжжя, Україна
ORCID: 0000-0002-5398-5953

В статті визначено особливості політичної комунікації як механізму формування політичного ринку в умовах війни і післявоєнний період відновлення України. Визначено, що Політичний ринок характеризується наявністю політичного обміну і конкурентного середовища, в якому взаємодія політичних суб'єктів і виборців здійснюється як інформаційно-комунікаційний процес, метою якого є отримання влади і її легітимізація в інституційній структурі представницької демократії.

Зазначено, що метою статті є визначити особливості політичної комунікації як механізму формування політичного ринку в умовах війни і післявоєнний період відновлення України.

Доведено, що політична комунікація виступає як механізм формування політичного ринку як системи комунікаційної взаємодії на основі політичного обміну, наявності конкурентного середовища і позиціювання політичних суб'єктів як вироблення політичного продукту і товару і їх просунення через засоби масової комунікації. У статті також досліджено, що політична корупція – посилення авторитарних тенденцій політичної влади, сценарії завершення війни, угоди з країнами партнерами (як найбільш актуальна тема – угода з США про корисні копалини), постачання зброї, мобілізація, проведення виборів тощо. Тому актуальним є оцінка впливу політичної комунікації в умовах війни і в період повоєнного відновлення на формування політичного ринку в Україні. Для цього було проведено експертне опитування серед науковців в сфері політичних наук, які займаються вивченням проблеми взаємодії держави і суспільства у політико-комунікаційному вимірі.

У статті зроблено висновок за результатами експертного опитування: чинники зниження ефективності політичної комунікації: монополізація і централізація владою комунікації з громадянами, негативний і стресовий психоемоційний стан населення, збільшення частки політичної комунікації в інтернет-просторі, відсутність або обмежена кількість незалежних ЗМІ; зміни на політичному ринку України стосуються перезавантаження і оновлення конфігурації політичних суб'єктів в суспільстві; основним політичним дискурсом на політичному ринку України у післявоєнний період відновлення є: транслювання негативного емоційного ставлення до росії і росіян, вимоги їх покарання, підтримка євроінтеграції і вступу до НАТО, боротьба з політичною корупцією, зміна політичної еліти.

Ключові слова: *політичний ринок, політична комунікація, політична влада, громадянське суспільство, засоби масової комунікації, інформаційне інтернет-середовище.*

Вступ. Після революції Гідності політичний ринок в українському суспільстві почав формуватися на демократичних засадах. Однак розпочата росією війна змінила пріоритети розвитку політичного ринку в Україні, формуючи принципово нові ціннісно-ідеологічні передумови виникнення нового політичного покоління. Особливу увагу в науковому середовищі привертають контури нового політичного ринку, і роль політичної комунікації як механізму його формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальним проблемам визначення поняття «політичний ринок» і його структурно-функціональним аспектам в сучасному соціумі присвячені праці таких зарубіжних і вітчизняних авторів, як: В. Бокач, Ю. Борейко, Ф. Бреаль, П. Бурд'є, Д. Б'юкенен, Е. Даунс, К. Ерроу, Л. Гонюкова, Ю. Копинець, А. Макота, Т. Кушнір, Р. Манайло-Приходько, Е. Морозова, В. Сущенко, Д. Фарел, Т.Федотова та інші. Проблему повоєнного відновлення України в контексті формування політичного ринку піднімають П. Бурковський, Т. Воронова, О. Ляшенко, О. Розумний, Ю. Шайгородський та інші.

Проблемам політичної комунікації присвячені наукові розробки і праці таких зарубіжних і вітчизняних авторів, як: М. Ажажа, А. Акайомова, Ю. Бокоч, Д. Брайант, А. Вайєр, Н. Віннер, Т. Воронова, Ю. Габермас, К. Дойч, В. Дабіжа, А. Данько-Сліпцова, Д. Істон, П. Лазарсфельд, Г. Лассвел, О. Максимович, М. Остапенко, Л. Пай, І. Проноза, Л. Тесфайє, Дж. Фішкін, О. Шиманова-Стефанишин, Т. Шлемкевич, С. Шрам, І. Цікул, та багато інших. Особливостям політичної комунікації в умовах воєнного стану присвячені роботи таких вітчизняних науковців, як: Т. Лушахіна, В. Маракін, О. Михайлова, О. Ніцевич, Н. Окша, Я. Попович, А. Похожалова, Л. Хорішко, В.Цимбалюк, О. Шиманова-Стефанишин та інші.

Мета та завдання. Мета дослідження – визначити особливості політичної комунікації як механізму формування політичного ринку в умовах війни і післявоєнний період відновлення України.

Результати. В сучасному науковому дискурсі політичний простір як сукупність і взаємодія політичних інститутів і суб'єктів розглядається з позицій ринкового і маркетингового підходу, причому

евристичним напрямком інтерпретації зазначеної категорії на сьогодні виступає системно-комунікаційний підхід. З цього приводу Ф.Бреаль розглядає політичний ринок як системний вимір, в якому всі політичні процеси розглядаються як ринкові, в якому існує попит і пропозиція, конкурентне середовище і виборець як споживач політичного продукту [3, с. 406].

В сучасній політичній науці політичний ринок розглядають як систему взаємодії політичних суб'єктів на основі ринкових механізмів конкуренції з метою впливу на електорат задля здобуття влади (або її частки в державно-політичному просторі [5, с. 144; 15, с. 52; 8, с. 95].

Як зазначає Е.Морозова політичним ринком слід називати «систему виробництва і розподілу політичних товарів і послуг (ідей, програм, стилю управління, іміджу лідера), відносно ефективно, що забезпечує узгодження значного числа інтересів конкуруючих між собою «продавців» (партій, політиків, бюрократії) і «покупців» (виборців, громадян). Політичний ринок – це простір, на якому відбувається обмін голосів виборців на передвиборні обіцянки кандидатів, лояльність і підтримка громадян – на ті, що проектуються політиками і управлінцями рішення; при цьому всі актори політичного ринку діють ради досягнення власних цілей» [16, с. 75]. О.Тєлєтов, Ю.Титаренко та О.Шевченко в цьому аспекті зазначають, що «в процесі виборів відбувається конкуренція уявлень або образів різних політичних сил у свідомості кожного окремого виборця, а також усвідомлення своїх власних політичних інтересів та потенційних переваг від результатів голосування» [15, с. 52]. Отже, ці визначення інтерпретують поняття «політичний ринок» з позиції впливу на електорат і конкуренцію політичних сил у виборчому процесі, тобто іншими словами – це комунікативна взаємодія і боротьба за голоси виборців.

Однак інший підхід розглядає політичний ринок в контексті ліберально-демократичного процесу. Так, В.Сущенко зазначає, що «політичний ринок – це один із найважливіших соціальних інститутів демократичного суспільства, своєрідний механізм, що збирає докупи покупців (пред'явників попиту) і продавців (постачальників) окремих товарів та послуг» [14, с. 294]. Н.Лікарчук характеризує політичний ринок як «механізм поєднання попиту та пропозиції, місце зустрічі виробників та споживачів політичних товарів та послуг, який формується разом із розвитком інститутів масової представницької демократії» [9, с. 42].

З погляду дослідників, які підтримують системно-комунікативний підхід до трактування політичного ринку, розглядають його як комунікативний процес обміну між конкуруючими політичними суб'єктами, з одного боку, а з іншого – між суб'єктами політичного ринку (політичні партії, блоки, лідери групи інтересів тощо), які створюють політичний продукт у вигляді ідей, програм, концепцій розвитку держави і суспільства, і об'єктами політичного ринку (виборцями), через комунікаційні механізми і канали комунікації (насамперед, через засоби масової комунікації).

Визначаючи політичний ринок як систему комунікаційної взаємодії політичних суб'єктів, можна казати про політичну комунікацію як механізм формування політичного ринку, насамперед через використання таких її каналів як засоби масової комунікації з метою впливу на електоральну аудиторію і споживачів політичного товару (політико-ідеологічних програм діяльності політичної сили після отримання влади). Науковці визначають засоби масової комунікації та інформації як «соціальний інститут, який виступає як складова процесу суспільно-політичної комунікації, призначенням якого є збір, обробка та розповсюдження важливої для життєдіяльності політичного співтовариства інформації, а також виконання ряду інших соціальних функцій» [11, с. 177].

Якщо в класичному варіанті до засобів масової комунікації відносять телебачення, друковані ЗМІ і радіо, то на сучасному етапі суспільного розвитку набувають поширення соціальні інтернет-медіа, а новітні інформаційно-комунікаційні технології виступають як актуальна форма політичної комунікації, що в свою чергу призводить до появи нових каналів і способів комунікаційної взаємодії між політичними суб'єктами (продавцями) і між продавцями і покупцями (електоратом, виборцями).

Особливого значення у функціонуванні сучасного політичного ринку набувають такі інструменти політичної комунікації як соціальні мережі, які вже мають вагомий вплив в електорально-виборчому процесі, а технологією, яка використовується в політичній інтернет-комунікації виступає digital-маркетинг, що на сьогодні «новий, але дуже перспективний спосіб просування політичних ідей чи кандидатів за допомогою форумів, блогосфери, соціальних мереж, сервісів миттєвих повідомлень, тобто всіх доступних на сьогоднішній день соціальних медіа-каналів» [6, с. 97], а політику чи політичній партії дозволяє сформувати свій профіль та імідж, а також виступає «інструментом взаємодії з соціумом, з допомогою якого можна виграти вибори, розповісти електорату про нові політичні дії, висвітлити, як вирішуються актуальні проблеми держави» [4, с. 87], тобто зайти в конкурентне середовище політичного ринку. Отже можемо зазначити, що саме політична комунікація є механізмом формування сучасного політичного ринку.

Класичним визначенням політичної комунікації є визначення представника французької школи Р.-Ж. Шварценберга, – це «процес передачі політичної інформації, за допомогою якого інформа-

ція циркулює між елементами політичної системи, а також між політичною і соціальними системами. Безперервний процес обміну інформацією здійснюється як між індивідами, так і між тими, хто управляє, і тими, ким управляють, з метою досягнення згоди» [1, с. 89]. В рамках даного дослідження ми послуговуємося визначенням Я. Попович і В. Маракіного: «політична комунікація – це комунікативний процес взаємообміну політичною інформацією і трансляції політичного дискурсу серед політичних суб'єктів, органів державного управління, громадянського суспільства, спрямований на досягнення консенсусу в прийнятті політичних і управлінських рішень, легітимацію влади і підтримку стабільності демократичної політичної системи через засоби масової комунікації, соціальні мережі Інтернету, неформальні контакти тощо» [17, с. 211].

Політичну комунікацію як механізм формування політичного ринку можна розглядати в декількох аспектах: по-перше, вона виступає як залучення громадян та інституцій громадянського суспільства в демократичний процес прийняття державно-політичних рішень, а отже як показник розвитку демократії; по-друге, через налагоджену комунікативну взаємодію з різними політичними суб'єктами політична комунікація виступає як спосіб легітимації політичної влади і її суб'єктів, що здобули перемогу в конкурентному середовищі політичного ринку; по-третє, як інструмент досягнення соціального консенсусу влади і суспільства, що на думку Х.Арендт [2, с. 59], полягає в інституціональному спілкуванні громадян і державного апарату.

Відомий дослідник політичних процесів в сучасному суспільстві К.Дойч вважає, що політичний ринок утворюється як мережа комунікаційних та інформаційних взаємозв'язків і взаємообмінів, а отже регулювання такої комунікаційної взаємодії представляє собою інструмент досягнення і утримання влади через механізми комунікації між політичними інститутами і громадянами на основі консенсусної взаємодії в урахуванні інтересів і соціальних потреб [13, с. 28].

Згідно концептуальних положень теорії Ю.Габермаса виокремлюються три основні рівні політичної комунікації в комунікативному процесі: 1) інституціалізований дискурс державних інституцій; 2) комунікації в публічній сфері, опосередковані медіа; 3) комунікації на рівні громадянського суспільства [7].

Таким чином, політична комунікація виступає як механізм формування політичного ринку як системи комунікаційної взаємодії на основі політичного обміну, наявності конкурентного середовища і позиціювання політичних суб'єктів як вироблення політичного продукту і товару і їх просунення через засоби масової комунікації.

Повномасштабна російсько-українська війна сповільнила формування політичного ринку в Україні, хоча не зменшила конкуренцію між політичними силами, представленими в Верховній Раді України, у наративах щодо актуальних суспільно-політичних проблем в умовах воєнного стану: політична корупція, посилення авторитарних тенденцій політичної влади, сценарії завершення війни, угоди з країнами партнерами (як найбільш актуальна тема – угода з США про корисні копалини), постачання зброї, мобілізація, проведення виборів тощо. Тому актуальним є оцінка впливу політичної комунікації в умовах війни і в період повоєнного відновлення на формування політичного ринку в Україні. Для цього було проведено експертне опитування серед науковців в сфері політичних наук, які займаються вивченням проблеми взаємодії держави і суспільства у політико-комунікаційному вимірі (n=56, березень-квітень 2025 р.).

Так, на думку експертів політична комунікація виступає як провідний механізм формування політичного ринку в сучасних умовах суспільного розвитку (повністю згодні і скоріш згодні 76,7% опитаних експертів). Лише 9,6% експертів зазначили, що на разі політична комунікації та її інструменти суттєво не впливають на конфігурацію політичних сил.

Однак експерти зазначають, що під час війни існують чинники, що перешкоджають механізму реалізації політичних комунікацій на існуючій конфігурації політичного ринку і формування нової системи політичних суб'єктів, серед яких найбільш вагомими є: монополізація і централізація владою комунікації з громадянами (4,1 бали), негативний і стресовий психоемоційний стан населення (4 бали), збільшення частки політичної комунікації в інтернет-просторі (3,9 бали), відсутність або обмежена кількість незалежних ЗМІ (3,8 бали) (рис. 1).

На рис. 2 представлено оцінку змін на політичному ринку України у післявоєнний період.

Серед змін на політичному ринку України найбільш вірогідними експерти вважають ті, що стосуються перезавантаження і оновлення конфігурації політичних суб'єктів в суспільстві: зникнення з політичного простору «старого» покоління політиків (80,4%), створення політичних партій і об'єднань колишніх учасників бойових дій, які будуть відігравати провідну роль в політичному житті країни (79,1%), оновлення політичної влади у парламенті (78,6%). В той же час експерти зазначають, що у післявоєнний період зросте вплив Президента України (72,8%). Також значний вплив на політичному ринку отримують громадські і волонтерські організації дотичні до підтримки ЗСУ і громадян під час війни (64,8%).

Рис. 1. Оцінка чинників, що перешкоджають механізму реалізації політичних комунікацій на існуючій конфігурації політичного ринку і формування нової системи політичних суб'єктів (за 5-ти бальною шкалою)

Було досліджено наративи і політичний дискурс в політичній комунікації, які будуть впливати на формування політичного ринку у післявоєнний період відновлення України (рис. 3).

Як видно з діаграми, основним політичним дискурсом на політичному ринку України у післявоєнний період відновлення є: транслювання негативного емоційного ставлення до росії і росіян (83,4%), вимоги їх покарання (73,2%), підтримка євроінтеграції (75,3%) і вступу до НАТО (72,1%), боротьба з політичною корупцією (66,7%), зміна політичної еліти (65,8%). Не менш важливими наративами, на думку експертів, стануть відкритість і прозорість фінансування процесу відновлення (62,9%) і дотримання принципу справедливості у державній підтримці ветеранів, ВПО, постраждалих від бойових дій (58,8%).

Результати оцінки чинників і дискурс формування політичного ринку через механізм політичної комунікації збігаються з міркування вітчизняних науковці щодо політичного виміру українського суспільства у повоєнний період відновлення. Так, П.Бурковський виділив такі чинники, які формуватимуть політичну систему України після перемоги у війні [3, с. 90–91]: 1) на формування нового політичного простору буде суттєво впливати тривалість переходу від воєнного стану до мирного життя, а провідну роль в політичних процесах будуть відігравати ветерани, волонтери і громадські діячі; 2) з боку суспільства посилиться вимога і потреба в справедливості, що знайде своє втілення в посиленні державної підтримки учасників бойових дій, внутрішньо переміщених осіб, інвалідів війни, постраждалих від окупації тощо; 3) чинником повоєнної консолідації громадян залишиться європейська та євроатлантична інтеграція.

Експерт політико-правових програм Центру Разумкова О.Розумний вважає, що «важливого значення знову набудуть лінії суспільних поділів, за якими відбуватиметься конструювання електоральних груп у ході боротьби політичних сил [12, с. 121–122]: 1) подолання соціокультурного поділу (насамперед, між умовними «схід» та «захід»; 2) перекреслення наративу «братських народів»; 3) соціально-економічна проблематика, яка в повоєнний час набуде особливої гостроти; 4) деолігархізація; 5) важливим носієм капіталу суспільної підтримки будуть військові-ветерани.

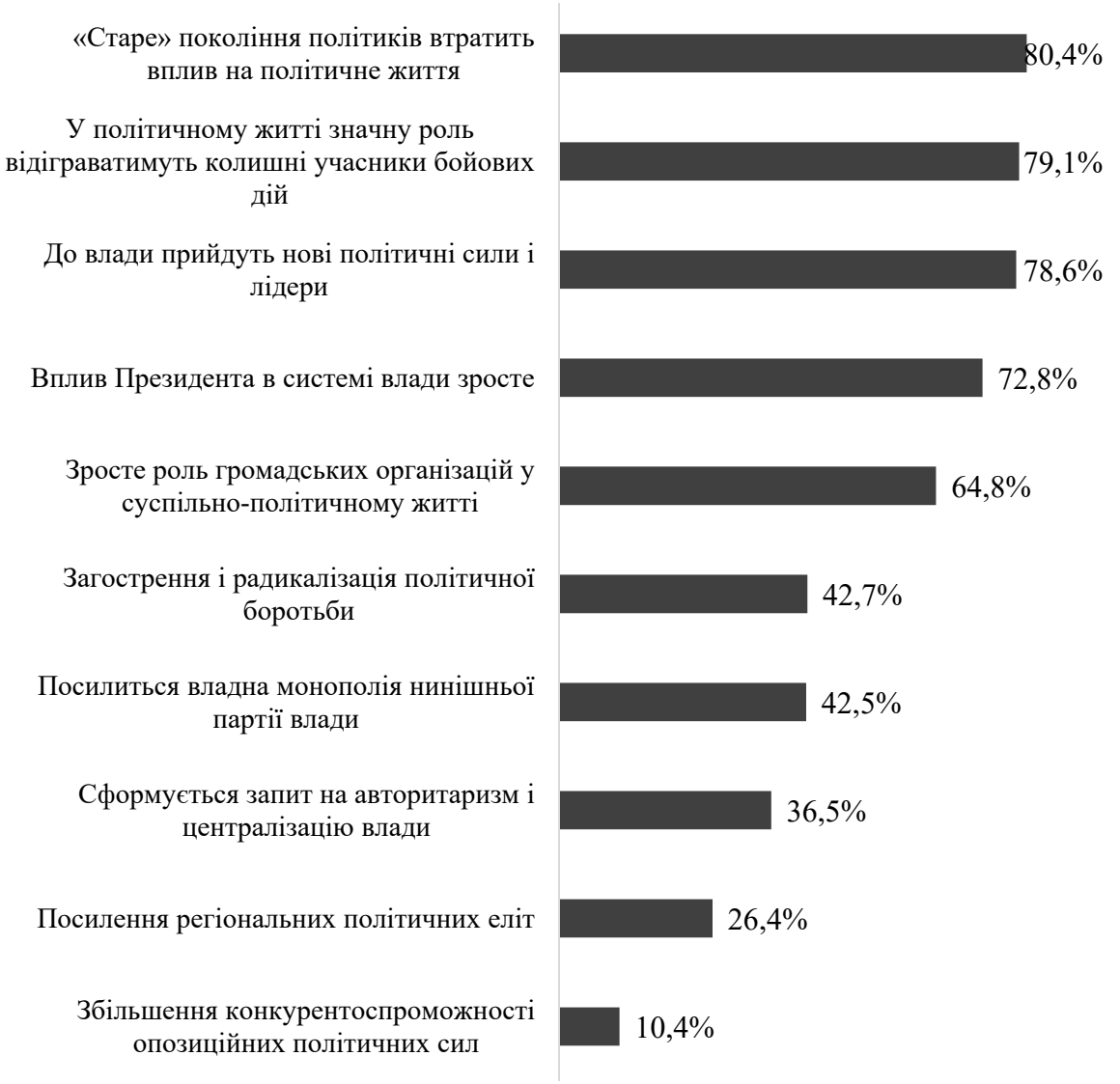

Рис. 2. Оцінка змін на політичному ринку України у післявоєнний період (можна було обрати декілька варіантів)

Їх вплив може бути акумульований у два способи: через створення «партії фронтовиків», а також через залучення ветеранів війни до різних політичних сил; 6) істотну роль в електоральній боротьбі відіграватиме українська еміграція, що значно зросла чисельно в умовах війни».

Висновки. Отже, узагальнюючи результати дослідження, можна зробити наступні висновки.

Політичний ринок характеризується наявністю політичного обміну і конкурентного середовища, в якому взаємодія політичних суб'єктів і виборців здійснюється як інформаційно-комунікаційний процес, метою якого є отримання влади і її легітимізація в інституційній структурі представницької демократії.

Політична комунікація виступає як механізм формування політичного ринку як системи комунікаційної взаємодії на основі політичного обміну, наявності конкурентного середовища і позиціювання політичних суб'єктів як вироблення політичного продукту і товару і їх просунення через засоби масової комунікації.

За результатами експертного опитування виявлено наступне: 1) політична комунікація виступає як провідний механізм формування політичного ринку в сучасних умовах суспільного розвитку; 2) чинники зниження ефективності політичної комунікації монополізація і централізація владою комунікації з громадянами, негативний і стресовий психоемоційний стан населення, збільшення частки політичної комунікації в інтернет-просторі, відсутність або обмежена кількість незалежних ЗМІ; 3) зміни на політичному ринку України стосуються перезавантаження і оновлення конфігурації політичних суб'єктів в суспільстві: зникнення з політичного простору «старого» покоління політиків,

Рис. 3. Дискурс політичної комунікації у післявоєнний період відновлення України (можна було обрати декілька варіантів)

створення політичних партій і об'єднань колишніх учасників бойових дій, які будуть відігравати провідну роль в політичному житті країни, оновлення політичної влади у парламенті; 4) основним політичним дискурсом на політичному ринку України у післявоєнний період відновлення є: транслювання негативного емоційного ставлення до росії і росіян, вимоги їх покарання, підтримка євроінтеграції і вступу до НАТО, боротьба з політичною корупцією, зміна політичної еліти.

Перспективним напрямком подальших досліджень є виокремлення ефективних інструментів політичної комунікації як механізму формування політичного ринку в контексті повоєнного відновлення України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Акайомова А. Політична комунікація як процес взаємодії політичних суб'єктів. *Політичний менеджмент*. 2011. № 1. С. 87–91.

2. Борисенко О.П., Чернокалова К.О. Комунікація як інструмент державного управління: сучасні тенденції. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 2 (25). С. 58–62.

3. Бурковський П. До питання про можливу структуру повоєнної політичної системи України. *Національна безпека і оборона*. 2022. № 3-4 (189–190). С. 90–92.

4. Воронова Т. Трансформація системи соціально-політичної комунікації держави: вплив соціальних (інтернет) мереж. *Грані. Політологія*. 2023. Том 26. № 2. С. 84–89.

5. Гонюкова Л. Державне регулювання політичного ринку сучасної України. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 2. С. 143–151.

6. Доценко К. Політичний бомонд у соціальних медіа: особливості бренд-комунікативних стратегій. *Держава та регіони. Серія : Гуманітарні науки*. 2014. № 1-2. С. 95–99.

7. Кірюхін Д. Теорія деліберативної демократії та «факт незгоди». *Філософська думка*. 2020. №5. С. 73–86.

8. Кушнір Т.М. Маркетинговий підхід до дослідження політичного ринку. *Маркетинг*. 2021. Випуск 1(81). С. 93–98.

9. Лікарчук Н.В. Політичний маркетинг: теорія та практика. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. 356 с.

10. Макота А. Маркетизація політики: концепт «політичного ринку». *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2013. Випуск 1(63). С. 403–415.

11. Мамонтова Е. Символічний ресурс державотворення: сутність, ґенеза, еволюція : дис. д-ра. політ. наук : 23. 00.02. Одеса. 2012. 207 с.

12. Розумний О. Контури повоєнного суспільно-політичного ландшафту України. *Національна безпека і оборона*. 2022. № 3-4 (189–190). С. 121–122.

13. Семигіна Т. В. Інформаційно-кібернетична модель К. Дойча. *Політична думка XX–XXI століть: методологічний і доктринальний підходи*: у 2-х т. / за заг. ред. Н. М.Хоми. Т. 1. Львів: «Новий світ-2000», 2016. Т. 1. С. 50–52.

14. Сущенко В. Політичний маркетинг як чинник демократичного розвитку суспільства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, Соціологія, Філософія*. 2009. Випуск 13. С. 294–296.

15. Тєлєтов О.С., Титаренко Ю.В., Шевченко О.Ю. Загальна концепція та інструменти політичного маркетингу. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 2. С. 49–63.

16. Шубін С.П. Політичний маркетинг як ефективний метод дослідження сучасних політичних процесів. *Наукові праці Чорноморського національного університету імені Петра Могили.* 2004. Том 34. Випуск 21. Політичні науки. С. 74–77.

17. Popovych Y., Marakin V.I. Structural and functional aspects of political communication in the context of modern social development. «Academia Polonica» Scientific journal of polonia university. *Periodyk naukowy akademii polonijnej*. 65 (2024) nr 4/ 2024. P. 209–219.

REFERENCES:

1. Akayomova A. (2011). Politychna komunikatsiya yak protses vzayemodiyi politychnykh sub"yektiv [Political communication as a process of interaction of political subjects]. *Politychnyy menedzhment. № 1*. 87–91 [in Ukrainian]

2. Borysenko O.P., Chernokalova K.O. (2020). Komunikatsiya yak instrument derzhavnoho upravlinnya: suchasni tendentsiyi [Communication as a tool of public administration: modern trends]. *Publichne upravlinnya ta mytne administruvannya. № 2* (25). 58–62 [in Ukrainian]

3. Burkovs'kyy P. (2022). Do pytannya pro mozhlyvu strukturu povoyennoyi politychnoyi systemy Ukrayiny [On the question of the possible structure of the post-war political system of Ukraine]. *Natsional'na bezpeka i oborona. № 3-4* (189–190). 90–92 [in Ukrainian]

4. Voronova T. (2023). Transformatsiya systemy sotsial'no-politychnoyi komunikatsiyi derzhavy: vplyv sotsial'nykh (internet) merezh [Transformation of the system of socio-political communication of the state: the influence of social (Internet) networks]. *Hrani. Politolohiya. Tom 26. № 2.* 84–89 [in Ukrainian]

5. Honyukova L. (2012). Derzhavne rehulyuvannya politychnoho rynku suchasnoyi Ukrayiny [State regulation of the political market of modern Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noyi akademiyi derzhavnoho upravlinnya pry Prezydentovi Ukrayiny. Vyp. 2.* 143–151 [in Ukrainian]

6. Dotsenko K. (2014). Politychnyy bomond u sotsial'nykh media: osoblyvosti brend-komunikatyvnykh stratehiy [Political beau monde in social media: features of brand-communicative strategies]. *Derzhava ta rehiony. Seriya : Humanitarni nauky. № 1–2.* 95–99 [in Ukrainian]

7. Kiryukhin D. (2020). Teoriya deliberatyvnoyi demokratiyi ta «fakt nez·hody» [Theory of deliberative democracy and the «fact of disagreement»]. *Filosofs'ka dumka. № 5.* 73–86 [in Ukrainian]

8. Kushnir T.M. (2021). Marketynhovyy pidkhid do doslidzhennya politychnoho rynku [Marketing approach to the study of the political market. Marketing]. *Marketynh. Vypusk 1(81).* 93–98 [in Ukrainian]

9. Likarchuk N.V. (2012). *Politychnyy marketynh: teoriya ta praktyka* [Political marketing: theory and practice]. K.: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, 356 p. [in Ukrainian]

10. Makota A. (2013). Marketyzatsiya polityky: kontsept «politychnoho rynku» [Marketization of politics: the concept of «political market»]. *Naukovi zapysky IPiEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrayiny. Vypusk 1(63).* 403–415 [in Ukrainian]

11. Mamontova E. (2012). *Symvolichnyy resurs derzhavotvorennya: sutnist', geneza, evolyutsiya* [Symbolic resource of state-building: essence, genesis, evolution] : dys. d-ra. polit. nauk : 23.00.02. Odesa. 207 p. [in Ukrainian]

12. Rozumnyy O. (2022). Kontury povoyennoho suspil'no-politychnoho landshaftu Ukrayiny [Contours of the post-war socio-political landscape of Ukraine]. *Natsional'na bezpeka i oborona. № 3–4* (189–190). 121–122 [in Ukrainian]

13. Semyhina T.V. (2016). *Informatsiyno-kibernetychna model' K. Doycha. Politychna dumka XX–XXI stolit': metodolohichnyy i doktrynal'nyy pidkhody* [Information-cybernetic model of K. Deutsch. Political thought of the 20th-21st centuries: methodological and doctrinal approaches]: u 2-kh t. T. 1. L'viv: «Novyy svit-2000». T. 1. 50–52 [in Ukrainian]

14. Sushchenko V. (2009). Politychnyy marketynh yak chynnyk demokratychnoho rozvytku suspil'stva [Political marketing as a factor of democratic development of society]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya : Politolohiya, Sotsiolohiya, Filosofiya. Vypusk* 13. 294–296 [in Ukrainian]

15. Tyelyetov O.S., Tytarenko Yu.V., Shevchenko O.Yu. (2013). Zahal'na kontseptsiya ta instrumenty politychnoho marketynhu [General

concept and tools of political marketing]. *Marketynh i menedzhment innovatsiy. № 2.* 49–63 [in Ukrainian]

16. Shubin S.P. (2004). Politychnyy marketynh yak efektyvnyy metod doslidzhennya suchasnykh politychnykh protsesiv [Political marketing as an effective method of studying modern political processes]. *Naukovi pratsi Chornomors'koho natsional'noho universytetu imeni Petra Mohyly. Tom 34. Vypusk 21. Politychni nauky.* 74–77 [in Ukrainian]

17. Popovych Y., Marakin V.I. (2024). Structural and functional aspects of political communication in the context of modern social development. «Academia Polonica» Scientific journal of polonia university. *Periodyk naukowy akademii polonijnej. 65 (2024) nr 4/ 2024.* 209–219 [in Poland]

Political communication as a mechanism for forming the political market in Ukraine

Bukanov Grigoriy Mykolayovych

Doctor of Public Administration,
Professor at the Department
of Constitutional Administrative
and Labor Law
National University “Zaporizhzhia
Polytechnic”
Universytetska str., 64, Zaporizhzhia,
Ukraine
ORCID: 0000-0002-5398-5953

The article identifies the features of political communication as a mechanism for forming the political market in the conditions of war and the post-war period of restoration of Ukraine. It is determined that the Political Market is characterized by the presence of political exchange and a competitive environment in which the interaction of political subjects and voters is carried out as an information and communication process, the purpose of which is to obtain power and its legitimization in the institutional structure of representative democracy. It is proven that political communication acts as a mechanism for the formation of the political market as a system of communication interaction based on political exchange, the presence of a competitive environment and the positioning of political subjects as the production of a political product and goods and their promotion through the mass media. The article also examines that political corruption – strengthening of authoritarian tendencies of political power, scenarios of the end of the war, agreements with partner countries (as the most relevant topic – the agreement with the USA on minerals), weapons supply, mobilization, holding elections, etc. Therefore, it is relevant to assess the impact of political communication in war conditions and during the period of post-war recovery on the formation of the political market in Ukraine. For this purpose, an expert survey was conducted among scholars in the field of political science who study the problem of interaction between the state and society in the political and communication dimension.

According to the results of the expert survey, the following were identified: factors reducing the effectiveness of political communication: monopolization and centralization by the authorities of communication with citizens, negative and stressful psycho-emotional state of the population, increasing the share of political communication in the Internet space, absence or limited number of independent media; changes in the political market of Ukraine relate to the reboot and updating of the configuration of political subjects in society; the main political discourse in the political market of Ukraine in the post-war period of recovery is: broadcasting a negative emotional attitude towards Russia and Russians, demands for their punishment, support for European integration and accession to NATO, the fight against political corruption, change of the political elite.

Key words: *political market, political communication, political authorities, civil society, mass media, Internet information environment.*

Внучко Світлана Миколаївна

Трансформація традиційних ЗМІ в умовах цифровізації та глобалізації: виклики та перспективи

УДК 316.774:004.738.5
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.4

Внучко Світлана Миколаївна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-9176-1304

У статті здійснено аналіз трансформації ролі традиційних засобів масової інформації (ЗМІ) в умовах глобалізації та цифровізації, що набуває особливої актуальності під час динамічних змін у політичній комунікації. Традиційні ЗМІ – преса, радіо, телебачення – починають втрачати монополію на виробництво та поширення політичної інформації у XXI столітті, поступаючись місцем інтернет-платформам, соціальним мережам та цифровим медіа. Сьогодні, конкуренція між традиційними та новими медіа стає звичним явищем та піднімає питання збереження достовірної інформації в умовах поширення фейкових новин.

Метою дослідження є виявлення головних характеристик трансформації традиційних ЗМІ в умовах глобалізації та цифровізації та оцінка їхнього впливу як на політичну комунікацію так і на функціонування публічної сфери. В ході проведеного аналізу було застосовано набір загально-наукових методів дослідження. Зокрема, історичний метод, дозволив прослідкувати розвиток традиційних медіа та їх роль в політичній комунікації; порівняльний метод для виокремлення відмінностей в роботі традиційних медіа у демократичних і авторитарних режимах; метод контент-аналізу, який дозволив здійснити аналіз конкретних кейсів виробництва і поширення медіапродукції та особливості трансформації даних процесів; системний метод для розкриття питань взаємозв'язків між старими та новими медіа; метод моделювання для визначення ключових викликів, що сьогодні постають перед традиційними медіа в політичній комунікації.

За результатами проведено дослідження визначено, що традиційні ЗМІ, незважаючи на значні трансформаційні зміни, завжди відігравали важливу роль у демократизації суспільства та формуванні громадської думки. З виникнення і розвитком цифрових технологій, вони починають інтегрувати мультимедійні формати, тим самим адаптуючись до нових реалій політичної комунікації. В ході дослідження, автором також виокремлено основні виклики для традиційних медіа в умовах сьогодення, серед яких варто відмітити конкуренцію з соціальними мережами, поширення дезінформації, зростання ролі алгоритмів та необхідність адаптації до нових бізнес-моделей. Крім того, автор акцентує увагу на необхідності гнучкого оновлення та інноваційного підходу традиційних ЗМІ у сучасному глобалізованому цифровому середовищі.

Ключові слова: *традиційні ЗМІ, цифровізація, глобалізація, політична комунікація, Інтернет та нові медіа.*

Вступ. Актуальність дослідження трансформації ролі традиційних медіа у глобальному вимірі обумовлюється динамічними процесами цифровізації та змінами комунікативних практик, що значною мірою впливають на політичну комунікацію. У XXI столітті інформаційне середовище зазнало значних перетворень: традиційні ЗМІ – преса, радіо, телебачення – втрачають монополію на виробництво та поширення політичної інформації, поступаючись місцем новим медіа та цифровим платформам. Цей процес супроводжує зростання ролі соціальних мереж, блогерів, інфлюенсерів та інших інтернет-акторів. Саме вони сьогодні формують нову інформаційну систему в якій аудиторія перетворюється на активного учасника комунікації. Такі трансформації ставлять виклик традиційній моделі взаємодії між владою, медіа та громадянами, вимагаючи нового підходу до аналізу та переосмислення ролі медіа у політичній сфері.

В даному контексті важливим також є той факт, що в умовах глобалізації та цифровізації, інформаційні потоки стають транскордонними, а національні медіа-системи інтегруються у міжнародний медіапростір. В результаті цього відкриваються можливості для розвитку нових форм комунікації, і одночасно посилюється конкуренція не лише між традиційними та цифровими медіа, а й між традиційними медіа, але вже на глобальному рівні.

Варто також відмітити, що, попри на шалені темпи розвитку нових медіа, традиційні ЗМІ продовжують зберігати важливу роль як джерела достовірної інформації та фактору стабільності демократичних інститутів. Особливо це посилюється в умовах гібридних воєн, зростання інформаційних атак та кількості фейкових новин.

Таким чином, аналіз трансформації традиційних ЗМІ у глобальному контексті в умовах цифровізації дає змогу виявити ключові тенденції та виклики сучасної політичної комунікації, що є важливим як для теоретичного осмислення, так і для практичного застосування у сфері медіаполітики.

Метою дослідження є виявлення ключових тенденцій та особливостей трансформації традиційних засобів масової інформації в умовах цифровізації та глобалізації, а також аналіз впливу цих змін на політичну комунікацію та формування громадської думки.

Завдання дослідження:

– розкрити еволюцію традиційних ЗМІ та їхню роль у політичній комунікації;

– визначити особливості розвитку та діяльності традиційних медіа у демократичних та авторитарних режимах.

– охарактеризувати виклики та перспективи існуючих моделей комунікації у цифровому середовищі та їхній вплив на формування громадської думки.

Для досягнення поставленої мети та виконання завдань, у дослідженні використано комплекс **методів**: історичний – для аналізу розвитку традиційних ЗМІ та їхніх функцій у політичній комунікації; порівняльний метод – для виокремлення особливостей функціонування медіа у різних політичних режимах; контент-аналіз – для вивчення конкретних випадків діяльності традиційних ЗМІ та нових медіа в умовах трансформацій; системний метод – для дослідження взаємозв'язку між традиційними медіа, цифровими платформами та політичними процесами; метод моделювання – для розкриття головних викликів та перспектив у розвитку традиційних ЗМІ у цифрову епоху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях кінця XX-поч. XXI ст. трансформація традиційних ЗМІ в умовах глобалізації та цифровізації розгуляється як одна з ключових проблем політичної комунікації. Б. Макнеїр [13] та М. Стефенс [19] досліджують історичну роль традиційних ЗМІ як «четвертої влади» та їхню еволюцію від елітарних до масових каналів впливу. Ю. Габермас аналізує роль преси у розвитку демократичних інститутів, а Е. Герман [8] та Н. Хомскі [9], аналізуючи медіа, приходять до висновку, що вони виступають інструментом влади та пропаганди. М. Лістер [11] у своїх дослідженнях акцентує увагу на інтерактивності та гібридизації контенту як визначальних рисах нових медіа. Д. Мак-Квейл [14] і Н. Луман [12] вказують на децентралізацію комунікації та персоналізацію споживання інформації. В межах українського наукового дискурсу питання трансформації традиційних ЗМІ та їхнього впливу на політичну комунікацію аналізується переважно у взаємозв'язку з процесами демократизації, інформатизації та цифровізації суспільства. Українські дослідники І. Чудовська [2] та Ю. Бондар звертають увагу на кризу довіри до традиційних медіа, яка спричинена як політизацією контенту, так і поширенням дезінформації. Про зростання часу споживання цифрових медіа, зміну аудиторії та падіння довіри до традиційних джерел йдеться в аналітичних звітах Gradus Research [7] та Detektor Media [6].

Результати дослідження. З часу свого виникнення традиційні медіа відігравали важливу роль у політичній комунікації. Вони пройшли шлях розвитку від елітарних каналів інформації до масовокомунікативних інструментів впливу на громадську думку. Розвиток традиційних ЗМІ свідчить про тісний зв'язок між технічним прогресом, змінами у соціально-політичному ландшафті та еволюцією комунікативних практик влади. Зокрема, поява перших газет у XVIII столітті була зумовлена виходом на політичну арену нового класу –буржуазії, яка використовувала пресу як інструмент реалізації економічних, політичних та культурних інтересів. Саме в цей період вираз «четверта влада» підкреслював виняткову роль преси у суспільному житті. Авторство даного терміну часто приписується англійському романісту Генрі Філдінгу або політичному філософу Едмунду Берку [13; 19]. Упродовж XIX–XX століть засоби масової комунікації (ЗМК) поступово інтегрувалися в інструменти органів влади як демократичних, так і авторитарних політичних режимів, а також виступали передумовою ліберальних економік, конституційної демократії, або д навпаки – бюрократичних економік і тоталітарних систем [8; 9]. Залежно від політичного режиму, традиційні медіа могли виконувати різні функції – від засобу контролю та цензури до засобу мобілізації протестного руху. У демократичних країнах вони розвивали плюралізм думок та електоральну комунікацію, а в авторитарних – служили знаряддям монополізації інформації.

Газети виникли у XVII столітті як інструмент інформаційного обміну серед освічених еліт. Перші періодичні видання, як от Relation aller Fürnemmen und gedenckwürdigen Historien, 1605 року (у перекладі з німецької – «Розповідь про всі визначні та пам'ятні події») започаткували новий етап поширення політичних новим та формування громадської думки [8]. У добу Просвітництва вони стали осередком публічної сфери, де відбувалися обговорення публічних питань і формування революційних та демократичних ідеалів, що мало особливе значення у Франції, Британії та колоніальній Америці [5]. У XIX ст. газети набули масового характеру завдяки вдосконаленню друкарства та зростанню рівня грамотності. В цей період з'являється так звана «партизанська преса» – видання, що відображали ідеологічні позиції політичних партій. Газети поступово перетворюються на інструмент виборчої мобілізації, політичної пропаганди та боротьби за владу. Яскравим прикладом цього перетворення стала Франція після революції 1848 року, де спостерігався справжній вибух політичної преси [4]. Лібералізація режиму сприяла появі численних газет і брошур, що репрезентували широкий спектр політичних поглядів – від республіканців до монархістів. Це, в свою чергу, перетворило пресу на головний інструмент формування громадської думки та мобілізації населення. На початку минулого століття розвиток професійних стандартів журналістики призвів до нових трансформацій, так званого процесу «департизації» преси в демократичних країнах. В той же час, у тоталітарних та авторитарних країнах газети залишились інструментом державної пропаганди.

Зокрема, «Правда» в СРСР стала рупором Комуністичної партії, а в Третьому Рейху газети разом з радіо слугували головним каналом нацистської пропаганди [13; 20]. У післявоєнний період газети відіграли важливу роль у розкритті корупційних та політичних скандалів, зокрема у випадку Вотергейтського скандалу (1972р.), який розслідувався журналістами The Washington Post [3]. Це зміцнило позиції газет як авторитетного джерела незалежної інформації.

Радіо з'явилося на початку XX ст. і майже відразу стало інноваційним каналом масової політичної комунікації. У 1920 році в США радіостанція KDKA (вважається першою у світі комерційною радіостанцією) вперше транслювала результати президентських виборів, що символізувало нову еру у політичному інформуванні.

Фактично в цей же час – 1920–1930-х роках – радіо почало активно використовуватись урядами і інших країн для комунікації з громадянами. Але, якщо у СРСР радіо стало знаряддям централізованої пропаганди, то в західних країнах – каналом політичного звернення лідерів до нації. Під час Другої світової війни радіо слугувало інструментом пропаганди, мобілізації та психологічного впливу. Йозеф Геббельс у нацистській Німеччині використав радіо як інструмент тотального контролю [20], тоді як президент США Франклін Рузвельт звертався до нації через так звані «камінні бесіди», формуючи довіру громадян до влади та політичних лідерів та стабільність у складні часи [18].

У період Холодної війни радіо стало зброєю в інформаційній боротьбі: радіостанція Radio Free Europe та Voice of America поширювали демократичні ідеї у соціалістичні країни, в яких натомість активно глушили ці сигнали [16]. Незважаючи на конкуренцію з телебаченням, у другій половині XX ст. радіо залишалось важливим каналом політичної комунікації, особливо у регіонах з низьким рівнем економічного достатку та низьким рівнем грамотності (Латиснька Америка, Африка, Азія) [15].

Значною мірою змінило політичну комунікацію телебачення, поєднавши інформаційність, візуальність та емоційність. Хоча перші трансляції з'явилися ще в 1930-х роках, в той період вони не набули масового поширення. Справжній вибух телебачення в політичній комунікації розпочався після Другої світової війни. Найбільш яскравим прикладом ролі телебачення в політичній комунікації того часу стали телевізійні дебати між Джоном Кеннеді та Річардом Ніксоном у 1960 році. Це був той випадок, який показав вирішальну роль візуального іміджу та невербальної поведінки в політичній комунікації. Вперше мільйони глядачів могли слідкувати не лише за словами кандидатів, а й за їхньою зовнішністю, мімікою, поведінкою перед камерою – що суттєво вплинуло на сприйняття лідерів електоратом. Відповідно до дослідження Дж. Крауса (2000 р.), телеглядачі переважно віддали перевагу Жд.Кеннеді, який виглядав впевнено і харизматично, в той час як радіослухачі частіше підтримували Р.Ніксона, що і вказувало на глибоку зміну механізмів політичного переконання в добу телебачення [10]. Таким чином з розвитком телебачення політична комунікація стала більш персоналізованою, орієнтованою на образ лідера, а не лише на зміст його заяв.

У авторитарних країнах телебачення, так само як до цього преса і радіо, виконувало функцію централізованої пропаганди. Як приклад можна назвати телебачення СРСР, Китаю, Північної Кореї, де воно формувало монополізований образ реальності [17]. Водночас, публічне телебачення в країнах з розвиненою демократією стало стандартом якісної політичної журналістики, яка була аналітичною, збалансованою, орієнтованою на просвітницьку функцію. Крім того, у демократичних країнах телебачення стало платформою для прямого звернення до виборців, ведення передвиборчих кампаній, трансляції дебатів та політичної реклами.

Інтернет, поява якого припадає на другу половина XX – початок XXI ст., здійснив глибоку трансформацію традиційних ЗМІ, яка стосувалася не лише технічних аспектів, а й політичної функціональності медіа на інституційному рівні. У результаті цієї трансформації змінився механізм медіавпливу, аудиторна структура, риторичні формати і сам підхід до здійснення політичної комунікації. Цифрове середовище зруйнувало традиційну модель комунікації «один до багатьох», яка була характерна для преси, радіо і телебачення, замінивши її на модель «багато до багатьох», яка забезпечила горизонтальні, децентралізовані форми взаємодії. Це відразу вплинуло на структуру публічної сфери, сприяючи її фрагментації, персоналізації інформаційного споживання і підриву монополії традиційних ЗМІ на формування порядку денного (agenda-setting) [8].

Спочатку виникнення одиничних, а надалі і поширення значної кількості нових медіа стало логічним продовження розвитку та трансформації традиційних ЗМІ та значною мірою змінило політичну комунікацію і другій половині XX ст. До нових медіа відносять блоги, соціальні мережі, подкасти, мобільні платформи та інші цифрові канали, які кардинально змінили способи отримання, поширення і споживання політичної інформації. До 1980-х років традиційні медіа, які з цього періоду починають називати «старі медіа» – преса, радіо, телебачення – грунтувалися переважно на аналогових технологіях [11]. Нові медіа вже базуються на інтерактивності, мультимодальності та цифровій обробці інформації, відрізняються від традиційних і за формою, і за функціями. Традиційні ЗМІ дедалі більше починають переходити і функціонувати

у гібридному форматі, поєднуючи текст, звук, відео й графіку в єдиному цифровому середовищі.

Таким чином інтернет створив альтернативні канали політичної інформації, завдяки яким громадяни отримали змогу безпосередньо взаємодіяти з політичними акторами, не потребуючи медіа в якості посередника. Як слушно зазначає українська дослідниця І.Чудовська, «глобальна комп'ютерна мережа, поєднуючи аудіо та відеоінформацію на основі цифрових та мультимедійних технологій, відкрила безпрецедентні можливості для вільного та демократичного висловлення найрізноманітніших точок зору» [2]. На думку дослідниці, інтернет як комунікативне середовище має низку специфічних рис (які ми можемо перенести і на характеристику політичної комунікації): можливість ситуативного моделювання та зміни користувачем власної ідентичності; ускладненість розрізнення правдивої інформації та дезінформації; комунікативні взаємодія ґрунтується на інтересах учасників і може мати як стабільний, так і випадковий, ситуативний характер; потенціал інтернет-комунікації трансформувати соціальні зв'язки як на рівні окремого індивіда, так і соціуму загалом. Водночас відзначається і її вплив на уявлення про соціальний простір, а також на процеси ідентифікації та інтеграції в цьому просторі [2, с. 344–345]. У контексті періоду доцифрових технологій ідентичність і соціальна згуртованість здебільшого визначалися просторовими – насамперед географічними – координатами. Розвиток інтернет призвів фактично до зникнення цих територіальних обмежень, надавши індивідам змогу самостійно обирати способи ідентифікації та комунікації. Таким чином інтернет-комунікація як створила низку переваг в порівнянні з традиційними ЗМІ, так і породила нові виклики, що потребують осмислення.

Американський соціолог Д.Мак-Квейл розглядав соціальний вплив інтернету переважно через призму розширення можливостей особистісного вибору, які раніше були суттєво обмежені [14]. Дослідник підкреслював, що можливість уникнення нав'язаних комунікацій робить інтернет платформою для створення справді демократичних форм взаємодії, які базуються на свободі вибору, самовираженні та плюралізмі думок. Тут варто згадати і характеристику інтернету, запропоновану Н. Луманом, який визначає його як середовище, що яскраво репрезентує розмаїття не лише інтересів, а й цілісних соціальних реальностей аудиторії [12]. Таким чином всесвітня мережа інтернет утворила глобальне комунікативне середовище, віртуальність якого є його відмінною й однією з найголовніших рис, яка значно розширює можливості та засоби політичної комунікації. Розвиваючись, інформаційне суспільство володіє та оперує невичерпним і необмеженим ресурсом, яким є інформація. Утворення, передавання і накопичення цієї інформації відбувається у віртуальному доступі, що забезпечується електронними комунікаційними каналами [1].

У XXI столітті традиційні ЗМІ постали перед загрозою зникнення на хвилі популяризації і масовості нових медіа. Однак, вони не зникли, а зазнали суттєвих суттєвих змін під впливом цифровізації. Їм вдалося активно інтегрувати мультимедійні формати, що поєднують текст, аудіо, відео та інтерактивний контент, а також адаптуватися до зміненої структури аудиторії, яка дедалі більше споживає інформацію, в тому числі і політичну, через цифрові платформи.

Серед основних викликів, що постають перед традиційними медіа в умовах сьогодення, можна виділити наступні: по-перше, конкуренція з боку соціальних мереж і цифрових платформ (які значною мірою перехоплюють аудиторію та рекламні доходи) була в минулому, існує сьогодні і буде в майбутньому; по-друге, зростання ролі алгоритмів у поширенні контенту, що посилює фрагментацію аудиторії та ризик інформаційних бульбашок, ехо-камер тощо; по-третє, падіння рівня довіри до традиційних ЗМІ внаслідок поширення дезінформації та фейкових новин; по-четверте, необхідність адаптації своїх бізнес-моделей до умов цифрового середовища, що передбачає пошук нових джерел фінансування та монетизації контенту.

У контексті даного дослідження перспективи розвитку традиційних ЗМІ пов'язані з подальшою активною інтеграцією цифрових інструментів у свою діяльність. Це передбачає розвиток мультимедійних форматів, що дозволяє залучати широку аудиторію через різні канали комунікації. Важливим також є розширення аналітичної та фактчекінгової діяльності редакцій, що сприятиме підвищенню рівня довіри аудиторії та протидії дезінформації. Крім того, значного значення набуває розробка та впровадження нових бізнес-моделей, серед яких не лише підписки, а й краудфандинг та брендований контент. Це дозволить забезпечити фінансову стабільність і підвищити конкурентоспроможність традиційних ЗМІ у цифрову епоху. Не слід забувати і про медіа грамотність як серед самих професійних журналістів, так і серед широкої аудиторії, що є необхідною умовою успішної адаптації до сучасних викликів інформаційного середовища.

Таким чином, традиційні ЗМІ, попри наявні виклики, зберігають потенціал для розвитку та вдосконалення своєї діяльності, забезпечуючи стабільність демократичних інститутів і підтримуючи якісну політичну комунікацію в цифровому середовищі.

Висновки. В ході дослідження трансформації ролі традиційних ЗМІ в умовах цифровізації і глобалізації встановлено, що історичний розвиток

традиційних медіа, таких як преса, радіо та телебачення, тісно пов'язаний із соціально-політичними та технологічними змінами, що впливали на їхні функції у сфері політичної комунікації. Традиційні ЗМІ еволюціонували від елітарних каналів поширення інформації до інструментів масового впливу, водночас виконуючи функцію як демократизації суспільних відносин так і пропаганди та контролю в авторитарних країнах.

Дослідження показала, що в XXI столітті під впливом цифровізації традиційні ЗМІ зазнали суттєвих трансформацій, інтегруючи мультимедійні формати, збагачуючи свої платформи інтерактивними можливостями та адаптуючись до зміненої аудиторної структури. Поширення інтернет та нових медіа сприяло децентралізації комунікативних потоків, персоналізації політичної комунікації та активній участі громадян у створенні контенту. Це, у свою чергу, спричинило фрагментацію публічної сфери, посилили конкуренцію між традиційними та цифровими медіа та актуалізувало питання довіри до джерел інформації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрухович А. Перверзія. Львів : 2012. 300 с.
2. Чудовська І. А. Зміни в сфері суспільних відносин, пов'язані з інтернет комунікацією // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. : у 2 т. Харків : Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2013. Т. 2. С. 343–348.
3. Bernstein C., Woodward B. All the President's Men. New York : Simon & Schuster, 1974. 349 p.
4. Broersma M. Form and Style in Journalism: European Newspapers and the Representation of News, 1880–2005. Leuven : Peeters, 2010. 368 p.
5. Chalaby J. K. The Invention of Journalism. London : Macmillan, 1998. 247 p.
6. Detektor Media. Media Literacy and Disinformation Resistance: Ukraine 2025. Kyiv: Detektor Media, 2025. 38 p.
7. Gradus Research. Digital Media Consumption Trends in Ukraine: 2024 Report. Kyiv: Gradus Research, 2024. 25 p.
8. Habermas J. The Structural Transformation of the Public Sphere. Cambridge, MA : MIT Press, 1989. 301 p.
9. Herman E. S., Chomsky N. Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media. New York : Pantheon Books, 2002. 412 p.
10. Kraus S. Televised Presidential Debates and Public Policy. Mahwah, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 2000. 280 p.
11. Lister M., Dovey J., Giddings S., Grant I., Kelly K. New Media: A Critical Introduction. London : Routledge, 2009. 446 p.
12. Luhmann N. The Reality of the Mass Media. Stanford, CA : Stanford University Press, 2000. 236 p.
13. McNair B. An Introduction to Political Communication. London : Routledge, 2017. 312 p.
14. McQuail D. McQuail's Mass Communication Theory. 6th ed. London : Sage Publications, 2015. 622 p.
15. Myers M. Radio and Development in Africa: A Concept Paper. Internews, 2008. 45 p.
16. Nelson M. War of the Black Heavens: The Battles of Western Broadcasting in the Cold War. Syracuse, NY : Syracuse University Press, 1997. 291 p.
17. Roth-Ey K. Moscow Prime Time: How the Soviet Union Built the Media Empire that Lost the Cultural Cold War. Ithaca, NY : Cornell University Press, 2011. 342 p.
18. Stark S. FDR and the Modern Presidency: Leadership and Legacy. Santa Barbara, CA : ABC-CLIO, 2013. 262 p.
19. Stephens M. A History of News. – New York : Viking Penguin, 1997. 415 p.
20. Welch D. Nazi Propaganda: The Power and the Limitations. London : Routledge, 2002. 251 p.

REFERENCES:

1. Andrukhovych, A. (2012). Perverziia [Perverzion]. Lviv: [s.n.] [in Ukrainian].
2. Chudovska, I. A. (2013). Zminy v sferi suspilnykh vidnosyn, pov'iazani z internet-komunikatsiieiu [Changes in the sphere of social relations related to Internet communication]. Metodolohiia, teoriia ta praktyka sotsiolohichnoho analizy suchasnoho suspilstva, vol. 2, pp. 343–348. Kharkiv: Kharkiv. nats. un-t imeni V. N. Karazina [in Ukrainian].
3. Bernstein, C., Woodward, B. (1974). All the President's Men. New York: Simon & Schuster.
4. Broersma, M. (2010). Form and Style in Journalism: European Newspapers and the Representation of News, 1880–2005. Leuven: Peeters.
5. Chalaby, J. K. (1998). The Invention of Journalism. London: Macmillan.
6. Detektor Media. (2025). Media Literacy and Disinformation Resistance: Ukraine 2025. Kyiv: Detektor Media.
7. Gradus Research. (2024). Digital Media Consumption Trends in Ukraine: 2024 Report. Kyiv: Gradus Research.
8. Habermas, J. (1989). The Structural Transformation of the Public Sphere. Cambridge, MA: MIT Press.
9. Herman, E. S., Chomsky, N. (2002). Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media. New York: Pantheon Books.
10. Kraus, S. (2000). Televised Presidential Debates and Public Policy. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
11. Lister, M., Dovey, J., Giddings, S., Grant, I., Kelly, K. (2009). New Media: A Critical Introduction. London: Routledge.
12. Luhmann, N. (2000). The Reality of the Mass Media. Stanford, CA: Stanford University Press.
13. McNair, B. (2017). An Introduction to Political Communication. London: Routledge.
14. McQuail, D. (2015). McQuail's Mass Communication Theory. 6th ed. London: Sage Publications.
15. Myers, M. (2008). Radio and Development in Africa: A Concept Paper. Internews.

16. Nelson, M. (1997). War of the Black Heavens: The Battles of Western Broadcasting in the Cold War. Syracuse, NY: Syracuse University Press.

17. Roth-Ey, K. (2011). Moscow Prime Time: How the Soviet Union Built the Media Empire that Lost the Cultural Cold War. Ithaca, NY: Cornell University Press.

18. Stark, S. (2013). FDR and the Modern Presidency: Leadership and Legacy. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO.

19. Stephens, M. (1997). A History of News. New York: Viking Penguin.

20. Welch, D. (2002). Nazi Propaganda: The Power and the Limitations. London: Routledge.

Transformation of traditional media in the context of digitalization and globalization: challenges and prospects

Vnuchko Svitlana Mykolaivna

PhD in Political Science, Associate Professor at the Department of Politology
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9176-1304

The article analyzes the transformation of the role of traditional media in the context of globalization and digitalization, which is especially relevant in the context of dynamic changes in political communication. Traditional media – the press, radio, and television – are beginning to lose their monopoly on the production and dissemination of political information in the twenty-first century, giving way to online platforms, social networks, and digital media. Today, competition between traditional and new media is becoming commonplace and raises the issue of preserving reliable information in the face of the spread of fake news.

The purpose of the study is to identify the main characteristics of the transformation of traditional media in the context of globalization and digitalization and to assess their impact on both political communication and the functioning of the public sphere.

The purpose of the study is to identify the main characteristics of the transformation of traditional media in the context of globalization and digitalization and to assess their impact on both political communication and the functioning of the public sphere. In the course of the analysis, a set of general scientific research methods was used. In particular, the historical method, which allowed us to trace the development of traditional media and their role in political communication; the comparative method to highlight the differences in the work of traditional media in democratic and authoritarian regimes; the content analysis method, which allowed us to analyze specific cases of production and distribution of media products and the peculiarities of the transformation of these processes; the systemic method to reveal the issues of the relationship between old and new media; a modeling method to identify the key challenges facing traditional media in political communication today.

The study found that traditional media, despite significant transformational changes, have always played an important role in the democratization of society and the formation of public opinion. With the emergence and development of digital technologies, they are beginning to integrate multimedia formats, thereby adapting to the new realities of political communication. In the course of the study, the author also identifies the main challenges for traditional media in today's conditions, including competition with social networks, the spread of disinformation, the growing role of algorithms and the need to adapt to new business models. In addition, the author emphasizes the need for a flexible renewal and innovative approach of traditional media in today's globalized digital environment.

Key words: *traditional media, digitalization, globalization, political communication, Internet and new media.*

Вовк Світлана Олександрівна
Медведська Вікторія Юріївна

Синергетична модель політичної експертизи, моніторингу й консультування: методологічний контур

УДК 32:001.891
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.5

Вовк Світлана Олександрівна
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології
і міжнародних відносин
ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»
вул. Івана Банка, 3, Полтава, Україна
ORCID: 0000-0002-6171-4782

Медведська Вікторія Юріївна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
і міжнародних відносин
ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»
вул. Івана Банка, 3, Полтава, Україна
ORCID: 0000-0001-6817-155X

У статті здійснено ґрунтовне теоретико-методологічне обґрунтування синергетичної моделі політичного моніторингу, політичної експертизи та політичного консультування у вигляді взаємопов'язаних аналітичних інструментів. У сучасному контексті глобалізації, цифровізації й інформаційної турбулентності актуалізується потреба у розробці цілісних підходів до політичного аналізу, які виходять за межі традиційного поділу на опис, оцінку та рекомендацію. Запропонована модель представлена як аналітична екосистема, що діє на основі принципів взаємозв'язку, гнучкості, рефлексивності та зворотного зв'язку.

Політичний моніторинг розкрито не як статичне відстеження подій, а як складний багатовимірний процес виявлення політичних трендів, ризиків і наративів, з використанням цифрової аналітики, когнітивного картографування та емоційної семантики публічних дискурсів, що виконує функцію первинного аналізу, фіксуючи зміни в політичному середовищі на оперативному рівні.

Політична експертиза визначається як елемент аналітичної діяльності, що забезпечує критичну оцінку політичних процесів, рішень і стратегій на основі міждисциплінарного підходу. Авторки наголошують на трансформації ролі експерта від нейтрального інтерпретатора фактів до рефлексивного аналітика, здатного враховувати етичний, психологічний та культурний виміри політичних рішень. Експертиза розглядається як механізм громадського контролю та платформа формування легітимних альтернатив розвитку подій.

Політичне консультування інтерпретується як практичне застосування знання з метою стратегічного супроводу політичних суб'єктів. Розкрито, що у багатовимірність консалтингу поєднує аналітичний, комунікаційний, іміджевий та кризовий компоненти. Особлива увага приділена переходу від технократичного консалтингу до когнітивного, в якому ключову роль відіграє врахування евристичних викривлень, патернів мислення й емоційної динаміки аудиторій.

Стаття окреслює взаємопов'язаність трьох складових: моніторингу, експертизи та консультування, через концепт аналітичної синергії. Такий підхід дозволяє не лише адаптувати політичні рішення до умов зростаючої невизначеності, а й сформувати сталу політичну реальність, що базується на інноваційному мисленні, стратегічній далекоглядності й ціннісному гуманізмі.

Ключові слова: *синергетична модель, політична експертиза, політичний моніторинг, політичне консультування, аналітична тріада, методологія політичного аналізу, стратегічні комунікації, етичний вимір, цифрова аналітика, політичні рішення.*

Вступ. У сучасному політичному світі, який знаходиться в стані турбулентних змін внаслідок розвитку цифрових трансформацій, зростання інформаційних загроз та глобалізаційних процесів, зростає потреба в оновленні концептуальних і методологічних основ політичного аналізу. З огляду на зазначене актуальним стає розгляд особливостей трикомпонентної аналітичної моделі: політичний моніторинг, політична експертиза та політичне консультування як інструментів забезпечення якісного функціонування демократичних інституцій, прийняття обґрунтованих рішень і зниження рівня політичної ентропії. У науковому вимірі важливо не лише розглядати ці компоненти як автономні елементи, але й усвідомлювати їх як взаємопов'язану аналітичну систему з єдиною методологічною платформою та гнучкими стратегічними цілями.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та моделювання системи політичної експертизи, моніторингу й консультування як взаємозалежного аналітичного механізму, який сприяє оптимізації процесу ухвалення політичних рішень і зменшенню рівня політичної невизначеності в умовах динамічних трансформацій політичного середовища.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, що забезпечило більш ґрунтовне осмислення предмета дослідження. Системний аналіз дозволив виявити внутрішні зв'язки та функціональну взаємодію між ключовими складовими запропонованої моделі. Використання синергетичного підходу дало змогу дослідити ефекти самоорганізації та взаємодоповнення між елементами моделі, які проявляються в умовах політичної динаміки та інформаційної нестабільності. Структурно-функціональний метод дозволив визначити роль кожного аналітичного блоку в забезпеченні стійкості та ефективності політичного процесу.

Виклад основного матеріалу. Політичний моніторинг у сучасному розумінні трансформувався від класичної інституційної оцінки діяльності політичних суб'єктів до динамічного, постійного

аналізу множинних політичних сигналів, що циркулюють у соціальному, медійному та цифровому просторах: «….процес відстеження та аналізу політичних подій з метою виявлення тенденцій, закономірностей та ризиків. Його можна використовувати для прийняття стратегічних рішень, управління зв'язками з громадськістю та зменшення шкоди для репутації» [5]; «…систематичний процес відстеження, аналізу та інтерпретації політичних подій, рішень, законодавчих ініціатив і публічної комунікації (включно із соціальними мережами), які можуть впливати на інтереси організації. Він охоплює локальний, регіональний і національний рівні, забезпечуючи своєчасне виявлення ризиків і можливостей для впливу на політичні процеси з метою надати актуальну та цільову інформацію, що дозволяє організації ефективно взаємодіяти з політичними зацікавленими сторонами у відповідний момент із релевантним повідомленням» [7]; «….цілеспрямований та стратегічний процес спостереження за висловлюваннями, рішеннями та діями політичних зацікавлених сторін, які впливають на середовище функціонування організації, компанії чи професійного сектору, що зосереджується на відстеженні динаміки політичного проєкту в рамках багатоетапного процесу ухвалення рішень, що дозволяє своєчасно виявляти ризики й можливості, формувати комунікаційні та лобістські дії, а також впливати на політичні дискусії на основі збору інформації з різноманітних джерел (ЗМІ, пресрелізів, соціальних мереж, офіційних документів), аналітичної її обробки й інтерпретації з метою забезпечення ефективної політичної взаємодії» [6].

Тобто, політичний моніторинг не лише відстеження подій, але й виявлення трендів, зрушень у публічному дискурсі, формування наративів та зміни громадських настроїв, інструмент реакції на зовнішні збурення, система раннього попередження, яка ґрунтується на інтеграції цифрових методів, когнітивної аналітики та дискурсивного картографування.

Політична експертиза, у свою чергу, потребує епістемологічної рефлексії. Дефініція розглядається, як: «…оперування широким і добре організованим набором політичних знань про процеси, інститути, явища та гравців, що дозволяє аналізувати політичне середовище та приймати обґрунтовані рішення… …означає мати численні, різнобічні уявлення, структуровані у когнітивні схеми» [4]; «…використання організовані політичні знання з довготривалої пам'яті для обробки інформації» [3]; «…форма контролю, яка являє собою систему спеціальних і суміжних знань про політичні процеси й інститути, на основі якої проводяться науково обґрунтований аналіз, незалежна оцінка, прогноз дій і подій в політичній сфері суспільства, формулюються експертні висновки і рекомендації» [2].

Політична експертиза становить собою важливу складову механізмів громадського контролю над діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування. Вона передбачає неупереджене вивчення, аналіз та прогнозування наслідків політичних рішень, що дозволяє підвищити ефективність процесів формування та реалізації державної політики. У сучасному демократичному суспільстві політична експертиза виконує роль посередника між владою та громадськістю, забезпечуючи обґрунтованість, прозорість і підзвітність політичних дій. Одним із її ключових аспектів є незалежність, адже така експертиза зазвичай здійснюється поза межами державного апарату, вона виконується аналітичними центрами, дослідницькими установами або фаховими громадськими об'єднаннями, що дозволяє уникати політичного тиску та зберігати об'єктивність оцінки. Особливу значущість політична експертиза має в умовах прийняття рішень, які мають стратегічне або суспільно значуще значення, оскільки завдяки системному збору, обробці й інтерпретації інформації, експерти можуть не лише оцінювати доцільність запланованих дій, а й своєчасно виявляти потенційні ризики та пропонувати альтернативні сценарії розвитку подій. Відповідно, політична експертиза виконує практичну функцію, а саме забезпечує владні структури якісними аналітичними рекомендаціями, сприяє формуванню збалансованої публічної політики, а також підвищує рівень довіри громадськості до прийнятих рішень.

Тобто, експертиза являє собою не лише оцінку ефективності політичних рішень, а й інтерпретацію їхньої змістової логіки, наслідків, прихованих ризиків і потенційних точок конфлікту. В сучасному політологічному дискурсі експертиза дедалі більше тяжіє до міждисциплінарності: вона інтегрує політичну філософію, правову доктрину, етику прийняття рішень, соціопсихологію сприйняття та емоційну динаміку політичних аудиторій. При цьому зростає роль якісних методів фрейм-аналізу, наративного аналізу, case-study, конструктивістського порівняльного аналізу, що дозволяють виявити глибинні засади рішень, а не лише їх поверхневі ефекти.

Політичне консультування (третя складова аналітичного трикутника) функціонує як механізм застосування знання у практичній площині прийняття рішень, як: «…процес надання стратегічних порад та рекомендацій політичним кандидатам, політичним партіям та групам інтересів. Мета політичного консалтингу – допомогти цим суб'єктам у досягненні їхніх цілей, незалежно від того, чи потрібно їм виграти вибори, вплинути на громадську думку чи відстоювати певну політику» [8te]; «…багатовимірний процес професійної підтримки політичних суб'єктів, що включає стратегічне планування, формування публічного іміджу,

управління комунікацією, аналіз даних та юридичний супровід задля досягнення їхніх політичних цілей…» [9].

А на думку ж українських вчених А. Литвина, Є. Магди, Л. Смоли, Т. Фісенко політичне косультування як складний суспільно-комунікаційний феномен являє собою професійну діяльність зі стратегічного супроводу політичних суб'єктів, яка охоплює планування виборчих кампаній, формування політичного іміджу, управління масовими комунікаціями, розробку політичних проєктів та участь у формуванні публічної політики і спирається на знання з політології, соціальної психології, маркетингу, іміджелогії та менеджменту, та здійснюється як у формальному (професійному), так і в неформальному форматах, за участі експертів різних галузей від спічрайтерів до фахівців із кризових комунікацій [1].

Тобто, політичне консультування поєднує евристичний потенціал моніторингу і критичний ресурс експертизи в рамках стратегічної дії. У добу інформаційних перевантажень та високого темпу змін політичне консультування не може бути редуковане до технократичних порад. Натомість воно постає як процес створення ціннісно обґрунтованих сценаріїв дії, верифікації альтернатив, прогнозування варіантів розвитку подій. Відповідно, зростає роль когнітивного консалтингу, що враховує психологію прийняття політичних рішень, евристичні викривлення, патерни політичного мислення та механізми формування консенсусу.

Загалом, концептуальний спектр досліджуваної тріади базується на трьох базових рівнях: дескриптивному (моніторинг), аналітично-оціночному (експертиза), проєктно-рекомендаційному (консультування). Водночас ці рівні не є послідовними фазами, а радше одночасними полями взаємодії, які посилюють одне одного через зворотні зв'язки. Наприклад, результати стратегічного консалтингу, побудованого на аналізі різних сценаріїв розвитку політичної ситуації, можуть бути оперативно включені в наступні етапи політичного моніторингу для відстеження реакцій на запропоновані сценарії в публічному дискурсі, медіа або соціальних мережах. Так само, аналітичні висновки, сформульовані в межах політичної експертизи (наприклад, оцінка наслідків законодавчої ініціативи), можуть бути використані як аргументаційна база для формування альтернатив політики в межах політичного консультування.

Прикладом подібної синергії може слугувати ситуація, при якій експертна оцінка ризиків, пов'язаних із реформою місцевого самоврядування, надходить до команди політичного консультанта, яка трансформує її у варіативні комунікаційні стратегії для зацікавлених політичних акторів. У подальшому, результати реалізації цих стратегій моніторяться через публічні реакції у ЗМІ та соціальних мережах, що, у свою чергу, стає новим джерелом даних для уточнення експертних позицій.

Інший приклад, моніторинг виявляє загострення протестної активності у зв'язку з непопулярними адміністративними рішеннями. Політична експертиза аналізує глибинні причини напруження, пропонує сценарії розвитку подій, після чого консалтингові структури адаптують отримані висновки до конкретних кризових комунікаційних стратегій для відповідальних органів влади та / або політичних сил.

Таблиця 1

	Політичний моніторинг	**Політична експертиза**	**Політичне консультування**
Сутність	Систематичне відстеження та аналіз політичних подій, рішень, дискурсів та реакцій.	Кваліфіковане аналітичне оцінювання політичних процесів, рішень чи стратегій.	Надання професійних стратегічних порад політичним акторам для досягнення їхніх цілей.
Мета	Виявлення ризиків, можливостей, трендів у політичному середовищі.	Формування обґрунтованих висновків та рекомендацій на основі аналізу.	Формування іміджу, розробка політичної стратегії, управління комунікаціями.
Функції	Збір інформації. Аналіз тенденцій Визначення впливових гравців. Попередження криз.	Оцінка політик. Прогнозування наслідків. Формулювання рекомендацій. Аналітичний супровід.	Стратегічне планування. Комунікаційне управління. Іміджмейкінг. Кризовий менеджмент.
Суб'єкти	Аналітичні центри, ЗМІ, громадські організації, апарати влади.	Науковці, експертні ради, незалежні фахівці.	Політконсультанти, PR-агентства, кампанії, штаби кандидатів, медіаексперти.
Інструменти	Контент-аналіз, медіамоніторинг, соціологія, аналіз публічних заяв, соцмережі.	Експертне оцінювання, порівняльний аналіз, моделювання сценаріїв, SWOT-аналіз.	Спічрайтинг, медіапланування, таргетинг, копірайтинг, політичний маркетинг.
Рівень впливу	Операційний та інформаційний.	Аналітичний і стратегічний.	Стратегічний і тактичний.
Результат	Аналітичні звіти, дайджести, сигнальні повідомлення.	Аналітичні довідки, експертні висновки, сценарії розвитку.	Комунікаційна стратегія, виборча кампанія, публічний імідж, поведінкові настанови.

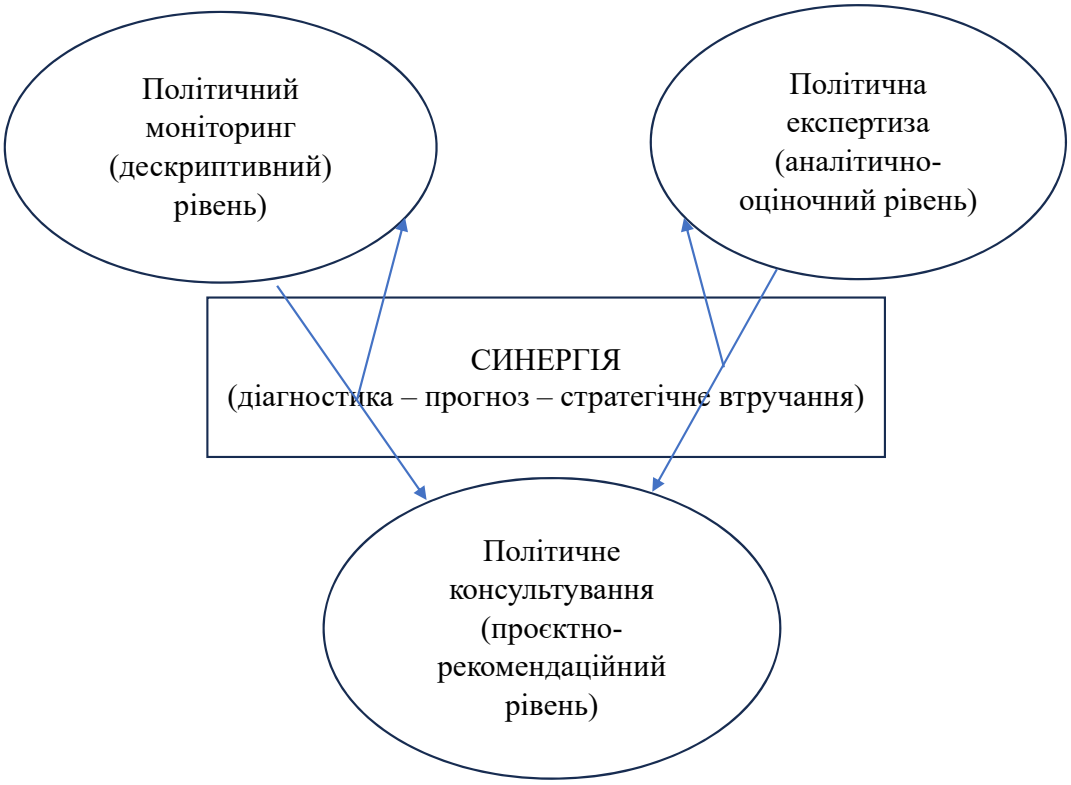

Рис. 1.

У контексті динамічних трансформацій політичного простору, спричинених цифровими інноваціями, глобальними викликами та посиленням інформаційного впливу, змінюються не лише об'єкти політичного аналізу, але й самі методологічні основи аналітичної діяльності, що вимагає переосмислення класичних функцій політичного моніторингу, експертизи та консультування, які в сучасних умовах повинні виступати не ізольованими етапами, а елементами єдиної синергетичної аналітичної системи. При цьому, кожен із компонентів цієї тріади зазнає концептуального зсуву від жорсткої інструментальності до гнучкої мережевої логіки, від об'єктивістської нейтральності до залученої критичної рефлексії.

На дескриптивному рівні політичного моніторингу відбувається перехід від статичної, описової моделі збору інформації до багатовимірної, інтерактивної, мережево-орієнтованої системи. Традиційний підхід, що ґрунтувався на контент-аналізі ЗМІ чи аналізі офіційних документів, доповнюється й трансформується в реальному часі завдяки інструментам цифрової аналітики, соціальних мереж, open data та big data платформ. Сучасний політичний аналітик зобов'язаний володіти цифровою грамотністю, знаннями візуалізації даних, вміти працювати з алгоритмами sentiment analysis (аналізу емоційних тональностей), здійснювати оперативне картографування ризиків та трендів. Моніторинг стає не лише фіксацією подій, а й інтерактивною аналітичною рамкою, що формує первинний інформаційний ландшафт для подальших аналітичних та практичних інтервенцій.

На аналітично-оціночному рівні політичної експертизи спостерігається відхід від моделі «нейтрального експерта» до моделі «рефлексивного аналітика». Такий експерт не лише інтерпретує факти, а й усвідомлює власну ангажованість, культурну позиціонованість, можливий вплив на політичні процеси. У цьому контексті експертиза повинна включати аналіз не тільки раціональних, але й емоційно-психологічних, дискурсивних, символічних чинників, що впливають на політичну динаміку.

Політичне консультування в сучасних умовах переходить у фазу стратегічної комунікації з високим рівнем соціальної та етичної відповідальності. Політичний консультант стає не лише провідником політичної волі кандидата чи партії, а й аналітиком, фасилітатором складних комунікативних процесів, розробником адаптивних сценаріїв дій в умовах високої турбулентності. У цій площині консультування є не просто набором технологій, а цілеспрямованим впливом на політичну реальність через комунікаційні, емоційні, символічні стратегії. Воно передбачає вміння працювати з кризовими ситуаціями, формувати публічні наративи, транслювати меседжі, що є релевантними ціннісним орієнтаціям цільових груп.

Висновок. Політичний моніторинг, експертиза і консультування у сучасному науковому та прикладному вимірі постають не як ізольовані функції, а як комплексна аналітична екосистема, що функціонує на основі зворотних зв'язків, еволюційної адаптації до викликів політичного середовища та орієнтації на людину як центр політичної дії. Їх концептуальне поєднання дозволяє не лише виявляти тенденції й оцінювати рішення, а й формувати дієву політику, здатну відповідати на виклики часу з урахуванням складності соціально-політичної дійсності. Майбутнє інструментів залежить від здатності інтегрувати інноваційні підходи, цифрові ресурси, критичне мислення та гуманістичні орієнтири в єдине аналітично відповідальне, науково-обґрунтоване і стратегічно далекоглядне поле дії. У цьому контексті важливими є не лише технічні навички, але й критичне мислення, етична чутливість, гуманітарне розуміння соціальних процесів, тобто всі ті засади, які визначають якісно нову аналітичну парадигму у сфері політичного управління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Політичне консультування як феномен масових комунікацій : [монографія] / А. В. Литвин, Є. В. Магда, Л. Є. Смола, Т. В. Фісенко. Харків : Факт, 2017. 200 с.

2. Шишименко І. М. Політична експертиза як інститут демократії в сучасній Україні : дис. канд. політ. наук : 23.00.02. Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2020. 227 с. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10307/1/Shishimenko%20Igor%20%d0%9cykolayovych%202020.pdf/.

3. Goren P. Political Expertise and Principled Political Thought. *Political Research Quarterly*. 2000. 53(1). P. 117–136. https://doi.org/10.2307/449249/

4. Huckfeldt R. The Social Communication of Political Expertise. *American Journal of Political Science*. 2001. 45(2), p. 425–438. https://doi.org/10.2307/2669350/

5. O'Neil J. What is political monitoring? URL: https://dehavilland.co.uk/2023/09/27/what-is-political-monitoring.

6. Political Monitoring and Surveillance. URL: https://access-pac.com/en/blog/prestations/political-monitoring-and-surveillance.

7. Political monitoring. URL: https://www.issuemakers.nl/en/glossary/political-monitoring.

8. The Ultimate Guide to Political Consulting: Strategize, Mobilize, And Win Campaigns. February 27, 2023. URL: https://reachvoters.com/political-consulting-2.

9. What is Political Consultant. School of Politics. November 21, 2023 URL: https://theschoolofpolitics.com/blog/what-is-political-consultant.

REFERENCES:

1. Lytvyn, A. V., Mahda, Y. V., Smola, L. Ye., & Fisenko, T. V. (2017). *Politychne konsultuvannia yak fenomen masovykh komunikatsii* [Political consulting as a phenomenon of mass communications]. Kharkiv: Fakt. [in Ukrainian].

2. Shyshymenko, I. M. (2020). *Politychna ekspertyza yak instytut demokratii v suchasnii Ukraini* [Political expertise as an institution of democracy in modern Ukraine] (PhD thesis, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky). Odesa. Retrieved from http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10307/1/Shishimenko%20Igor%20%d0%9cykolayovych%202020.pdf [in Ukrainian].

3. Goren, P. (2000). Political expertise and principled political thought. *Political Research Quarterly*, 53(1), 117–136. https://doi.org/10.2307/449249

4. Huckfeldt, R. (2001). The social communication of political expertise. *American Journal of Political Science*, 45(2), 425–438. https://doi.org/10.2307/2669350

5. O'Neil, J. (2023, September 27). What is political monitoring? *DeHavilland*. Retrieved from https://dehavilland.co.uk/2023/09/27/what-is-political-monitoring

6. Access Partnership. *Political monitoring and surveillance*. Retrieved from https://access-pac.com/en/blog/prestations/political-monitoring-and-surveillance

7. Issue Makers. *Political monitoring*. Retrieved from https://www.issuemakers.nl/en/glossary/political-monitoring

8. Reach Voters. (2023, February 27). *The ultimate guide to political consulting: Strategize, mobilize, and win campaigns*. Retrieved from https://reachvoters.com/political-consulting-2

9. School of Politics. (2023, November 21). *What is political consultant*. Retrieved from https://theschoolofpolitics.com/blog/what-is-political-consultant

Synergistic model of political expertise, monitoring and consulting: methodological outline

Vovk Svitlana Oleksandrivna

Doctor of Political Sciences, Professor, Professor at the Department of Political Science and International Relations
State Institution “Luhansk Taras Shevchenko National University”
Ivana Banka str., 3, Poltava, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6171-4782

Medvedska Viktoriia Yuriivna

Candidate of Political Sciences, Associate Professor at the Department of Political Science and International Relations
State Institution “Luhansk Taras Shevchenko National University”
Ivana Banka str., 3, Poltava, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6817-155X

The article provides a thorough theoretical and methodological justification of the synergetic model of political monitoring, political expertise, and political consulting as interconnected analytical tools. In the current context of globalization, digitalization, and information turbulence, there is an urgent need to develop integrated approaches to political analysis that go beyond the traditional division into description, evaluation, and recommendation. The proposed model is presented as an analytical ecosystem based on the principles of interconnection, flexibility, reflexivity, and feedback.

Political monitoring is described not as static observation of events, but as a complex, multidimensional process of detecting political trends, risks, and narratives. It uses digital analytics, cognitive mapping, and emotional semantics of public discourse, serving the function of primary analysis by identifying changes in the political environment at the operational level.

Political expertise is defined as a component of analytical activity that provides a critical evaluation of political processes, decisions, and strategies based on an interdisciplinary approach. The authors emphasize the transformation of the expert’s role from a neutral interpreter of facts to a reflexive analyst who is able to consider the ethical, psychological, and cultural dimensions of political decisions. Expertise is also viewed as a mechanism of public control and a platform for forming legitimate alternatives to political developments.

Political consulting is interpreted as the practical application of knowledge aimed at the strategic support of political actors. The article shows that consulting includes analytical, communicative, image-related, and crisis components. Special attention is paid to the shift from technocratic consulting to cognitive consulting, where an important role is played by understanding heuristic biases, thinking patterns, and the emotional dynamics of audiences.

The article outlines the interconnection of the three components – monitoring, expertise, and consulting – through the concept of analytical synergy. This approach makes it possible not only to adapt political decisions to conditions of increasing uncertainty but also to shape a stable political reality based on innovative thinking, strategic foresight, and value-based humanism.

Key words: *synergetic model, political expertise, political monitoring, political consulting, analytical triad, methodology of political analysis, strategic communications, ethical dimension, digital analytics, political decision-making.*

Voichuk Alina Yuriivna

The system of checks and balances in a semi-presidential republic

UDC 321.728:342.384.9+342.56](4)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.6

Voichuk Alina Yuriivna
PhD in Political Science,
Assistant at the Department
of Political Science
Taras Shevchenko National University
of Kyiv
Volodymyrska str., 64/13, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1925-1307

The article presents a comprehensive study of the system of checks and balances within the framework of a semi-presidential republic. It analyzes the institutional mechanisms of interaction among the branches of state power aimed at preventing the usurpation of authority and ensuring democratic functioning. The focus of the research is the practical implementation of the system of checks and balances in countries such as Austria, Azerbaijan, Bulgaria, Ireland, Iceland, Macedonia, Poland, Portugal, Romania, Slovenia, Finland, France, Croatia, and others.

In a semi-presidential republic, the balance of power is achieved through mutual instruments of influence exercised by each branch of government over the others. Although the president holds broad powers, he or she is not omnipotent, as presidential actions are limited by parliamentary oversight, judicial review, and the procedure of impeachment. The government, although appointed with the participation of the president, is accountable to the parliament and may be dismissed as a result of a vote of no confidence. Parliament, in turn, has the power to influence the formation of the government, exercise oversight functions, and participate in judicial appointments. The judiciary ensures constitutional control, evaluates the legality of actions undertaken by other branches of power, and serves as a guarantor of the rule of law.

The purpose of the article is to explore the specific features of the system of checks and balances under a semi-presidential republic. The study applies systemic, institutional, and comparative methods. This methodological approach enables not only the analysis of legal norms but also the examination of their practical implementation in the political context of semi-presidential republics. The results of the analysis indicate that the effectiveness of the system of checks and balances in such systems depends not only on constitutional provisions but also on the level of legal culture, institutional independence, and political accountability of state actors.

Key words: system of checks and balances, semi-presidential republic, president, parliament, government, judiciary.

Introduction. The principle of the separation of powers, formulated by Charles-Louis Montesquieu, has become a foundational element of democracy and political stability. However, the separation of powers alone does not guarantee the effective functioning of a democratic system – a mechanism of mutual oversight among the branches of government, known as the system of checks and balances, is also essential. It is this system that prevents the concentration of power in the hands of a single entity, enables governmental institutions to influence each other, and ensures equilibrium among them.

The implementation of this principle becomes particularly complex in a semi-presidential form of government, which combines features of both parliamentary and presidential republics. A semi-presidential republic is characterized by the simultaneous presence of a politically influential president, a government accountable to the parliament, and an independent judiciary. This format creates a multi-level model of interaction, in which each branch of power has its own instruments of influence as well as limitations on its authority.

Main studies and publications. Among the numerous studies and publications addressing the issue of the system of checks and balances in a semi-presidential republic, particular attention should be given to the works of the following scholars: O. Valevskyi, N. Haidaienko, Kh. Zabavska, V. Rebkalo, I. Salo, L. Sylenko, V. Surnin, among others.

The purpose of the study. The aim of this article is to explore the institutional mechanisms of the system of checks and balances under a semi-presidential republic.

Methodology. The article employs systemic, comparative, and institutional methods. The systemic method made it possible to consider state authorities as a coherent structure, in which the president, government, parliament, and judiciary interact within the framework of checks and balances. The comparative method allowed the identification of both common features and distinctions in the implementation of the system of checks and balances across the constitutions of various semi-presidential republics. The institutional method was used to analyze the status, powers, and functions of the president, government, parliament, and courts.

Discussion. The system of checks and balances under a semi-presidential republic has its own specific features. Countries with a semi-presidential republic include Austria, Azerbaijan, Bulgaria, Ireland, Iceland, Macedonia, Poland, Portugal, Romania, Slovenia, Finland, France, Croatia, among others. The main characteristics of a semi-presidential republic are

as follows: the president is generally elected by popular vote and is vested with broad legal and de facto powers; the government is formed jointly by the president and parliament, with one of them typically having a dominant role; the government bears dual political responsibility – both to the president and the parliament; there is a dual executive, meaning that executive power is divided between the president and the government; the president provides general leadership of the government, which is headed by the prime minister; the president operates independently of the government (i.e., the absence of a countersignature requirement or its purely formal nature); the president has the right to dissolve the parliament under certain conditions; and the president also possesses the right of legislative initiative [2].

The head of state in semi-presidential republics is vested with certain elements of the system of checks and balances. The president has the authority to participate in the formation of the government. Depending on the specific type of semi-presidential republic, the president's powers in relation to the formation and functioning of the government may vary. There are two main models of government formation – parliamentary and extra-parliamentary. In a presidential-parliamentary republic, the president plays a decisive role in shaping and overseeing the government, whereas in a parliamentary-presidential republic, the leading role belongs to the parliament. A common procedure in semi-presidential republics is one where the president appoints the head of government (prime minister) with the consent of the parliament, and subsequently appoints the other members of the government based on the prime minister's proposals.

Let us consider examples of government formation by the president in semi-presidential republics. In Austria, the head of state is formally vested with significant powers regarding the formation of the government. The president appoints the Federal Chancellor and, upon the chancellor's proposal, the other members of the government. However, the newly formed government must receive a vote of confidence from the parliament. In practice, the position of head of government is usually granted to the leader of the political party that has won the majority of seats in parliament (Section 1, Article 70 of the Federal Constitutional Law of Austria of November 10 of 1920) [12]. In Lithuania, the president nominates a candidate for the position of prime minister only with the consent of the parliament. The head of government must be confirmed within ten days. The other members of the government are appointed by the president upon the proposal of the prime minister (Article 92 of the Constitution of the Republic of Lithuania of 1992) [6].

Under a semi-presidential republic, there exists dual political responsibility – of the government before both the parliament and the head of state. The government's political responsibility before the parliament is realized in two main forms: a vote of no confidence and a refusal to grant confidence. In some states, the government is accountable to both chambers of parliament, as is the case in Romania, while in others – only to the lower house, such as in Poland and France.

The government's political responsibility before the head of state is manifested in the form of the resignation of the entire cabinet or the dismissal of an individual minister. An example of the constitutional enshrinement of dual collective political responsibility of the government can be found in Lithuania. The Government of Lithuania bears collective responsibility before the Seimas for the overall activities of the cabinet. Ministers, who manage the areas of administration entrusted to them, are responsible before the Seimas, the President of the Republic, and are directly accountable to the Prime Minister (Article 96 of the Constitution of the Republic of Lithuania of 1992) [6].

In a semi-presidential republic, the president is vested with the following element of the system of checks and balances – the right to dissolve the parliament. Grounds for dissolution may include: the inability to form a government, a vote of no confidence in the government, failure to adopt the state budget, among others. For example, in Poland, the head of state has the right to dissolve parliament if the state budget is not adopted within four months (Article 225 of the Constitution of Poland of 1997) [11]. In France, the precondition for dissolving the parliament is that the president must consult with the prime minister and the presidents of both parliamentary chambers. In Finland, the president must consult the prime minister and parliamentary party factions; in Croatia, consultation is required with the prime minister and parliamentary groups.

In some cases, the dissolution of parliament may also result in the possibility of removing the president from office. For instance, in Lithuania, after early parliamentary elections called by the president, the newly elected parliament may, within 30 days, adopt a resolution – passed by a 3/5 majority of all members – to call early presidential elections (Article 87 of the Constitution of Lithuania of 1992) [6].

Another instrument of presidential influence over the parliament is the right to veto laws passed by it. For example, the President of Macedonia may veto a law and return it to the parliament for reconsideration. The presidential veto may be overridden by a majority of members of parliament. However, the president may not veto a law that was adopted by no less than a two-thirds majority of the total number of members of parliament (Article 75 of the Constitution of Macedonia of 1991) [7].

Presidents in semi-presidential republics are vested with the right of legislative initiative. The Constitution of Poland of 1997 states that the right of legislative initiative belongs to members of parliament, the president, and the government [11]. Similarly, in Lithuania, the right of legislative initiative is granted to members of parliament, the president, and the government.

The president also influences the judiciary by appointing judges to judicial or higher judicial positions or by participating in the appointment process. Such appointments in semi-presidential republics are usually made on the proposal of the government or a special body. These bodies are known as the High Council of the Judiciary in Portugal, Romania, and France; the National Council of the Judiciary in Poland; the Supreme Judicial Council in Bulgaria; the Republican Judicial Council in North Macedonia; the Judicial Council in Slovenia; and the State Judicial Council in Croatia, among others.

Among other presidential powers, one should also highlight the right to initiate a referendum (in some countries, on the president's own initiative). For instance, according to the Constitution of Romania of 1991, the president has the right, after consulting with parliament, to call a referendum on matters of national interest (Article 90) [9]. In Croatia, the head of state calls a referendum in accordance with the constitution (Part 2, Article 98 of the Constitution of Croatia of 1990) [10].

The government is vested with several elements of the system of checks and balances in relation to other branches of state power. The institute of countersignature is one such element through which the government exercises influence over the president. For example, in Bulgaria, presidential decrees require a countersignature from the head of government and/or the relevant minister, except for legal acts concerning: the appointment of a caretaker government; mandates to form a government; dissolution of parliament; vetoing a law adopted by the parliament; regulation of the organization and functioning of the president's offices; scheduling of elections and referendums; and promulgation of laws (paragraphs 2–3 of Article 102 of the Constitution of Bulgaria of 1991) [5].

In presidential-parliamentary republics, where the government is appointed by the president and politically accountable to him, the institution of countersignature is largely formal, due to the government's actual subordination to the president. In such systems, most presidential decisions do not require countersignature at all. The countersignature mechanism gains real constitutional substance in parliamentary-presidential republics, where the government is formed by the parliament and does not directly depend on the president. In these cases, it serves as a tool of governmental influence on the president and reflects the predominance of the prime minister within the executive branch.

Although the government is formally accountable to the parliament, it nevertheless possesses a number of levers of influence over it. The primary mechanisms of governmental influence on parliament include: the right of legislative initiative, the preparation of the draft state budget, and the ability to raise the issue of confidence.

The government holds the right of legislative initiative. This is affirmed in constitutional provisions. For instance, Article 39 of the Constitution of France of 1958 states that the government has the right to initiate legislation on an equal footing with members of parliament. Similarly, Article 118 of the Constitution of the Republic of Poland of 1997 grants the government the right of legislative initiative [11].

The government prepares the draft state budget, which determines the priorities of social and economic policy. In France, the parliament is obliged to examine the finance bill within 70 days; otherwise, the government may adopt it by ordinance (Article 47 of the Constitution of France of 1958) [3]. In Portugal, the Council of Ministers submits the budget proposal, and the parliament is subject to strict deadlines for its adoption (Article 105 of the Constitution of Portugal of 1967) [4].

Another element of the system of checks and balances is the government's ability to raise the question of confidence in parliament. This occurs when the government fails to find support in the legislature, when parliament refuses to adopt laws necessary for the implementation of governmental policy, or otherwise obstructs the government's functioning. In such cases, the government has the right to submit a motion of confidence in itself to parliament, which is then subject to a vote. If parliament votes in support of the government, it is considered a vote of confidence, and the government continues its work. If the government does not receive support in the vote, this constitutes a refusal of confidence, and the government must resign. In this case, the government may initiate the dissolution of parliament (usually the lower house) by the head of state and the holding of new parliamentary elections. For example, Article 133 of the Constitution of Portugal of 1967 states that the President has the power to dissolve the Assembly of the Republic in the event of a serious political crisis, on his or her own initiative [4].

The government typically does not possess direct powers over the judiciary, which safeguards its independence. However, ministers of justice may perform administrative functions related to the organization of the judicial system. In France, the Minister of Justice serves as Vice-President of the High Council of the Judiciary (Article 65 of the Constitution of France of 1958) [3].

Parliament is vested with the following mechanisms of the system of checks and balances: presidential impeachment, political accountability of the government, and participation in the formation of the judiciary.

A significant element of the system of checks and balances is the procedure of presidential impeachment by parliament. Article 145 of the 1997 Constitution of Poland states that the President of the Republic of Poland may be held accountable before the State Tribunal for violating the Constitution, a statute, or for committing a criminal offense. The procedure must be initiated by at least 140 members of the National Assembly (both chambers). A two-thirds majority of the National Assembly is required to submit the case to the Tribunal [11]. Articles 130–133 of the 1967 Constitution of Portugal state that the President of the Republic is not liable for actions taken while performing official duties, except in cases of high treason or serious violation of the Constitution. In such cases, the Assembly of the Republic may vote to bring the president to justice before the Supreme Court [4].

In a semi-presidential republic, parliament is vested with the following forms of control over the government: interpellation, parliamentary inquiries, parliamentary addresses, vote of no confidence, oversight of budget implementation, temporary investigative commissions, and ratification of international treaties signed by the government.

Parliament may initiate the dismissal of the government or an individual minister by adopting a vote of no confidence. The vote of no confidence is the most powerful political instrument of control, directly affecting the stability of the executive branch. For example, the Sejm (lower house of the Polish parliament) may express no confidence in the Council of Ministers by an absolute majority of votes, while simultaneously appointing a new Prime Minister (a so-called constructive vote of no confidence) (Article 158 of the Constitution of Poland of 1997) [11].

Members of parliament have the right to submit inquiries, interpellations, and parliamentary addresses to the government. This allows for the identification of abuse, inefficiency, or conflicts of interest within the executive branch. For instance, members of the Ukrainian parliament have the right to submit parliamentary inquiries to executive bodies (Article 86 of the Constitution of Ukraine of 1996) [1].

Parliament approves and oversees the implementation of the state budget. In cases of negative assessment, parliament may initiate the political responsibility of the government. For example, in France, parliament has a limited period to adopt the finance law (Article 47 of the Constitution of France of 1958) [3].

Parliament has the right to establish investigative bodies to examine the activities of the government. This serves as a tool for detecting violations or abuses by the executive branch. Article 89 of the 1996 Constitution of Ukraine states that the Verkhovna Rada (Ukrainian Parliament) has the right to establish temporary investigative commissions [1].

Parliament is vested with the authority to ratify international treaties signed by the government and to approve key legislative bills initiated by the executive. For example, in Portugal, parliament ratifies international agreements and approves participation in international organizations (Article 161 of the Constitution of Portugal, 1976) [4].

Parliament also participates in the formation of the judiciary. In France, Poland, and Ukraine, parliaments appoint a portion of the judges to the Constitutional Court.

The judiciary is capable of limiting the powers of the president and the government through the mechanism of constitutional review. In France, the Constitutional Council (Article 61) [3] has the authority to assess the constitutionality of laws. In Ukraine (Article 152) [1], the Constitutional Court may declare acts of the president or the government unconstitutional.

The judiciary also influences parliament by having the power to annul laws or specific provisions of laws. For instance, in Portugal (Article 278) [4], the Constitutional Court evaluates draft laws before their promulgation. In Ukraine (Article 151) [1], the Constitutional Court may strike down laws that contradict the Constitution.

The judiciary ensures its independent functioning through institutions of judicial self-governance, such as judicial councils and commissions. In Poland, the National Council of the Judiciary (Article 186) [11] is responsible for safeguarding judicial independence. In Ukraine, a similar role is played by the High Council of Justice (Article 131) [1].

Thus, the system of checks and balances in a semi-presidential republic constitutes a complex but effective mechanism for ensuring the balance among the branches of power, preventing excessive concentration of authority in one branch, and guaranteeing democratic stability. The semi-presidential republic, combining elements of both presidential and parliamentary systems, creates a flexible framework for interaction between the president, the government, the parliament, and the judiciary. The president, as head of state, plays a key role in forming the government, dissolving parliament, and appointing judges, but is simultaneously limited by constitutional procedures, parliamentary oversight, and judicial review. The government, accountable to parliament, influences it through legislative initiative, budget formation, and the ability to raise the issue of confidence. The parliament exercises both political and institutional control over the executive branch, notably through votes of no confidence, interpellations, bud-

getary oversight, and investigative commissions. The judiciary, as an independent body, monitors compliance with the constitution by all branches of power and plays a crucial role in protecting fundamental rights and freedoms.

BIBLIOGRAPHY:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 2-го скликання 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Шляхтун П.П. Конституційне право: словник термінів. Київ : Либідь, 2005. 568 с.
3. Constitution of France of 4 October 1958. URL: https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/constitution-of-4-october-1958
4. Constitution of the Portuguese Republic of April 1974. URL: https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Documents/Constitution7th.pdf
5. Constitution of the Republic of Bulgaria of 1991. URL: https://codices.coe.int/codices/documents/constitution/47af7ad5-97c9-4f0a-a532-18aa3e1b886c
6. Constitution of the Republic of Lithuania of 1992. URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=rivwzvpvg&documentId=TAIS.211295&category=TAD
7. Constitution of the Republic of Macedonia of 2001. URL: https://faolex.fao.org/docs/pdf/mac136244E.pdf
8. The Constitution of Finland of 11 June 1999. URL: https://www.finlex.fi/api/media/statute-foreign-language-translation/240375/mainPdf/main.pdf?timestamp=1999-06-11T00%3A00%3A00.000Z
9. The Constitution of Romania of 1991. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Romania_2003
10. The Constitution of the Republic of Croatia of 1990. URL: https://www.usud.hr/sites/default/files/dokumenti/The_consolidated_text_of_the_Constitution_of_the_Republic_of_Croatia_as_of_15_January_2014.pdf
11. The Constitution of the Republic of Poland of 2nd April of 1997. URL: https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm
12. The Federal Constitutional Law of 1920. URL: https://constitutionnet.org/sites/default/files/Austria%20_FULL_%20Constitution.pdf

REFERENCES:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996) Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, no. 30, art. 141. (in Ukrainian)
2. Shliakhtun P. P. (2005) *Konstytutsiine pravo: Slovnyk terminiv* [Constitutional Law: Dictionary of Terms]. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian)
3. Constitution of France of 4 October 1958. Retrieved from: https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/constitution-of-4-october-1958 (accessed 27 May 2025)
4. Constitution of the Portuguese Republic of April 1974. Retrieved from: https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Documents/Constitution7th.pdf (accessed 27 May 2025)
5. Constitution of the Republic of Bulgaria of 1991. Retrieved from: https://codices.coe.int/codices/documents/constitution/47af7ad5-97c9-4f0a-a532-18aa3e1b886c (accessed 27 May 2025)
6. Constitution of the Republic of Lithuania of 1992. Retrieved from: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=rivwzvpvg&documentId=TAIS.211295&category=TAD (accessed 27 May 2025)
7. Constitution of the Republic of Macedonia of 2001. Retrieved from: https://faolex.fao.org/docs/pdf/mac136244E.pdf (accessed 27 May 2025)
8. The Constitution of Finland of 11 June 1999. Retrieved from: https://www.finlex.fi/api/media/statute-foreign-language-translation/240375/mainPdf/main.pdf?timestamp=1999-06-11T00%3A00%3A00.000Z (accessed 27 May 2025)
9. The Constitution of Romania of 1991. Retrieved from: https://www.constituteproject.org/constitution/Romania_2003 (accessed 27 May 2025)
10. The Constitution of the Republic of Croatia of 1990. Retrieved from: https://www.usud.hr/sites/default/files/dokumenti/The_consolidated_text_of_the_Constitution_of_the_Republic_of_Croatia_as_of_15_January_2014.pdf (accessed 27 May 2025)
11. The Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997. Retrieved from: https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm (accessed 27 May 2025)
12. The Federal Constitutional Law of Austria of 1920. Retrieved from: https://constitutionnet.org/sites/default/files/Austria%20_FULL_%20Constitution.pdf (accessed 27 May 2025)

Система стримувань і противаг у змішаній республіці

Войчук Аліна Юріївна

доктор філософії з галузі соціальних та поведінкових наук
зі спеціальності Політологія,
асистент кафедри політичних наук
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64/13, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-1925-1307

У статті здійснено комплексне дослідження системи стримувань і противаг за змішаної форми республіканського правління. Проаналізовано інституційні механізми взаємодії гілок державної влади, спрямовані на запобігання узурпації повноважень та забезпечення демократії. У центрі дослідження – практичне функціонування системи стримувань і противаг у таких державах, як Австрія, Азербайджан, Болгарія, Ірландія, Ісландія, Македонія, Польща, Португалія, Румунія, Словенія, Фінляндія, Франція, Хорватія та інші. За змішаної форми республіканського правління баланс влади реалізується через взаємні важелі впливу кожної гілки влади на інші. Президент, володіючи широкими повноваженнями, не є всевладним, оскільки його дії обмежуються парламентським контролем, судовим наглядом і процедурою імпічменту. Уряд, хоч і призначається за участі президента, відповідальний перед парламентом і може бути усунутий унаслідок вотуму недовіри. Парламент має право впливати

на формування уряду, здійснювати контрольні повноваження, брати участь у призначенні суддів. Судова гілка влади забезпечує конституційний контроль, оцінює законність дій усіх гілок влади та діє як гарант дотримання принципу верховенства права. Метою статті є дослідження особливостей системи стримувань і противаг за змішаної форми республіканського правління. У роботі використано системний, інституційний, порівняльний методи. Це дало змогу не лише проаналізувати правові норми, а й дослідити їх практичну реалізацію в умовах політичної практики у змішаних республік. Результати аналізу свідчать, що ефективність стримувань і противаг у змішаній формі республіканського правління залежить не лише від конституційних формулювань, а й від рівня розвитку правової культури, інституційної незалежності та політичної відповідальності суб'єктів влади.

Ключові слова: *система стримувань і противаг, змішана республіка, президент, парламент, уряд, судова влада.*

Гедікова Наталя Пилипівна

Державна політика у сфері національної безпеки України: актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання

УДК 323.2+351.86
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.7

Гедікова Наталя Пилипівна
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук
і права
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса,
Україна
ORCID: 0000-0001-9730-8527

Найважливішою метою державної політики в сучасному цивілізованому світі є забезпечення національної безпеки країни. Основним її завданням є захист національних інтересів і гарантування безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності. Однак, внутрішні і зовнішні по відношенню до держави процеси не завжди надають їй можливість повно й ефективно реалізовувати завдання державної політики у сфері національної безпеки.

Метою статті є визначення актуальних проблем ефективної реалізації державної політики у сфері національної безпеки України та вибір оптимального підходу спрямованого на їх розв'язання. Дослідницькими завданнями зазначено: дослідити соціально-політичні та інші умови реалізації державної політики України у сфері національної безпеки; визначити основні загрози соціально-політичному розвитку в Україні та міжнародному контексті; спрогнозувати шляхи розв'язання проблем у сфері національної безпеки України.

Методологічною основою статті були обрані філософські, загальнонаукові та спеціальні методи пізнання соціально-політичних явищ, зокрема системний, міждисциплінарний, діагностики і прогнозування, аналізу, синтезу і узагальнення.

Визначено декілька внутрішніх базових факторів, які спричинили розбалансування суспільних відносин, дестабілізацію, ускладнили трансформаційні процеси, соціально-політичну і економічну модернізацію України та призвели до послаблення національної безпеки: державницька і професійна незрілість управлінських еліт, політичний популізм, симбіоз влади і бізнесу; трансформаційні невдачі в економіці; неподоланність розколів у суспільстві; несприятливі демографічні процеси. Серед сучасних зовнішніх факторів акцент зроблено на воєнній агресія Російської Федерації проти України.

Зроблено висновок, що основними умовами в питанні розв'язання проблем у сфері національної безпеки України є врегулювання російсько-українського конфлікту з пріоритетом національних інтересів України і на умовах нашої держави, відновлення територіальної цілісності та суверенітету; продовження та результативне завершення реформ в системі державного управління, у сферах боротьби з корупцією, забезпечення верховенства права та економіки; зміцнення та подальший розвиток рівноправних й взаємовигідних відносин з стратегічними партнерами та з іншими державами світу в інтересах України.

Ключові слова: *державна політика, національна безпека, сфера національної безпеки, глобалізація, незалежність держави, національні інтереси, російсько-український конфлікт, виклики, загрози.*

Вступ. Питання безпеки і виживання завжди було значимим для людини і створених нею соціально-політичних інститутів. У сучасному світі в умовах глобальної трансформації це питання ще більше актуалізується. Світ стрімко і суттєво змінюється. Його такі характерні особливості, як формування нового світового порядку, багатополярної структури міжнародних відносин, поява нових інтересів і пріоритетів на державному рівні, які не завжди можуть бути виправдані з позиції логіки, права і моралі, утвердження протилежних інтересів і потреб, обумовили нові проєкти розвитку, а також, нові виклики, які виступають в якості реальних та потенційних загроз для національної безпеки будь-якої держави. Це пов'язано як із докорінними змінами, що відбуваються у характері розвитку сучасних держав, міжнародних і міждержавних відносин, так і з досягненнями науково-технічного прогресу. У цих умовах посилюються загрози національній безпеці і послабляється спроможність держав до самозахисту, що змушує їх істотно переглядати мету та стратегію своєї діяльності у сфері національної безпеки.

Також, актуальність порушеної проблеми зумовлена тим, що для незалежності держави, її розбудови і ефективного розвитку пріоритетне значення мають свобода особистості, нації, природні і громадянські права, національна і державна єдність, державний суверенітет, включаючи його необхідні складові – територіальне облаштування, цілісність і непорушність державних кордонів у відповідності до норм міжнародного права. Їх гарантування і забезпечення є основним завданням державної політики у сфері національної безпеки.

З огляду на це актуальність заявленої проблеми для української держави є досить вагомою.

Мета та завдання. Метою статті є визначення актуальних проблем ефективної реалізації державної політики у сфері національної безпеки України та вибір оптимального підходу спрямованого на їх розв'язання. Завдання: дослідити соціально-політичні та інші умови реалізації державної політики України у сфері національної безпеки; визначити основні загрози соціально-політичному розвитку в Україні та міжнародному контексті;

спрогнозувати шляхи розв'язання проблем у сфері національної безпеки України.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять філософські, загальнонаукові та спеціальні методи пізнання соціально-політичних явищ, зокрема системний, міждисциплінарний, діагностики і прогнозування, аналізу, синтезу і узагальнення.

Результати. Упродовж усіх років сучасного періоду державної незалежності України в полі зору органів публічної влади і управління, політиків здебільшого перебували питання стабільності політичної системи, ефективності управління, модернізації суспільства і сектору економіки, тоді як сфері національної безпеки не надавалося пріоритетного значення.

Досліджуючи проблеми, що пов'язані з реалізацію державної політики України у сфері національної безпеки, варто звернути увагу на внутрішні соціально-політичні, економічні та інші умови, які суттєво обмежують спроможності держави щодо забезпечення захищеності її національних інтересів і безпеки.

З моменту проголошення Україною у 1991 році незалежного демократичного розвитку наша держави пройшла складний шлях, в процесі якого досягла значних здобутків в усіх сферах економічного, суспільно-політичного та культурного життя країни, отримала нові можливості, так і зазнала значні невдачі обумовлені внутрішніми і зовнішніми чинниками, об'єктивними і суб'єктивними критичними викликами. Саме трансформаційні невдачі слали загрозою для національної безпеки української держави, її незалежного демократичного розвитку.

Протягом цього незначного по термінах історичного періоду часу було розпочато і проведено низку важливих реформ: конституційна, виборчого законодавства, адміністративна, в судочинстві і правоохоронній системах, в системі освіти, галузі охорони здоров'я, пенсійна, в системі соціального страхування, економічна, тощо. Але, на жаль, переважна більшість з них не була доведена до логічного і результативного завершення, а деякі з них так і залишилися на стадії проєкту.

Поряд із цим є кілька внутрішніх базових факторів, які спричинили розбалансування суспільних відносин, дестабілізацію, ускладнили трансформаційні процеси, соціально-політичну і економічну модернізацію країни та призвели до послаблення національної безпеки.

По-перше, необхідно вказати на фундаментальну проблему, яка зберігає актуальність упродовж всіх років державної незалежності, – державницька і професійна незрілість управлінських еліт, політичний популізм, симбіоз влади і бізнесу. І як результат: політична нестабільність, яка має перманентний характер, корупція та низький рівень інституційної спроможності, що призвело подекуди до соціальних заворушень, соціальних та політичних конфліктів, значних економічних втрат.

По-друге, трансформаційні невдачі в економіці. Ми погоджуємося з думкою вітчизняного науковця Ю. Феленчака в тому, що «економічна стабільність забезпечує стійке зростання національної економіки, підвищення рівня добробуту населення та оптимальне функціонування ринкових механізмів. Високий рівень ВВП, низька інфляція та стійка фінансова система створюють фундамент для забезпечення соціальної стабільності та зменшення ризиків економічних потрясінь» [10]. При цьому зазначимо, що ці характеристики в Україні мають зворотній прояв.

По-третє, не менш важливу роль відіграє неподоланність розколів у суспільстві. До історично сформованих розбіжностей додалися «низький рівень соціального захисту та соціальна несправедливість» [10] і, як наслідок, соціальна поляризація, поширення бідності, поглиблення майнового розшарування.

По-четверте, несприятливі демографічні процеси: еміграція, висока смертність і низька народжуваність і, як наслідок, – старіння нації.

Наслідки Революції Гідності, яка є одним «з ключових моментів українського державотворення та виразник національної ідеї свободи» [6], відкрили нові можливості для корегування політичної системи, завершення розпочатих у попередніх роках і проведення комплексу нових реформ, спрямованих на подальший ефективний, динамічний та пропорційний розвиток країни. Але, міжнародний збройний конфлікт, розпочатий Російською Федерацією у 2014 році на території України та запровадження воєнного стану загострили існуючі проблеми і обумовили негативні наслідки в усіх сферах життєдіяльності, а повномасштабна воєнна агресія РФ проти України спричинила подальше погіршення соціально-економічної, політичної, гуманітарної, демографічної ситуації в країні.

Разом із тим, ці обставини спонукали Україну до перегляду засад внутрішньої і зовнішньої політики, національних пріоритетів, сутності державної політики, правової основи, ролі держави, а також, глибокого і ретельного аналізу загроз у сфері національної безпеки і оборони. Що знайшло своє втілення в оновлених нормативно-правових актах з питань безпеки і оборони і рішучих практичних діях. Зокрема, основні засади внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки і оборони визначені у Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (2020) [5]. Законом України «Про національну безпеку України» (2018) визначено, що «Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя

і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій» [7].

Відповідно до п. 1 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» (2018) об'єктами національної безпеки є державний суверенітет і територіальна цілісність, як фундаментальні національні інтереси України [7]. Зупинимося більш детально на цих об'єктах.

У початковий період становлення сучасної незалежності України прийняла низку нормативних актів, які задекларували її прагнення до створення незалежної, самостійної української держави на демократичних засадах і побудови міжнародних відносин на принципах суб'єктності, рівноправності, співучасті у формуванні безпекового середовища, створення сприятливих умов для розвитку об'єктів захисту, на яких базується оборонна система та безпека нашої країни. Зокрема, в Декларації про державний суверенітет України від 16.07.1990 року проголошується: «Українська РСР виступає рівноправним учасником міжнародного спілкування, активно сприяє зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах» [3].

І наразі Україна продовжує дотримуватись цих принципів.

Залучившись до міжнародної системи безпеки наша держава, як і більшість країн світу, підписала низку міжнародно-правових актів про співробітництво та забезпечення миру в міжнародному і регіональному форматі, тим самим підтвердивши дотримання принципів поваги державного суверенітету та незалежності, територіальної цілісності й непорушності існуючих кордонів інших держав. Проте, незважаючи на прийняті зобов'язання, ми є свідками непоодиноких випадків того, що сусідні країни (Румунія, Російська Федерація, Білорусь, Угорщина та інші) у різний спосіб намагалась порушити територіальну цілість України та її суверенне право на самовизначення. Зокрема, Російська Федерація неодноразово спричиняла різного роду ситуації і на початку 2014 р. здійснила агресію проти України, а у 2022 році повномасштабне вторгнення. Серед визначеної країною агресором низки причин російсько-українського конфлікту називається домінуюча, це прагнення України вступити до НАТО, що, на їх думку, суперечить положенням Декларації про державний суверенітет України. В контексті цього зауважимо, що це є наслідком, а причина криється в національних інтересах Російської Федерації обумовлених великодержавними, імперськими амбіціями.

Дійсно, в зазначеному документі на момент його прийняття Україна маючи досвід членства у Варшавському договорі, основу якого складав військово-політичний союз соціалістичних країн Європи, у нормативному порядку урочисто проголосила «про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї» [3]. І вона дотрималась виконання цього положення. Але, подальші події і відносини, що склалися між Російською Федерацію і Україною починаючи з 2014 року, у яких одна із сторін в односторонньому порядку порушила усі домовленості зазначені в Меморандумі про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештський меморандум), згідно якого держави-підписанти зобов'язались бути гарантами територіальної цілісності, політичної незалежності і суверенітету України, а також утримуватися від використання проти України будь-якої зброї, включаючи ядерну, змусили Україну шукати нові можливості для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності й найдорожчого – «життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки» [4] людини. Крім того, це не порушує ані положення національної нормативно-правової бази, ані міжнародної. Так, «виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами» [8] Україна має право самостійно приймати рішення, щодо корегування і внесення змін у свої нормативно-правові акти виходячи з національних інтересів країни.

Використовуючи дипломатичні засоби і методи у якості м'якої сили у вирішенні конфлікту, що розв'язала Російська Федерація по відношенню до України, провідні країни світу, держави-члени Європейського Союзу, міжнародні організації з безпеки і оборони (ОБСЄ, Рада Європи, НАТО та інші) і насамперед наша держава з 2022 року почали чітко усвідомили, що необхідною умовою в розв'язанні цього питання є застосуванням жорсткої (військової) сили.

Закономірні процеси сучасного цивілізаційного розвитку обумовлені об'єктивними й суб'єктивними причинами поряд з позитивними результатами мають і негативні побічні ефекти, серед яких дезорієнтація в суспільстві, одні країни зазнають економічне виснаження, а інші збагачуються, з'являються нові небезпеки, ризики, виклики і загрози для людства тощо. Джерелами загроз можуть бути: державні, недержавні й нетрадиційні актори, а також процеси і явища у політичній, безпековій, правовій, воєнній, соціальній, науково-технологічній, кібернетичній, в економічній, екологічній, культурній, інфор-

маційній та інших сферах діяльності [Див. : 2]. У цьому контексті зазначаємо, що ми погоджуємося с положенням викладеним у чинній Стратегії національної безпеки України (2020), що «джерелом загроз незалежності України, її суверенітету і демократії залишається недостатня ефективність державних органів, що ускладнює вироблення і реалізацію ефективної політики» [9]. У наведеному нормативному документі визначено поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України, що мають внутрішню і зовнішню обумовленість та негативно впливають на усі сфери життєдіяльності людини, суспільства і держави, загрожують державному суверенітету, територіальній цілісності, життю і добробуту українського народу.

З метою визначення внутрішніх загроз національній безпеці України вважаємо за доцільне звернутися до суспільної думки. Так, Центр внутрішньополітичних досліджень НІСД в Україні у лютому – березні 2025 р. провів чергове (третє) щорічне опитування в рамках реалізації проєкту «Аналіз загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики». За його результатами експерти відмітили, що станом «на 2025 рік індекс внутрішньополітичних загроз в Україні становить 3.3. Водночас у 2024 та 2023 рр. цей показник сягав 2.96 та 2.87 відповідно. Найбільша негативна динаміка зростання загроз відмічається у суспільних процесах та явищах і в соціально-економічній сфері. Водночас експерти вважають, що у сфері воєнної безпеки внутрішньополітичні ризики у порівнянні з 2024 р. знизилися, повернувшись на рівень, близький до 2023 р. … найвищий дестабілізаційний потенціал мають загрози падіння довіри суспільства до політичного керівництва, неприйняття частиною населення результатів війни, радикалізація антимобілізаційних настроїв. Також у 2025 р. актуальними є загрози, спричинені зусиллями РФ, спрямованими на дестабілізацію ситуації в Україні та підрив внутрішньої стійкості» [Цит. за : 1, с. 25–26]. Спираючись на статистичні дані, можемо констатувати, негативну динаміку зростання загроз національній безпеці у внутрішній політиці у соціальній, економічній і політичній сферах.

Для того, щоб протистояти різного роду загрозам необхідно інвестувати у власну державу, розвивати економіку, оборонні і безпекові спроможності, розбудовувати демократичні інститути держави і вдосконалювати ефективну систему публічного управління. Зокрема, в нашій державі основні складові запровадження національної системи стійкості для забезпечення високого рівня готовності суспільства і держави до реагування на широкий спектр загроз зазначені в Стратегії національної безпеки України (2020). До них відносяться: оцінка ризиків, своєчасна ідентифікація загроз і визначення вразливостей; ефективне стратегічне планування і кризовий менеджмент, зокрема впровадження універсальних протоколів реагування на кризові ситуації та відновлення з урахуванням рекомендацій НАТО; дієва координація та чітка взаємодія органів сектору безпеки і оборони, інших державних органів, територіальних громад, бізнесу, громадянського суспільства і населення у запобіганні й реагуванні на загрози та подоланні наслідків надзвичайних ситуацій; поширення необхідних знань і навичок у цій сфері; налагодження та підтримання надійних каналів комунікації державних органів із населенням на всій території України [7]. Отже, у нашої держави є чітке усвідомлення, які інструменти ми можемо застосовувати для випередження і протистояння різному роду загрозам і вони вже використовуються за призначенням.

Висновки. З огляду на вищезазначене можемо констатувати, що державна політика України у сфері національної безпеки реалізується з чітко визначеними пріоритетами, які відповідають національним інтересам і потребам, а також забезпечена системою спланованих заходів і ресурсами для того, щоб протистояти сучасним критичним глобалізаційним викликам. Україна, як суб'єкт міжнародного права вибудовує свою державну політику у сфері національної безпеки на принципах пріоритету прав і свобод людини і громадянина; верховенства права; пріоритету договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів; поваги державного суверенітету, територіальної цілісності незалежних держав; дотримання миру та добросовісного виконання міжнародних зобов'язань.

Україна є відкритою країною, тому поряд з внутрішніми проблемами суттєвий вплив на ефективність процесу реалізації державної політики у сфері національної безпеки відіграють і зовнішні фактори сучасного глобалізованого світу.

Основними загрозами соціально-політичному і економічному розвитку в Україні та міжнародному контексті є посягання на державний суверенітет і територіальну цілісність, конституційний лад незалежних держав, регіональні та локальні збройні конфлікти в різних регіонах світу, поширення зброї масового ураження, включаючи ядерну та радіаційну, кіберзлочинність, масова міграція, формування мультиполярного світу та інше.

Наразі Україні, яка знаходиться у стані ведення гібридної війни з зовнішнім агресором і маючи тимчасово окупованої території, дуже складно розвивати пріоритетні сфери життєдіяльності. Війна критично загострила наявні проблеми в усіх сферах життєдіяльності. Складана соціально-політична, економічна, демографічна, екологічна тощо ситуація в країни вказує на те, що у короткій перспективні навряд чи ми зможемо отримати позитивну динаміку.

Але й в умовах довготривалого російсько-українського конфлікту та дії обмежень воєнного стану в Україні впроваджуються реформи, продовжують розвиватись демократичні інститути і вдосконалюється системи державного управління, ведеться боротьба з корупцією, реалізується стратегія європейської інтеграції українського суспільства і держави. Хоча ці та інші реформи ще потребують свого результативного завершення.

Ключова передумова в питанні розв'язання проблем у сфері національної безпеки України є врегулювання російсько-українського конфлікту з пріоритетом національних інтересів України і на умовах нашої держави, відновлення територіальної цілісності та суверенітету.

Головним пріоритетом є подальше і поступове подоланням внутрішньосистемних кризових явищ і вирішення різних комплексних соціально-політичних і економічних проблем. До основних завдань можемо віднести: ефективна взаємодія органів публічної влади і громадянського суспільства, проведення комплексу реформ, спрямованих на забезпечення політичної стабільності та ефективності управління; подальша трансформація в економіці, перш за все, за рахунок впровадження новітніх технологій, інновацій і інвестицій, вкладання ресурсів в знання та інформацію, просуватись на міжнародному ринку і робити акцент на розвиткові національного ринку і національного капіталу; фінансова стабілізація – зниження інфляції, стабілізація національної валюти, погашення державного зовнішнього боргу.

У питанні вирішення різних комплексних соціально-політичних проблем необхідно особливу увагу звернути на власну історію і культуру, етнічні і національні традиції, духовний стан української нації.

Важливою умовою в питанні забезпечення національної безпеки України у глобальному і регіональному вимірі є подальше зміцнення та розвиток рівноправних і взаємовигідних відносин з стратегічними партнерами та з іншими державами світу в інтересах України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналіз загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики : аналіт. доп. / [Потапенко В. Г., Павленко І. А., Нагірний В. М., Маляревський Є. В., Головка А. А.]. Київ : НІСД, 2025. 26 с. URL: https://doi.org/10.53679/NISS-Analytrep (дата звернення: 10.06.2025).

2. Гедікова Н. П. Гібридні загрози та засоби протидії цьому соціальному явищу. *Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів* : IX Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 30 квітня 2025 р.). Одеса, 2025.

3. Декларація про державний суверенітет України : від 16.07.1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР.* 1990. N 31. Ст. 429.

4. Конституція України : офіц. текст. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 3.

5. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text (дата звернення: 10.06.2025).

6. Про Заяву Верховної Ради України у зв'язку з сьомою річницею початку Євромайдану та подій Революції Гідності : Постанова Верховної Ради України від 17.02.2021 р. № 1240-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1240-IX#Text (дата звернення: 04.06.2025).

7. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19?find=1&text=%D1%86%D1%96%D0%BB%D1%96%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81#w1_1 (дата звернення: 04.06.2025).

8. Про проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради Української РСР від 24.08.1991 р. № 1427-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.

9. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/392/2020 (дата звернення: 04.06.2025).

10. Феленчак Ю. Б. Соціально-економічна безпека держави як запорука сталого розвитку. *Академічні візії*. 2024. Вип 18. URL: file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/_%D0%A4%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%87%D0%B0%D0%BA+18.pdf (дата звернення: 10.06.2025).

REFERENCES:

1. Analiz zahroz natsionalnii bezpetsi u sferi vnutrishnoi polityky [Analysis of threats to national security in the field of domestic policy] : analit. dop. / [Potapenko V. H., Pavlenko I. A., Nahirnyi V. M., Maliarevskyi Ye. V., Holovka A. A.]. (2025). Kyiv : NISD, 26 s. URL: https://doi.org/10.53679/NISS-Analytrep (Access date: 10.06.2025) [in Ukrainian].

2. Hedikova N. P. (2025). Hibrydni zahrozy ta zasoby protydii tsomu sotsialnomu yavyshchu [Hybrid threats and means of countering this social phenomenon]. *Suchasna ukrainska derzhava: vektory rozvytku ta shliakhy mobilizatsii resursiv* : IKh Vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 30 kvitnia 2025 r.). Odesa. [in Ukrainian].

3. Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy [Declaration on the State Sovereignty of Ukraine] : vid 16.07.1990. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR,* № 31, St. 429 [in Ukrainian].

4. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]: ofits. tekst. (2019). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, № 38, St. 3 [in Ukrainian].

5. Pro zasady vnutrishnoi i zovnishnoi polityky [On the principles of domestic and foreign policy] : Zakon Ukrainy vid 01.07.2010 r. № 2411-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text (Access date: 10.06.2025) [in Ukrainian].

6. Pro Zaiavu Verkhovnoi Rady Ukrainy u zviazku z somoiu richnytseiu pochatku Yevromaidanu ta podii Revoliutsii Hidnosti [On the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine in connection with the seventh anniversary of the beginning of Euromaidan and the events of the Revolution of Dignity] : Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 17.02.2021 r. № 1240-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1240-IX#Text (Access date: 04.06.2025) [in Ukrainian].

7. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On the national security of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 r. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19?find=1&text=%D1%86%D1%96%D0%BB%D1%96%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81#w1_1 (Access date: 04.06.2025) [in Ukrainian].

8. Pro proholoshennia nezalezhnosti Ukrainy [On the Declaration of Independence of Ukraine] : Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR vid 24.08.1991 r. № 1427-XII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, № 38, St. 502 [in Ukrainian].

9. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy [National Security Strategy of Ukraine] : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14.09.2020 r. № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/392/2020 (Access date: 04.06.2025) [in Ukrainian].

10. Felenchak Yu. B. (2024). Sotsialno-ekonomichna bezpeka derzhavy yak zaporuka staloho rozvytku [Socio-economic security of the state as a guarantee of sustainable development]. *Akademichni vizii,* vyp. 18. URL: file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/_%D0%A4%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%87%D0%B0%D0%BA+18.pdf (Access date: 10.06.2025) [in Ukrainian].

State policy in the field of national security of Ukraine: current problems and ways to solve them

Hedikova Natalia Pylypivna

PhD in Political Sciences, Professor,
Professor at the Department of Political Science and Law
State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9730-8527

The most important goal of state policy in the modern civilized world is to ensure the national security of the country. Its main task is to protect national interests and guarantee the security of the individual, society and the state from external and internal threats in all spheres of life. However, internal and external processes in relation to the state do not always give it the opportunity to fully and effectively implement the tasks of state policy in the field of national security.

The purpose of the article is to determine the actual problems of the effective implementation of state policy in the sphere of national security of Ukraine and to choose the optimal approach aimed at solving them. The research tasks are: to investigate the socio-political and other conditions for the implementation of state policy of Ukraine in the sphere of national security; to identify the main threats to socio-political development in Ukraine and the international context; to predict ways to solve problems in the sphere of national security of Ukraine.

The methodological basis of the article was chosen as philosophical, general scientific and special methods of cognition of socio-political phenomena, in particular systemic, interdisciplinary, diagnostics and forecasting, analysis, synthesis and generalization.

Several internal basic factors have been identified that have caused imbalance in social relations, destabilization, complicated transformation processes, socio-political and economic modernization of Ukraine and led to a weakening of national security: statesmanship and professional immaturity of management elites, political populism, symbiosis of power and business; transformational failures in the economy; insurmountable divisions in society; adverse demographic processes. Among modern external factors, emphasis is placed on the military aggression of the Russian Federation against Ukraine.

It was concluded that the main conditions for solving problems in the field of national security of Ukraine are the settlement of the Russian-Ukrainian conflict with the priority of the national interests of Ukraine and on the terms of our state, the restoration of territorial integrity and sovereignty; the continuation and effective completion of reforms in the system of public administration, in the areas of combating corruption, ensuring the rule of law and the economy; the strengthening and further development of equal and mutually beneficial relations with strategic partners and with other countries of the world in the interests of Ukraine.

Key words: *state policy, national security, sphere of national security, globalization, independence of the state, national interests, Russian-Ukrainian conflict, challenges, threats.*

Гурик Мирослава Іванівна
Джугла Надія Володимирівна
Мельничук Іванна Іванівна

Роль правих політичних партій у світовій історії: еволюція, сучасні виклики та перспективи

УДК 329.1/.6:327
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.8

Гурик Мирослава Іванівна
кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології
та філософії імені Сергія Коновала
Західноукраїнського національного
університету
вул. Львівська, 10, Тернопіль, Україна
ORCID: 0000-0001-5864-4931

Джугла Надія Володимирівна
викладач кафедри політології
та філософії імені Сергія Коновала
Західноукраїнського національного
університету
вул. Львівська, 10, Тернопіль, Україна
ORCID: 0000-0002-5817-782

Мельничук Іванна Іванівна
студентка спеціальності
С2 «Політологія»
Західноукраїнського національного
університету
вул. Львівська, 10, Тернопіль, Україна
ORCID: 0009-0001-6913-1354

У статті досліджується роль правих політичних партій у світовій політичній історії з урахуванням сучасних трансформацій, які зазнали ці політичні сили після 2020 року. Актуальність теми зумовлена зростанням впливу правих партій у багатьох державах, а також їхньою здатністю трансформувати політичний дискурс, легітимізуючи ідеї культурного націоналізму, економічного протекціонізму, антимігрантських політик та авторитарних підходів у межах демократичних процедур. Звертається увага на активне використання цифрових платформ, особливо соціальних мереж, як інструменту мобілізації електорату, поширення ідеології та формування нових моделей політичного лідерства. Праві сили дедалі частіше відмовляються від традиційних ієрархічних структур, віддаючи перевагу гнучким, горизонтальним та персоніфікованим формам організації. У статті також розглянуто вплив популістської риторики, емоційної мобілізації, антисистемної критики та медіатизації політики на зростання популярності правих партій серед широких верств населення, зокрема серед молоді та соціально уразливих груп, які шукають прості відповіді на складні соціально-економічні виклики.

Метою дослідження є виявлення історичних закономірностей розвитку правих партій, характеристика сучасних форм їхньої присутності в глобальному політичному просторі та оцінка впливу цих сил на демократичні інститути, політичну стабільність, суспільні цінності та легітимність ліберального порядку. Методологічна основа охоплює порівняльний аналіз, дискурсивний аналіз політичної риторики, контент-аналіз академічних джерел, опублікованих у 2020–2024 роках. Джерельну базу становлять сучасні західні дослідження феномену правого популізму, медіаполітики, криз представництва, трансформацій демократії та нових форм авторитаризму.

У підсумку доведено, що у період після 2020 року праві політичні сили демонструють не лише зростання електорального впливу, а й здатність трансформувати політичний порядок денний. Через комбінацію культурного націоналізму, популістської риторики, антиміграційної політики та критики ліберальних інституцій вони стали важливими агентами політичної конкуренції в Європі, США, а також в Україні. Праві партії є активними агентами змін, які формують нові уявлення про політику, демократію й ідентичність у XXI столітті.

Ключові слова: *праві партії, популізм, консерватизм, політична ідеологія, демократія, ідентичність, радикалізм, політична трансформація.*

Вступ. Праві політичні партії були невід'ємною частиною світового політичного процесу ще з часів формування модерної партійної системи. Від консервативних сил XIX століття, що захищали традиційний порядок, до сучасних правих популістських рухів, які кидають виклик ліберально-демократичним нормам, цей ідеологічний сегмент зазнав суттєвої еволюції. Упродовж останнього десятиліття ми спостерігаємо новий етап активізації правих партій, що особливо проявився після 2020 року – на тлі пандемії, глобальної безпекової нестабільності, зростання економічної нерівності та кризи довіри до інституцій.

Актуальність дослідження зумовлена двома паралельними процесами: по-перше, зростанням електоральної підтримки правих партій у багатьох країнах (зокрема в Європі, США та Латинській Америці), а по-друге – їх здатністю радикально змінювати політичний порядок денний навіть без формального перебування при владі. Від антиімміграційної риторики до політики культурного реваншизму – праві сили дедалі частіше стають не лише реакцією на кризи, а й їхніми каталізаторами.

Водночас праві партії є об'єктом постійної політичної переоцінки, адже багато з них перебувають на межі легітимності, балансують між демократичним процесом та авторитарними тенденціями. Це зумовлює необхідність системного вивчення їхньої ролі у світовій політичній історії, ідейної еволюції, інституційних стратегій і дискурсивних практик. Саме цьому присвячена дана стаття, що поєднує історичний аналіз із фокусом на сучасних тенденціях розвитку правих політичних рухів.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є з'ясування історичних і сучасних чинників становлення, трансформації та політичного впливу правих партій у світовій політиці. Для реалізації поставленої мети необхідно виконати ряд завдань, зокрема: розглянути історичну еволюцію правих політичних сил; проаналізувати ідеологічну та електоральну багатовимірність сучасного правого спектру; виявити причини зростання їх популярності; розглянути особливості правих сил в Україні у порівняльному контексті; визначити основні виклики, які створює активізація правих

у сучасних демократіях; запропонувати можливі напрями подальших досліджень.

Методи дослідження. Методологічна основа статті побудована на міждисциплінарному підході, що поєднує як якісні, так і елементи кількісного аналізу. Основними методами дослідження стали:порівняльно-історичний метод – дозволив простежити еволюцію правих політичних партій у різних національних контекстах (Західна Європа, США, Центрально-Східна Європа, зокрема Україна) та виявити спільні закономірності та відмінності у їхньому розвитку від кінця XVIII століття до сучасності; дискурсивний аналіз – застосовувався для вивчення політичної риторики правих партій, зокрема щодо таких тем як ідентичність, суверенітет, міграція, культура, традиційні цінності. У центрі аналізу – публічні виступи лідерів, маніфести, програмні документи та офіційні сайти партій (наприклад, AfD у Німеччині, Vox в Іспанії, PiS у Польщі, «Свобода» в Україні); контент-аналіз сучасних академічних джерел (2020–2024) – охопив авторитетні монографії, статті і аналітичні звіти, які стосуються сучасних правих політичних течій, популізму, трансформації консерватизму та впливу правих партій на демократичні інститути. Було проаналізовано зміст і тематику, а також риторичні та ідеологічні елементи цих джерел, що дало змогу вибудувати науково обґрунтовану концептуальну рамку дослідження; емпіричний аналіз – включав приклади з конкретних політичних кампаній, парламентської активності та медіа-стратегій сучасних правих партій у період 2020–2024 років. Особливу увагу приділено випадкам правих партій у Польщі (PiS), Франції (Rassemblement National), США (республіканська партія у період після Трампа), а також українському правому спектру в умовах війни (ВО «Свобода», «Правий сектор», «Нацкорпус»).

Застосування комбінації цих методів дозволило комплексно охопити як історичну, так і актуальну проблематику розвитку правих партій, надати дослідженню аналітичної глибини та забезпечити його релевантність сучасному політичному контексту.

Результати дослідження. Початкове формування правого ідеологічного крила в європейській політиці було відповіддю на потрясіння Французької революції. Контрреволюційні мислителі на кшталт де Местра та Бональда сформулювали першу програму політичного консерватизму, що спиралася на авторитет традиції, релігії та ієрархії. У XX столітті спектр правих значно розширився: від традиційних консерваторів до фашистських і націонал-соціалістичних режимів. Після Другої світової війни відбулося маргіналізування крайніх правих, натомість помірковані праві адаптувалися до демократії. Наприклад, Християнсько-демократичні партії стали рушіями європейської інтеграції [13].

Наприкінці XX – на початку XXI століття праві зазнали суттєвої трансформації. Їхня нова хвиля – це поєднання популізму, націоналізму, дискурсу про ідентичність. Така еволюція пов'язана з глибокими соціальними зрушеннями, зокрема через глобалізацію, кризу партійного представництва та посилення масових медіа [14, с. 36].

Сучасні праві охоплюють широкий спектр – від традиційного консерватизму до правого радикалізму. Розмежування проходить між: – правими консерваторами (наприклад, Республіканська партія в США); – правими популістами (RN у Франції, FPÖ в Австрії); – новими націоналістами (Партія свободи в Нідерландах); – етнокультурними ексклюзивістами (AfD у Німеччині).

Згідно з Філіпович, ці партії мають різну економічну політику, але об'єднані культурним захистом, євроскептицизмом і критикою міграції. Більшість виступає за відновлення «традиційного суспільного порядку» [8].

У сучасній політологічній літературі акцент зміщується на вивчення розриву між класичним консерватизмом та постмодерною правою політикою. Так, Кетрін Міллер-Ідріс підкреслює, що сучасні праві партії «перетворюють політичну ідентичність на стиль – форму, яка передує змісту», відходячи від традиційної програмної структурованості на користь візуальних, символічних та культурних практик [12, с. 24].

Після 1989 року праві партії на Заході почали активно інтегруватися у виборчі системи, відходячи від крайніх форм, однак зберігаючи антиміграційний та антиглобалістський дискурс. Джадж вказує, що «праві сьогодні – це політичні актори, які не стільки пропонують альтернативу демократії, як робили це в XX столітті, скільки прагнуть редизайну її меж» [10, с. 88]. Ця тенденція призводить до нормалізації авторитарних елементів у межах демократичного процесу.

Одним із ключових векторів історичної трансформації стало зміщення з фокусу на економічну еліту до зосередження на «народі» як єдиному носієві політичної істини. Це дозволяє правим партіям ефективно маневрувати між соціальним патерналізмом і ринковим націоналізмом, залежно від політичного контексту. Як зазначають Бері і Макдональд: «мейнстримізація радикального дискурсу відбувається не через прийняття ідей, а через поступову зміну норм політичної мови» [6, с. 19].

Останні роки позначені новою фазою політичної активізації правих сил, яка істотно відрізняється як від класичного консерватизму, так і від радикального націоналізму XX століття. Йдеться не лише про ідеологічні трансформації, а й про зміну способу політичної дії, структури партій, комунікативних стратегій та соціальної бази.

Один із ключових чинників цього періоду – пандемія COVID-19, яка стала каталізатором зрос-

тання недовіри до інституцій і підвищеного запиту на «жорстку державу». Як зазначають Муд і Кальтвасер, «криза COVID-19 дала правим популістам нову легітимаційну рамку, де безпека колективу стала виправданням авторитарного ухилу та підриву громадянських прав» [14, с. 40].

З іншого боку, посилюється культурний вимір правої політики. Сучасні праві дедалі активніше експлуатують риторику захисту традиційних цінностей, антиміграційного протекціонізму, гендерного консерватизму та євроскептицизму. Міллер-Ідріс підкреслює: «сучасна ультраправа риторика ґрунтується не на відкритому насильстві, а на привабливості культурної автентичності та «здорового глузду», що апелює до широкої аудиторії» [12, с. 45].

Важливою тенденцією стає «медіалізація правої політики», коли платформи соціальних мереж перетворюються на головний інструмент мобілізації, обходячи традиційні канали представництва. Як вказує Кольберт: TikTok, YouTube та Telegram стали «новими інфраструктурами правого активізму, що забезпечують швидку адаптацію меседжів до запиту цільових груп» [11, с. 58].

Зміни спостерігаються й на рівні внутрішньої організації. На зміну класичним партіям із жорсткою ієрархією приходять сіткові структури: партії-рухи, лідерські проєкти, цифрові платформи. Джадж наголошує, що сучасні праві «рухаються від програми до інтерфейсу – від змісту до стилю, де головне не те, що ти пропонуєш, а як це виглядає» [10, с. 93].

Ці процеси є глобальними, але мають свої регіональні варіації. У Східній Європі праві партії часто пов'язані з питаннями державної безпеки та історичної пам'яті (наприклад, PiS у Польщі), тоді як на Заході вони артикулюють антиімміграційні й антигендерні позиції (наприклад, Rassemblement National у Франції). У США ж республіканський мейнстрим дедалі більше інтегрує риторику крайнього правого крила, особливо після кампанії Дональда Трампа 2020 року.

Сучасні праві партії мають дедалі сильніший вплив на політичний процес – як у владі, так і в опозиції. Їхній вплив простежується не лише в конкретних рішеннях, а й у зміні правил гри, зміщенні суспільного дискурсу та норм політичної мови.

Перш за все, праві сили активно змінюють політичну повістку. Теми, які раніше вважалися маргінальними або крайніми, нині стали частиною мейнстриму: антиміграційність, критика мультикультуралізму, обмеження ЛГБТ-прав, відмова від «ліберального глобалізму». Як вказують Бері і Макдональд: «праві не завжди перемагають на виборах, але майже завжди перемагають у боротьбі за визначення меж допустимого» [6, с. 27].

Другий аспект впливу – інституційна ерозія. Праві партії часто вдаються до підриву незалежності судів, зменшення ролі парламентського контролю, наступу на ЗМІ, прикриваючись волею «справжнього народу». Кольберт відзначає: «демократичні інструменти використовуються для авторитарного редизайну – і в цьому парадокс сучасного правого впливу» [11, с. 63].

Третій вимір – зовнішньополітичний. Праві сили формують нову архітектуру міжнародної політики, зокрема в питаннях євроскептицизму, переоцінки союзницьких відносин (особливо з США) і посилення державного суверенітету. У європейському контексті це означає кризу інтеграційних проектів, посилення національних парламентів, ревізію концепції «відкритих кордонів».

Україна, з огляду на війну, демонструє специфічний варіант правої мобілізації, який поєднує патріотизм, військову культуру та критичне ставлення до західного лібералізму. Верстюк підкреслює, що «український правий дискурс набуває нової легітимації не через етноцентризм, а через досвід колективного спротиву» [1, с. 74].

Популярність правих партій зумовлена цілою низкою факторів: соціально-економічна нестабільність: після фінансової кризи 2008 року, пандемії COVID-19 та повномасштабного вторгнення росії в Україну 2022 року зросла тривожність, яка сприяє радикалізації суспільств [16]; міграційна криза: наплив біженців із Близького Сходу та Африки викликав страх перед «культурним заміщенням» у Європі, що праві партії активно експлуатують [18]; делегітимація традиційних партій: скандали, неефективність і бюрократія посилили недовіру до політичного істеблішменту [4]; розвиток соцмереж: дозволив правим обійти традиційні ЗМІ, створивши власні інформаційні екосистеми.

Цифрові медіа стали середовищем поширення популістського дискурсу, підсилюючи ефект емоційної мобілізації [24]. Особливо важливим є чинник ресентименту – відчуття несправедливості щодо більшості, яке праві артикують у протиставленні до меншин.

Праві популістські партії дедалі частіше перетворюються з опозиційних сил на центральних акторів політичного процесу. Вони не лише користуються інструментами демократії, такими як вибори, референдуми чи парламентаризм, а й змінюють правила гри, трансформуючи політичні інститути під власну ідеологічну парадигму. Угорський «Фідес» на чолі з Віктором Орбаном реалізував глибоку конституційну реформу, спрямовану на концентрацію виконавчої влади та контроль над судами й медіа. У Польщі партія «Право і справедливість» (PiS) систематично підривала незалежність судової системи, що спричинило конфлікти з ЄС [9].

У Західній Європі також спостерігається посилення впливу правих: в Італії уряд Джорджії Мелоні

(«Брати Італії») продовжує риторику захисту національного суверенітету та «традиційних цінностей», легітимізуючи жорстку міграційну політику. У Франції Національне об'єднання Марін Ле Пен значно наростило електоральну підтримку, адаптуючи свої меседжі до мейнстримної риторики, залишаючи при цьому націоналістичне ядро.

В українському контексті після 2019 року праві партії (зокрема ВО «Свобода» та «Національний корпус») не потрапили до Верховної Ради. Проте їхній вплив виявляється на регіональному рівні та у сфері громадської активності – через ветеранські об'єднання, волонтерські мережі, а також участь у місцевих виборах. Із початком повномасштабної війни 2022 року ці сили активізували свою присутність у публічному просторі, трансформуючи патріотичний дискурс і використовуючи воєнну тематику як елемент політичної мобілізації [2].

Праві партії активно будують наратив «ми проти них»: «істинний народ» протиставляється «еліті», «іммігрантам», «корупціонерам», «Західній бюрократії». Цей наратив ґрунтується на уявленнях про нібито втрачений «золотий вік», автентичність та право на культурну гомогенність [3].

Праві партії в Європі часто поєднують націоналізм із скептицизмом щодо глобалізації та євроінтеграції, що спостерігається у їх критиці ЄС та міжнародних угод [17]. При цьому дискурс формується так, щоб викликати почуття втрати і потреби відновлення національного суверенітету.

В Україні права риторика проявляється переважно у формі національно-патріотичних рухів. У 2012–2014 рр. партія «Свобода» мала парламентське представництво, але втратила підтримку через слабку інституційність [2]. «Національний корпус» і подібні організації мають символічний вплив, але не інтегровані у формальні політичні інститути.

Водночас, права риторика присутня і в дискурсі мейнстримних політиків, особливо в умовах війни: наголоси на героїзмі, етнокультурній ідентичності, протидії «зовнішньому ворогу». Це створює підґрунтя для подальшого проникнення правих тем у публічну політику.

На початку 2020-х років спостерігається низка суперечливих тенденцій у розвитку правих політичних сил. З одного боку, відбувається процес їхньої інституціоналізації та політичної інтеграції – наприклад, уряди в Італії, Угорщині, Польщі очолюють або включають представників правого спектра. З іншого боку – помітне радикалізування дискурсу, що часто включає елементи змовницьких теорій, антинаукових наративів і мілітаризації культури [14].

Важливою є також адаптація правих сил до нових технологій – використання ШІ для таргетованої агітації, Telegram-каналів для побудови альтернативної інформаційної екосистеми, створення цифрових «інформаційних гетто» для електорату. Це вимагає оновлення підходів до боротьби з дезінформацією та захисту демократичного публічного простору.

Результати дослідження демонструють, що у період 2020–2024 років простежується інтенсивне зміцнення позицій правих сил у низці країн. Цей процес активізувався під впливом трьох ключових чинників: глобальної пандемії COVID-19, посилення геополітичної напруги (зокрема, повномасштабної війни росії проти України), а також зростання запиту на «сильну руку» та відчуття втрати національної ідентичності.

Емпіричні приклади підтверджують тенденцію до гібридизації правого дискурсу:

У Польщі правляча партія «Право і справедливість» (PiS) поєднує етноконсервативні наративи з політикою соціального протекціонізму, системно підриваючи незалежність судової влади та зміщуючи акценти в публічному дискурсі на питання «традиційної моралі» та релігії [6].

У Франції партія «Національне об'єднання» (колишній «Національний фронт») модернізувала власну комунікаційну стратегію, замінивши радикальну расову риторику на більш м'який культурний націоналізм, при цьому залишаючись рішуче антиіміграційною [12].

У США республіканський рух зазнав суттєвих змін під впливом адміністрації Дональда Трампа. Після 2020 року відбулася активізація правого популізму, який апелює до патріотизму, релігії та антиелітизму, а також просуває недовіру до медіа й виборчих інституцій [10].

В Україні, з початком повномасштабної війни, праві сили – зокрема ВО «Свобода», «Правий сектор» та «Нацкорпус» – активізувалися в патріотичному сегменті, змістивши акценти з критики влади на участь в обороні держави в складі ЗСУ, військової мобілізації та символічної репрезентації культурного спротиву [1].

Узагальнюючи результати, можна стверджувати, що сучасні праві партії не просто адаптуються до кризових умов, а активно формують нові контури політичної реальності: впливаючи на зміст політичного порядку денного, трансформуючи мову політики, зміцнюючи інструменти культурної гегемонії. Їхній успіх ґрунтується не лише на організаційній мобільності, а й на здатності апелювати до глибоких емоційних структур – страху, гніву, гордості та ностальгії.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити низку узагальнень щодо історичної еволюції, ідеологічної трансформації та сучасного впливу правих політичних партій у світовому контексті.

По-перше, праві партії мають глибокі ідейні витоки, що сформувалися ще в епоху постреволюційної Європи. Від класичного консерватизму до націонал-популізму вони зберігали свою ключову функцію – захист соціального порядку, традиційних цінностей і державного суверенітету. Проте сучасна форма їхнього існування значною мірою відходить від класичних моделей, набуваючи рис гнучких, медіазалежних і часто антиінституційних політичних акторів.

По-друге, у період після 2020 року праві політичні сили демонструють не лише зростання електорального впливу, а й здатність трансформувати політичний порядок денний. Через комбінацію культурного націоналізму, популістської риторики, антиміграційної політики та критики ліберальних інституцій вони стали важливими агентами політичної конкуренції в Європі, США, а також в Україні.

По-третє, праві партії суттєво впливають на інституційну архітектуру сучасної демократії. Їхня діяльність сприяє поляризації суспільств, ерозії демократичних норм і зростанню недовіри до представницької системи. У країнах із нестабільною демократією (як, наприклад, Угорщина чи Польща) цей вплив інституціоналізується у вигляді змін до виборчого законодавства, втручання в судову систему або обмеження свободи слова.

По-четверте, емпіричні приклади з Польщі, Франції, США та України засвідчують здатність правих сил не лише адаптуватися до умов кризи, а й конструювати нові ідеологічні наративи, які активно конкурують за домінування в суспільному просторі. Це включає як оновлення традиційної символіки, так і впровадження цифрових технологій мобілізації.

Таким чином, праві політичні партії є важливим об'єктом сучасного політичного аналізу. Їхній вплив не обмежується виборчим успіхом – він охоплює мовні, інституційні та емоційно-культурні компоненти сучасної політики. Подальше дослідження правих ідей та практик є критично необхідним у контексті збереження демократичних інститутів та політичної стабільності у світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Верстюк, І. (2024). Праві партії в Україні: війна, ідентичність та культурний консерватизм. Українські політичні студії. 31(1). С. 65–78.

2. Задорожній, А. (2022). Український правий спектр у післямайданний період. Політична аналітика. 3(12). С. 42–59.

3. Запорожець, М. (2024). Нові праві: ідентичність та ідеологія. Politicus. 18(1). С. 55–71.

4. Кіндратець, В. (2024). Популізм та криза легітимності у Східній Європі. Українські політичні студії. 9(1). С. 11–28.

5. Чолач Т., Гурик М., Ковтун І., *(2025).* Лібертаріанські вектори правих партій сучасності. Актуальні проблеми філософії та соціології. Вип. 51. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/51_2024/39.pdf

6. Berry, C., & Macdonald, K. (2022). Mainstreaming the Far Right: Communication and the Normalization of Populism. Palgrave Macmillan.

7. Böhmelt, T., & Ezrow, L. (2023). Right-Wing Populists and the Politics of Renegotiating International Environmental Agreements. *Global Environmental Politics.* URL: https://direct.mit.edu/glep/article/25/1/21/127846/Right-Wing-Populists-and-the-Politics-of

8. Filipović, A. (2021). Right-wing politics in Europe: Beyond populism. CEU Political Review. 16(2). Pp. 49–66.

9. Goldstein, J. (2021). The new right in Central Europe. Central European Affairs. 7(1). Pp. 23–41.

10. Judge, J. (2022). Recasting Conservatism: Cultural Reaction in the 21st Century. Polity Press.

11. Kolbert, E. (2023). Eastern Fronts of the Right: Security and Identity in Central Europe. European Political Review. 9(2). Pp. 53–69.

12. Miller-Idriss, C. (2020). Hate in the Homeland: The New Global Far Right. Princeton University Press.

13. Mudde, C. (2019). The Far Right Today. Polity Press.

14. Mudde, C., & Rovira Kaltwasser, C. (2021). Populism and the Pandemic: How Populists Respond to COVID-19. Politics and Governance. 9(2). Pp. 35–45.

15. Nguyen, H. et al. (2021). Emotion, Populism and Political Mobilization. Political Psychology. 42(1). Pp. 89–104.

16. Öniş, Z., & Kutlay, M. (2020). The global political economy of right-wing populism. Globalizations. 17(1). Pp. 1–17.

17. Rifà, E., Massachs, J., Cozzo, E., & Vicens, J. (2024). Far-right party influence on polarization dynamics in electoral campaign. *URL: file:///C:/Users/Use.DESKTOP-JSTG44H/Downloads/Far-right_party_influence_on_polarization_dynamics.pdf*

18. Vadhanavisala, N. (2020). Immigration fears and identity politics. Journal of Social Identity. 11(2). Pp. 147–164.

REFERENCES:

1. Verstiuk, I. (2024). Pravi partii v Ukraini: viina, identychnist ta kulturnyi konservatyzm. [Right-Wing Parties in Ukraine: War, Identity and Cultural Conservatism] Ukrainski politychni studii. 31(1). S. 65–78.

2. Zadorozhnii, A. (2022). Ukrainskyi pravyi spektr u pisliamaidannyi period. Politychna analityka. 3(12). S. 42–59.

3. Zaporozhets, M. (2024). Novi pravi: identychnist ta ideolohiia. [The New Right: Identity and Ideology] Politicus, 18(1), S. 55–71.

4. Kindratets, V. (2024). Populizm ta kryza lehitymnosti u Skhidnii Yevropi. [Populism and legitimacy crisis in Eastern Europe]. Ukrainski politychni studii, 9(1). S. 11–28.

5. Cholach T., Huryk M., Kovtun I., (2025). Libertarianski vektory pravykh partii suchasnosti. [Libertarian

vectors of modern right-wing parties]. Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii. Vyp. 51. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/51_2024/39.pdf

6. Berry, C., & Macdonald, K. (2022). Mainstreaming the Far Right: Communication and the Normalization of Populism. Palgrave Macmillan.

7. Böhmelt, T., & Ezrow, L. (2023). Right-Wing Populists and the Politics of Renegotiating International Environmental Agreements. *Global Environmental Politics.* URL: https://direct.mit.edu/glep/article/25/1/21/127846/Right-Wing-Populists-and-the-Politics-of

8. Filipović, A. (2021). Right-wing politics in Europe: Beyond populism. CEU Political Review. 16(2). Pp. 49–66.

9. Goldstein, J. (2021). The new right in Central Europe. Central European Affairs. 7(1). Pp. 23–41.

10. Judge, J. (2022). Recasting Conservatism: Cultural Reaction in the 21st Century. Polity Press.

11. Kolbert, E. (2023). Eastern Fronts of the Right: Security and Identity in Central Europe. European Political Review. 9(2). Pp. 53–69.

12. Miller-Idriss, C. (2020). Hate in the Homeland: The New Global Far Right. Princeton University Press.

13. Mudde, C. (2019). The Far Right Today. Polity Press.

14. Mudde, C., & Rovira Kaltwasser, C. (2021). Populism and the Pandemic: How Populists Respond to COVID-19. Politics and Governance. 9(2). Pp. 35–45.

15. Nguyen, H. et al. (2021). Emotion, Populism and Political Mobilization. Political Psychology. 42(1). Pp. 89–104.

16. Öniş, Z., & Kutlay, M. (2020). The global political economy of right-wing populism. Globalizations. 17(1). Pp. 1–17.

17. Rifà, E., Massachs, J., Cozzo, E., & Vicens, J. (2024). Far-right party influence on polarization dynamics in electoral campaign. URL: file:///C:/Users/Use.DESKTOP-JSTG44H/Downloads/Far-right_party_influence_on_polarization_dynamics.pdf

18. Vadhanavisala, N. (2020). Immigration fears and identity politics. Journal of Social Identity. 11(2). Pp. 147–164.

The role of right-wing political parties in world history: evolution, contemporary challenges and prospects

Huryk Myroslava Ivanivna

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Serhiy Konoval Department of Political Science and Philosophy
West Ukrainian National University
Lvivska str., 10, Ternopil, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5864-4931

Dzhugla Nadiya Volodymyrivna

Lecturer at the Serhiy Konoval Department of Political Science and Philosophy
West Ukrainian National University
Lvivska str., 10, Ternopil, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5817-782

Melnychuk Ivanna Ivanivna

Student of the Specialty C2 “Political Science”
West Ukrainian National University
Lvivska str., 10, Ternopil, Ukraine
ORCID: 0009-0001-6913-1354

The article examines the role of right-wing political parties in world political history, taking into account the modern transformations that these political forces have undergone after 2020. The relevance of the topic is due to the growing influence of right-wing parties in many countries, as well as their ability to transform political discourse, legitimizing the ideas of cultural nationalism, economic protectionism, anti-immigrant policies and authoritarian approaches within democratic procedures. Attention is drawn to the active use of digital platforms, especially social networks, as a tool for mobilizing the electorate, spreading ideology and forming new models of political leadership. Right-wing forces are increasingly abandoning traditional hierarchical structures, preferring flexible, horizontal and personalized forms of organization. The article also examines the impact of populist rhetoric, emotional mobilization, anti-system criticism, and mediatization of politics on the growth of the popularity of right-wing parties among broad segments of the population, in particular among youth and socially vulnerable groups who are looking for simple answers to complex socio-economic challenges.

The aim of the study is to identify historical patterns in the development of right-wing parties, characterize modern forms of their presence in the global political space, and assess the impact of these forces on democratic institutions, political stability, social values, and the legitimacy of the liberal order. The methodological basis includes comparative analysis, discursive analysis of political rhetoric, and content analysis of academic sources published in 2020–2024. The source base is modern Western research on the phenomenon of right-wing populism, media politics, crises of representation, transformations of democracy, and new forms of authoritarianism. As a result, it is proven that in the period after 2020, right-wing political forces demonstrate not only an increase in electoral influence, but also the ability to transform the political agenda. Through a combination of cultural nationalism, populist rhetoric, anti-migration policies, and criticism of liberal institutions, they have become important agents of political competition in Europe, the United States, and Ukraine. Right-wing parties are active agents of change that shape new ideas about politics, democracy, and identity in the 21st century.

Key words: *right-wing parties, populism, conservatism, political ideology, democracy, identity, radicalism, political transformation.*

Ковальов Андрій Вікторович

Військово-політична комунікація в контексті глобального стратегічного лідерства: засоби та підходи до осмислення

УДК 323.327+316.46
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.9

Ковальов Андрій Вікторович
кандидат політичних наук, речник Генерального штабу ЗСУ,
докторант кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-1081-3024

Розглядається військово-політична комунікація як системне утворення, що характеризує можливості кожної політичної системи відповідати вимогам часу та світовим тенденціям. У цьому контексті війна в Україні та інші конфлікти в сучасному світі наочно демонструють, що окремі політичні актори можуть перебільшити або навпаки зменшити ефект від власних дій через активну військово-комунікаційну політику. В статті проаналізовано зовнішньополітичний аспект військово-політичної комунікації, який доводить спроможність держави здійснювати захист свого суверенітету та виступати як рівноправний партнер в міжнародних коаліціях. Зазначено про значення лідерської культури військово-політичних спікерів, яка проявляється у нетривіальному прочитанні військових подій за інформаційними повідомленнями. Наголошено, що стратегічні цілі військово-політичної комунікації можуть бути досягнені завдяки адекватному розумінню кожним учасником подій загального результату. Виявлено значення підготовки організаційних умов поширення військово-політичного контенту, що може бути результатом спільної роботи цивільних та військових акторів. Обґрунтовано, що організаційна спроможність стратегічного лідерства держави на міжнародному рівні спирається на адекватність розуміння цілей і завдань операції та акції військово-політичної комунікації. Розробка стратегічних лідерських кроків в рамках військово-політичної комунікації передбачає ретельно підготовку різних аспектів комунікаційних подій. За умови ієрархічного підпорядкування в умовах демократії військово-політичні комунікаційні системи передбачають і внутрішній аспект у вигляді мотивування своїх сил та населення. Виявлено, що ознакою вдалої лідерської військово-політичної комунікації є переконування партнерів та опонентів у власній мілітарній потужності. Зроблено висновок, що руйнівні війни в Україні та на Близькому Сході останніх років довели важливість для сторін конфліктів мати спроможність здійснювати потужні інформаційні кампанії, спрямовані на переконання аудиторії в справедливості своїх цілей та можливості їх досягти.

Ключові слова: *військово-політична комунікація, стратегічне лідерство, політична ініціатива, політичні інтереси, політичні рішення, політична співпраця.*

Постановка проблеми. Глобальна геополітична конкуренція має прояв не лише у наявності у конкретної країни можливостей (ресурсів) економічного та військового характеру. Перевага у підходах та можливостях участі у міжнародному політичному середовищі та отримання зиску від зміни міжнародної ситуації також вказує на якість політичних еліт та їх спроможність належним чином представляти національні держави.

В умовах розгортання руйнівних військових конфліктів в сучасному світі військово-політична комунікація як системне утворення характеризує можливості кожної політичної системи відповідати вимогам часу та світовим тенденціям. Вона відображає можливості конкретної держави «увійти до кола» спроможних та ефективних світових гравців.

Остання вимірюється, серед іншого, можливістю комунікаційної репрезентації власної військової спроможності та військових зусиль. Війна в Україні та інші конфлікти в сучасному світі наочно демонструють, що окремі актори можуть перебільшити або навпаки зменшити ефект від власних дій через активну військово-комунікаційну політику.

Стратегічне лідерство в глобальному вимірі передбачає можливість ухвалювати рішення, реалізовувати інтереси та долучатися до вигідних стратегічних ініціатив. При цьому військово-політична комунікація виступає невід'ємним атрибутом, який характеризує міжнародного актора з точки зору серйозності намірів та можливості підтримати свої політичні наміри та ініціативи. Для сучасної України вкрай актуальним є зовнішньополітичний аспект військово-політичної комунікації, який доводить спроможність держави здійснювати захист свого суверенітету та виступати як рівноправний партнер в міжнародних коаліціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Громадсько-політичне та комунікаційне лідерство в умовах війни набуває фокусного характеру для розробок багатьох українських науковців. Низка авторів НАН України сформувала комплексне уявлення про національну стійкість України на стратегічному рівні в рамках національної доповіді [4]. І. Тишкевич виокремлює особливості лідерської поведінки як передумови досягнення миру в Україні [7]. Л. Тягнирядно встановлює умови розвитку громадянського суспільства протягом двох років війни на основі аналітичного дослідження [11]. Водночас доречно уточнити зміст взаємозв'язків між військово-політичною комунікацією і формуванням стратегічного лідерства в контексті потреб сучасної України.

Метою статті є з'ясування значення військово-політичні комунікації для реалізації претензій на стратегічне лідерство для сучасних держав. Завданням статті є окреслення оптимальних напрямків еволюції військово-політичної комунікації у вимірі стратегічних політичних взаємодій глобального рівня.

Методи дослідження. Основними методами дослідження є дескриптивний та термінологічний аналіз концептуального значення проявів військово-комунікаційного лідерства. Також у статті задіяні системний підхід та інституційний аналіз у рамках розкриття особливостей рис та умов прояву лідерських параметрів військово-політичної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Ініціативний характер сучасної військово-політичної комунікації спирається на поняття лідерства, яке отримало міждисциплінарну перспективу. Можливість досягнення результату в поширенні військової інформації та вдалої інтерпретації військових подій залежить від здатності отримати лідерську ініціативу передусім ідеться про лідерську спроможність акторів військової комунікації. Вітчизняна дослідниця О. Мармаза доречно визначає лідерство як повноваження, яке не можна делегувати. Лідера не можна призначити. Лідер є керівником, який має владу авторитету, що пов'язаний із добровільним визнанням персоналом верховенства лідера. Це людина ініціативна, внутрішньо вільна та сильна, яка може повести за собою [3, с. 291].

Аналітична спроможність військово-політичної комунікації вимагає конкретних лідерських дій та бачення перспектив. Лідерська культура військово-політичних спікерів та аналітиків проявляється у нетривіальному прочитанні військових подій за інформацій. На при цьому необхідно приділяти увагу стилю подачі інформації та комунікаційних відносин. О. Мармаза слушно наголошує, що лідерство є мистецтвом вибору оптимального стилю управління та врахування ситуацій. Лідерська поведінка орієнтована на успіх справи та досягнення колективу, має підтримувальний характер. Отже, ефективним лідерство може бути за умов партисипативного та фасилітативного управління [3, с. 291].

Динамізм та мінливість в контексті військово-політичної комунікації та чітке визначення її мети, командний підхід, вимагають узгодження позицій та розподілу ролей напередодні кожної акції та операції. О. Мармаза справедливо підкреслює провокативність безсистемного підходу до формування команди, який спричиняє виникнення конфліктів, суперечностей, нераціональну діяльність ще на початку її створення. Команда передбачає не просто сумісну роботу людей, об'єднаних однією метою, а співробітництво, що ґрунтується на чіткому розподілі ролей, обов'язків, координації дій і зусиль [3, с. 294].

Стратегічні цілі військово-політичної комунікації можуть бути досягнені завдяки адекватному розумінню кожному учасника подій загального результату. Означене вимагає підготовки організаційних умов поширення військово-політичного контенту. Це може бути результатом лише спільної роботи багатьох акторів. О. Мармаза обґрунтовано зараховує до переваг колегіальної роботи над стратегічним проектом формування команди однодумців та появу конструктивної опозиції. Керівник не може самостійно володіти всією інформацією, а за допомогою командної роботи значно підвищиться якість роботи з інформаційним забезпеченням управління. Інноваційною рисою партисипативного управління є те, що воно змушує керівника і персонал обговорювати між собою та спільно вирішувати найважливіші проблеми розвитку організації [3, с. 295].

Практичні кейси досягнення військово-дипломатичних цілей свідчать, що актори-лідери займають гнучку позицію залежно від зміни ситуації. Зокрема це характерно для американської системи військової дипломатії. Офіційні повідомлення на міжнародній арені нерідко містили тези, які мали двозначне тлумачення, яке залишало різні варіанти для подальших дій. І. Дужа доречно наводить емпіричний приклад дій адміністрації Б.Обами У 2011–2012 рр., яка кілька разів заявила про ключове значення АТР для військової стратегії США, зокрема під час візиту до Канберри, де було проголошено про згортання військових операцій в ряді регіонів світу, скорочення військових витрат, але збільшення присутності в АТР [1, с. 347].

Партнерська риторика взаємодії військово-політичних союзників також свідчить про увагу до настроїв аудиторії. Зокрема, ідеться про отримання від зверхності та упередженості в комунікативних взаємодіях. І. Дужа вірно називає важливим чинником нової політики США в Східній Азії відмову Вашингтону від критики моделей розвитку регіональних держав, від повчального тону у відносинах з ними, від ідеології регіональної гегемонії США [1, с. 348]. Ця теза підтверджується також «гнучкою» зміною риторики чинного президента США Д. Трампа під час виборних перегонів та після його обрання, яку помітили українські аналітики медіа [9].

Організаційна культура стратегічного лідерства на міжнародному рівні спирається на адекватність розуміння цілей і завдань операції та акції військово-політичної комунікації. Сучасні технології дають змогу передбачати ефекти від комунікування з аудиторією військових спікерів. Але меседжі мають бути спроможними і зрозумілими. С. Коляда аргументовано вказує, що стратегії менеджменту дають відповідь на питання «Що

потрібно робити?», – але не дають відповіді на питання «Чому це потрібно робити?». Відповіді на питання «Чому?» є більш важливими, оскільки сприяють формуванню відданості організації [2, с. 77]. Про це також говорить доповідь Центру Разумкова за 2023 рік, яка зафіксувала зміну суспільних орієнтацій громадян України внаслідок зміни комунікаційно-інформаційної ситуації [6].

Розробка стратегічних лідерських кроків в рамках військово-політичної комунікації передбачає ретельно підготовку різних аспектів комунікаційних подій. Ідеться не лише про зміст повідомлень, частоту й ситуацію їх поширення, але й про організаційно-ресурсне забезпечення. С. Коляда досить слушно зводить роль керівника-лідера у процесі формування бачення до ухвалення наступних рішень: виділення ресурсів для проведення групових семінарів, зборів, нарад; підтримка зусиль членів організації з розробки і формування бачення; вибір остаточного варіанта формулювання бачення [2, с. 79].

Злагодженість дій в комунікаційних акціях військово-стратегічного характеру вимагає не лише спільної роботи але й ефекту синергії який досягається багаторазовими обговореннями та моделюванням ситуації. С. Коляда підкреслює значення інтеграції формулювання стратегії з баченням та місією. Це дозволить досягти ефекту синергізму і створити цінність для споживачів. Реалізація стратегії є базовою архітектурою, що забезпечує досягнення стратегічних цілей [2, с. 80].

Як свідчать сучасні аналітичні дослідження, стратегічні цілі військово-політичної комунікації можуть виходити далеко за межі періоду військових дій. Зокрема, це демонструється на передбаченні ресурсів для повоєнного відновлення [10].

Суто військовий контекст стратегічного лідерства у комунікаційному вимірюванні вимагають специфічних навичок та уявлень стосовно структури військової справи та організації. Зокрема, в української дослідниці справедливе зацікавлення викликав зв'язок лідерства і внутрішніх комунікацій. Як уже зазначалося, одним із завдань внутрішніх комунікацій у межах стратегічних комунікацій визначено забезпечення лідерства військовослужбовців. Разом із тим лідерство розкривається в процесі застосування ефективних методів внутрішньої комунікації. Із цього випливає висновок, що внутрішні комунікації є одночасно і джерелом формування, і інструментом лідерства [8].

Крім зовнішньої аудиторії для військово-політичних комунікаторів велике значення мають внутрішні організаційні пріоритети. При цьому за умови ієрархічного підпорядкування в умовах демократії військово-політичні комунікаційні системи передбачають і внутрішній аспект у вигляді мотивування своїх сил та населення. П. Ткач вірно заперечує визначення комунікації й мотивування у військовому лідерстві як однорідних понять. Адже комунікація може бути одним із засобів мотивування. Зрозуміло, що під мотивуванням, імовірно, малися на увазі різні форми заохочення, проте необхідно пам'ятати й ураховувати, що заохочення через похвалу, уважне ставлення, інші вербальні та невербальні засоби є не менш, а інколи й більш важливими для створення ефективної взаємодії у військовій організації [8].

Комунікативні навички військово-політичних спікерів та організаторів комунікування вимагають уваги до планування операції. Стратегічний успіх залежить від ретельної розробки послідовність дій та ролей всіх задіяних у оперативному забезпеченні комунікаційного середовища військових операцій. Цілком слушно П. Ткач провідними компетентностями військового лідера називає здатність здійснювати безпосередній вплив на інших, що передбачає чітке формулювання мети, стратегії її реалізації, здатність розробляти рішення, дотримання військової етики й забезпечення взаємодії на засадах справедливості [8].

Комунікаційна культура всередині військової організації також має велике значення в контексті інтеграції України до євроатлантичного простору. Стратегічне об'єднання з силами НАТО передбачає засвоєння внутрішньої демократичної комунікації в силах та підрозділах. П. Ткач обґрунтовано підкреслює значення уміння ефективно застосовувати стратегічні комунікації та контролювати їх реалізацію як на рівні підрозділу, так і на рівні всієї військової структури; в умовах військової комунікації належить бути зразком для наслідування у всьому, тобто розвиватися протягом життя; володіння навичками ефективної комунікації [8].

Таким чином, військово-політична комунікація стратегічного лідерського типу передбачає внутрішні і зовнішній аспект. Перший стосується модернізації внутрішньо-організаційних комунікаційних відносин та підготовки операції. Зовнішній стосується ретельної розробки передбачуваних ефектів від послань та партнерських взаємин із споживачем інформації.

Висновки. Таким чином, військово-політичні комунікації виступають відносно автономним інституційно-організаційним середовищем підтримки глобальних претензій сучасних держав. Крім традиційних держав у сучасному світі міжнародними акторами стають корпоративні об'єднання, неформальні громадські спільноти, кримінальні угруповання, самопроголошені держави тощо. Їх претензії на регіональне та глобальне лідерство можуть відстоюватися на основі ефективних військово-політичних комунікацій. Ідеться про можливість демонстрації військової спроможності (сили) в комунікаційному цифровому середовищі. Агресивне представництво в Інтернет-джерелах

є набагато важливішим та переконливішим ніж справжні військові можливості.

Ознакою оптимальної лідерської військово-політичної комунікації є переконування партнерів та опонентів у власній мілітарній потужності. При цьому, актуальним є уникнення розкриття конкретних даних про наявність та особливості Збройних Сил та інших компонентів військової структури.

Руйнівні війни в Україні та на Близькому Сході останніх років довели, що сторони конфліктів здійснюють потужні інформаційні кампанії, спрямовані на переконання аудиторії в справедливості своїх цілей та можливості їх досягти. Також сторони активно демонструють результативність та ефективність своїх сил в режимі онлайн. За таких умов фактичний виграш на полі бою (або театрі військових дій) або інший підсумок військового конфлікту залежить від спроможності адекватно представити ці результати на світовій комунікаційні арені. Можливості прямого інструментального впливу військово-політичної комунікації на результати бойових дій слід розглянути в наших подальших наукових дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дужа, І. А. (2015) Стратегія відновлення регіонального лідерства США в АТР адміністрацією Б. Обами. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 92. 346–349.

2. Коляда, С. П. (2020) Візія – основа стратегічного лідерства. *Modern economics.* № 19. 76–82.

3. Мармаза, О. І. (2013) Ефективне лідерство як інструмент стратегічного управління. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип. 29. 289–297.

4. Пирожков, С. І., Майборода, О. М., Хамітов, Н. В., Головаха, Є. І., Дембіцький, С. С., Смолій, В. А., Скрипнюк, О. В., & Стоєцький, С. В. (Ред.). (2022). *Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз національна доповідь*. Київ: ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України. URL: https://doi.org/10.53317/978-966-02-9908-5

5. *Політична безпека України: проблема стабілізації політичного поля країни. Прогнозна оцінка, механізми забезпечення : монографія* / за ред. академіка НАН України О. О. Рафальського, чл.-кор. НАН України О. М. Майбороди. Київ: ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2024. 288. ISBN 978-617-14-0362-8

6. Суспільно-політичні орієнтації громадян України (травень 2023 р.). (2023, Червень 21). *Разумков Центр.* URL: https://e.surl.li/ngwlfm

7. Тишкевич, І. (2024, Листопад 11). Трамп, Путін, Сі та мир в Україні. *New Voice*. URL: https://nv.ua/ukr/opinion/tramp-kitay-putinkoli-bude-mir-v-ukrajini-mizhnarodniy-ekspert-50465470.html

8. Ткач, П. Б. (2021) Поняття військового лідерства в контексті стратегічних комунікацій Національної гвардії. *Збірник наукових праць Національної академії Національної гвардії України*. Вип. 1. С. 24–29.

9. Трамп завершить війну на вигідних для України умовах – сенатор США. (2024, Листопад 24). *ТСН.* URL:https://e.surl.li/nmhnhh

10. Трудові ресурси для повоєнного відновлення України (червень 2024 р).(2024, Серпень 7). *Разумков Центр*. URL:https://e.surl.li/wmrizr

11. Тягнирядно, Л. (2024, квітень 17). Чим живе громадянське суспільство протягом двох років війни – дослідження. *Zmina.* URL: https://zmina.info/articles/chym-zhyve-gromadyanske-suspilstvoprotyagom-dvoh-rokiv-vijny

REFERENCES:

1. Duzha I. A. (2015) Stratehiia vidnovlennia rehionalnoho liderstva SShA v ATR administratsiieiu B. Obamy. Strategy for Restoring US [Regional Leadership in the Asia-Pacific Region by the Obama Administration] *Hileia: naukovyi visnyk.* Vyp. 92. S. 346–349 [In Ukrainian].

2. Koliada, S. P. (2020) Viziia – osnova stratehichnoho liderstva. [Vision – the Basis of Strategic Leadership] *Modern economics*. № 19. S. 76–82 [In Ukrainian].

3. Marmaza, O. I. (2013) Efektyvne liderstvo yak instrument stratehichnoho upravlinnia. [Effective Leadership as a Tool of Strategic Management] *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. Vyp. 29. S. 289–297 [In Ukrainian].

4. Pyrozhkov, S. I., Maiboroda, O. M., Khamitov, N. V., Holovakha, Ye. I., Dembitskyi, S. S., Smolii, V. A., Skrypniuk, O. V., & Stoietskyi, S. V. (Red.). (2022). *Natsionalna stiikist Ukrainy: stratehiia vidpovidi na vyklyky ta vyperedzhennia hibrydnykh zahroz natsionalna dopovid.* [National Resilience of Ukraine: Strategy for Responding to Challenges and Anticipating Hybrid Threats National Report] Kyiv: IPiEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. URL: https://doi.org/10.53317/978-966-02-9908-5 [In Ukrainian].

5. *Politychna bezpeka Ukrainy: problema stabilizatsii politychnoho polia krainy. Prohnozna otsinka, mekhanizmy zabezpechennia : monohrafiia* [Political Security of Ukraine: The Problem of Stabilizing the Political Field of the Country. Forecasting Assessment, Provision Mechanisms: Monograph/] za red. akademika NAN Ukrainy O. O. Rafalskoho, chl.-kor. NAN Ukrainy O. M. Maiborody. Kyiv: IPiEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2024. 288 s. ISBN 978-617-14-0362-8[In Ukrainian]

6. Suspilno-politychni oriientatsii hromadian Ukrainy (traven 2023 r.) [Socio-Political Orientations of Ukrainian Citizens (May 2023)]. (2023, Cherven 21). *Razumkov Tsentr*. URL:https://e.surl.li/ngwlfm[In Ukrainian]

7. Tyshkevych, I. (2024, Lystopad 11). Tramp, Putin, Si ta myr v Ukraini. [Trump, Putin, Xi and peace in Ukraine].*New Voice*. URL:https://nv.ua/ukr/opinion/tramp-kitay-putinkoli-bude-mir-v-ukrajini-mizhnarodniy-ekspert-50465470.html[In Ukrainian]

8. Tkach, P. B. (2021) Poniattia viiskovoho liderstva v konteksti stratehichnykh komunikatsii

Natsionalnoi hvardii. [The concept of military leadership in the context of strategic communications of the National Guard]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Natsionalnoi hvardii Ukrainy*. Vyp. 1. 24–29. [In Ukrainian]

9. Tramp zavershyt viinu na vyhidnykh dlia Ukrainy umovakh – senator SShA. [Trump will end the war on favorable terms for Ukraine – US Senator]. (2024, Lystopad 24). *TSN*. URL: https://e.surl.li/nmhnhh [In Ukrainian]

10. Trudovi resursy dlia povoiennoho vidnovlennia Ukrainy (cherven 2024 r). [Labor resources for the post-war reconstruction of Ukraine (June 2024)] (2024, Serpen 7). *Razumkov Tsentr.* URL: https://e.surl.li/wmrizr [In Ukrainian]

11. Tiahnyriadno, L. (2024, kviten 17). Chym zhyve hromadianske suspilstvo protiahom dvokh rokiv viiny – doslidzhennia. [How civil society lives during two years of war – a study]. *Zmina*. URL:https://zmina.info/articles/chym-zhyve-gromadyanske-suspilstvoprotyagom-dvoh-rokiv-vijny[In Ukrainian]

Military-political communication in the context of global strategic leadership: means and approaches to understanding

Kovalyov Andrii Viktorovych

Candidate of Political Science,
Spokesperson of the General Staff
of the Armed Forces of Ukraine, Doctoral Student at the Department of Political Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1081-3024

Military-political communication is considered as a systemic formation that characterizes the ability of each political system to meet the requirements of the time and world trends. In this context, the war in Ukraine and other conflicts in the modern world clearly demonstrate that individual political actors can exaggerate or, conversely, reduce the effect of their own actions through active military-communication policy. The article analyzes the foreign policy aspect of military-political communication, which proves the ability of the state to protect its sovereignty and act as an equal partner in international coalitions. The importance of the leadership culture of military-political speakers, which is manifested in a non-trivial reading of military events according to information messages, is noted. It is emphasized that the strategic goals of military-political communication can be achieved thanks to an adequate understanding of the overall outcome by each participant in the events. The importance of preparing organizational conditions for the dissemination of military-political content, which can only be the result of joint work, is revealed. It is substantiated that the organizational capacity of strategic leadership at the international level is based on the adequacy of understanding the goals and objectives of the operation and action of military-political communication. The development of strategic leadership steps within the framework of military-political communication involves careful preparation of various aspects of communication events. Under the condition of hierarchical subordination in a democracy, military-political communication systems also provide for an internal aspect in the form of motivating their forces and the population. It is revealed that a sign of successful leadership military-political communication is convincing partners and opponents of their own military power. It is concluded that the devastating wars in Ukraine and the Middle East in recent years have proven the importance for the parties to the conflicts of the ability to carry out powerful information campaigns aimed at convincing the audience of the justice of their goals and the possibility of achieving them.

Key words: *military-political communication, strategic leadership, political initiative, political interests, political decisions, political cooperation.*

Коч Світлана Вадимівна
Узун Юлія Вадимівна

Між демократією та диктатурою: парадокс теорії суспільного вибору

УДК 32:519.86+321.7+001.89
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.10

Коч Світлана Вадимівна
доктор політичних наук,
професор кафедри політології
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, Одеса,
Україна
ORCID: 0000-0003-2825-3563

Узун Юлія Вадимівна
доктор політичних наук,
професор кафедри політології
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, Одеса,
Україна
ORCID: 0000-0002-3575-3139

У статті розглянуто парадокси теорії суспільного вибору як інструмент критичного аналізу меж сучасної демократії. Спираючись на теореми Кондорсе й Ерроу, доведено принципову неможливість створення універсально справедливої процедури колективного вибору без суперечностей. У фокусі – проблеми делегованої демократії, алгоритмізації ухвалення рішень, стратегічної маніпуляції порядком голосування та зниження довіри до демократичних процедур.

Особлива увага приділяється впливу технократичних і цифрових інструментів на трансформацію народовладдя: виборча процедура більше не сприймається як нейтральний механізм, а як джерело політичної легітимності або її втрати. Аналізуються сучасні міждисциплінарні підходи до подолання парадоксів – від моделей обмеженої раціональності до алгоритмічного дизайну процедур. Зазначено, що в новому типі політичної реальності демократія функціонує в межах конфігурації делегованих рішень, алгоритмічної оптимізації та структурованих стратегічних виборів.

Стаття окреслює ризики автократизації демократичних режимів через делегативне управління, інформаційну асиметрію та інституційну недовіру. Сучасні гібридні моделі демократії є результатом політики як «архітектоніки процедурної довіри». Перспективи осмислення постдемократичного управління визначають демократію не як сталий інститут, а як динамічний простір постійної боротьби між інструментальним порядком і легітимним самовираженням громадян. Метою дослідження є аналіз структурних суперечностей теорії суспільного вибору в контексті сучасної демократії та виявити умови, за яких демократія перетворюється на форму делегованої або керованої участі, що межує з авторитарними практиками. Робота також має на меті дослідити новітні алгоритмічні та поведінкові підходи до вирішення парадоксів колективного вибору. Об'єктом дослідження є суспільний вибір як феномен політичного процесу та формалізованої демократії. Предметом дослідження є парадокси колективного вибору, зокрема проблема раціональності, легітимності, процедурного порядку та стратегічної конструкції рішень у межах демократичних систем.

Ключові слова: *суспільний вибір, взаємодія з органами державної влади, виборчі системи, політична участь, демократія, політичні інститути, політичні процеси, технократія, диктатура, цифрова демократія, легітимність.*

Постановка питання. У XXI столітті демократичні політичні системи стикаються з дедалі більшими викликами, пов'язаними з ефективністю процедур ухвалення колективних рішень. Політична поляризація, виборчий популізм, маніпуляція процедурою голосування, а також виклики цифрової демократії загострюють проблему узгодження індивідуальних інтересів із суспільними пріоритетами. Це пояснює зростання уваги до теорії суспільного вибору, яка вивчає, як на основі множин індивідуальних уподобань формуються колективні рішення. Про це праці від Арістотеля, Ж.-Ш. Борда, Н. К. Кондорсе до К. Дж. Арроу, Д. Блека, А. Г. Коупленда, Н. Тідемана, М. Шульце, Е. Г. Сімпсона. Питання виборчих парадоксів і соціального вибору розглядали Г. Нурмі, А. Сен, Е. С. Маскін, П. С. Фішберн, Дж. К. Сміт. Філософські та нормативні основи демократії аналізували Ю. Габермас, П. Розанваллон, Б. Ротстайн, Г. О'Доннелл, М. Е. Воррен. Поведінкові аспекти вибору досліджували Д. Канеман, Р. Г. Талер, К. Р. Сансайн, Б. С. Мадріан, Д. Ф. Ші. Сучасні виклики демократії у цифрову епоху висвітлюють Дж. Е. Стігліц, Е. Цицевіц, К. Кадуолладр, Y. Мадісе, П. Вінкель, В. Чжан, Y. Чжен. Український контекст розглянули О. С. Вєтров і П. В. Римар.

Парадокс Кондорсе та «теорема неможливості» Кеннета Ерроу кидають серйозний виклик уявленням про здатність демократичних інституцій забезпечувати раціональний, справедливий і внутрішньо узгоджений механізм ухвалення політичних рішень. В умовах глобальної кризи легітимності демократії, посилення автократичних практик і популістичних спрощень ці парадокси набувають особливої актуальності.

Метою дослідження є аналіз структурних суперечностей теорії суспільного вибору в контексті сучасної демократії та виявити умови, за яких демократія перетворюється на форму делегованої або керованої участі, що межує з авторитарними практиками. Робота також має на меті дослідити новітні алгоритмічні та поведінкові підходи до вирішення парадоксів колективного вибору. Об'єктом дослідження *є* суспільний вибір як феномен політичного процесу та формалізованої демократії. Предметом дослідження є парадокси колективного вибору, зокрема проблема раціональності, легітимності, процедурного порядку

та стратегічної конструкції рішень у межах демократичних систем.

Дослідження здійснено комплексним міждисциплінарним методом. У підрозділі «Витоки теорії суспільного вибору» застосовано історико-філософський аналіз розвитку концепції колективного вибору. Розділ «Раціональність і справедливість» опрацьовано через аксіоматичний і порівняльний аналіз моделей голосування. В розділі «Маніпулятивний потенціал процедур: межі аксіоматичного підходу» проведено критичний інституційний і соціально-психологічний аналіз впливу інформаційної асиметрії та маніпуляцій. У підрозділі «Технократія та загроза алгоритмічного авторитаризму» з позицій системного і технологічного підходів досліджено вплив нових технологій на процеси політичної взаємодії з органами державної влади, розвиток політичної участі та довіри.

Витоки теорії суспільного вибору: передісторія раціональної демократії

Ідея колективного вибору – тобто поєднання індивідуальних рішень для формування спільного волевиявлення – є однією з фундаментальних проблем політичної філософії та соціальної теорії. В цієї концепції можна виділити кілька ключових етапів.

Нормативне коріння формувалось від античності до епохи Просвітництва. Ще Арістотель у своїй «*Політиці*» обґрунтовував, що колективна мудрість народу може переважати індивідуальні рішення навіть наймудріших правителів [1]. У середньовіччі в епоху раннього модерну проблема колективного вибору мала релігійно-етичне забарвлення. Проте саме у XVIII ст., у контексті революційної трансформації політичних інститутів (зокрема Французької революції), ідея демократичного вибору почала набувати конкретних формальних ознак.

В епоху Просвітництва були сформовані класичні теоретичні моделі колективного вибору. Під час Великої французької революції проблема справедливого механізму ухвалення колективних рішень набула гостроти. Соціальний запит на нові форми управління, що забезпечували б участь широких верств населення в ухваленні політичних рішень, вимагав перегляду традиційних процедур голосування. Ідеї рівності, свободи та братерства актуалізували потребу в таких виборчих системах, які б унеможливлювали маніпуляції та сприяли стабільності.

Саме в цей період мажоритарний принцип піддався серйозній критиці. Французькі математики Жан-Шарль де Борда і Ніколас Кондорсе розробили альтернативні підходи до голосування, які мали на меті зменшити вплив випадковостей і суб'єктивізму.

У 1770-х роках Борда запропонував ***метод преференційного голосування***, описаний у праці «Пам'ять про вибори шляхом голосування» (1781) [4]. Згідно з його підходом, кожен виборець ранжує кандидатів від найкращого до найгіршого, нараховуючи бали відповідно до позиції. Переможцем стає той кандидат, який набирає найбільшу суму балів [2]. Метод Борда дозволяє точніше врахувати переваги виборців у ситуаціях з багатьма кандидатами. Варто зазначити, що правило відносної більшості – коли враховується лише перше місце – є лише спрощеним випадком методу Борда.

У 1785 році Ніколас Кондорсе звернув увагу на вразливість методу Борда до маніпуляцій і запропонував свій підхід, заснований на ***парному порівнянні кандидатів***. У праці «Есе про застосування аналізу ймовірності рішень, прийнятих більшістю голосів» (1785) [8] він сформулював так званий «***принцип Кондорсе***»: переможцем є той, хто перемагає кожного з інших кандидатів у прямому двосторонньому порівнянні. Однак, у разі циклічності уподобань (A > B > C > A) переможця не існує – виникає «***парадокс Кондорсе»***. Це ставить під сумнів здатність демократії забезпечити раціональні результати голосування. Парадокс Кондорсе ілюструє ситуацію, коли колективне рішення не відповідає індивідуальним вподобанням.

Кондорсе був переконаний, що його підхід мінімізує можливість маніпуляцій, оскільки виборцю не вигідно фальсифікувати свої вподобання. Водночас Борда погоджувався з логікою Кондорсе, але наголошував на практичній труднощі реалізації цього методу через можливу відсутність переможця. В основі цього парадоксу лежить те, що навіть якщо індивідуальні ранжування не є циклічними, їхнє об'єднання на рівні колективного вибору може мати цикл, породжуючи суперечність між волевиявленням різних більшостей.

Цей парадокс виникає за наявності більше ніж двох альтернатив і більше ніж двох виборців, коли колективне ранжування альтернатив може виявитися циклічним, навіть якщо індивідуальні ранжування всіх виборців є транзитивними і не містять циклів. Внаслідок цього волевиявлення різних груп виборців, кожна з яких становить більшість, може суперечити одне одному. Парадокс Кондорсе демонструє, що переваги більшості можуть бути ірраціональними. Сам Кондорсе показав, що хоча колективне прийняття рішень загалом переважає індивідуальне, воно не позбавлене внутрішніх суперечностей.

Цей парадокс став підґрунтям для подальших досліджень феномену «***соціального вибору***» – терміну, який увів Кондорсе. Важливо зазначити, що методи Борда й Кондорсе можуть давати різні результати: кандидат, який перемагає за Кондорсе, не обов'язково переможе в системі Борда.

У XX столітті з'явилися модифікації принципу Кондорсе, що прагнули зберегти його логіку,

але забезпечити обов'язкове визначення переможця.

Одну з них запропонував в 1951 році американський математик та статистик Артур Коупленд, який виступив із доповіддю в Мічиганському університеті на семінарі по застосуванню математичних методів в соціальних науках. Метод Коупленда – це система вибору, яка спирається на підрахунки парних перемог та програшів кожного кандидата. Переможцем за «методом Копленда» вважається кандидат, який здобув максимальну кількість перемог у парних поєдинках [9].

Ще один варіант визначення переможця в системах голосування належить Едварду Х. Сімпсону, який також проводить попарні порівняння, але акцент робиться на підрахунок балів, які нараховуються залежно від результатів цих порівнянь [23]. У цьому методі враховуються не лише перемоги, але й поразки кандидатів, що дозволяє створити більш детальну картину результатів голосування. Переможець у Сімпсона – кандидат, який нікому не програв. Це варіант більш застосовний до політики, де ситуація буде нестабільною, якщо переможець поступається комусь із конкурентів.

Отже, щоб отримати перемогу за методом Копленда, необхідно виграти в найбільшої кількості інших кандидатів. Для виграшу за методом Сімпсона, необхідно, щоб ніхто проти Вас не зібрав більшості.

Обидва методи (Коупленда і Сімпсона) мають перевагу над принципом Кондорсе в тому, що завжди дають результат, навіть якщо існує цикл. Якщо кандидат є переможцем за Кондорсе, він обов'язково буде переможцем і за цими методами, але не навпаки.

Парадокс Кондорсе продовжує слугувати концептуальною основою для пошуку більш «справедливих» моделей голосування – з меншими ризиками ірраціональних або непередбачуваних результатів [16].

Раціональність і справедливість: критика демократичного ідеалу в умовах колективного вибору

Для XX століття характерним стає прагнення формалізації теорії соціального вибору. Американський економіст Кеннет Ерроу намагаючись створити справедливу систему голосування сформулював п'ять аксіом (універсальність, єдиногласся, незалежність, повнота, транзитивність), яким має задовольняти процедура комбінування індивідуальних переваг, щоб утворити колективне судження.

Цей напрям дослідження поступово переріс у порівняльний аналіз процедур голосування, з'ясування того, якою мірою процедура задовольняє набору умов та критеріїв. В 1951 році Кеннет Ерроу сформулював Теорему про неможливість колективного вибору, або теорему про «неможливість демократії» або «теорему про неминучість диктатора». Теорема стверджує, що не існує ідеальної процедури, яка б задовольняла всі раціональні вимоги до колективного вибору. Це привело до переосмислення уявлення про демократію – від абсолютної цінності до прагматичного компромісу.

Теорема Ероу стала продовженням ідей Кондорсе та Жан-Шарль де Борда щодо неможливості універсального способу виявлення колективних переваг. У спрощеному вигляді його теорія стверджує, що за наявності більше ніж двох кандидатів не існує демократичної виборчої системи.

Кеннет Ерроу отримав Нобелівську премію з економіки в 1972 році за свою працю «Соціальний вибір та індивідуальні цінності» (1952) [3], в якій він визнав умови, за яких з індивідуальних вподобань можна вивести колективні рішення раціональним або демократичним шляхом. Його робота стала фундаментальною для численних досліджень у сфері теорії голосування.

Ідеї Кеннета Ерроу надали нового імпульсу дослідженням у сфері теорії голосування, однак паралельно з ним важливий внесок у розробку формалізованих моделей колективного вибору зробив шотландський економіст і політичний теоретик Дункан Блек. У своїй праці, що визнана тепер класичною

Ідеї Кеннета Ерроу надали нового імпульсу дослідженням у сфері теорії голосування, однак паралельно з ним важливий внесок у розробку формалізованих моделей колективного вибору зробив шотландський економіст і політичний теоретик Дункан Блек**.** У своїй праці, що визнана тепер класичною – «Про обґрунтування групового прийняття рішень» (1948) [5], – він сформулював основу ***медіанної теореми виборця*** та ввів поняття ***одновимірного політичного простору уподобань****.*

Дункан Блек припустив, що в умовах одновимірного простору (наприклад, ідеологічної шкали ліві–праві) та раціональних виборців, які мають чіткі й транзитивні переваги, ***альтернатива, що знаходиться посередині***, тобто позиція ***медіанного виборця****,* здатна отримати підтримку більшості. Цей висновок має надзвичайне значення для теорії представницької демократії, адже вказує на те, що політична стабільність досягається, коли кандидати апелюють до центру, а не до крайнощів.

Пізніше ці ідеї були розвинуті у більш фундаментальній праці Д. Блека «Теорія комітетів та виборів» (1958) [6], де автор розглянув ширше коло процедур колективного ухвалення рішень, включаючи голосування в комітетах та вплив різних правил на стабільність колективного вибору. Він проаналізував ситуації, в яких виникає ***циклічність переваг***, підтверджуючи

висновки Кондорсе, але водночас показуючи, що у спеціальних умовах ця циклічність може бути подолана. Таким чином, Дункан Блек став одним із фундаторів сучасної теорії суспільного вибору, його роботи стали мостом між класичними концепціями XVIII століття та аксіоматичним підходом Ерроу. Його медіанна теорема і досі активно використовується в політичній економії, електоральному аналізі та моделюванні партійної конкуренції. Ця модель стала основою багатьох сучасних теорій електоральної поведінки.

Наступні дослідження зосередилися на розширенні теорії суспільного вибору, зокрема на практичних наслідках парадоксу Кондорсе та теореми Ерроу. Так, у роботі «Теорема неможливості Ерроу та її актуальність для політичної теорії», яку в 1983 році видали Пітер С. Фішберн і Джон К. Сміт, аналізуються наслідки теореми Ерроу для політичних теорій, зокрема її вплив на концепцію демократичного ухвалення рішень [10].

За їх думкою, навіть у демократичних системах виникають ситуації, в яких результати голосування не відображають справжніх вподобань виборців. Це ставить під сумнів концепцію демократії як механізму, що завжди призводить до справедливих рішень. У випадках, коли є три або більше кандидатів, завжди є «диктатор», чий голос вирішує результати виборів, незалежно від думок інших учасників. Це може призвести до авторитарних тенденцій у політичних системах. Автори вказують на те, що спроби агрегувати індивідуальні вподобання в одне колективне рішення завжди будуть стикаються з певними труднощами. Це підкреслює важливість розуміння обмежень механізмів голосування.

В 1990-х роках як відповідь на проблеми, що виникають у системах голосування, описані Ерроу з'явився опис методу Маркуса Шульце, який також базується на попарних порівняннях кандидатів. Цей метод вибору з одним переможцем, був розроблений для внутрішніх виборів та референдумів і відомий також як «система послідовного виключення», але сам Шульце називав його методом «роз'їжджeного шляху» [20]. Метод Шульца забезпечує детальне врахування вподобань виборців і допомагає уникнути деяких недоліків традиційних систем голосування, таких як проблема циклічності, де один кандидат може виграти у другого, але програти третьому. Основним елементом методу є визначення «формального переможця» на основі максимальних відстаней. Це кандидат, який виявився найсильнішим у всіх парних порівняннях, зазвичай враховуючи, з якою перевагою він виграв у своїх суперників. *Метод Шульце* оцінює кожну пару кандидатів, визначаючи, який кандидат виграв у кожному з них, і на основі цього формує матрицю парних порівнянь. Кандидат, який має найменшу максимальну відстань до інших кандидатів, оголошується переможцем.

Ще одним підходом, який використовує принцип попарних порівнянь є метод американського економіста Ніколаса Тідмана, який він представив в публікації «Новий і покращений процес прийняття соціальних виборів» (1976) [29]. Тідман використовує метод «рейтингових пар», де кандидат, що отримав найбільшу перевагу у всіх парних порівняннях, вважається переможцем. *Метод Тідмана* формує список пар кандидатів, упорядкованих за кількістю голосів, і додає їх у порядку зменшення переваги, уникаючи циклічності шляхом виключення конфліктних пар. Метод легко адаптується до різних ситуацій і типів голосування, що робить його універсальним інструментом для ухвалення рішень у політичних, організаційних та громадських контекстах.

Теорія соціального вибору знайшла застосування не лише у політичній науці, а й в економіці (поведінкова економіка), соціології (колективна ідентичність), а також у теорії механізмів та алгоритмічному дизайні (наприклад, Google PageRank базується на принципах парного ранжування).

Маніпулятивний потенціал процедур: межі аксіоматичного підходу

Сучасні дослідники – зокрема, Джозеф Стігліц, Ерік Ціцевіц, Амартья Сен та Ерік Маскін – акцентують на зв'язку між справедливістю, свободою вибору та інформаційною асиметрією у прийнятті рішень. У центрі їх досліджень ***не тільки результат***, але і ***процедура*** як джерело легітимності демократичного вибору.

Так важливим внеском у цю дискусію є робота Джозефа Стігліца та Еріка Ціцевіца «Демократія та парадокс голосування» (2003) де автори аналізують різні аспекти демократії та механізми голосування, що ставлять під сумнів ефективність демократичних інститутів [26]. Нобелівський лауреат з економіки (2001), Джозеф Стігліц зробив важливий внесок у вивчення ***інформаційної асиметрії,*** що має безпосереднє відношення до проблеми суспільного вибору. Він показав, що нерівний доступ до інформації між учасниками демократичних процесів впливає на якість прийнятих рішень, викликає спотворення голосування та підриває легітимність політичних інститутів. Він аналізує вплив інституційних структур на справедливість колективного вибору [24].

На практиці інформаційна асиметрія проявляється, наприклад, у випадках маніпуляції електоратом через контрольовані ЗМІ або таргетовану політичну рекламу. Один з таких кейсів – кампанія щодо Brexit (2016), де поширення недостовірної інформації через Facebook і мікротаргетинг стали об'єктом критики та розслідувань [7]. Цей приклад

ілюструє, як нерівний доступ до інформації спотворює вибір навіть у формально демократичній процедурі.

Стігліц доводить, що демократія не може бути ефективною без ***рівного доступу до інформації***, а отже, питання прозорості й доступності інформації є критично важливими для забезпечення ***справедливого суспільного вибору*** [25].

Ще один лауреат Нобелівської премії з економіки (1998) – Амартья Сен – запропонував ***альтернативу утилітаристському підходу*** до колективного вибору, наголошуючи на ***цінності свободи вибору як цілі та як інструменту розвитку***. Він аналізує концепцію «capability approach» (підхід спроможностей), у якій важливо не «***що обрано»***, а ***«як обирається»***, наскільки громадяни здатні реалізувати свої можливості в процесі прийняття рішень [22]. А. Сен підкреслює, що ***процедурна справедливість*** (fair process) є не менш важливою, ніж кінцевий результат, і лише така демократія, яка базується на свободі доступу до участі, може вважатися легітимною.

Ідеї Ерроу та Сена стосовно ***механізмів голосування,*** які враховують обмежену раціональність та конфліктність інтересів представлені в роботах лауреата Нобелівської премії з економіки (2007) Еріка Маскіна. Він зосередився на ***стратегічній маніпуляції*** голосами та способах її мінімізації, досліджуючи питання ***дизайну інституцій*** та пошуку процедур, які забезпечують справедливість навіть в умовах конфлікту [15].

Маскін доводить, що ***альтернативні механізми***, які комбінують елементи голосування, коаліційного формування рішень та стимулювання чесної поведінки, можуть подолати частину обмежень, описаних у теоремі Ерроу.

Спробою інтердисциплінарного оновлення теорії суспільного вибору стали дослідження Даніеля Канемана, Касса Санстайна та Річарда Талера. Вони критично переосмислюють модель раціонального виборця, вводячи концепти «обмеженої раціональності», «архітектури вибору», «емоційної корупції» та «ефекту статус-кво».

Лауреат Нобелівської премії з економіки (2002) Даніель Канеман у книзі «Мислення швидке і повільне» (2011) показав, як когнітивні упередження, емоційні реакції та «швидке мислення» впливають на політичні рішення [12]. Його концепція «обмеженої раціональності» стала основою для переосмислення аксіом Ерроу в умовах реального політичного процесу.

У працях авторів концепції «підштовхування» – м'якого впливу на вибір громадян без примусу Касса Санстайна та Річарда Талера, зокрема у книзі «Підштовхування» (2008), розкривається, як дизайн вибору – порядок, у якому подається інформація, варіанти чи формулювання рішень – впливає на поведінку виборців. Вони вводять поняття «архітектури вибору», яка може підштовхувати до певних рішень, не порушуючи свободи вибору. Це особливо важливо в контексті стратегічного голосування й «емоційної корупції вибору», тобто впливу емоційних чинників, що спотворюють раціональне ухвалення рішень [28].

Річард Талер – фундатор поведінкової економіки, Нобелівський лауреат з економіки (2017) – зосереджуючись на тому, як люди насправді ухвалюють рішення, показав, що вибір у політиці часто супроводжується ірраціональними імпульсами, ефектом статус-кво та втомою від вибору. У книзі «Неправильна поведінка: становлення поведінкової економіки» (2015) він підкреслює, що демократичні процедури повинні враховувати не лише арифметику голосів, а й психологічні чинники довіри та прийнятності [27].

Автори доводять, що колективні рішення формуються не лише на основі переваг, а й через психологічні спотворення, когнітивні упередження та інституційні контексти. Це відкриває новий вимір аналізу демократичних процедур у добу інформаційного перевантаження.

Реальний приклад ефекту «status quo» було виявлено у кампаніях з приватизації пенсійних накопичень. Дослідження в США показали, що люди схильні залишатися в дефолтних варіантах, навіть якщо інші опції для них вигідніші [14]. Це свідчить, що дизайн інституцій і формулювання варіантів можуть суттєво впливати на колективний вибір.

Технократія та загроза алгоритмічного авторитаризму в умовах постдемократії та глобальної кризи участі

Пошук ідеальної форми колективного вибору часто призводить до делегування права ухвалення рішень – не лише представникам у парламенті, а дедалі частіше – ***експертним, технократичним або алгоритмічним системам***. Так звані ***делегативні демократії*** (термін Г. О'Доннелла) формуються як відповідь на складність сучасного управління, коли виборці «передають» мандат на складні рішення «*професіоналам*», очікуючи від них ефективності, а не представництва [17].

У цифрову епоху ця логіка делегування доповнюється алгоритмізацією процесу ухвалення рішень – через автоматизовану обробку переваг і вподобань громадян. Так, реальний приклад цифрової алгоритмізації голосування демонструє система i-Voting в Естонії, яка стала однією з перших, що надала громадянам можливість голосувати онлайн на загальнонаціональних виборах. Хоча це підвищило зручність, i-Voting також викликала критику щодо прозорості, захищеності голосу та ризику втрати довіри до процесу через складність технічної верифікації [13].

Зокрема, в експериментальних умовах тестуються моделі подібно DeepVoting, що застосовують технології глибинного навчання для оптимізації голосування та прогнозування колективних рішень на основі персоналізованих даних [31]. Подібні підходи вже отримали назву «алгоритмічної оптимізації суспільного вибору» й актуалізують питання щодо прозорості, відповідальності та меж легітимності в нових формах цифрової демократії.

Проте, делегування породжує ***парадокс довіри***, адже з одного боку – очікування експертної відповідальності, з іншого – втрата контролю, прозорості й підзвітності. Зростає загроза ***«технократичного авторитаризму»,*** в якому логіка управління витісняє політичну участь. Постає питання: чи є демократія демократичною, якщо рішення ухвалює не більшість, а оптимізуючий алгоритм?

Ідеальні моделі голосування часто нехтують тим, що ***сам порядок голосування, формулювання альтернатив, структура коаліцій*** – усе це є частиною гри. У теорії суспільного вибору це визначається як ***стратегічна маніпуляція***. Роботи Е. Маскіна та А. Сена показують, що ***правила гри формують сам результат,*** незалежно від щирих уподобань учасників. У політичному процесі це виявляється у формуванні порядку денного, процедур парламентського голосування, виборчих округів (джеррімендерінг) та навіть у застосуванні емоційних тригерів у соціальних мережах. Класичним прикладом стала кампанія Brexit (2016), в якій використання даних з Facebook компанією Cambridge Analytica для мікротаргетингу емоційних повідомлень викликало серйозну критику щодо маніпуляції вибором під виглядом індивідуалізованої комунікації [7]. Стратегічне перепланування виборчих округів у США – так званий джеррімендерінг – демонструє, як технічне втручання у структуру голосування може гарантувати перевагу певній партії при збереженні формальної процедурної легітимності.

Поняття парадоксальної легітимності слід розуміти як суперечність між формальною процедурною правильністю політичного вибору та фактичним відчуттям його справедливості з боку громадян, ***як неможливість узгодженого вибору трансформує уявлення про демократію.*** Це феномен, за якого легітимне за формою рішення може бути неприйнятним з точки зору суспільного досвіду, цінностей або етичних уявлень. Відтак демократія більше не гарантує довіри сама собою – вона має бути не лише правильною, але й переконливою.

Паралельно актуалізується поняття емоційної довіри – компонента, що ґрунтується не на раціональній оцінці процедур, а на культурній належності, інтуїтивному відчутті справедливості, очікуваній повазі до голосу окремого громадянина. Цю концепцію вводять у своїх дослідженнях Юрґен Габермас [11], Бо Ротштайн [19] і П'єр Розанваллон [18], вказуючи на кризу раціоналістичних моделей політики

У цьому контексті ***конфлікт між процедурною раціональністю і політичною маніпульованістю*** проявляється як парадоксальна легітимність. Навіть дотримання формальної демократичної процедури не гарантує справедливості результату, якщо сама структура вибору стратегічно сконструйована. Це кидає виклик традиційному уявленню про легітимність як похідну від більшості.

Взагалі теоретичні моделі демократії, від Ерроу до Стігліца, дедалі частіше зіштовхуються з питанням не тільки «як голосують», а ***«чи довіряють громадяни голосуванню»***. В епоху інформаційної асиметрії, цифрових фейків, бот-мереж і втоми від вибору, сам акт голосування втрачає сенс без гарантій достовірності, безпеки, захищеності, верифікованості результату.

Довіра більше не є абстрактною категорією і залежить від ***прозорості процедур, інституційної пам'яті, доступності інформації*** та рівня інклюзивності. Політичні дослідження останнього десятиліття (зокрема, роботи Марка Уоррена [30]) підкреслюють зростання значення ***«емоційної довіри»*** – не тільки до процедур, а до сприйняття справедливості рішень як морально обґрунтованих. У виборчих процесах це проявляється у відчутті, що «нас почули», незалежно від результату. Якщо система ухвалення рішень вважається незрозумілою або несправедливою, вона ***втрачає легітимність незалежно від результатів***. Тому сьогоднішні дослідження зосереджуються на ***емоційній складовій довіри*** як фундаментальному чиннику демократичного вибору.

Отже, аналіз парадоксів теорії суспільного вибору в контексті сучасної демократії, її процедурних обмежень, технократичних трансформацій та викликів легітимності надає можливість виходити з того, що демократичні політичні системи, попри номінальну відданість принципам більшості, дедалі частіше функціонують у межах конфігурацій делегованих рішень, алгоритмізованого управління та стратегічної архітектоніки вибору.

Теоретичні моделі – від принципу Кондорсе до теореми неможливості Кеннета Ерроу – доводять, що жодна система колективного ухвалення рішень не може уникнути парадоксів без порушення базових норм раціональності, рівності чи непротирічності. Ці парадокси не є винятками, а радше вбудованими характеристиками процедурної демократії, що підривають віру в її ідеальну реалізацію.

Сучасна демократія, вочевидь, більше не зводиться до формального механізму голосування. Вона поступово перетворюється на складну інституційну архітектуру, де ключовим критерієм легітимності стає не лише процедура, а довіра до процесу, сприйняття справедливості результату та ступінь соціальної інклюзії. Делегативна логіка, алгоритмічна оптимізація та технократизація ухвалення рішень змінюють саме уявлення про політичну участь: від безпосереднього волевиявлення – до передачі повноважень експертам, автоматизованим системам і процедурно організованим середовищам.

У цьому контексті виникає феномен *парадоксальної легітимності* – ситуація, за якої демократичні рішення, хоча і формально дотримуються процедур, не сприймаються громадянами як справедливі або репрезентативні. Це підсилюється інформаційною асиметрією, цифровою нерівністю, втомою від вибору, маніпуляцією порядком голосування, а також емоційною недовірою до інституцій. Довіра перестає бути абстрактним ідеалом і стає конкретним структурним ресурсом демократії, який потребує захисту, культивації та процедурного забезпечення.

Таким чином, сучасні демократії постають як адаптивні системи, що постійно балансують між нормативною раціональністю та емпіричною непевністю, між правом більшості та викликами гібридного, делегативно-технократичного управління. Ідеальна демократія, як показує аналіз, є не досяжним станом, а є регулятивною ідеєю – орієнтиром для постійного критичного переосмислення та оновлення форм політичної участі. У цьому полягає не кінець демократії, а початок її складнішого етапу.

Утверджується новий тип політичної реальності, де демократія функціонує в межах конфігурації делегованих рішень, алгоритмічної оптимізації та структурованих стратегічних виборів. Ці процеси все частіше аналізуються в контексті трансформації демократії в гібридні моделі, де участь співіснує з делегованими експертними рішеннями, а політика постає як «архітектоніка процедурної довіри». Такий підхід відкриває перспективи осмислення постдемократичного управління, в якому демократія постає не як сталий інститут, а як динамічний простір постійної боротьби між інструментальним порядком і легітимним самовираженням громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арістотель. Політика / пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ : Основи, 2000. 239 с.

2. Вєтров О. С., Римар П. В. Маніпулятивність системи голосування методом Борда. Інформація та соціум. 2022. Січень. С. 62–64.

3. Arrow K. J. Social Choice and Individual Values. 2nd ed. New Haven : Yale University Press, 1963. 124 p.

4. Borda J. Mémoire sur la courbe décrite par les boulets et les bombes en ayant égard à la résistance de l'air, etc. [Extracted from the «Mémoires de l'Académie royale des sciences» for 1769.]. Paris, 1846. 31 p.

5. Black D. On the Rationale of Group Decision-making. Journal of Political Economy. 1948. Vol. 56, No. 1. P. 23–34.

6. Black D. The Theory of Committees and Elections. Cambridge : Cambridge University Press, 1958. 224 p.

7. Cadwalladr C. The Great British Brexit Robbery: How Our Democracy Was Hijacked. The Guardian. 7 May 2018. URL: https://www.theguardian.com/technology/2017/may/07/the-great-british-brexit-robbery-hijacked-democracy (date of access: 02.06.2025)

8. Condorcet N. C. Essai sur l'application de l'analyse à la probabilité des decisions rendues à la pluralité des voix. University of Lausanne Digitized 7 Oct 2008. 1785. 304 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=RzAVAAAAQAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false (date of access: 02.06.2025)

9. Copeland A. H. A 'reasonable' social welfare function. Seminar on Applications of Mathematics to the Social Sciences, University of Michigan. 1951. Manuscript. 765 p.

10. Fishburn P. C., Smith J. K. The Arrow Impossibility Theorem and Its Relevance for Political Theory. Springer, 1983. 160 p.

11. Habermas J. Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy. Cambridge : MIT Press, 1996. 675 p.

12. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2011. 499 p.

13. Madise Ü., Vinkel P. Internet Voting in Estonia: From Constitutional Debate to Evaluation of Experience. 2014.

14. Madrian B. C., Shea D. F. The Power of Suggestion: Inertia in 401(k) Participation and Savings Behavior. The Quarterly Journal of Economics. 2001. No. 116(4). P. 1149–1187.

15. Maskin E. S., Sen A. K. The Arrow Impossibility Theorem: Consensual Postulates and Dictatorial Conclusions. Journal of Economic Literature. 2014. Vol. 52, No. 4. P. 945–959.

16. Nurmi H. Voting Paradoxes and How to Deal with Them. Berlin : Springer, 1999. 215 p.

17. O'Donnell G. Delegative Democracy. Journal of Democracy. 1994. Vol. 5, No. 1. P. 55–69.

18. Rosanvallon P. Counter-Democracy: Politics in an Age of Distrust. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. 320 p.

19. Rothstein B. Social Traps and the Problem of Trust. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. 280 p.

20. Schulze M. A New Monotonic, Clone-Independent, Reversal Symmetric, and Condorcet-Consistent Single-Winner Election Method. Social Choice and Welfare. 2011. Vol. 36. P. 267–303.

21. Sen A. Social Choice Theory. In: K.J. Arrow, M.D. Intriligator (Eds.). Handbook of Mathematical Economics. Vol. 3. Elsevier, 1986. P. 1073–1181.

22. Sen A. K. The Idea of Justice. Cambridge, MA : Belknap Press of Harvard University Press, 2009. 496 p.

23. Simpson E. H. The Interpretation of Interaction in Contingency Tables. Journal of the Royal Statistical Society. Series B (Methodological). 1951. Vol. 13, No. 2. P. 238–241.

24. Stiglitz J. E. Information and the Change in the Paradigm in Economics. American Economic Review. 2002. Vol. 92, No. 3. P. 460–501.

25. Stiglitz J. E. The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future. New York : W.W. Norton & Company, 2012. 448 p.

26. Stiglitz J. E., Zitzewitz E. M. Democracy and the Paradox of Voting. Journal of Economic Perspectives. 2003. Vol. 17, No. 2. P. 47–67.

27. Thaler R. H. Misbehaving: The Making of Behavioral Economics. New York : W.W. Norton & Company, 2015. 432 p.

28. Thaler R. H., Sunstein C. R. Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness. New Haven : Yale University Press, 2008. 312 p.

29. Tideman N. A New and Superior Process for Making Social Choices. Journal of Political Economy. 1976. No. 84(6). P. 1145–1159.

30. Warren M. E. A Problem-Based Approach to Democratic Theory. American Political Science Review. 2017. Vol. 111(1). P. 39–53.

31. Zhang W., Yu Y., Zheng Y., Yu Y. DeepVoting: A Personalized Voting Recommender System Based on Deep Learning. In Proceedings of The Web Conference 2020. ACM, 2020. P. 2959–2965.

REFERENCES:

1. Aristotel. (2000). Polityka [Politics] (O. Kisliuk, Trans.). Kyiv: Osnovy. [In Ukrainian]

2. Vietrov, O. S., & Rymar, P. V. (2022). Manipuliatyvnist systemy holosuvannia metodom Borda [Manipulativeness of the voting system by the Borda count method]. Informatsiia ta sotsium [Information and Society], January, 62–64. [In Ukrainian]

3. Arrow, K. J. (1963). Social choice and individual values (2nd ed.). New Haven: Yale University Press.

4. Borda, J. (1846). Mémoire sur la courbe décrite par les boulets et les bombes en ayant égard à la résistance de l'air, etc. [Extracted from the Mémoires de l'Académie royale des sciences for 1769]. Paris. [in French]

5. Black, D. (1948). On the rationale of group decision-making. Journal of Political Economy, 56(1), 23–34. https://doi.org/10.1086/256633

6. Black, D. (1958). The theory of committees and elections. Cambridge: Cambridge University Press.

7. Cadwalladr, C. (2018, May 7). The great British Brexit robbery: How our democracy was hijacked. The Guardian. https://www.theguardian.com/technology/2017/may/07/the-great-british-brexit-robbery-hijacked-democracy

8. Condorcet, N. C. (1785). Essai sur l'application de l'analyse à la probabilité des decisions rendues à la pluralité des voix. University of Lausanne. https://books.google.com.ua/books?id=RzAVAAAAQAAJ&printsec=frontcover

9. Copeland, A. H. (1951). A 'reasonable' social welfare function. Seminar on Applications of Mathematics to the Social Sciences, University of Michigan. Manuscript, 765 pages.

10. Fishburn, P. C., & Smith, J. K. (1983). The Arrow impossibility theorem and its relevance for political theory. Springer.

11. Habermas, J. (1996). Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy. Cambridge: MIT Press.

12. Kahneman, D. (2011). Thinking, fast and slow. New York: Farrar, Straus and Giroux.

13. Madise, Ü., & Vinkel, P. (2014). Internet voting in Estonia: From constitutional debate to evaluation of experience. IEEE Security & Privacy, 12(4), 51–57. https://doi.org/10.1109/MSP.2014.68

14. Madrian, B. C., & Shea, D. F. (2001). The power of suggestion: Inertia in 401(k) participation and savings behavior. The Quarterly Journal of Economics, 116(4), 1149–1187. https://doi.org/10.1162/003355301753265543

15. Maskin, E. S., & Sen, A. K. (2014). The Arrow impossibility theorem: Consensual postulates and dictatorial conclusions. Journal of Economic Literature, 52(4), 945–959. https://doi.org/10.1257/jel.52.4.945

16. Nurmi, H. (1999). Voting paradoxes and how to deal with them. Berlin: Springer.

17. O'Donnell, G. (1994). Delegative democracy. Journal of Democracy, 5(1), 55–69. https://doi.org/10.1353/jod.1994.0010

18. Rosanvallon, P. (2008). Counter-democracy: Politics in an age of distrust. Cambridge: Cambridge University Press.

19. Rothstein, B. (2005). Social traps and the problem of trust. Cambridge: Cambridge University Press.

20. Schulze, M. (2011). A new monotonic, clone-independent, reversal symmetric, and Condorcet-consistent single-winner election method. Social Choice and Welfare, 36(2), 267–303. https://doi.org/10.1007/s00355-010-0475-4

21. Sen, A. (1986). Social choice theory. In K. J. Arrow & M. D. Intriligator (Eds.), Handbook of mathematical economics (Vol. 3, pp. 1073–1181). Elsevier.

22. Sen, A. K. (2009). The idea of justice. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.

23. Simpson, E. H. (1951). The interpretation of interaction in contingency tables. Journal of the Royal Statistical Society: Series B (Methodological), 13(2), 238–241. https://doi.org/10.1111/j.2517-6161.1951.tb00088.x

24. Stiglitz, J. E. (2002). Information and the change in the paradigm in economics. American Economic Review, 92(3), 460–501. https://doi.org/10.1257/00028280260136363

25. Stiglitz, J. E. (2012). The price of inequality: How today's divided society endangers our future. New York: W.W. Norton & Company.

26. Stiglitz, J. E., & Zitzewitz, E. M. (2003). Democracy and the paradox of voting. Journal of Economic Perspectives, 17(2), 47–67. https://doi.org/10.1257/089533003765888479

27. Thaler, R. H. (2015). Misbehaving: The making of behavioral economics. New York: W.W. Norton & Company.

28. Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2008). Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness. New Haven: Yale University Press.

29. Tideman, N. (1976). A new and superior process for making social choices. Journal of Political Economy, 84(6), 1145–1159. https://doi.org/10.1086/260511

30. Warren, M. E. (2017). A problem-based approach to democratic theory. American Political Science Review, 111(1), 39–53. https://doi.org/10.1017/S0003055416000612

31. Zhang, W., Yu, Y., Zheng, Y., & Yu, Y. (2020). DeepVoting: A personalized voting recommender system based on deep learning. In Proceedings of The Web Conference 2020 (pp. 2959–2965). ACM. https://doi.org/10.1145/3366423.3380117

Between democracy and dictatorship: the paradox of public choice theory

Koch Svitlana Vadymivna

Doctor of Political Science,
Professor at the Department of Political Science
Odesa I. I. Mechnikov National University
Frantsuzkyi Boulevard, 24/26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2825-3563

Uzun Yuliia Vadymivna

Doctor of Political Science,
Professor at the Department of Political Science
Odesa I. I. Mechnikov National University
Frantsuzkyi Boulevard, 24/26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3575-3139

The article examines the paradoxes of social choice theory as a tool for critically analyzing the limits of modern democracy. Drawing on the theorems of Condorcet and Arrow, it demonstrates the fundamental impossibility of creating a universally fair procedure for collective choice without contradictions. The focus is on issues of delegated democracy, the algorithmization of decision-making, strategic manipulation of voting order, and the decline of trust in democratic procedures.

Special attention is given to the impact of technocratic and digital tools on the transformation of popular sovereignty: the electoral procedure is no longer perceived as a neutral mechanism but as a source of political legitimacy or its loss. Contemporary interdisciplinary approaches to overcoming these paradoxes are analyzed – from models of bounded rationality to the algorithmic design of procedures. It is noted that in the new type of political reality, democracy operates within a configuration of delegated decisions, algorithmic optimization, and structured strategic choices.

The article outlines the risks of autocratization of democratic regimes due to delegative governance, informational asymmetry, and institutional distrust. Modern hybrid models of democracy are seen as the result of politics as the «architecture of procedural trust.» Perspectives on post-democratic governance define democracy not as a stable institution but as a dynamic space of constant struggle between instrumental order and legitimate self-expression of citizens.

The purpose of the study is to analyze the structural contradictions of social choice theory in the context of modern democracy and to identify conditions under which democracy transforms into a form of delegated or managed participation bordering on authoritarian practices. The work also aims to explore novel algorithmic and behavioral approaches to resolving paradoxes of collective choice. The object of the study is social choice as a phenomenon of the political process and formalized democracy. The subject of the study is the paradoxes of collective choice, particularly issues of rationality, legitimacy, procedural order, and the strategic construction of decisions within democratic systems.

Key words: *public choice, interaction with state authorities, electoral systems, political participation, democracy, political institutions, political processes, technocracy, dictatorship, digital democracy, legitimacy.*

Левенець Михайло Юрійович
Наумкіна Світлана Михайлівна

Реорганізація молодіжної політики в державотворчих процесах: український та європейський контекст

УДК 316.346.32-053.6(4+477):321
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.11

Наумкіна Світлана Михайлівна
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-1125-647X8

Левенець Михайло Юрійович
магістр ІІ курсу спеціальності Політологія
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0005-8184-4452

У статті розглядається трансформація молодіжної політики України у світлі сучасних викликів державотворення та інтеграції до європейського простору. Здійснено компаративний аналіз моделей молодіжної політики в країнах ЄС та України, виявлено ключові відмінності в інституційному дизайні, стратегічних пріоритетах та механізмах фінансування. Обґрунтовано, що європейська модель базується на принципах субсидіарності, участі та міжсекторної взаємодії, що забезпечує її гнучкість та ефективність. Українська модель, попри значний прогрес у законодавчому полі, все ще характеризується централізованими підходами та недостатньою імплементацією на місцях. Особливу увагу приділено інституційним реформам, що впливають на молодіжне середовище, а також участі молоді в демократичному процесі. Проаналізовано вплив повномасштабної війни на пріоритети молодіжної політики, зокрема зростання запиту на психологічну підтримку, реінтеграцію молоді з числа ВПО та ветеранів, а також залучення молоді до процесів відновлення. Виявлено структурні бар'єри для ефективного залучення молоді до політичного життя: правова невизначеність статусу молодіжних рад, брак фінансових ресурсів, низький рівень довіри до політичних інститутів та патерналістські стереотипи. Запропоновано конкретні напрями реорганізації політики щодо молоді з урахуванням європейських стандартів. Стаття заснована на методології політичних студій, інтердисциплінарному підході, а також аналізі актуальних нормативно-правових актів України та країн ЄС.

Ключові слова: *молодіжна політика, державотворення, євроінтеграція, молодь, політичні студії, демократизація, інституції, участь молоді, молодіжні ради, воєнний стан.*

Вступ. У сучасних умовах розвитку українського суспільства молодіжна політика постає не лише як інструмент соціального захисту молоді, а як повноцінна складова державотворчих процесів. Вона є важливим фактором забезпечення національної стійкості, демократичного транзиту та соціальної згуртованості. Молодь дедалі більше позиціонується не як пасивний об'єкт впливу політики, а як активний суб'єкт її формування, що володіє унікальним потенціалом для інновацій, волонтерства та громадської активності.

З урахуванням євроінтеграційного вектора розвитку України питання реформування та переосмислення молодіжної політики набуває особливої актуальності. Успішна інтеграція до ЄС неможлива без гармонізації національного законодавства та практик із європейськими стандартами, зокрема у сфері залучення громадян до управління. Європейські країни вже пройшли тривалий шлях у становленні ефективної молодіжної політики, яка базується на принципах субсидіарності, рівності, участі молоді та сталого розвитку. Україна, попри певні зрушення, зокрема ухвалення рамкового закону, все ще перебуває у процесі інституційного та нормативного пошуку оптимальних моделей її реалізації на практиці. У цьому контексті актуальним є не лише порівняльний аналіз, а й виявлення потенціалу запозичення європейських практик в українських реаліях, адаптованих до викликів воєнного та повоєнного часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика молодіжної політики є предметом дослідження багатьох українських та зарубіжних вчених. Теоретичні засади участі молоді в політичному житті розробляли такі класики, як Ш. Айзенштадт, К. Маннгейм, П. Бурдьє. В українській науці різні аспекти молодіжної політики досліджували Головенько В., Балакірєва О., Яременко О. та ін., які аналізували проблеми соціалізації, правового статусу та громадської активності молоді [Див., напр.: 6]. Особливості державної молодіжної політики в Україні розглядаються у працях О. Корнієвського, який наголошує на її інструментальній ролі у процесах державотворення [7].

Останніми роками, особливо після 2014 року, з'явилася низка публікацій, присвячених впливу євроінтеграційних процесів на молодіжну політику. Зокрема, у дослідженнях аналітичних центрів, таких як «CEDOS» та «Нова Європа», аналізуються кращі європейські практики та надаються рекомендації щодо їх імплементації в Україні. Повномасштабне вторгнення РФ у 2022 році актуалізувало дослідження впливу війни на молодь. У звітах міжнародних організацій (ПРООН, ЮНІ-

СЕФ) та українських соціологічних служб фіксуються зміни у ціннісних орієнтаціях, потребах та пріоритетах української молоді, що доводить необхідність перегляду існуючих політик [2].

Метою статті є здійснення комплексного аналізу процесів реорганізації молодіжної політики в Україні в контексті сучасних державотворчих викликів та європейської інтеграції, а також розробка практичних рекомендацій щодо її вдосконалення.

Результати дослідження. Молодіжна політика – це система державних і суспільних заходів, спрямованих на створення умов для самореалізації молодих людей, їх участі в соціальному, політичному й економічному житті країни. У процесах державотворення вона відіграє роль стабілізуючого елемента, який формує соціальну базу підтримки демократичних змін, а також виступає інструментом для розвитку людського капіталу.

У світовій практиці виокремлюють декілька основних моделей молодіжної політики. Патерналістська модель розглядає молодь як об'єкт опіки та соціального захисту, що потребує нагляду з боку держави. Ліберальна модель наголошує на створенні рівних можливостей та мінімальному втручанні держави, покладаючись на ринкові механізми та індивідуальну ініціативу. Партисипативна (учасницька) модель, що є домінуючою в сучасній Європі, розглядає молодь як рівноправного партнера держави у формуванні та реалізації політики. Вона базується на принципах діалогу, залучення та спільної відповідальності [3].

В українському контексті тривалий час домінували елементи патерналістської моделі. Проте з ухваленням нового законодавства та під впливом євроінтеграційних процесів Україна декларує перехід до партисипативної моделі. Однак на практиці цей перехід є незавершеним та супроводжується низкою викликів.

У країнах ЄС молодіжна політика базується на довгострокових стратегіях, які визначають спільні цілі та пріоритети для всіх країн-членів, залишаючи їм простір для імплементації на національному рівні. Наприклад, Європейська стратегія в сфері молоді на 2019–2027 роки передбачає такі пріоритети: залучення молоді до демократичного життя, рівний доступ до послуг, психічне здоров'я, інновації в освіті, зв'язування та розширення прав і можливостей молоді (Engage, Connect, Empower) [4]. Ця стратегія реалізується через міжсекторний підхід, що передбачає інтеграцію молодіжного виміру в усі сфери політики: освіту, зайнятість, охорону здоров'я, культуру тощо.

Інституційно молодіжна політика в ЄС реалізується через багаторівневу систему, що включає: наднаціональний рівень**:** Рада Європейського Союзу, Європейська Комісія (зокрема, Генеральний директорат з питань освіти, молоді, спорту та культури), Європейський Парламент. Важливу роль відіграють програми фінансової підтримки, такі як Erasmus+ та Європейський корпус солідарності; національний рівень: У кожній країні-члені діють профільні міністерства або агентства, відповідальні за молодіжну політику; регіональний та місцевий рівні: Органи місцевого самоврядування є ключовими акторами в реалізації молодіжної політики; Громадський сектор: Європейський молодіжний форум, національні молодіжні ради та тисячі молодіжних організацій є повноцінними партнерами влади у цьому процесі. Ці установи є європейськими орієнтирами молодіжної політики.

Молодіжна політика в ЄС ґрунтується на принципах участі, доступу, різноманітності, прозорості та партнерства. Вона спрямована на залучення молодих людей до суспільного та політичного життя, розвитку молодіжних ініціатив та організацій, зміцнення діалогу між поколіннями. Значну увагу приділяють підтримці молодіжних організацій, молодіжних центрів, цифрових платформ для комунікації [5].

Щодо України, то в нашій країні молодіжна політика також, безсумнівно, зазнає суттєвих змін, починаючи з 2014 року, зокрема в контексті реформування держуправління. Ключовим кроком стало ухвалення Закону України «Про основні засади молодіжної політики» (2021). Цей закон є прогресивним, оскільки він заклав основи для переходу до партисипативної моделі. Ухвалений Верховною Радою зазначений Закон визначив ключові принципи реалізації молодіжної політики: субсидіарність, партнерство, інноваційність, інклюзивність. Він передбачив створення нових інститутів, таких як Національна рада з питань молоді при Кабінеті Міністрів, молодіжні ради на місцевому рівні, розвиток мережі молодіжних центрів та фінансову підтримку проєктів через Український молодіжний фонд [10].

Проте на практиці, на превеликий жаль, існує низка викликів, які гальмують ефективну реалізацію закону: нестабільне фінансування**:** Багато молодіжних програм та ініціатив страждають від хронічного недофінансування, що особливо загострилося в умовах війни; низький рівень участі молоді: Попри законодавчі можливості, реальний рівень залучення молоді до процесів прийняття рішень на місцевому рівні залишається низьким. Часто молодіжні ради мають формальний характер; кадровий дефіцит: Відчувається недостатня кількість кваліфікованих фахівців у сфері молодіжної політики, особливо на рівні громад [9].

Серйозним випробуванням для молоді стала війна, яка внесла значні корективи во всі сфери життєдіяльності всіх верств начелення. Значна частина молоді зазнала переміщення, втратила доступ до освіти, соціальних послуг, роботи.

Зросли ризики для ментального здоров'я. Водночас зросла активність молоді в сферах волонтерства, тероборони, психологічної підтримки інших груп населення, що доводить її високий мобілізаційний потенціал. Це доводить необхідність нової моделі політики, орієнтованої на кризову мобілізацію, психологічну підтримку та довготривале відновлення [8].

На основі аналізу європейського досвіду та сучасних українських викликів, можна запропонувати такі пріоритетні напрями реформування: інституційне посилення та децентралізація, розвиток молодіжної інфраструктури, забезпечення дієвої участі молоді, підвищення громадянської освіти та правової грамотності.

Так, зазначений пріоритетний напрям реформування – інституційне посилення та децентралізація, на наш погляд, має домінуюче зачення. Це можна пояснити тим, що сучасна молодіжна політика потребує децентралізації та активного залучення органів місцевого самоврядування. Тому необхідно надати молодіжним радам на місцях реальні повноваження та ресурси, а не залишати їх суто консультативними органами. Досвід ЄС показує ефективність моделі участі молоді через молодіжні ради, партиципаторні бюджети, цифрові платформи для е-участі.

Щодо іншого пріоритетного напряму реформування – розвиток молодіжної інфраструктури – варто зазначити, що українські молодіжні центри потребують як кадрового підсилення, так і розширення спектру послуг. Вони мають перетворитися на багатофункціональні хаби, де молодь може отримати не лише дозвілля, але й послуги з ментального здоров'я, правової обізнаності, кар'єрного консультування, підтримки підприємницьких ініціатив.

Не меньш важливим напрямом є й забезпечення дієвої участі молоді. Демократичне врядування неможливе без включення молоді у процеси прийняття рішень. Необхідно законодавчо посилювати та поширювати такі дієві форми участі, як програма «Молодіжний делегат до ООН», платформи електронної демократії, шкільне та студентське самоврядування, парламентські стажування. Одним із важливих напрямків є впровадження системи консультативної участі, коли органи влади зобов'язані проводити консультації з молоддю перед ухваленням рішень, що її стосуються.

Дуже важливим напрямом реформування є підвищення громадянської освіти та правової грамотності. Про це йде мова вже не перший рік. Необхідно інтегрувати у формальну та неформальну освіту програми, спрямовані на розвиток критичного мислення, медіаграмотності, розуміння прав людини та принципів функціонування демократичних інститутів. Причому, це необхідно робити ще у школах з подальшим навчаннямv у інших закладах освіти та практичній діяльності.

Висновки та рекомендації. Реорганізація молодіжної політики є невід'ємною частиною державотворчих процесів та євроінтеграційного курсу України. Перехід від патерналістської до партисипативної моделі, задекларований у законодавстві, потребує послідовної та системної імплементації на практиці.

Повномасштабна війна, з одного боку, створила безпрецедентні виклики для української молоді, а з іншого – яскраво продемонструвала її високий потенціал, стійкість та готовність брати на себе відповідальність за долю країни. Для того, щоб цей потенціал був реалізований у процесах повоєнного відновлення, необхідні рішучі кроки з реформування молодіжної політики.

На основі проведеного аналізу, пропонуються такі практичні рекомендації:

– на законодавчому рівні: внести зміни до законодавства з метою надання молодіжним радам при органах місцевого самоврядування реальних повноважень та механізмів впливу на ухвалення рішень, а також закріпити механізми сталого фінансування молодіжної інфраструктури;

– на рівні виконавчої влади: Розробити та затвердити державну цільову програму «Відновлення та розвиток молоді України», яка б передбачала заходи з психологічної реабілітації, реінтеграції молоді з числа ВПО та ветеранів, підтримки молодіжного волонтерського руху та підприємництва;

– на рівні місцевого самоврядування: активно впроваджувати інструменти партисипації, зокрема, щорічне проведення конкурсів проєктів у рамках «партиципаторного бюджету для молоді» на рівні кожної громади. Крім того, дуже серйозною проблемою, яку необхідно вирішувати, залишається необхідність забезпечення кадрового та фінансового посилення молодіжних центрів. 5 червня цього року внесені зміни до Закону України «Про основні засади молодіжної політики щодо удосконалення механізмів фінансового забезпечення [11].

Ефективна молодіжна політика, побудована на європейських принципах участі, довіри та партнерства, є інвестицією у стале демократичне майбутнє України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні проблеми молодіжної та сімейної політики: збірник наукових робіт / В. П. Андрущенко (голова), Р. Г. Драпушко (заст. гол.), Г. М. Торбін (заст. гол.), П. В. Горінов (заст. гол.), Є. С. Міненко (секр.) та ін. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. 166 с.

2. Аналітичний звіт: Кращі практики участі молоді на місцевому рівні в країнах Східного партнерства / Аналітичний центр CEDOS. Київ, 2022.

3. Бєланова А. В. Партисипативна модель молодіжної політики: теоретичні аспекти та перспективи впровадження в Україні. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. 2022. № 25. С. 34–39.

4. European Commission. *EU Youth Strategy 2019-2027*. Brussels, 2019. URL: https://europa.eu/youth/strategy_en

5. European Youth Forum. *The role of National Youth Councils in shaping youth policy*. Brussels, 2022. URL: https://www.youthforum.org/publications/role-national-youth-councils-shaping-youth-policy

6. Головенько В. А., Балакірєва О. М. Сучасна молодь України: виклики та вектори розвитку. *Український соціум*. 2021. № 2 (77). С. 107–120.

7. Корнієвський О. А., Чепак В. В. Молодіжна політика як чинник державотворення в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України*. 2022. Вип. 1 (111). С. 49–62.

8. Shevchenko, O., Kulyk, V. Ukrainian Youth in Times of War: Resilience, Volunteering, and Trauma. *Journal of Youth Studies*. 2023. Vol. 26, Issue 8. P. 1045–1060.

9. Молодь України 2023: запит на відновлення та участь. Результати соціологічного дослідження / Info Sapiens на замовлення ПРООН. Київ, 2023. URL: https://www.undp.org/ukraine/publications/youth-ukraine-2023-request-recovery-and-participation

10. Закон України «Про основні засади молодіжної політики. *Відомості Верховної Ради України.* 2021 р. N 28. Ст. 233.

11. Про внесення змін до Закону України «Про основні засади молодіжної політики щодо удосконалення механізмів фінансового забезпечення. 5 червня 2025. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JI12050G

REFERENCES:

1. Andrushchenko, V. P., Drapushko, R. H., Torbin, H. M., & Horinov, P. V. (Eds.). (2024). *Aktualni problemy molodizhnoi ta simeinoi polityky: zbirnyk naukovykh robit* [Current issues of youth and family policy: a collection of scientific works]. Vyd-vo UDU imeni Mykhaila Drahomanova.

2. Analitychnyi tsentr CEDOS. (2022). *Krashchi praktyky uchasti molodi na mistsevomu rivni v krainakh Skhidnoho partnerstva: Analitychnyi zvit* [Best practices of youth participation at the local level in the Eastern Partnership countries: Analytical report]. https://cedos.org.ua/researches/krashchi-praktyky-uchasti-molodi-na-mistsevomu-rivni-v-krainakh-shidnogo-partnerstva/

3. Bielanova, A. V. (2022). Partysypatyvna model molodizhnoi polityky: teoretychni aspekty ta perspektyvy vprovadzhennia v Ukraini [Participatory model of youth policy: theoretical aspects and prospects for implementation in Ukraine]. *Publichne upravlinnia ta administruvannia v Ukraini* [Public management and administration in Ukraine], *(25)*, 34–39.

4. European Commission. (2019). *EU youth strategy 2019–2027*. https://europa.eu/youth/strategy_en

5. European Youth Forum. (2022). *The role of National Youth Councils in shaping youth policy*. https://www.youthforum.org/publications/role-national-youth-councils-shaping-youth-policy

6. Holovenko, V. A., & Balakirieva, O. M. (2021). Suchasna molod Ukrainy: vyklyky ta vektory rozvytku [Modern youth of Ukraine: challenges and vectors of development]. *Ukrainskyi sotsium* [Ukrainian Society], *(2)*, 107–120.

7. Korniievskyi, O. A., & Chepak, V. V. (2022). Molodizhna polityka yak chynnyk derzhavotvorennia v Ukraini [Youth policy as a factor of state-building in Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen imeni I. F. Kurasa NAN Ukrainy* [Scientific notes of the I. F. Kuras Institute of Political and Ethnonational Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine], *(1)*, 49–62.

8. Shevchenko, O., & Kulyk, V. (2023). Ukrainian youth in times of war: Resilience, volunteering, and trauma. *Journal of Youth Studies, 26*(8), 1045–1060.

9. United Nations Development Programme (UNDP). (2023). *Molod Ukrainy 2023: zapyt na vidnovlennia ta uchast* [Youth of Ukraine 2023: a request for recovery and participation]. Info Sapiens. https://www.undp.org/ukraine/publications/youth-ukraine-2023-request-recovery-and-participation

10. Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady molodizhnoi polityky» [Law of Ukraine «On the basic principles of youth policy»], No. 1414-IX. (2021, April 27). Verkhovna Rada of Ukraine. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20

11. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro osnovni zasady molodizhnoi polityky shchodo udoskonalennia mekhanizmiv finansovoho zabezpechennia. 5 chervnia 2025. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JI12050G

Reorganization of youth policy in state-building processes: Ukrainian and European context

Naumkina Svitlana Mykhailivna

Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department of Political Sciences and Law
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1125-647X8

Levenets Mykhailo Yuriiovych

1st year Master's degree in Political Science
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0005-8184-4452

The article examines the transformation of Ukraine's youth policy in light of the current challenges of state-building and integration into the European space. A comparative analysis of youth policy models in the EU countries and Ukraine is carried out, identifying key differences in institutional design, strategic priorities, and funding mechanisms. It is substantiated that the European model is based on the principles of subsidiarity, participation, and inter-sectoral cooperation, which ensures its flexibility and effectiveness. The Ukrainian model, despite significant progress in the legislative field, is still characterized by centralized approaches and insufficient implementation at the local level. Special attention is paid to institutional reforms affecting the youth environment, as well as the participation of young people in the democratic process. The impact of the full-scale war on youth policy priorities is analyzed, particularly the growing demand for psychological support, reintegration of youth from IDPs and veterans, and the involvement of youth in recovery processes. Structural barriers to the effective involvement of youth in political life are identified: legal uncertainty of the status of youth councils, lack of financial resources, low level of trust in political institutions, and paternalistic stereotypes. Specific directions for the reorganization of youth policy are proposed, taking into account European standards. The article is based on the methodology of political studies, an interdisciplinary approach, as well as the analysis of current legal acts of Ukraine and the EU countries.

Key words: *youth policy, state-building, European integration, youth, political studies, democratization, institutions, youth participation, youth councils, martial law.*

Маркітантов Вадим Юрійович
Швець Андрій Петрович

Перспективи розвитку соціальних медіа в політичній комунікації України

УДК 316.772.3:004.738.5(477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.12

Маркітантов Вадим Юрійович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
та філософії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
вул. Огієнка, 61, Кам'янець-
Подільський, Хмельницька область,
Україна
ORCID: 0000-0002-7700-972X

Швець Андрій Петрович
аспірант кафедри політології
та філософії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
вул. Огієнка, 61, Кам'янець-
Подільський, Хмельницька область,
Україна
ORCID: 0009-0006-7137-2954

У статті аналізуються перспективи розвитку соціальних медіа як одного з ключових інструментів політичної комунікації в Україні в умовах цифрової трансформації суспільства. Соціальні медіа поступово перетворюються на один з провідних каналів поширення політичної інформації та формування громадської думки. В Україні, як і в багатьох інших країнах, ці платформи набувають особливої ваги у забезпеченні взаємодії між політичними акторами та громадянами.

Мета статті полягає у з'ясуванні перспектив розвитку соціальних медіа у вітчизняній політичній комунікації шляхом аналізу ключових тенденцій їх використання та оцінки їх ролі.

Увагу зосереджено на трансформації традиційних моделей комунікації між політиками та громадськістю, що зумовлена стрімким зростанням ролі соціальних мереж у політичному процесі. Особливий акцент зроблено на дослідженні впливу провідних цифрових платформ на мобілізацію електорату, активізацію політичної участі громадян, а також формування політичних наративів у мережевому середовищі.

Охарактеризовано основні тенденції використання соціальних мереж у політичній сфері, зокрема, персоналізацію політичного контенту, зростання значущості візуальних форматів (відео, мемів), посилення ефекту «ехо-камер» і цілеспрямований вплив на сегментовані аудиторії.

Наголошено на необхідності формування ефективної системи правового та етичного регулювання цифрового інформаційного простору, що передбачає забезпечення прозорості політичної реклами, протидію поширення фейкової інформації, захист приватності та гарантування рівного доступу до інформації.

Результати дослідження засвідчують, що соціальні медіа докорінно змінюють характер політичної комунікації, сприяючи зростанню прозорості, посиленню зворотного зв'язку між владою та суспільством, а також розширенню можливостей громадського контролю. Виокремлено провідні соціальні мережі, які відіграють значну роль у сучасному політичному дискурсі (Facebook, Instagram, TikTok, YouTube), та визначено їхній потенціал у формуванні громадської думки й мобілізації суспільства. Подальший розвиток соціальних медіа, як інструменту політичної комунікації, залежатиме від здатності держави та інститутів громадянського суспільства інтегрувати цифрові технології на засадах відкритості, безпеки й відповідальності.

Ключові слова: *соціальні медіа, політична комунікація, політична участь, цифрові платформи, ехо-камери.*

Вступ. У сучасних умовах стрімкої цифровізації суспільного життя соціальні медіа відіграють дедалі вагомішу роль у якості основного джерела інформації. В Україні, як і в багатьох інших країнах, ці платформи перетворюються на ключовий інструмент формування громадської думки та поширення політичного контенту. Водночас із розширенням їхнього впливу зростає й спектр супровідних викликів. Так, однією з найбільш загрозливих проблем є поширення фейкових новин і маніпулятивної інформації, що становить ризик для інформаційної безпеки держави та підриває довіру до демократичних інституцій. До того ж, цифрова нерівність у доступі до сучасних технологій обмежує можливості окремих соціальних груп брати участь у політичному процесі, що, своєю чергою, знижує ефективність демократичних механізмів. За таких умов особливої актуальності набуває необхідність аналізу перспектив розвитку соціальних медіа в політичному житті України з метою напрацювання стратегій, спрямованих на посилення їх позитивного впливу та мінімізацію потенційних ризиків.

Проблемам розвитку та впливу соціальних медіа в Україні присвячували свої наукові пошуки такі вітчизняні дослідники як Б. Вахула, О. Гоцур, Ю. Данько, Л. Дорош та Ю. Копей, А. Зуйковська, А. Кравець, П. Левицький, І. Семененко, Л. Смола, О. Чорненький та інші.

Мета статті полягає у з'ясуванні перспектив розвитку соціальних медіа у вітчизняній політичній комунікації шляхом аналізу ключових тенденцій їх використання та оцінки їх ролі.

Методи дослідження. У процесі роботи нами було застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, зокрема аналіз, синтез, узагальнення та прогностичний.

Результати. Медіа стали невід'ємною частиною політичного ландшафту сучасної України, відкриваючи для політиків і громадських організацій нові канали комунікації з суспільством. Ця тенденція посилюється на тлі зростання доступу до мережі Інтернет та цифрових технологій, що створює умови для більш безпосередньої та оперативної взаємодії між владою та громадянами.

Соціальні мережі відкрили простір для активної участі широких верств населення у політичному процесі. Завдяки цим платформам громадяни отримали можливість висловлювати власну позицію, ділитися ідеями та долучатися до політичних обговорень, що сприяє зростанню політичної обізнаності та активізації участі громадян у суспільно-політичному житті, роблячи ці процеси більш інклюзивними. Яскравим прикладом такої трансформації стали президентські вибори 2019 року в Україні, під час яких соціальні мережі відіграли ключову роль у веденні передвиборчої кампанії [10, с. 161].

Аналіз подій в Україні демонструє, що соціальні мережі стали ефективним інструментом організації протестів, громадських акцій та кампаній. Швидкість поширення інформації через цифрові платформи дозволяє ініціаторам оперативно мобілізувати прихильників, координувати їхні дії та підтримувати високий рівень активності. Це, своєю чергою, сприяє розширенню масштабу політичних заходів та посиленню їхнього впливу. Наприклад, реагуючи на результати «референдуму» в Криму 16 березня 2014 року, Рада національної безпеки США поширила офіційну заяву через Twitter. За даними порталу ediplomacy.afp.com, після проведення так званого «референдуму», кількість хештегів #Ukraine на дипломатичних сторінках у соціальних мережах становила 1379, #Crimea – 1150 [5, с. 98].

Варто зауважити, що однією з ключових переваг використання соціальних мереж політиками є можливість прямого спілкування з електоратом. Ці платформи дозволяють звертатися до своєї аудиторії безпосередньо, минаючи традиційні засоби масової інформації, які часто фільтрують або інтерпретують зміст повідомлень. Такий формат комунікації забезпечує оперативне реагування на суспільні запити та посилює відчуття відкритості та доступності політичних лідерів.

Водночас соціальні медіа перетворилися на арену боротьби за вплив на громадську думку. Вони створюють умови для швидкого поширення інформації, ведення пропаганди, а також – дезінформації. Такий вплив може як підтримувати окремі політичні ініціативи, так і сприяти дестабілізації суспільства, змінюючи політичні настрої.

Можливість миттєвого поширення новин і коментарів щодо дій влади через медійні ресурси сприяє значно швидшому формуванню громадської думки, аніж у випадку традиційних медіа. Це може мати як позитивні, так і негативні наслідки для сприйняття державної політики: у залежності від характеру та емоційного забарвлення інформації, соціальні мережі можуть як підвищувати довіру до влади, так і провокувати опозиційні настрої в суспільстві.

В. Георгієвська та ін. вказують на те, що зростаюча роль соціальних медіа вимагає розробки правових та етичних стандартів для регулювання їх використання в політичній діяльності. Особливої актуальності набуває завдання забезпечення балансу між свободою слова та захистом від маніпуляцій та дезінформації [11, с. 39].

Доступні соціальні мережі, зокрема Instagram, TikTok, Youtube та Facebook, відіграють помітну роль у політичній комунікації та просуванні політичних діячів.

Instagram, орієнтований на візуальний контент, дає змогу політикам використовувати фотографії, короткі відео та сторіс для висвітлення своєї діяльності, зустрічей із виборцями, а також певних моментів особистого життя, тим самим сприяючи формуванню більшого «людяного» образу. До того ж ця платформа забезпечує інструменти для безпосередньої взаємодії з аудиторією – через коментарі, лайки, прямі ефіри та опитування. Такий формат комунікації сприяє зміцненню зв'язку з електоратом. Через співпрацю з популярними інфлюенсерами політики можуть суттєво розширювати свою аудиторію, зокрема серед молоді та осіб, які менш активно стежать за традиційними новинами. До активних користувачів Instagram серед українських політиків належать, зокрема, В. Зеленський, В. Кличко, О. Гончаренко та інші.

TikTok – платформа з різновіковою, але переважно молодіжною аудиторією – також демонструє значний потенціал у сфері політичної комунікації. Використання її дозволяє політикам і партіям підвищувати рівень політичної обізнаності молодих виборців та підтримувати електоральну активність.

Завдяки формату коротких і швидко поширюваних відео, TikTok перетворився на ефективний інструмент донесення політичних меседжів. Політики можуть оперативно транслювати свої ідеї на широку аудиторію, зокрема через відео, що перетворюються на вірусні. Водночас платформа часто стає майданчиком для поширення мемів і гумористичних відео на політичну тематику, які, хоч і привертають увагу, проте можуть знижувати рівень прихильності до політичних сил.

Варто відзначити, що TikTok використовує алгоритми, що формують індивідуалізовану інформаційну стрічку для кожного користувача. Це дозволяє ефективно спрямовувати свої меседжі, але водночас може впливати й на демократичність процесу, якщо алгоритми працюють в інтересах окремих кандидатів або політичних сил. Прикладом такої загрози стали президентські вибори в Румунії, коли Конституційний суд анулював результати першого та скасував голосування у другому турі через організовані маніпуляції щодо кампанії проросійського кандидата з-за меж країни, зокрема й через платформу TikTok. Згідно

з розслідуванням Європейської комісії, соціальна мережа могла бути використана для поширення дезінформації, пов'язаної з російським втручанням, що істотно вплинуло на громадську думку та рівень підтримки К. Джорджеску [12]. Це може свідчити про вразливість демократичних процесів щодо маніпуляцій через соціальні медіа та актуалізує необхідність посилення регулювання діяльності соціальних мереж у періоди виборчих кампаній.

Однією з найбільших соціальних платформ, що зберігає високу популярність, залишається Facebook. Її значна аудиторія охоплює представників різних вікових груп, що дозволяє політичним діячам ефективно комунікувати з широким колом електорату. Платформа надає можливість створення тематичних груп та спільнот, об'єднаних навколо політичних ідей, партій чи окремих кандидатів, що сприяє формуванню стійких осередків підтримки. Особливої уваги заслуговує розвинений інструментарій для цілеспрямованої реклами, завдяки якому можна адресно доносити політичні меседжі до конкретних сегментів населення. Facebook є найбільш політизованою соціальною мережею в Україні, де кожен п'ятий активний користувач хоча б раз розміщував політичні дописи [4, с. 58].

Іншою впливовою платформою є YouTube, що посідає друге місце за популярністю в Україні після Facebook. За даними компанії Google рекламне охоплення української аудиторії YouTube на початку 2024 року дорівнювало 64,9% населення країни. При цьому глобальна аудиторія платформи становить 30,8% від загального населення [1]. YouTube активно використовується для поширення політичного контенту різного формату: прямих трансляцій, політичних шоу, аналітики, інтерв'ю, документальних фільмів і журналістських розслідувань. Яскравими прикладами є проєкти Bihus.Info та «Схеми», що відіграють важливу роль у підвищенні прозорості та підзвітності влади.

На відміну від зазначених соціальних мереж, платформа X менш популярна серед українських користувачів. Водночас, завдяки своїй оперативності, вона залишається важливим каналом поширення політичних заяв, реакцій на події та новини. Однією з її особливостей є активне використання хештегів, які сприяють просуванню політичних тем та формуванню суспільного дискурсу. Ця мережа стала ареною численних дискусії між політиками та їхніми опонентами. Показовим прикладом стала у свій час ситуація з Д. Трампом, чия сторінка була спочатку тимчасово, а згодом і остаточно заблокована адміністрацією X через його заяви щодо фальсифікації результатів президентських виборів 2020 року. Це рішення практично позбавило його одного з ключових інструментів комунікації з зовнішнім світом [2].

Загалом, використання соціальних мереж забезпечує політикам потужні інструменти для формування бренду, підвищення впізнаваності, взаємодії з суспільством та мобілізації виборців, насамперед молоді. Вони перетворились на ключові канали комунікації між урядами та громадянами, забезпечуючи швидкий доступ до інформації та створюючи умови для відкритого діалогу. Еволюція соціальних медіа та зростання їх впливу на розширення можливостей комунікації й доступу до інформації стимулюють утвердження демократичних процесів та впровадження відкритої політики [7, с. 41].

На основі розвитку соціальних мереж можна виокремити низку ключових трендів, що позначають їх місце у сучасному політичному просторі:

– активне використання соціальних мереж політиками для прямої комунікації з громадянами в обхід традиційних медіа;

– поширення мемів, коротких відео та креативного контенту з метою залучення аудиторії, насамперед молоді;

– зростання уваги до персонального образу політика, його публічного іміджу та аспектів приватного життя, що значно посилилась із розвитком соціальних мереж;

– формування «бульбашок» або «ехо-камер», де користувачі взаємодіють лише з однодумцями, що сприяє посиленню суспільної поляризації;

– активне використання даних користувачів для точного спрямування політичних повідомлень і реклами на конкретну аудиторію;

– інтеграція аналізу соціальних медіа у політичний процес з метою виявлення суспільних настроїв і коригування стратегій, зокрема шляхом залучення медіафахівців, IT-спеціалістів, PR-менеджерів тощо;

– транснаціональна підтримка протестів та політичних рухів через соціальні мережі;

– поширення дезінформації як інструменту маніпуляції громадською думкою.

Ці тенденції відображають динамічні трансформації політичного ландшафту, що зумовлені технологічними зрушеннями та інноваціями. У результаті традиційні політичні підходи поступово інтегруються з цифровими технологіями, а соціальні медіа залишаються одним із ключових інструментів політичної комунікації. Проте ефективне їх використання потребує дотримання балансу між технологічними інноваціями та демократичними принципами прозорості, чесності та відповідальності.

Перспективи розвитку соціальних медіа в Україні загалом позитивні. Щороку зростає частка населення з доступом до Інтернету, а відповідно й кількість активних користувачів соціальних мереж. Це створює підґрунтя для розширення політичної участі громадян через онлайн-опитування, обго-

ворення, цифрове волевиявлення та посилення загального інтересу до політичного життя країни. Зважаючи на активність українських користувачів соціальних мереж, можна відзначити, що станом на квітень 2024 року Facebook охоплював 54% українців (14,1 млн користувачів), YouTube – 52,7% (13,8 млн), Instagram – 34,2% (8,9 млн), у той час як TikTok – 19,7% (5,1 млн) [3]. Водночас варто зазначити, що з початком широкомасштабної війни росії проти України спостерігається певна тенденція до зниження активності користувачів соціальних мереж [6], що може бути спричинено як фізичним обмеженням доступу до інтернету, так і загальним психологічним виснаженням населення.

Україна характеризується наявністю активного суспільства, яке широко використовує соціальні мережі для організації акцій протесту, поширення інформації та здійснення громадського контролю за діями державних інституцій. Соціальні медіа залишаються потужним інструментом політичної взаємодії, причому їхній вплив у найближчій перспективі навряд чи зменшиться. Українські політики та громадські активісти дедалі частіше використовують міжнародні платформи для інформування світової спільноти щодо українських проблем.

Очікується подальший розвиток нормативно-правового регулювання функціонування соціальних мереж, подібно до чинного Закону України «Про рекламу» [7], яке регулюватиме їхню діяльність, зокрема прозорість фінансування, протидію дезінформації, а в майбутньому ймовірне ухвалення норм, що визначатимуть ще більш чіткі правила для цифрових платформ.

У контексті технологічного розвитку, зокрема із застосуванням штучного інтелекту, відкриваються нові можливості для спрямування політичних повідомлень і реклами на конкретні аудиторії, аналізу суспільних настроїв та створення персоналізованішого політичного контенту. Прикладами цього можуть бути використання персонально спрямованої реклами у Facebook [4, с. 55].

Ефективність розвитку соціальних медіа в Україні залежатиме від гармонійного поєднання сукупності чинників, зокрема удосконалення регуляторного механізму, технологічного прогресу та підвищення рівня соціальної відповідальності як серед користувачів, так і серед політичних акторів. Цифровізація політичного процесу сприятиме зростанню обізнаності, активності та залученню громадян до ухвалення рішень. Водночас важливо зберігати баланс між забезпеченням свободи вираження поглядів та ефективним регулюванням інформаційного простору з метою недопущення використання цифрових платформ для підриву демократичних процесів.

Висновки. Соціальні медіа перетворилися на невід'ємний елемент політичної комунікації в Україні, демонструючи стійку тенденцію до подальшого зростання свого впливу. Цифрові платформи відкривають нові можливості для прямої взаємодії між політичними акторами та громадянами, сприяючи зміцненню демократичних процесів. Використання соціальних мереж дає змогу політичним діячам забезпечувати прозорість власної діяльності, оперативно отримувати зворотний зв'язок і підвищувати рівень громадського контролю.

Соціальні медіа виступають ефективним інструментом формування громадської думки та мобілізації громадськості. Особливо активну роль у цьому відіграють такі платформи, як Facebook, Instagram, TikTok і YouTube, які дозволяють політичним суб'єктам оперативно реагувати на зміни суспільних настроїв, вибудовувати інтерактивний діалог із громадянами та адаптувати комунікаційні стратегії відповідно до поточних викликів. Водночас соціальні мережі створюють загрози інформаційній безпеці внаслідок поширення фейкових новин, посилення цифрової нерівності, алгоритмічних маніпуляцій, поляризації громадської думки через «ехо-камери» тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баловсяк Н. Популярність соцмереж і можливості для брендів. Як людство взаємодіє з цифровими технологіями – звіт Digital 2024. Медіамейкер. 26. 03. 2024. URL : https://mediamaker.me/yak-lyudstvo-vzayemodiye-z-czyfrovymy-tehnologiyamy-zvit-digital-2024-8566/

2. Бляйкер К. Куди тікають прихильники Трампа з Facebook і Twitter. DW. 15. 01. 2021. URL : https://www.dw.com/uk/blokuvannia-v-sotsmerezhakh-prykhylnyky-trampa-tikaiut-vid-facebook-i-twitter/a-56224153.

3. Загальний огляд соціальних мереж в Україні – квітень 2024. GEMIUS. 23. 05. 2024. URL : https://gemius.com/ua/%D0%B1%D0%BB%D0%BE%D0%B3/zagalnij-oglyad-socialnih-merezh-v-ukrayini-kviten-2024/?utm_source=chatgpt.com.

4. Левицький П. Як соціальні мережі впливають на електоральні симпатії їх користувачів? *Сучасне суспільство*. 2023. Випуск 1 (26). С. 52–61. URL: http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/politology/article/view/14196.

5. Ліченко А. Соціальні мережі Facebook і Twitter як інструмент медіадипломатії. *Медіапростір.* 2014. Вип. 5 С. 96-100. http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7551/1/Lichenko.pdf.

6. Поліковська Ю. Кількість користувачів соцмереж в Україні за рік зменшилася на 10%. Детектор медіа. 15.04.2024. URL : https://ms.detector.media/internet/post/34670/2024-04-15-kilkist-korystuvachiv-sotsmerezh-v-ukraini-za-rik-zmenshylasya-na-10/?utm_source=chatgpt.com.

7. Про рекламу : Закон України № 270/96-ВР. РАДА. *Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text.

8. Третяк О., Торяник В. Публічна політика як чинник формування громадської думки: значення

для сучасного партійного будівництва. *Політичне життя*. 2023. С. 35–40. URL : https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/14292.

9. Чорненький О. Онлайн соціальні мережі та їхній вплив на політичну участь громадян. *Вісник Харківського національного університету імені* В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології. 2023. Вип. 44. С. 41–48. URL : https://periodicals.karazin.ua/politology/article/download/23804/21679/

10. Швець К. PR-технології у передвиборчій президентській кампанії в Україні 2019 року. *Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини.* 2019. Випуск 4. С. 160–163. URL : https://jts.donnu.edu.ua/article/view/6893/6925.

11. Georgiievska V., Sydorenko N., Gerasymenko Ye., Dubetska O., Yevdokymenko I. Trends in media development in Ukraine: Social communication and legal aspects. *Social and Legal Studios*. 2023. 6 (3). P. 32–42. URL : https://sls-journal.com.ua/web/uploads/pdf/Social_and_Legal_Studios_6_3_2023-32-42.pdf.

12. Loftus A. EU investigates TikTok over alleged Russian meddling in Romanian vote. BBC. 17. 12. 2024. URL : https://www.bbc.com/news/articles/cm2v13nz202o.

REFERENCES:

1. Balovsyak N. (2024) Populyarnist sotsmerezh i mozhlyvosti dlya brendiv. Yak lyudstvo vzayemodiye z tsyfrovymy tekhnolohiyamy – zvit Digital 2024 [The popularity of social networks and opportunities for brands. How humanity interacts with digital technologies – the Digital 2024 report]. *Mediameyker*. URL : https://mediamaker.me/yak-lyudstvo-vzayemodiye-z-czyfrovymy-tehnologiyamy-zvit-digital-2024-8566/ [In Ukrainian].

2. Blyayker K. (2021) Kudy tikayut prykhylnyky Trampa z Facebook i Twitter [Where are Trump supporters fleeing from Facebook and Twitter]. DW. URL : https://www.dw.com/uk/blokuvannia-v-sotsmerezhakh-prykhylnyky-trampa-tikaiut-vid-facebook-i-twitter/a-56224153 [In Ukrainian].

3. Zahalnyy ohlyad sotsialnykh merezh v Ukrayini – kviten 2024 [General overview of social networks in Ukraine – April 2024]. GEMIUS. URL : https://gemius.com/ua/%D0%B1%D0%BB%D0%BE%D0%B3/zagalnij-oglyad-socialnih-merezh-v-ukrayini-kviten-2024/?utm_source=chatgpt.com [In Ukrainian].

4. Levytskyy P. (2023) Yak sotsialni merezhi vplyvayut na elektoralni sympatiyi yikh korystuvachiv? [How do social networks affect the electoral sympathies of their users?]. *Suchasne suspilstvo*. Vypusk 1 (26). P. 52–61. URL : http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/politology/article/view/14196 [In Ukrainian].

5. Lichenko A. (2014) Sotsialni merezhi Facebook i Twitter yak instrument mediadyplomatiyi [Social networks Facebook and Twitter as a tool of media diplomacy]. *Mediaprostir*. Vyp. 5 P. 96–100. URL : http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7551/1/Lichenko.pdf [In Ukrainian].

6. Polikovska YU. (2024) Kilkist korystuvachiv sotsmerezh v Ukrayini za rik zmenshylasya na 10% [The number of social network users in Ukraine decreased by 10% per year]. *Detektor media.* URL : https://ms.detector.media/internet/post/34670/2024-04-15-kilkist-korystuvachiv-sotsmerezh-v-ukraini-za-rik-zmenshylasya-na-10/?utm_source=chatgpt.com [In Ukrainian].

7. Pro reklamu [On advertising] : Zakon Ukrayiny № 270/96-VR. RADA. Zakonodavstvo Ukrayiny URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text [In Ukrainian].

8. Tretyak O., Toryanyk V. (2023) Publichna polityka yak chynnyk formuvannya hromadskoyi dumky: znachennya dlya suchasnoho partiynoho budivnytstva [Public policy as a factor in the formation of public opinion: significance for modern party building]. *Politychne zhyttya*. P. 35–40. URL : https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/14292 [In Ukrainian].

9. Chornenkyy O. (2023) Onlayn sotsialni merezhi ta yikhniy vplyv na politychnu uchast hromadyan [Online social networks and their impact on the political participation of citizens]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Pytannya politolohiyi. Vyp. 44. P. 41–48. URL : https://periodicals.karazin.ua/politology/article/download/23804/21679/ [In Ukrainian].

10. Shvets K. (2019) PR-tekhnolohiyi u peredvyborchiy prezydent·skiy kampaniyi v Ukrayini 2019 roku [PR technologies in the 2019 presidential election campaign in Ukraine]. *Travnevi studiyi: istoriya, politolohiya, mizhnarodni vidnosyny*. Vypusk 4. P. 160–163. URL : https://jts.donnu.edu.ua/article/view/6893/6925 [In Ukrainian].

11. Georgiievska V., Sydorenko N., Gerasymenko Ye., Dubetska O. Yevdokymenko I. (2023). Trends in media development in Ukraine: Social communication and legal aspects. *Social and Legal Studios*. 6 (3). P. 32–42. URL : https://sls-journal.com.ua/web/uploads/pdf/Social_and_Legal_Studios_6_3_2023-32-42.pdf.

12. Loftus A. (2024). EU investigates TikTok over alleged Russian meddling in Romanian vote. *BBC*. URL : https://www.bbc.com/news/articles/cm2v13nz202o.

Prospects for the development of social media in political communication in Ukraine

Markitantov Vadym Yuriyovych

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Sciences and Philosophy
Kamianets-Podilskyi I. I. Ohiienko National University
Ohiienko str., 61, Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7700-972X

Shvets Andrii Petrovich

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Philosophy
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University
Ohiienko str., 61, Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine
ORCID: 0009-0006-7137-2954

The article analyses the prospects for the development of social media as one of the key tools of political communication in Ukraine in the context of the digital transformation of society. Social media is gradually becoming one of the leading channels for disseminating political information and shaping public opinion. In Ukraine, as in many other countries, these platforms are gaining importance in ensuring interaction between political actors and citizens.

The purpose of the article is to clarify the prospects for the development of social media in domestic political communication by analysing key trends in their use and assessing their role.

Attention is focused on the transformation of traditional models of communication between politicians and the public, which is due to the rapid growth of the role of social media in the political process. Particular emphasis is placed on the study of the impact of leading digital platforms on electorate mobilization, intensification of political participation of citizens, and the formation of political narratives in the online environment.

The author characterizes the main trends in the use of social media in the political sphere, in particular, the personalization of political content, the growing importance of visual formats (videos, memes), the strengthening of the echo chamber effect, and the targeted impact on segmented audiences.

The author emphasizes the need to form an effective system of legal and ethical regulation of the digital information space, which provides for transparency of political advertising, counteracting the spread of fake information, protecting privacy and guaranteeing equal access to information.

The results of the study show that social media are fundamentally changing the nature of political communication, contributing to increased transparency, enhanced feedback between the government and society, and expanded opportunities for public control. The leading social networks that play a significant role in contemporary political discourse (Facebook, Instagram, TikTok, YouTube) are identified, and their potential in shaping public opinion and mobilizing society is determined. The further development of social media as a tool for political communication will depend on the ability of the state and civil society institutions to integrate digital technologies on the basis of openness, security and responsibility.

Key words: *social media, political communication, political participation, digital platforms, echo chambers.*

Марко Олексій Володимирович

Виклики демократії в епоху цифровізації

УДК 342.34
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.13

Марко Олексій Володимирович
аспірант
Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України
вул. Трьохсвятительська, 4, Київ, Україна
ORCID: 0009-0006-0461-8934

У статті розглянуто проблеми, що постають перед демократією у звязку з широким впровадженням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. Відзначено, що основний виклик цифрової епохи полягає у нівелюванні фундаментальних прав і цінностей, які покликана захищати і плекати демократія, що вимагає пошуку нових способів розуміння та захисту цих цінностей та фундаментальних прав і свобод. Відповідно, посилення демократії на сучасному етапі вимагає вжиття заходів у трьох напрямах: 1) адекватного нормативно-правого регулювання; 2) посилення захисту етичних цінностей, що лежать в основі демократії (автономії, справедливості, солідарності, рівності та недискримінації); 3) гарантування автономії та самовизначення окремих осіб та спільнот. Відзначено, що в епоху цифровізації найбільш вразливими характеристиками демократіїє незалежні медіа, свобода слова, що підкреслює особливу роль етики, яка допомагає формувати інституції, політику, технології, закони та управління в цифрову епоху. Основні ризики цифровізації демократичним інституціям полягають у легкості поширення шкідливої інформації та браку прозорості, необхідності переосмислення приватності, впровадження тотального спостереження за особами та створення сприятливих умов для зовнішнього втручання у внутрішні справи держави, насамперед у виборчий процес. Для протидії дезінформації необхідно забезпечити захист, безпеку та розширення прав і можливостей журналістів та інших працівників медіа, а також визнати важливу роль аналітичних центрів та інших організацій громадянського суспільства у сприянні рефлексивним та поінформованим політичним дебатам. Приватність у цифрову епоху слід розуміти не лише як право особи на свободу від неправомірного втручання, а й як позитивне право на простір для розвитку та самовираження. Тотальне спостереження та широке використання алгоритмів у прийнятті рішень призводять до того, що громадяни позбавляються можливості від участі або оскаржити рішення, ухвалені у вкрай непрозорий спосіб. Регуляторні заходи проти зловмисного іноземного втручання та їх застосування не повинні ослабляти основу довіри та єдності в суспільстві, а спрямовуватися на підтримку та захист демократичних цінностей та інституцій.
Ключові слова: *демократія, цифровізація, держава, громадянське суспільство, інформація, медіа, приватність, стеження, вибори, етика.*

Вступ. Останніми роками демократія стикнулася з серйозними викликами, включаючи поширення неправдивої інформації та дезінформації. Разом з іншими проявами несправедливості вони посилюють політичну поляризацію та популізм, а також збільшують нерівність, негативно впливаючи на взаємовідносини між державою і громадянським суспільством. Низка найпередовіших інформаційно-комунікаційних технологій роблять ці виклики ще більш загрозливими.

Основний виклик цифрової епохи полягає у нівелюванні фундаментальних прав і цінностей, які покликана захищати і плекати демократія, насамперед такі як справедливість, рівність і солідарність. Нові виклики цифровізації вимагають пошуку нових способів розуміння та захисту цих цінностей та фундаментальних прав і свобод. Зокрема, приватність мало розуміти не лише як негативне право на свободу від необґрунтованого втручання в особисте життя, але і як позитивне право, яким володіє кожна особа без відстеження її діяльності та збору даних про неї. Держава має використовувати найкраще, що можуть запропонувати цифрові технології, для захисту і зміцнення верховенства народу в глибокому сенсі, а також для створення взаємної довіри між усіма особами, що проживають на її території, та посилення громадянської активності.

В епоху цифровізації особливу роль для належного функціонування демократичних інституцій мають громадянська свідомість і визнання соціальної, політичної та економічної рівності в суспільстві. Відповідно, демократія вимагає не лише простого визнання того, що інші можуть в кінцевому підсумку отримати більше користі від широко розповсюджених принципів розподільчої справедливості, а й громадянської солідарності та взаємності, які підтримують справедливі результати.

Мета і завдання. Метою статті є аналіз основних викликів демократії породжених цифровізацією, зокрема їх вплив на відносини між державою та громадянським суспільством. Відповідно завданням є виділення та розгляд основних ризиків, породжених повсюдним впровадженням найновіших інформаційно-комунікаційних технологій.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано комплекс загальних та спеціальних методів дослідження, зокрема аналіз та синтез, системний аналіз для з'ясування впливу технологій на соціальні відносини, та порівняння для виявлення відмінностей між «паперовою» та «цифровою» епохами.

Результати. Цифрові трансформації останніх десятиліть мали амбівалентний вплив на демократію. З одного боку, цифрові технології створили нові майданчики для обміну думками та демокра-

тичної участі, але з іншого – вони також змінили поділ влади як на глобальному рівні, так і всередині країн. У результаті іноземні уряди, корпорації й мільярдери отримали нові можливості для втручання у виборчий процес, маніпулювання громадською думкою або поширення шкідливої інформації по всьому світу, що безпосередньо впливає на основні цінності демократії [5]. Загалом ризики та переваги цифрових технологій залежать від того, як вони розробляються та регулюються, а також від того, як використовуються. Іншими словами, на них також впливають домінуючі у суспільстві цінності.

Зміцнення демократії в епоху цифровізації вимагає вжиття заходів у трьох напрямах. По-перше, впровадження адекватного нормативно-правого регулювання, що має гарантувати, що передові технології слугуватимуть насамперед громадянам, а не лише приноситимуть вигоду політичній еліті чи технократам.

По-друге, посилення захисту етичних цінностей, що лежать в основі демократії, зокрема автономії, справедливості, солідарності, рівності та недискримінації. Так у сучасний період значної асиметрії владних відносин між окремими особами, з одного боку, і приватними компаніями, які використовують дані користувачів, з іншого, згода на використання даних часто є передумовою доступу до (іноді навіть державних) товарів і послуг. Тому не можна вважати, що громадяни добровільно погоджуються на використання своїх даних іншими суб'єктами підприємницької діяльності.

По-третє, гарантування автономії та самовизначення окремих осіб та спільнот, які перебувають у небезпеці через втрату демократичними урядами контролю над основними державними функціями і наданням суспільних благ, оскільки вони дедалі частіше передаються, повністю або частково, приватним структурам.

При цьому слід пам'ятати, що світ онлайн структурно відрізняється від світу офлайн як з точки зору розміру мережі, так і з точки зору якості зв'язків між людьми, а також між користувачами й провайдерами. Для онлайн світу характерні слабкі зв'язки між людьми та відсутність чітких критеріїв достовірності поширюваної інформації. Корозія демократії посилюється ключовими особливостями економіки уваги та платформ з її методами персоналізації та сегментації аудиторії, маніпулятивним таргетингом і та непрозорими схемами власності вебсайтів. Стрімкий розвиток штучного інтелекту (ШІ) вже змінює виробництво та розповсюдження інформації, але оцінити наслідки широкомасштабного використання ШІ поки що досить складно. Так боти зі штучним інтелектом можуть створити безліч нових джерел дезінформації, відтворювати шкідливий та упереджений контент, призводити до порушення права на приватність і завдавати значних екологічних збитків [12].

Можна стверджувати, що поки що наші суспільства не готові мати справу з технологією, яка переконливо видає себе за рупор істини, в той час, як вона не має наміру, волі, здатності створювати смисли й не може бути притягнута до відповідальності [19]. Тому слід ініціювати широке суспільне обговорення щодо таких соціотехнічних механізмів, які мають базуватися на основі загальноприйнятих цінностей.

У результаті бурхливого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій демократія та основоположні права, які її підтримують і на які вона спирається, стикнулися з серйозною загрозою, що змусило дослідників навіть говорити про деконсолідацію звичного демократичного устрою на Заході [6]. У світі протягом останнього десятиліття неухильно зростає кількість авторитарних та інших форм гібридних режимів, про що свідчить ціла низка індексів розвитку демократії. Деякі з них виникають внаслідок занепаду існуючих демократій, як це відбувається при зростанні популізму. Такі режими включають демократичні елементи в те, що, по суті, є гібридними політичними системами. Їм бракує вільних і чесних виборів, загального виборчого права, незалежності судової влади, вільних медіа та інших засобів захисту прав людини, але їхні лідери видають їх за справжню волю народу. Популісти часто висловлюють своє захоплення такими авторитарними режимами, описуючи їх «чистішу» форму демократії, протиставляючи народ елітам [13]. Як слушно стверджують дослідники демократії С. Левітський та Д. Зіблатт, «трагічний парадокс електорального шляху до авторитаризму полягає в тому, що вбивці демократії використовують ті ж самі інститути демократії – поступово, тонко і навіть легально – для її вбивства» [11, p. 8].

Ознаками демократичної держави, які найшвидше піддаються корозії в останні роки, є «незалежні ЗМІ, що заслуговують на довіру», «свобода вираження поглядів» та «доступ до альтернативних джерел інформації» [7]. У кожному випадку зниження частково є наслідком зростаючого впливу цифрових медіа. У цьому контексті особлива роль відводиться етиці, яка з погляду моральних вимог і моральних міркувань допомагає формувати інституції, політику, технології, закони та управління в цифрову епоху. Донедавна робилися спроби звести етику до саморегулювання, що перетворили її на перешкоду для інновацій та призвело до скорочення фінансування досліджень у галузі соціальних і гуманітарних наук [18; 21]. Водночас стало цілком зрозуміло, що неможливо уникнути розв'язання фундаментальних етичних проблем та складних питань передових цифрових суспільств. Адже від відповідей на питання про те,

як ми хочемо жити й в якому суспільстві залежить майбутнє наших дітей.

У найбільш загальному вигляді ризики, які несе у собі цифровізація для демократичних інституцій зводиться до шкідливої інформації та браку прозорості, переосмислення приватності, тотального спостереження та зовнішнього втручання.

1. Шкідлива інформація та брак прозорості. Сьогодні, коли значна частина публічної сфери знаходиться в Інтернеті, наприклад, на платформах соціальних мереж, власники більшості цих платформ отримують вигоду від мови ненависті та поляризації поглядів. Чим більша брехня, обурливіші наклепи та переконливіші конспірологічні наративи, тим довше і більше людей залишаються на платформах, генеруючи прибутки для їх власників. Як показують нещодавні скандали, пов'язані з маніпулюванням виборцями та підбурюванням до насильства на расовому та сексуальному ґрунті, мережеві платформи, хоча й вони позиціонують себе як нейтральні інфраструктури, які не несуть відповідальності за поширюваний контент, можуть слугувати інтересам потужних політичних та економічних акторів [9; 15]. Чим більше приватних корпорацій перебирають на себе державні функції, тим більше непрозорими, нерівними і навіть небезпечними стають публічні простори.

Існують також ризики, пов'язані з використанням платформ як джерела новин. Якщо дедалі менше людей отримують новини з незалежних ЗМІ з контролем якості, а все більше – з платформ соціальних мереж, то спільна інформаційна реальність людей звужується. Вона розпадається на дедалі менші та фрагментованіші групи однодумців, оскільки алгоритми платформ визначають групи людей, які демонструють схожі поведінкові моделі (на основі «вподобайок» на вебсайтах і в соціальних мережах або даних про покупки), і пропонують їм персоналізовану інформацію, яка може бути для них релевантною та цікавою. У результаті громадяни отримують дедалі менше інформації про реальний стан справ, що ускладнює їхнє ставлення до розмаїття як такого. У результаті вони можуть мати викривлене уявлення про реальність і вважати, що їх оточують лише однодумці. Ми є свідками структурного зсуву влади від прозорих, немонополістичних публічних просторів до непідзвітних, орієнтованих на прибуток просторів, які можуть бути змінені, закриті або використані в особливих цілях за бажанням кількох впливових акторів [4].

У цьому контексті необхідно терміново забезпечити захист, безпеку та розширення прав і можливостей журналістів та інших працівників медіа [3], а також визнати важливу роль аналітичних центрів та інших організацій громадянського суспільства у сприянні рефлексивним та поінформованим політичним дебатам. Зміцнення ЗМІ та покращення журналістських стандартів передбачає надання достатнього державного фінансування, програми підтримки журналістських розслідувань, а також покращення послуг з перевірки фактів та індексів довіри.

2. Переосмислення приватності. Вважається, що зростаюче документування життя і тіла людей, тобто все більша фіксація специфічно людських практик і характеристик у вигляді цифрових даних різного роду, змінило розуміння людьми приватності [8]. Однак це не означає, що люди стали менше піклуватися про неї: конфіденційність залишається важливою для громадян, але дехто вже змирився з тим, що повинен погодитися на використання даних про себе для отримання доступу доступ до послуг та інструментів, необхідних у повсякденному житті [16]. Багато хто втратив надію на те, що їхнє приватне життя може бути повністю і ефективно захищене в сучасному світі. Крім того, не можна ігнорувати той факт, що інформація, яка описує, на що людина погоджується, коли приймає політику конфіденційності вебсайту, є невиправдано довгою, технічно складною і незрозумілою для багатьох людей. З цієї точки зору, можна сказати, що нинішня система згоди функціонує більше як відмова від відповідальності для тих, хто отримує дані, ніж як посилення права на приватність.

Відповідно, ефективний захист приватності в епоху цифровізації повинен виходити за рамки захисту, характерного для «паперового» періоду. Нині уже недостатньо забезпечити, щоб люди надавали згоду на використання їхніх даних. Згода на використання даних стала передумовою для отримання доступу до основних послуг, таких як комунікаційні та новинні платформи, а іноді навіть медичні послуги. Це може бути ефективним для компаній, але не є ефективним як усвідомлений вибір, оскільки оцінка та інформування про ризики, пов'язані з обробкою даних, пов'язані з труднощами. Конфіденційність у цифрову епоху слід розуміти як щось більше, ніж просто право особи на свободу від неправомірного втручання. Це також і позитивне право на простір для розвитку та самовираження.

Отже, приватність цінна не лише тому, що персональні дані, отримані компаніями, можуть бути використані для негативного впливу на життєві шанси людини (наприклад, підвищення страхових внесків для особи після отримання інформації про її спосіб життя чи стан здоров'я). Приватність – це простір для розвитку власної ідентичності, яка не продиктована виключно соціальними умовами.

3. Тотальне спостереження. Суспільствознавці десятиліттями вивчають згубний вплив технологій стеження на формування та функціонування особистості. Вони стверджують, що усвідомлення того, що за тобою наглядають, змінює поведінку людей [8]. Знаючи про «спостерігача» особа

починає змінювати свій спосіб життя, мислення та й свій характер, тобто нагляд обмежує автономію людини. Сьогодні він децентралізований, завдяки пристроям самоконтролю, інтернету речей та соціальним мережам. Таке спостереження здійснюється уже не лише вертикально (зверху), але й горизонтально, коли ми ділимося інформацією з іншими й стежимо самі за собою. Вона також є повсюдною, оскільки не обмежується мурами в'язниці, школи чи лікарні, а постійно проявляється у багатьох сферах суспільного життя. Приватність та пов'язані з нею цінності наразі перебувають під загрозою через постійний збір даних, профілювання, спонукання та прогнозування, що характеризують цифрову епоху.

Ситуація погіршується й тим, що алгоритми та автоматизовані системи прийняття рішень все частіше впроваджуються у сферах, які є життєво важливими для функціонування здорових демократій, зокрема в державному управлінні [17], правоохоронних органах, освіті [1], охороні здоров'я [10] та процедурах найму на роботу [20]. Хоча ці системи покликані підвищити ефективність і об'єктивність процедур прийняття рішень, однак вони навчаються на даних, які самі по собі містять упередження та забобони, а отже, неминуче впроваджують або відтворюють ці упередження. Досвід показує, що рішення та рекомендації, які виробляють ці системи, часто призводять до дискримінаційних наслідків, як правило, щодо вже вразливих груп суспільства, таких як різноманітні меншини, жінки та економічно незахищені групи. Більше того, оскільки ці системи стають дедалі більш інтегрованими в державні сектори, люди не завжди мають можливість відмовитися від участі або оскаржити рішення, ухвалені у вкрай непрозорий спосіб [14].

4. Іноземне втручання. Ще однією проблемою, яку створила для демократії цифровізація, є створення сприятливих умов для втручання приватних або державних акторів у внутрішні справи інших держав. Одним із прикладів є розробка і використання приватними компаніями і навіть іноземними спецслужбами шкідливого програмного забезпечення для промислового шпигунства або отримання доступу до конфіденційної інформації інших країн.

Тому особливо важливо розробити й впровадити заходи для зміцнення стійкості демократій на глобальному та міжнародному рівнях. Так шпигунство можна розглядати в рамках міжнародного публічного права, посилаючись на норми, що регулюють відносини між державами і поведінкою державних суб'єктів, такі як принцип невтручання або рамки, передбачені дипломатичним правом і правами людини.

Деякі країни розглядають державний суверенітет у кіберпросторі як норму міжнародного права, що може бути порушена як приватними, так і державними акторами. В рамках державних кордонів такий суверенітет дозволяє державам самостійно регулювати питання, що стосуються кіберпростору, а поза ними – гарантує як територіальну цілісність держав, так і їхню політичну незалежність.

Регулювання іноземного втручання пов'язане з проблемою пошуку балансу між відкритістю й міжнародним співробітництвом та захистом демократичних систем і фундаментальних прав. Виявлення прихованих зловмисних дій вимагає підвищення прозорості та підзвітності в багатьох сферах – від платформ соціальних мереж до виробництва новин, а також науково-дослідних та інших організацій. Однак це не повинно відбуватися за рахунок послаблення цих інституцій, а також свобод і прав людей, багато з яких є ключовими для процвітання демократії, як підкреслюють організації громадянського суспільства [2]. Регуляторні заходи проти зловмисного іноземного втручання та їх застосування не повинні ослабляти основу довіри та єдності в суспільстві, а спрямовуватися на підтримку та захист демократичних цінностей та інституцій. Тут особливої уваги потребують непередбачувані наслідки заходів, а також заходи, які можуть бути інструменталізовані та використані для ослаблення демократичних інституцій.

Висновки. Епоха цифровізації несе у собі нові виклики демократичним інституціям, що проявляється насамперед у нівелюванні фундаментальних прав і цінностей, які покликана захищати і плекати демократія, насамперед такі як справедливість, рівність і солідарність. Відповідно, посилення демократії на сучасному етапі вимагає вжиття заходів у трьох напрямах: 1) адекватного нормативно-правового регулювання; 2) посилення захисту етичних цінностей, що лежать в основі демократії (автономії, справедливості, солідарності, рівності та недискримінації); 3) гарантування автономії та самовизначення окремих осіб та спільнот. Основні ризики цифровізації демократичним інституціям полягають у легкості поширення шкідливої інформації та браку прозорості, необхідності переосмислення приватності, впровадження тотального спостереження за особами та створення сприятливих умов для зовнішнього втручання у внутрішні справи держави, насамперед у виборчий процес.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bedginfield, W. (2020). Everything that went wrong with the botched A-Levels algorithm. Wired, https://www.wired.co.uk/article/alevel-exam-algorithm

2. Civil Society Europe & Philea (2023). Joint Civil Society Contribution to the Defence of Democracy Package. URL: http://civilsocietyeurope.eu/we-need-a-new-pillar-on-civil-society-to- defend-democracy/

3. Commission Recommendation (EU) 2021/1534 of 16 September 2021 on ensuring the protection, safety and empowerment of journalists and other media

professionals in the European Union. URL: https://www.stradalex.eu/en/se_src_publ_leg_eur_jo/toc/leg_eur_jo_3_20210920_331/doc/ojeu_2021.331.01.0008.01

4. European Parliament (2019). Disinformation and propaganda – impact on the functioning of the rule of law in the EU and its Member States. URL: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU(2019)608864

5. European Parliament (2021) Disinformation and propaganda: impact on the functioning of the rule of law and democratic processes in the EU and its Member States. European Parliament, 2021. URL: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EXPO_STU(2021)653633

6. Foa, R.S., Mounk, Y. (2017). The signs of deconsolidation. Journal of democracy, vol. 28, no. 1, pp. 5–15.

7. Freedom in the World 2023: Marking 50 Years in the Struggle for Democracy. Freedom House, 2023. URL: https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2023/marking-50-years

8. Friedewald, M., Burgess, J.P., Čas, J., Bellanova, R., Peissl, W. (2017). Surveillance, privacy and security. Taylor & Francis.

9. Hinds, J., Williams, E.J., Joinson, A.N. (2020). "It wouldn't happen to me": Privacy concerns and perspectives following the Cambridge Analytica scandal. International Journal of Human-Computer Studies, vol. 143, pp. 102498.

10. Ledford, H. (2019). Millions of black people affected by racial bias in health-care algorithms. Nature, vol. 574, pp. 608–609.

11. Levitsky, S., Ziblatt, D. (2019). How democracies die. London; Crown.

12. Marcus G. AI Platforms like ChatGPT Are Easy to Use but Also Potentially Dangerou. Scientific American, 2022. URL: https://www.scientificamerican.com/article/ai-platforms-like-chatgpt-are-easy-to-use-but-also-potentially-dangerous/

13. Mudde, C., Kaltwasser, C.R. (2017). Populism: A very short introduction. Oxford: Oxford University Press.

14. Pasquale, F. (2016). The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information. Harvard: Harvard University Press.

15. Tech Transparency Project, 2023. Meta Creates Pages for ISIS, Undermining Anti-Terrorism Efforts. URL: https://www.techtransparencyproject.org/articles/meta-creates-pages-for-isis- undermining-anti-terrorism-efforts

16. Turow, J., Hennessy, M., Draper, N. (2015). The tradeoff fallacy: How marketers are misrepresenting American consumers and opening them up to exploitation. A Report from the Annenberg School for Communication, University of Pennsylvania.

17. Van Bekkum, M., Borgesius, F.Z. (2021). Digital welfare fraud detection and the Dutch SyRI judgment. European Journal of Social Security, vol. 23, no. 4, pp. 323–340.

18. Van Dijk, N., Casiraghi, S., Gutwirth, S. (2021). The 'Ethification' of ICT Governance. Artificial Intelligence and Data Protection in the European Union. Computer Law & Security Review, vol. 43, p.105597.

19. Weil E. You Are Not a Parrot And a chatbot is not a human. And a linguist named Emily M. Bender is very worried what will happen when we forget this. *Intelligencer*, 2023. URL: https://nymag.com/intelligencer/article/ai-artificial-intelligence-chatbots-emily-m-bender.html

20. Whittaker, M., Alper, M., Bennett, C.L., Hendren, S., Kaziunas, L., Mills, M., Ringel Morris, M., Rankin, J., Rogers, E., Salas, M., Myers West, S. (2019). Disability, Bias, and AI. AI Now Institute at NYU, https://ainowinstitute.org/disabilitybiasai-2019.pdf

21. Yeung, K., Howes, A., Pogrebna, G. (2020). AI Governance by Human Rights–Centered Design, Deliberation, and Oversight. The Oxford handbook of ethics of AI, pp. 77–106.

Challenges to democracy in the digital age

Marko Oleksii Volodymyrovych

Postgraduate Student
V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine
Trykhsvyatytytelska str., 4, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0006-0461-8934

The article examines the problems faced by democracy in connection with the widespread introduction of the latest information and communication technologies. It is noted that the main challenge of the digital era is the levelling of fundamental rights and values that democracy is designed to protect and nurture, which requires finding new ways to understand and protect these values and fundamental rights and freedoms.

Accordingly, strengthening democracy at the present stage requires measures in three areas: 1) adequate regulatory and legal regulation; 2) strengthening the protection of ethical values underlying democracy (autonomy, justice, solidarity, equality and non-discrimination); 3) guaranteeing the autonomy and self-determination of individuals and communities. It is noted that in the digital era, the most vulnerable characteristics of democracy are independent media and freedom of speech, which emphasises the special role of ethics, which helps to shape institutions, policies, technologies, laws and governance in the digital era. The main risks of digitalisation to democratic institutions are the ease of dissemination of harmful information and lack of transparency, the need to rethink privacy, the introduction of total surveillance of individuals and the creation of favourable conditions for external interference in the internal affairs of the state, especially in the electoral process. To counter disinformation, the protection, safety and empowerment of journalists and other media professionals should be ensured, and the important role of think tanks and other civil society organisations in promoting reflective and informed political debate should be recognised. Privacy in the digital era should be understood not only as an individual's right to freedom from unlawful interference, but also as a positive right to space for development and self-

expression. Total surveillance and the widespread use of algorithms in decision-making lead to citizens being deprived of the opportunity to participate or challenge decisions made in a highly opaque manner. Regulatory measures against malicious foreign interference and their application should not weaken the basis of trust and unity in society, but should aim to support and protect democratic values and institutions.
Key words: *democracy, digitalisation, state, civil society, information, media, privacy, surveillance, elections, ethics.*

Тимошенко Олена Іванівна
Левченко Леся Олександрівна

Політичні цінності демократії, плюралізму, стабільності як формотворча складова політики

УДК 321.01:321.7
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.14

Тимошенко Олена Іванівна
доктор філософських наук, професор, ректор
ПВНЗ «Європейський університет»
бул. Вернадського, 16В, Київ, Україна
ORCID: 0009-0003-4287-1947

Левченко Леся Олександрівна
кандидат політичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
ПВНЗ «Європейський університет»
бул. Вернадського, 16В, Київ, Україна
ORCID: 0009-0001-4030-7272

У статті досліджуються ключові політичні цінності – демократія, плюралізм і політична стабільність – як базові складові сучасного політичного процесу. Зазначається, що демократія – це не лише форма державного правління, але й система цінностей, що втілює ідеї участі громадян у політичному житті, підзвітності влади, верховенства права та дотримання прав і свобод людини. Політичний плюралізм, у свою чергу, розглядається як важливий елемент демократичного устрою, який забезпечує ідейну та партійну багатоманітність, свободу думки, легітимну конкуренцію та соціальний діалог у суспільстві. У роботі акцентується увага на тому, що політична стабільність, хоча часто асоціюється зі сталістю влади, в контексті демократичної моделі не означає застій чи відсутність змін. Навпаки, мова йде про стабільність демократичних інститутів, норм і правил, що дозволяють уникати хаосу, забезпечують спадковість реформ, функціональність системи врядування та довіру громадян до держави. У дослідженні висвітлено міжзв'язок згаданих цінностей як взаємопідсилюючих компонентів: демократія потребує плюралізму, а стабільність – передумова її сталого розвитку. Без плюралізму демократія вироджується в імітацію, без стабільності – у хаотичну зміну влади без результату. Також аналізуються ризики, що виникають у разі ігнорування або підміни цих понять авторитарними чи популістськими моделями. Український контекст представлено через призму демократичних трансформацій, що відбуваються на тлі війни, кризи легітимності старих еліт та формування нових суспільних запитів. Підкреслюється, що стійкість політичної системи України можлива лише за умов утвердження справжньої демократії, підтримки плюралізму як простору вільної думки та збереження інституційної сталості. Запропоновано бачення стратегічного напряму – формування політичної культури, що базується на довірі, відповідальності, діалозі та правовому консенсусі. Цінності демократії, плюралізму та стабільності не тільки визначають зміст сучасної політики, а й формують ідентичність держави, легітимізують її на міжнародній арені та створюють підґрунтя для сталого розвитку. Таким чином, їх можна розглядати як системоутворюючі чинники, без яких повноцінна модернізація політичного ладу є неможливою.

Ключові слова: *демократія, політичний плюралізм, політична стабільність, політична культура, демократичні цінності, політична система, модернізація, інститути, верховенство права.*

Вступ. У сучасному світі політика постає як багатовимірне суспільне явище, що ґрунтується не лише на інституціях і процедурах, але й на ціннісних засадах, які формують її зміст і напрямки розвитку. Політичні цінності – це ідеальні уявлення про бажану політичну реальність, які визначають мету, пріоритети, засоби й обмеження політичної діяльності. Зокрема, демократія, політичний плюралізм і стабільність виступають не лише як форми організації політичного життя, а й як ключові ціннісні орієнтири, що структурують політичний простір і сприяють легітимації політичної влади.

Актуальність теми обумовлюється глибокими трансформаційними процесами, що відбуваються в політичному житті України та світу в умовах глобалізації, війни, посилення авторитарних тенденцій і зростання суспільної поляризації. Саме тому важливим є аналіз не лише структурно-функціональних, а й ціннісних аспектів політики як системи.

Метою статті є з'ясування ролі політичних цінностей демократії, плюралізму й стабільності як формотворчих чинників політики. Визначення сутності політичних цінностей та їх ролі у формуванні політичної системи. З'ясувати взаємозв'язок між вказаними цінностями як підґрунтям для ефективного функціонування політики.

Методи дослідження. Усе це вказує на необхідність поглибленого міждисциплінарного дослідження, що поєднує політичну теорію, соціологію, правознавство й аналіз національного та міжнародного досвіду. Особливе значення має формування нових методологічних підходів до дослідження цінностей як реального чинника політичної поведінки, а не лише нормативного поняття. Основними методами дослідження є метод аналізу і порівняння наукових робіт авторів, котрі вивчали різноманітні аспекти означеної теми. Подальше вивчення взаємозв'язку демократії, плюралізму та стабільності є не лише науково обґрунтованим, а й суспільно значущим. Воно сприятиме формуванню ефективної політичної культури, підвищенню громадянської компетентності та зміцненню демократичного устрою України в умовах сучасних глобальних і внутрішніх викликів.

Результати. Цінності в політиці – це стійкі уявлення про належне й бажане в політичному житті.

Вони визначають легітимність політичного ладу, зміст політичної культури, пріоритети державної політики та взаємодію між суб'єктами влади й суспільством. Політичні цінності, на відміну від нормативно-правових норм, мають морально-світоглядний характер і ґрунтуються на історичному досвіді, культурній традиції, філософських ідеях. Вони проявляються у політичній свідомості, програмах партій, засадах політичного режиму, а також у легітимізації влади. До основних політичних цінностей, що стали універсальними в демократичному світі, належать: свобода, рівність, справедливість, права людини, правова держава, відповідальність, політична участь, толерантність, діалог і політичний плюралізм.

В політико-правовій теорії визначення поняття демократії має кілька вимірів, які виявляють її сутність повною мірою.

Демократія – це не лише форма правління, а й складна система цінностей, що визначає організацію влади на засадах народного суверенітету, виборності, відповідальності, розподілу влад і дотримання прав людини.

Ціннісний вимір демократії полягає в утвердженні гідності особистості; політичної участі громадян; вільного волевиявлення; захисту меншин; незалежності суду. Інституційна реалізація демократичних цінностей відбувається через вибори, парламентаризм, систему стримувань і противаг, незалежні медіа, громадянське суспільство. У демократичній політиці цінності формують і нормують поведінку суб'єктів політики, забезпечуючи легітимність і довіру до влади. Вони також сприяють самоідентифікації громадян, формуванню активної громадянської позиції.

У дослідженні політичних цінностей демократії, плюралізму та стабільності активно використовуються як українські, так і зарубіжні наукові джерела. Їх аналіз дозволяє окреслити сучасні теоретичні підходи, інституційні інтерпретації та прикладні аспекти функціонування демократичних політичних систем.

У праці Моріса Дюверже «Політичні партії» детально аналізується інституціональний вимір плюралізму, зокрема – роль партійної системи у структуризації політичного простору. Його висновки залишаються актуальними для сучасних багатопартійних демократій, включно з Україною [5].

Джованні Сарторі у своїй «Теорії демократії» пропонує глибокий філософсько-політичний аналіз поняття демократії, вводячи поняття «практичної демократії», що базується на інституційній сталій основі. Він підкреслює важливість взаємозв'язку між свободою, відповідальністю та конкурентністю [8].

Олексіс де Токвіль у класичній праці «Демократія в Америці» досліджує соціальні передумови стійкої демократії, наголошуючи на важливості громадянської активності, автономії місцевого самоврядування та культури самоорганізації [9].

Роберт Даль пропонує концепцію поліархії як реальної форми демократії, що базується на конкуренції, плюралізмі та інклюзивності політичної участі. Його модель є теоретичною базою для оцінки ступеня демократичності сучасних політичних режимів [10].

Ларрі Даймонд зосереджується на проблемі консолідації демократії, зазначаючи, що без стабільної інституційної основи демократія не може витримати виклики політичної кризи чи популізму [11].

Семюел Гантінгтон розкриває парадокс: модернізація без стабільних інститутів призводить до політичної нестабільності. Він стверджує, що порядок передує демократії, якщо суспільство не готове до політичної конкуренції [12].

Серед вітчизняних науковців зокрема у статті Бекешкіної І. розглянуто стан демократичної політичної культури в Україні. Авторка наголошує на складності утвердження демократичних цінностей у пострадянському суспільстві, зокрема через слабкий розвиток громадянських інститутів і політичного плюралізму [1].

Гавриленко С. аналізує поняття політичного плюралізму в контексті ідейного різноманіття та партійної системи. Він вказує на ризики маніпулятивного використання плюралізму в умовах гібридної демократії та підкреслює роль ЗМІ й громадських організацій у підтримці альтернативності думок [2].

У праці Головахи Є. надано соціологічний моніторинг громадських настроїв в Україні, що підтверджує зростання запиту на стабільність і прозорість влади. Ці емпіричні дані підтверджують актуальність вивчення політичної стабільності як цінності, що корелює з довірою до інститутів [3].

У збірнику «Демократія: антологія» представлено комплексний підхід до аналізу демократії як багатовимірного феномену, де взаємодіють правові, інституційні та культурні чинники [4].

Робота Липовецького О. присвячена політичній стабільності як чиннику демократичного розвитку. Автор трактує стабільність не як відсутність змін, а як сталість інституцій і процедур, що дозволяє суспільству проходити трансформації без системних потрясінь [6].

Романов О. розглядає демократичні цінності як інтегральну частину політичного процесу й доводить, що саме системна ціннісна основа забезпечує довготривалу ефективність демократичних режимів [7].

Усі автори, попри різні підходи, сходяться в думці, що демократія неможлива без плюралізму та стабільності, а політична модернізація має відбуватися не лише інституційно, але й через глибоке укорінення цінностей у політичну культуру

суспільства. Український досвід трансформацій лише підкреслює актуальність цих досліджень у контексті боротьби за демократичну, вільну та стабільну державу.

Аналіз наукових джерел засвідчує високий рівень теоретичного опрацювання фундаментальних понять демократії, політичного плюралізму та стабільності в політичних системах.

Однак сучасні виклики – зокрема війни, криза політичного представництва, зростання популізму, знецінення інституційної довіри вимагають переосмислення і оновлення підходів до дослідження політичних цінностей. Ідеї класиків демократії потребують адаптації до умов нестабільного середовища, поляризації суспільств і кризи ліберального порядку.

Особливої уваги потребує проблема збереження плюралізму в умовах війни, коли суспільство схильне до уніфікації риторики й звуження політичного спектру. Також недослідженим залишається питання балансу між демократичною свободою і безпекою, особливо в державах, що перебувають у стані збройного конфлікту, як Україна.

Актуальним є подальший аналіз того, яким чином політична стабільність може бути досягнута без жертвування демократичними свободами, якою мірою держава може регулювати політичну конкуренцію без порушення принципів плюралізму, а також як забезпечити стійкість демократичних інститутів в умовах трансформацій.

Демократія передбачає плюралізм, тобто різні, деколи несумісні та конфліктні, політичні, економічні, моральні, філософські, релігійні та інші ідеї, цінності, уподобання й цілісні доктрини, що їх сповідують ті чи інші соціальні верстви.

Політичний плюралізм – це визнання багатоманітності інтересів, ідеологій, суб'єктів і форм участі у політичному житті. Ця цінність лежить в основі політичної конкуренції, свободи слова, багатопартійності, незалежності медіа, автономії громадянського суспільства. Плюралізм гарантує можливість представлення різних соціальних груп у політиці, забезпечує змагальність політичних сил і створює умови для обмеження монополізації влади.

Це сприяє посиленню горизонтальних зв'язків у суспільстві; запобіганню авторитаризму; посиленню інклюзивності в політиці; формуванню толерантного політичного дискурсу. Плюралізм виступає не лише засобом реалізації демократії, а й її запорукою. Знецінення цієї цінності призводить до політичної монополії, цензури, придушення інакодумства.

Скерованість режиму чи певного процесу на реалізацію цих ідей та цінностей здатна консолідувати суспільство. Плюралізм і властива йому толерантність є характерними рисами сучасної епохи, які стали головною умовою соціальної свободи. Політична стабільність є умовою суспільного розвитку.

Стабільність у політиці – це стан відносної передбачуваності, узгодженості та безконфліктності основних політичних інститутів, норм і цінностей. Цінність політичної стабільності полягає в підтримці довіри до влади; забезпеченні тривалості політичних інституцій; уникненні деструктивної політичної турбулентності; ефективності реалізації державної політики.

Однак варто розрізняти стабільність авторитарну (статичну) і демократичну (динамічну). Демократична стабільність передбачає можливість зміни влади через вибори, політичну конкуренцію, свободу протесту, водночас зберігаючи сталість основ правової системи.

У контексті війни та суспільної напруги цінність стабільності в Україні набула нового виміру – вона має забезпечувати єдність держави, керованість владних структур, надійність демократичного курсу в умовах загроз.

Ідеї і принципи демократії стають політичною цінністю, на збереження якої орієнтовані освіта, культура, ідеологія. Демократія як політична та правова цінність і світоглядний ідеал стала невід'ємним елементом політичної свідомості мільйонів громадян. Демократія як політична цінність найчастіше сприймається як синонім прав і свобод громадян в їх формально-абстрактному або конкретному виявленні. Демократія є носієм загальнолюдських цінностей, вона також базується на свободі, справедливості, рівності та захисті прав людини, які можна вважати абсолютами.

Справедливість – це дуже ємка і поширена цінність, без апеляції до якої не обходиться жоден політичний документ, політично значимий крок [4, с. 371]. На основі даної цінності формується активне відношення людини до політиці, що виражається в його цілеспрямованих діях. Реальною мірою справедливості у відносинах між людьми служить використання критеріїв рівності.

Рівність – це цінність, яка використовується у політичній лексиці та прагматиці, вона пов'язана з апеляцією до масового учасника політики, з пошуком його підтримки. Рівність служить вираженням міри доступності основних цінностей для людей, що живуть в суспільстві, оскільки основне призначення політичної влади полягає в розподілі цінностей і ресурсів.

Чим менше політик потребує масової підтримки, тим більше він обмежує набір якостей, по яких люди, на його думку, можуть виявитися рівними один одному. Залежно від типології і стану політичних систем значущість даної цінності може як підноситися, так і падати (або взагалі звертатися в свою протилежність, коли ціннісне значення набуває саме нерівності), але вона завжди є там, де існує зацікавленість у масовій участі в політиці [6, с. 114].

Свобода – це базова цінність, її реалізація як мети знаходиться в основі формування багатьох політичних рухів, а визначення відношення до неї служить необхідним компонентом будь-якої політичної програми.

Значне перетворення механізму політичної влади, формування нових критеріїв оцінки її ефективності здійснюються під впливом ідеї захисту і реалізації прав людини – одній з найважливіших ціннісних домінант сучасного суспільного життя. Під впливом цієї ідеї скеровується вимір основних соціально-політичних реалій і визначаються способи вирішення соціальних проблем. Реалізація засад правової держави означає здатність влади діяти в законом обумовленому середовищі, в якому домінує пріоритет прав людини як комплекс нерозривних характеристик існування [7, с. 68].

Проте демократія не є ні універсальним засобом організації суспільства в цілому, ні вищою формою суспільного розвитку. Це лише та інституційна матриця, в межах якої реалізується стратегія управління суспільством. Це обумовлено наявністю подвійних стандартів, під маскою гуманізму і прогресу приховується шовіністські погляди, колонізаторські та експансіоністські наміри.

Концепція реалізації загальнолюдських цінностей стала основою нової тоталітарної ідеології, її зручним ідеологічним прийомом. Відбувається підміна змісту поняття «загальнолюдські цінності».

Аналізуючи такі поняття як «права людини», «свобода», «справедливість», «рівність», потрібно враховувати специфіку політичної традиції і культури Сходу і Заходу. Схід в більшій мірі зберігає систему цінностей традиційної культури з її міфологічними витоками, а Захід утверджує свободу особистості як верховну цінність, якій підпорядковані всі інші. При розгляді проблеми «демократичного центру» та «демократичної периферії», тобто особливостей розвитку західної і східної демократій, потрібно враховувати історичний контекст демократизації конкретного суспільства. Наприклад, редемократизація після періоду іноземної окупації; реформи політичних інститутів після заміни політичної ідеології; впровадження демократії за допомогою іноземних окупантів; трансформація авторитарних режимів; демократизація шляхом договору з опозицією [1, с. 30].

Хантінгтон вказує на зв'язок демократичної політичної культури з системою культурних цінностей, перш за все традиційних, пов'язаних з доктринальними і структурними аспектами тієї або іншої релігії. Він відзначає існування відмінностей в характері функціональних взаємозв'язків традиційної і демократичної систем цінностей, пов'язаних з особливостями домінуючих релігійних норм і і цінностей. Відповідно Хантінгтон виділяє два основні типи політичної культури. Перший – завершені політичні культури, що відрізняються релігійно-світоглядною позицією. Вони менш сприйнятливі до демократичних цінностей. Це системи, засновані на релігійних цінностях католицизму, мусульманства, конфуціанства тощо. Другий – інструментальні політичні культури, вони розглядаються як найбільш відкриті демократичним цінностям. Вони пов'язані з релігійними нормами і цінностями протестантизму, індуїзму, синтоїзму і т.п. Інструментальні культури сприймаються, як системи цінностей і норм, що відрізняються поєднанням традиційних і демократичних компонентів і містять більше можливостей і передумов для адаптації до нових, демократичних політичних норм і інститутів [12, с. 319].

Можна стверджувати про наявність суттєвих розбіжностей у ціннісних структурах різних культур. Це обумовлено домінуванням у ціннісній структурі об'єктивних і суб'єктивних складових.

Традиційні, і перш за все, релігійні цінності мають вагомий вплив на індивідуальні і масові системи політичних орієнтацій, політичну діяльність і політичну поведінку еліти, а також на якісний стан системи цінностей в цілому. Релігія розглядається як реальна основа релігійно-культурних відмінностей, що роблять серйозний вплив на політичні стосунки і процеси в суспільстві.

Варто зазначити, що для ціннісного виміру демократичної і традиційної культур застосовують одночасний аналіз М. і Дж. Шамір та концептуальний індекс релігійного традиціоналізму Леймана-Кармінеса. М. і Дж. Шамір розглядають систему цінностей з позицій інтегрованого психологічного і раціоналістичного підходів. Акцентуючи увагу на структурі системи цінностей і суперечливих зв'язках її компонентів, зокрема, конкурентних стосунках демократичних і традиційних цінностей в політичній культурі Ізраїлю, аналітики розробляють альтернативну методологічну стратегію вивчення конфліктуючих цінностей. За М. і Дж. Шаміром одночасний аналіз забезпечує повніший опис індивідуальних систем політичних і ціннісних орієнтацій, а також політичної культури, переважаючих в суспільстві у момент часу, дозволяє здолати обмеження, пов'язані з дискретністю виміру цінностей. модель прогнозування вибору суб'єкта [13, с. 52].

Концептуальний індекс релігійного традиціоналізму Леймана-Кармінеса, розроблений з метою вивчення впливу культурних орієнтацій, детермінованих релігійними традиційними цінностями [14, с. 209].

Отже, демократія як носій загальнолюдських цінностей не є ідеальною системою, бо поряд з декларованими цінностями можуть приховуватися колоніальні, насильницькі наміри та методи. Демократія і цінності постмодерну на практиці виявляються лише евфемізмами та софізмами, котрі дійсне маскують бажаним.

Цінності суспільства включають цінності ідеологічної, політичної, духовної спрямованості, вони є базою для функціонування соціальних інститутів, структур, систем. Це пануючі в суспільстві ідеї, ідеали, норми, вимоги, що є для більшості громадян переважними і обов'язковими. Наявність індивідуальних (характерних для групи, класів, суспільства) цінностей дозволяє кожній особі в ході розвитку виробити для себе індивідуальну систему ціннісних установок і орієнтацій, користуючись набором пануючих в даній культурі базових традиційних цінностей. Різноманітні соціокультурні суспільні групи мають специфічні цінності, які є важливим чинником визначення ціннісних орієнтацій і поведінки особистості, а також засобом її соціалізації. У політиці поряд з цінностями-цілями, до яких можна віднести благоустрій, безпеку, порядок, розвиток (прогрес), справедливість, легітимність, законність, свободу, велике значення мають цінності-засоби, до яких відносять владу, реформи, революцію, війну та мир, використання яких є умовою реалізації тих або інших фундаментальних цінностей і має регулюючу дію на перебіг політичних процесів.

Головні політичні цінності – політична свобода і відповідальність; національна безпека, патріотизм і космополітизм; міжнародна безпека, мир і міжнародна співпраця. Саме вони є ядром політичної системи.

Можна констатувати, що категорія стає цінністю не сама по собі, а оцінюється з точки зору певного ідеалу. Далі цінності засвоюються під час соціалізації і стають детермінантами поведінки індивіда, обумовлюють його рішення. Рішення, що приймаються індивідом на основі власної системи цінностей, виходять не з абсолютних оцінок альтернатив рішень і дій, а з їх суб'єктивного сприйняття конкретним індивідом. Тому міра активізації різних цінностей не в останню чергу залежить від когнітивних оцінок даних альтернатив.

Механізмом, який активізує цінності, є ідеологія як система групових переконань. Наділяючи сенсом і значенням соціальну діяльність суб'єктів політики (індивіди, класи, партії) в межах актуально значимих для них ідеалів і цінностей, політичні ідеології виступають основним носієм раціонально-ціннісних форм мотивації політичної поведінки і складають світоглядну основу політики. В структурі політичної ідеології є власна ієрархія цінностей, через яку відбувається осмислення та вибір ідеалів, а цілепокладання проявляється не лише на рівні формулювання стратегічних установок, але й на рівні їх переведення в алгоритм політичних дій. Ідеологія консолідує суспільство, визначає систему політичних орієнтацій, є базисом участі громадян у політичному житті [2, с. 47].

З 2014 року Україна обрала курс на поглиблення демократичних засад, зміцнення прав і свобод громадян, підтримку громадянського суспільства. Незважаючи на загрози авторитаризму, війну та внутрішню поляризацію, українське суспільство демонструє високу стійкість і відданість цінностям демократії. Інститути влади, хоч і перебувають у кризовому стані, намагаються зберігти здатність до відтворення політичної стабільності на основі консенсусу, діалогу і національної ідентичності.

Сьогодні Україна – приклад трансформаційного суспільства, яке одночасно бореться за свою державність, реформує інститути і переосмислює свою політичну культуру. За даними Інституту соціології НАН України, більшість громадян підтримують демократичний курс, однак довіра до парламенту та партій залишається низькою [3]. Це свідчить про інституційну кризу довіри.

Повномасштабна війна загострила потребу в єдності, однак також поставила виклики плюралізму. Забезпечення свободи слова в умовах воєнного часу, збереження політичної конкуренції – важливі маркери реальної, а не декларативної демократії. Водночас Україна демонструє унікальну стійкість громадянського суспільства, волонтерства, горизонтальних зв'язків, що зміцнює цінності демократії в повсякденному житті. Цінності демократії, плюралізму та стабільності – це не лише теоретичні конструкції, а життєво важливі орієнтири для побудови ефективної, справедливої та легітимної політичної системи. Їхній взаємозв'язок визначає міцність державного ладу, якість громадянської участі та довіру до влади. Для України це особливо важливо на тлі трансформацій, зовнішньої загрози та запиту на оновлення.

Висновки. Політичні цінності демократії, плюралізму і стабільності є фундаментальними засадами формування політики як соціального явища. Вони визначають напрями політичного розвитку, структуру політичного простору, характер взаємодії між владою і громадянами.

Ці цінності не є суто нормативними орієнтирами – вони виявляють себе через інституції, правові норми, політичну культуру, а також у реакції суспільства на кризові ситуації. Саме їх гармонійне поєднання дозволяє уникати крайнощів – як хаосу, так і авторитарної стабільності.

В українському контексті важливо зберігати баланс між відкритістю до змін (плюралізм), забезпеченням народовладдя (демократія) та інституційною стійкістю (стабільність). Утвердження цих цінностей є не лише завданням політичної еліти, але й спільною відповідальністю суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бекешкіна, І. О. Політична культура та демократія в Україні: сучасний стан і перспективи. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень*. 2021. № 1. С. 22–35.

2. Гавриленко, С. І. Плюралізм у політичному житті: теоретичні та практичні аспекти. *Політичний менеджмент*. 2020. № 2. С. 44–50.

3. Головаха, Є. І. Українське суспільство: соціологічний моніторинг. К.: Інститут соціології НАН України, 2022. 120 с.

4. Демократія: антологія. За ред. І. Кураса. К.: Парламентське видавництво, 2019. 688 с.

5. Дюрверже, М. Політичні партії. К.: Основи. 1999. 464 с.

6. Липовецький, О. А. Політична стабільність як фактор демократичного розвитку. *Держава і право*. 2020. Вип. 89. С. 112–117.

7. Романов, О. І. Демократичні цінності в політичному процесі. *Гілея: науковий вісник*. 2021. № 164. С. 66–70.

8. Сарторі, Дж. Теорія демократії. К.: Українська видавнича група, 1999. 384 с.

9. Tocqueville, A. de. Democracy in America. New York: Harper & Row. 2000. 488 p.

10. Dahl, R. A. On Democracy. New Haven: Yale University Press. 2000. 217 p.

11. Diamond, L. Developing Democracy: Toward Consolidation. Baltimore: Johns Hopkins University Press. 1999. 365 p.

12. Huntington, S. P. Political Order in Changing Societies. New Haven: Yale University Press. 2006. 488 p.

13. Shamir J., Shamir M. The Anatomy of Public Opinion. Ann Arbor: The University of Michigan Press. 2000. 240 p.

14. Carmines, Edward G., and James A. Stimson. Issue Evolution: Race and the Transformation of American Politics. Princeton University Press. 1989. 400 p.

REFERENCES:

1. Bekeshkina I. (2021) Politychna kul'tura ta demokratiya v Ukrayini: suchasnyy stan i perspektyvy. [Political culture and democracy in Ukraine: current state and prospects]. Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen'. no. 1, pp. 22–35.

2. Gavrylenko S. (2020) Plyuralizm u politychnomu zhytti: teoretychni ta praktychni aspekty. [Pluralism in political life: theoretical and practical aspects]. Politychnyy menedzhment. no. 2, pp. 44–50.

3. Holovakha E. (Ed.). (2022) Ukrayins'ke suspil'stvo: sotsiolohichnyy monitorynh. [Ukrainian Society: Sociological Monitoring]. Kyiv [in Ukrainian].

4. Demokratiya: antolohiya. (2019) [Democracy: anthology]. Kyiv [in Ukrainian].

5. Durverger M. (1999) Politychni partiyi. [Political Parties]. Kyiv [in Ukrainian].

6. Lypovetsky O. (2020) Politychna stabil'nist' yak faktor demokratychnoho rozvytku. [Political stability as a factor of democratic development]. Derzhava i pravo. no 89, pp. 112–117.

7. Romanov O. (2021) Demokratychni tsinnosti v politychnomu protsesi. [Democratic values in the political process]. Hileya: naukovyy visnyk. no. 164. pp. 66–70.

8. Sartori J. (Ed.). (1999) Teoriya demokratiyi. [Theory of Democracy]. Kyiv [in Ukrainian].

9. Tocqueville, A. de. Democracy in America. New York: Harper & Row. 2000. 488 p.

10. Dahl, R. A. On Democracy. New Haven: Yale University Press. 2000. 217 p.

11. Diamond, L. Developing Democracy: Toward Consolidation. Baltimore: Johns Hopkins University Press. 1999. 365 p.

12. Huntington, S. P. Political Order in Changing Societies. New Haven: Yale University Press. 2006. 488 p.

13. Shamir J., Shamir M. The Anatomy of Public Opinion. Ann Arbor: The University of Michigan Press. 2000. 240 p.

14. Carmines, Edward G., and James A. Stimson. Issue Evolution: Race and the Transformation of American Politics. Princeton University Press. 1989. 400 p.

Political values of democracy, pluralism, and stability as a formative component of politics

Tymoshenko Olena Ivanivna

Doctor of Philosophy, Professor, Rector
Higher Educational Institution “European University”
Vernadsky Blvd., 16V, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0003-4287-1947

Levchenko Lesya Oleksandrivna

Candidate of Political Science,
Associate Professor at the Department of Social and Humanitarian Disciplines
Higher Educational Institution “European University”
Vernadsky Blvd., 16V, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0001-4030-7272

This paper explores the fundamental political values of democracy, pluralism, and political stability as foundational components of the modern political process. It is emphasized that democracy is not merely a form of government but a value system rooted in citizen participation, government accountability, rule of law, and the protection of human rights and freedoms. Political pluralism, in turn, is considered an essential element of a democratic order, ensuring ideological and party diversity, freedom of expression, legitimate political competition, and social dialogue within society. The study highlights that political stability, often associated with regime durability, in the democratic context does not imply stagnation or resistance to change. On the contrary, it refers to the stability of democratic institutions, norms, and rules that prevent chaos, guarantee reform continuity, ensure effective governance, and foster citizen trust in the state. The interrelationship among these values is emphasized as mutually reinforcing: democracy requires pluralism, while stability is a prerequisite for its sustainable development. Without pluralism, democracy deteriorates into mere imitation; without stability, it descends into chaotic leadership changes without substantive outcomes. The analysis also addresses risks associated with ignoring or distorting these values through authoritarian or populist practices. The Ukrainian context is explored through the lens of ongoing democratic transformation amid war, the legitimacy crisis of traditional elites, and the emergence of new public demands. It is underlined that the resilience of Ukraine’s political system is only possible through

the genuine entrenchment of democracy, support for pluralism as a space of free opinion, and preservation of institutional continuity. A strategic vision is proposed – the development of a political culture based on trust, responsibility, dialogue, and legal consensus. The values of democracy, pluralism, and stability not only define the content of modern politics but also shape the state's identity, legitimize it internationally, and establish the basis for sustainable development. Thus, they can be regarded as system-forming factors essential for the full modernization of the political order.
Key words: *democracy, political pluralism, political stability, political culture, democratic values, political system, Ukraine, modernization, institutions, rule of law.*

Проноза Інна Іванівна
Цимбал Сергій Юрійович

Інформаційна війна в сучасних інтернет-комунікаціях: українсько-європейські практики та виклики

УДК 323.1:165.6(477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.15

Проноза Інна Іванівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-2683-0630

Цимбал Сергій Юрійович
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності «Політологія»
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0007-3649-0338

Статтю присвячено комплексному аналізу інформаційної війни у сучасних інтернет-комунікаціях. Актуальність визначення сутності та функцій інформаційної війни у сучасних інтернет-комунікаціях обумовлена суттєвими трансформаціями медіа-простору: від традиційних медіа до глобального створення комунікативного середовища у процесі розвитку мережі інтернет. Для українського суспільства, яке вже тривалий час протистоїть інформаційній війні з боку країни-агресора (спрямованої на дискредитацію демократії, ліберальних цінностей та міжнародного права), визначення інформаційної війни у контексті розвитку сучасних інтернет-комунікацій має як теоретичну так і практичну значущість. Дослідження спрямоване на визначення нових суб'єктів інформаційної війни (блогерів та інфлюєнсерів), використання інформаційної зброї у внутрішньополітичній та зовнішньополітичній взаємодії, ролі медіатизації політики. Мета статті – визначити ролі та місця інформаційної війни у сучасних інтернет-комунікаціях. Це обумовило необхідність вирішення наступних дослідницьких завдань: 1) визначити трансформації медіа-середовища, обумовлені переходом від традиційних медіа («епоха телебачення») до нових медіа (інтерактивні мультимедіа, що використовують цифрові технології); 2) відзначити роль медіа-скандалів та медіатизації політики у інформаційній війні; 3) дослідити найпоширеніші технології, які використовуються в інформаційних війнах сучасності. Системний метод використовувався для визначення місця інформаційної війни у системі інтернет-комунікацій. Синергетичний метод дозволив обґрунтувати спрямованість інформаційної війни на руйнування відповідного політичного порядку та посилення соціального хаосу. За допомогою функціонального методу визначаються функції інформаційної війни у сучасних інтернет-комунікаціях. Історичний метод реконструює хронологію подій, дозволяє виокремити етапи інформаційної війни та залежність суспільної реакції на інформаційну агресію від «пройденого шляху». Компаративний метод дозволяє визначити спільне та відмінне у середовищі розгортання інформаційної війни – як у традиційних медіа (друковані медіа, аудіовізуальні медіа) так і у нових медіа (інтерактивних мультимедіа). Важливе місце посідають психологічні методи. Дослідження інформаційної війни потребує застосування як кількісних так і якісних методів.

Обґрунтовано широке та вузьке тлумачення інформаційної війни. Відзначено, що у процесі розвитку інтернет-комунікацій відбувся перехід від традиційних медіа до нових медіа, як середовища інформаційної війни. У глобальному вимірі інформаційна війна стала легітимною технологією боротьби за владу як у внутрішній так і у зовнішній політиці.

Ключові слова: *інформаційна війна, інтернет-комунікації, політика, політичні комунікації, демократія, нові медіа, медіатизація політики, політичний дискурс.*

Вступ. Інформаційні війни стали однією із головних ознак сучасності. Вони не лише є продовженням інформаційного протистояння у напрямку використання комунікативних технологій під час загострення гібридних конфліктів, або невід'ємною інформаційною частиною бойових дій. Інформаційна війна постала в якості окремого, самостійного комунікативного феномену, який використовується на різних рівнях політичної взаємодії – від партійної боротьби під час виборів та «війн компроматів» між окремими політиками до протистояння бюрократичних та олігархічних кланів і груп інтересів у публічній політиці. Інформаційна війна посідає важливе місце у формуванні зовнішньополітичних стратегій держав. Тобто, інформаційна війна стає частиною внутрішньополітичної та зовнішньополітичної взаємодії.

Після розпаду СРСР Україна стала об'єктом постійних інформаційних атак, інформаційного тиску та медіа-провокацій з боку Російської Федерації. Вже понад десять років Україна досить успішно протистоїть інформаційній війні, яку веде країна-агресор. Відзначимо, що інформаційна війна ведеться не лише проти України. Її метою є інформаційна атака на демократичні країни, ліберальні цінності та міжнародне право.

Солідаризуємось із наступною думкою: «Політологічне осмислення інформаційної війни гостро необхідне для формування цілісної політичної та воєнної стратегії держави. До цього спонукають глобалізація сучасного світу та геополітичні амбіції окремих національних держав. Інформаційне протистояння найчастіше відбувається між людськими спільнотами, що належать до різних цивілізацій або представляють різні системи цінностей, політичні режими та ідеології. Характерними ознаками інформаційних війн є їх безперервність та розгор-

тання не лише під час збройного протистояння, а й у мирні часи. Інформаційна війна зазвичай спрямована на порушення єдності суспільства, провокування ворожнечі між соціальними та етнічними групами об'єкта збройного нападу чи пропагандистського впливу» [4, с. 258].

Інформаційна війна є досить ефективною технологією через низку факторів. По-перше, процес становлення інтернет-комунікацій значно розширило простір впливу нових суб'єктів інформаційного поля: блогерів (які використовують саме блогосферу для комунікації) та інфлюєнсерів (які застосовують різноманітні канали для зв'язку із власною аудиторією). Погодимось з О. Дяченко, яка ідентифікує блогосферу як національний сегмент інформаційного простору: «Актуальною тенденцією в рамках розвитку україномовного інформаційно-комунікаційного простору є становлення блогів, які виступають як його важливий сегмент, і формування повноцінної україномовної блогосфери. Не будучи ЗМІ за своєю комунікативною природою, блоги, тим не менш, активно входять до політичного поля. Вони демонструють свою ефективність на політичних майданчиках шляхом активної праці з масовою аудиторією. Є всі підстави стверджувати про формування національних сегментів інформаційного простору, в якому функціонують блоги з достатньо вираженими національними особливостями… Все частіше блоги використовуються для соціалізації та консолідації своєї аудиторії (майбутнього електорату) і є потужним інструментом для освіти політичних віртуальних спільнот та соціальних мереж… Політичний розвиток у блогах пов'язаний безпосередньо з тими змінами, які відбуваються в останні роки в інформаційному просторі більшості країн, інтенсивність та зростання кількості блогерів безпосередньо корелює з обмеженнями на свободу слова в деяких країнах, що виразно в російському, середньоазіатського та білоруському національних сегментах блогосфери» [2, с. 23].

По-друге, інформація у сучасному світі перетворилась на дуже ефективну зброю. Слід безумовно погодитись із В. Гурковським у тому, що «Сучасні процеси глобалізації якісно змінили зміст і форми ведення інформаційних воєн… Інформаційну війну можна визначити як комплекс заходів інформаційного забезпечення, інформаційної протидії та інформаційного захисту, які проводять за єдиним задумом і планом з метою захоплення та утримання інформаційної переваги над супротивником. Поширення інформаційних воєн пояснюється можливістю забезпечення досягнення політичних цілей завдяки проведенню глобальних (стратегічних) психологічних операцій з метою формування відповідної вигідної системи поглядів, психологічної обробки населення країни та суміжних держав» [1].

По-третє, процес медіатизації політики трансформував політичне середовище (середовище публічної політики) та узалежнив політиків від цілеспрямованих медіа-кампаній, які можуть як зруйнувати політичну кар'єру, так і підвищити рейтинг політичних акторів. Медіа-скандали кінця 1990-х – початку 2000-х років підготували ґрунт для інформаційних війн сучасності. Солідаризуємось із думкою, що «Відповідно до трансформаційної парадигми сучасного медіа-простору соціальні мережі замінюють телебачення у ролі «мейнстримного» джерела інформації. Мережі мають глобальний характер, але об'єднують локальні групи не за географічним принципом, а за вибором контенту. У соціальних мережах, на відміну від епохи пропаганди на телебаченні, вже цілком можна уявити «політику без телевізійних ток-шоу»… Традиційні медіа, передусім – телебачення усе ще є привабливими з точку зору рекламодавців. Аудиторія комерційної реклами продовжує дивиться розважальні програми на ТБ, але водночас – шукає політичну інформацію у соціальних мережах. Саме тому пропагандистські кампанії у соціальних мережах вже неодноразово доводили свою ефективність. Цифрова дезінформація, яка використовує технології «впливу наноінфлюенсерів», «бджолиного рою», «шкарпеткових ляльок» (найпростіші з них називаються «бібабо»), спін-докторінгу тощо, стала новим пропагандистським стилем соціальних мереж» [7, с. 36].

Відмінності між інформаційними війнами минулого та розгортанням інформаційної зброї у сучасних умовах полягає передусім у «середовищі»: якщо раніше йшлось про вплив на противника за допомогою традиційних медіа (телебачення, радіо та преса), то наразі – це інтернет-комунікації (від соціальних мереж та платформ до нових медіа). Саме цим обумовлена висока теоретична значимість та практична необхідність переосмислення феномену інформаційної війни у сучасних інтернет-комунікаціях.

Мета та завдання. Метою статті є визначення ролі та місця інформаційної війни у сучасних інтернет-комунікаціях. Це обумовило необхідність постановки та вирішення наступних дослідницьких завдань: 1) визначити трансформації медіасередовища, обумовлені переходом від традиційних медіа («епоха телебачення») до нових медіа (інтерактивні мультимедіа, що використовують цифрові технології); 2) відзначити роль медіаскандалів та медіатизації політики у інформаційній війні; 3) дослідити найпоширеніші технології, які використовуються в інформаційних війнах сучасності.

Методи дослідження. Визначення методологічної бази дослідження інформаційної війни у сучасних інтернет-комунікаціях обумовлене комплексністю та складністю теми. Важливою

складовою методів дослідження є загальнонаукові методи – індукції/дедукції, аналізу/синтезу, аналогії, узагальнення. Системний метод використовувався для визначення місця інформаційної війни у системі інтернет-комунікацій. Його доповненням є синергетичний метод, який дозволяє обґрунтувати феномен «точки біфуркації» соціальної системи, яку спричиняє інформаційна війна, а також спрямованість інформаційної війни на руйнування відповідного політичного порядку та посилення соціального хаосу. За допомогою функціонального методу визначаються функції інформаційної війни у сучасних інтернет-комунікаціях. Історичний метод реконструює хронологію подій, дозволяє виокремити етапи інформаційної війни та залежність суспільної реакції на інформаційну агресію від «пройденого шляху». Компаративний метод дозволяє визначити спільне та відмінне у середовищі розгортання інформаційної війни – як у традиційних медіа (друковані медіа, аудіовізуальні медіа) так і у нових медіа (інтерактивних мультимедіа). Важливе місце посідають психологічні методи. Адже, інформаційна війна спрямована на психологічний вплив, вона викликає певні індивідуальні психічні реакції, які унеможливлюють спротив інформаційній та гібридній агресії. Серед дослідницьких методів також слід відзначити соціологічні методи: метод соціометричного опитування, метод аналізу документів, методи вимірювання соціальних установок тощо. Наголосимо, що дослідження інформаційної війни потребує застосування як кількісних (контент-аналіз, опитування, соціометричний метод тощо) так і якісних методів (дискурс-аналіз, метод глибинного інтерв'ю, фокус-групи, метод інтерпретацій тощо).

Результати. Інформаційна війна є невід'ємною частиною будь-якого конфлікту у сучасному світі. У дискурсі політичної науки дискусійними залишаються питання щодо змісту «інформаційної війни» (від цифрового сигналу чи кіберзагроз до цілеспрямованих інформаційних кампаній, мемів, які руйнують групову солідарність, або, навпаки, сприяють об'єднанню спільнот).

Кембриджський словник визначає інформаційну війну як «…використання інтернету для отримання переваги над ворогом, наприклад, шляхом поширення неправдивої, секретної або шкідливої інформації» [9].

Також зустрічаються «широке» та «вузьке» розуміння інформаційної війни. Відповідно до першого тлумачення, яке переважно зустрічається у політичному та медіа-дискурсі, інформаційна війна інтерпретується як конфлікт у середовищі інтернет-комунікацій за участі державних та недержавних акторів. Інформаційна війна може бути частиною внутрішньополітичного, міжінституційного або міжособистісного протистояння. Ідентифікуємо цей підхід як «широкий». Натомість, підхід, що його можна назвати «вузьким», наголошує на тому, що інформаційна війна – це складова війни між державами [8].

У даному випадку інформаційна війна має дві складові – атака на рішення противника з метою їх делегітимації в очах як громадян країни-противника так і «світової спільноти» та захист власних рішень, їх легітимація (як мінімум для власних громадян, а як максимум – боротьба за громадську думку на території ворога). Середовище, у якому розгортається інформаційна війна, має три виміри: фізичний, інформаційний та когнітивний. Фізичний вимір – це інфраструктура, системи командування та центри управління, інформаційний вимір – все, що пов'язано зі збором, обробкою, зберіганням, поширенням та захистом інформації, а когнітивний вимір – це вплив на розум, реакції та поведінку [8].

Варто відзначити легітимацію інформаційної війни (як внутрішньополітичної так і зовнішньополітичної) у глобальному вимірі як засобу вирішення політичних проблем та забезпечення перемоги у політичних і військових конфліктах.

У цілому, слід безумовно погодитись із тим, що «Інформаційна війна перестала бути другорядним чинником, доповненням до «основних» подій. Вона перетворилася на один з найважливіших механізмів ведення війни, про який говорять нарівні з використанням збройних сил і техніки. Інформаційна війна в сучасному світі стала легітимним засобом політичної боротьби. Незважаючи на те, що значна частина суспільства усвідомлює процес цілеспрямованої інформаційної атаки на супротивника і допускає можливість використання «брудних» технологій, воно все одно піддається маніпулювання з боку ЗМІ. У результаті в комунікаційному протистоянні перемагає не той, хто говорить правду, а той, кому вдалося показати глядачам більше захоплюючий «інформаційний серіал» і гранично чітко обґрунтувати свою позицію. Тобто, чим більшими інформаційними можливостями володітиме країна, тим вірогіднішою стає можливість досягнення стратегічних переваг у майбутній системі міжнародних відносин» [1].

Серед усіх аспектів інформаційної війни найважливішим є комунікативний. Тобто, стратегічним завданням суб'єктів інформаційної боротьби виступає вплив на визначену аудиторію, будь-то у середині країни, або за її межами. Забезпечити трансформацію громадської думки у визначеному напрямку – мета суб'єктів інформаційної війни.

Погодимось із А. Стадник, яка визначає інформаційну війну в якості механізму впливу на громадську думку: «Якщо трактувати інформаційну війну не як допоміжну структуру загальної, класичної війни, а як механізм впливу на громадську думку, то можна сказати, що інформаційна війна виступає як сильний механізм впливу і маніпуляції суспіль-

ною свідомістю. Громадська думка один з важливих соціальних інститутів, який впливає на державний устрій в демократичних країнах» [5, с. 114].

Таргетування аудиторії (чітке виокремлення цільової групи серед інших сегментів інтернет-простору) та налаштування «меседжів» відповідно до цінностей, потреб та норм цільової аудиторії задля досягнення визначеної мети є невід'ємною складовою інформаційної війни.

Визначаючи інформаційну війну як комунікативну технологію, А. Стадник наголошує: «Інформаційна війна складається з дій, що вживаються з метою досягнення інформаційної переваги в забезпеченні в тому числі національної військової стратегії шляхом впливу на інформацію і інформаційні системи противника з одночасним зміцненням і захистом власної інформації та інформаційних систем і інфраструктури. Головна зброя, яку використовує інформаційна війна, це специфічна інформаційна зброя, що представляє собою засоби знищення, перекручення або розкрадання інформаційних масивів, добування з них необхідної інформації після подолання систем захисту, обмеження або заборони доступу до них законних користувачів, дезорганізації роботи технічних засобів, виведення з ладу телекомунікаційних мереж, комп'ютерних систем, усього високотехнологічного забезпечення життя суспільства і функціонування держави… Інформаційна зброя може характеризуватись такими показниками, як цілеспрямованість, вибірковість, масштабність впливу, досяжність, швидкість доставки, комплексність впливу на людей, технічні засоби і системи, можливість регулювання (дозування) «потужності» впливу, що визначає її як зброю масового впливу. Інформаційній зброї притаманні наступні особливості: атакуючий характер, універсальність, скритність, багатоваріантність форм реалізації, радикальність впливу, псевдовибірковість, свобода просторово-часового маневру, економічність, які роблять інформаційну зброю надзвичайно привабливою і небезпечною. Активне та агресивне нав'язування чужих цілей – це те, що робить інформаційну війну війною і відрізняє її від звичайної реклами» [5, с. 113–114].

У статті «Стратегічна інформаційна війна» [10] інформаційну війну називають «новим обличчям війни». Погоджуючись із таким визначенням, все ж зазначимо, що «обличчя» самої інформаційної війни змінюється водночас із трансформаціями медіа-простору.

На зміну телебаченню, яку було основним медіа-посередником в інформаційних війнах XX століття приходять інтернет-комунікації, які формують сучасне середовище інформаційних війн.

Основними суб'єктами інформаційної війни стають вже не професійні журналісти (які часто виконували функцію посередників між сторонами конфлікту та, відповідно до стандартів журналістської діяльності, були «сторожовими псами» демократії), а блогери. Змінюється роль аудиторії. Від пасивних спостерігачів та споживачів (реципієнтів) інформації аудиторія нових медіа трансформувалась у коментаторів та виробників інформації, перетворившись на активних учасників інформаційної боротьби.

До функціональних особливостей нових медіа як середовища інформаційної війни слід віднести: «– можливість зворотного зв'язку; – прозорість; – масова реклама; – користувацький контент (User Generated Content); – дискусії в коментарях до повідомлень медіа; – відсутність цензури; – зменшення ролі гейткіперів (людей, що встановлюють обмеження на зміст і тематику публікацій); – низький фінансовий поріг входження; – створення контенту в режимі реального часу (наприклад, текстові трансляції подій); – гіпертекстуальність; – використання соціальних мереж як платформ для просування контенту, як джерело для контенту (наприклад, перепублікація постів із соціальних мереж, використання записів у Twitter та фотографій з Instagram як інформаційний привід); – мобільні додатки до медійних проектів (наприклад, додаток «Новини 24»); – висока періодичність публікацій; – декілька типів подання інформації (аудіо, відео, текст, зображення) [6, с. 133].

Щодо визначення нових медіа, то погодимось із наступним: «Термін «нові медіа» позначає інтерактивні електронні видання, що комбінують формати подання інформації; різновид цифрових медіа. Їхнім контентом може бути відео, онлайн-радіо, телевізійна трансляція, анімація, звукове оформлення та власне текст… новий формат медіа… суттєво відрізняється від традиційних комунікативних практик. До основних характеристик нових медіа відносять такі: – унікальна індивідуальна інформація може одночасно бути донесена до нескінченної кількості людей; – кожен користувач є задіяним в процесі передавання та контролювання інформації… Іншими словами, нові медіа є відкритими для взаємодії з читачами та надають їм можливість створювати та модифікувати зміст повідомлень. На відміну від масмедіа, де комунікація здійснюється за схемою «від одного до багатьох», схема комунікації у нових медіа – від багатьох до багатьох. Доступ до нових медіа можливий з усіх електронних пристроїв із виходом у мережу Інтернет» [6, с. 131].

Комплексний вплив нових медіа на соціальні відносини особливо проявляється у інформаційній війні. Нові медіа постали в якості драйвера трансформацій інформаційних війн, їх технологічний вплив точно не є нейтральним; його можна порівняти із дронами на полі бою – доступні, не надто коштовні, можуть бути задіяні з будь-якої точки

світу, атакують методом «тисячі порізів», кожний з яких не є смертельним, але у сукупності вони здатні завдати непоправної шкоди.

Погодимось із Н. Зражевською, яка визначає нові медіа і нові форми комунікації в медіакультурі: «Нові медіа» (англ. new media) – термін, який застосовують щодо інтерактивних електронних видань і нових форм комунікації виробників контенту зі споживачами, що відрізняє їх від традиційних медіа, таких як: традиційне ТБ, радіо, газети і журнали. Цим терміном позначають процес розвитку цифрових, мережевих технологій та комунікацій у медійній галузі. Із новими медіа пов'язані такі явища, як конвергенція, віртуалізація, мультимедіа, створення нових форм управління знаннями та організації знання» [3, с. 70].

Отже, сучасна інформаційна війна характеризується тим, що вона ведеться у середовищі інтернет-комунікацій. «Інтернет-галактика» створює нові можливості для реалізації стратегії інформаційної війни щодо впливу на громадську думку як всередині країни-агресора, так і за її межами. Це відрізняє сучасну інформаційну війну від інформаційної війни епохи традиційних аудіовізуальних медіа («Галактики МакЛюена»).

Висновки. Відтак, усе вищезазначене дозволяє зробити висновок щодо суттєвих трансформацій інформаційної війни під впливом розвитку середовища інтернет-комунікацій. По-перше, відбувся перехід від медіа-системи, де панували телебачення, радіомовлення та друковані видання (преса) до системи нових медіа (інтерактивні мультимедіа, що використовують цифрові технології), яка формує середовище інформаційної війни. Змінилась роль медіа – замість професійних журналістів, які виконували функції «сторожового пса» демократії, основними суб'єктами інформаційних війн стали блогери. Посередницька функція традиційних медіа трансформувалась у функцію сегментації аудиторії та вироблення таргетованого контенту. Інформаційна війна у середовищі інтернет-комунікацій ведеться не проти усього суспільства одночасно, інформація спрямована на певні, чітко визначені сегменти аудиторії. По-друге, традиційні медіа підготували ґрунт для інформаційної війни у середовищі інтернет-комунікацій. Зокрема, йдеться про медіа-скандали як невід'ємну складову політичної боротьби наприкінці 1990-х – початку 2000-х років та медіатизацію політики. Саме тому у сучасних інтернет-комунікаціях активно використовуються технологія медіа-скандалів як частина інформаційної війни. По-третє, технології інформаційної війни спрямовані на вплив у трьох вимірах – фізичному, інформаційному та когнітивному.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гурковський В.І. Особливості застосування інформаційної зброїв умовах глобального інформаційного суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 4. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=123

2. Дяченко О. В. Формування україномовної блогосфери в контексті політичної комунікації в мережі Інтернет. *Політикус*. 2020. Випуск 6. С. 23–28. URL: http://politicus.od.ua/6_2020/6.pdf

3. Зражевська Н. І. Нові медіа і нові форми комунікації в медіакультурі. *Актуальні питання масової комунікації*. 2013. Вип. 14. С. 70–75. URL: https://er.ucu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c2ea92f4-84ec-4165-863d-bfe953e24abf/content

4. Калініченко Б. М. Інформаційна війна: чинники ескалації та засоби протидії. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю., 2020. 350 с.

5. Стадник А.Г. Інформаційна війна як комунікативна технологія впливу на масову свідомість та громадську думку. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2015. № *1 (129)*. С. 111–115. URL: https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/340

6. Стратонова Н. О. Нові медіа в контексті сучасних комунікативних практик. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2017. № 16. С. 131–134. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/16_2017/36.pdf

7. Яковлев Д. В. Цифрова дезінформація: технології пропаганди у соціальних мережах. *Трансформація українського суспільства в цифрову еру* : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21 березня 2025 р. Одеса – НУ «ОЮА», 2025. С. 36–41. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a9f8c118-3afc-41e5-af9c-117ab8c93d6c/content

8. Bingle M. What is Information Warfare? *The Henry M. Jackson School of International Studies*. September 25, 2023. URL: https://jsis.washington.edu/news/what-is-information-warfare/

9. Information warfare. *Dictionary Cambridge*. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/information-warfare#google_vignette

10. Molander R.C., Riddile A., Wilson P.A. Strategic Information Warfare: A New Face of War. National Defense Research Institute, 1996. 355 p. URL: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR661.html

REFERENCES:

1. Hurkovskyy, V.I. (2010). *Osoblyvosti zastosuvannya informatsiynoyi zbroyiv umovakh hlobalnoho informatsiynoho suspilstva* [Features of weapons of information in the global information society]. Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok. No 4. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=123 [in Ukrainian].

2. Dyachenko, O. V. (2020). *Formuvannya ukrayinomovnoyi blohosfery v konteksti politychnoyi komunikatsiyi v merezhi Internet* [Formation of the Ukrainian-speaking blogosphere in the context of political communication on the Internet]. Politykus. Vyp. 6. S. 23–28. URL: http://politicus.od.ua/6_2020/6.pdf [in Ukrainian].

3. Zrazhevska, N. I. (2013). *Novi media i novi formy komunikatsiyi v mediakulturi* [New media and new

forms of communication in media cultures]. *Aktualni pytannya masovoyi komunikatsiyi*. Vyp. 14. S. 70–75. URL: https://er.ucu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c2ea92f4-84ec-4165-863d-bfe953e24abf/content [in Ukrainian].

4. Kalinichenko, B. M. (2020). *Informatsiyna viyna: chynnyky eskalatsiyi ta zasoby protydiyi* [Information warfare: escalation factors and countermeasures]. Cherkasy : Vydavets Chabanenko Yu. 350 s. [in Ukrainian].

5. Stadnyk, A.H. (2015). *Informatsiyna viyna yak komunikatyvna tekhnolohiya vplyvu na masovu svidomist ta hromadsku dumku* [Information warfare as ICT influence on public consciousness and public opinion]. Naukovo-teoretychnyy almanakh Hrani. № 1 (129). S. 111–115. URL: https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/340 [in Ukrainian].

6. Stratonova, N. O. (2017). *Novi media v konteksti suchasnykh komunikatyvnykh praktyk* [New media in the context of modern communication practices]. Aktualni problemy filosofiyi ta sotsiolohiyi. 2017. № 16. S. 131–134. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/16_2017/36.pdf [in Ukrainian].

7. Yakovlev, D. V. (2025). *Tsyfrova dezinformatsiya: tekhnolohiyi propahandy u sotsialnykh merezhakh* [DIgital disinformation: propaganda technologies in social media]. Transformatsiya ukrayinskoho suspilstva v tsyfrovu eru : materialy IV Vseukrayinskoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, 21 bereznya. Odesa: NU «OYuA», 2025. C. 36–41. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a9f8c118-3afc-41e5-af9c-117ab8c93d6c/content [in Ukrainian].

8. Bingle, M. (September 25, 2023.) What is Information Warfare? *The Henry M. Jackson School of International Studies*. URL: https://jsis.washington.edu/news/what-is-information-warfare/

9. Information warfare. *Dictionary Cambridge*. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/information-warfare#google_vignette

10. Molander, R.C., Riddile, A., Wilson, P.A. (1996). Strategic Information Warfare: A New Face of War. National Defense Research Institute. 355 p. URL: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR661.html

Information warfare in modern Internet communications: Ukrainian-European practices and challenges

Pronoza Inna Ivanivna

Candidate of Political Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Sciences and Law
State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2683-0630

Tsymbal Serhiy Yuriyovych

Student of the Third (Educational and Scientific) Level of Higher Education
Specialty “Political Science”
State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0007-3649-0338

The article is devoted to a comprehensive analysis of information warfare in modern Internet communications. The relevance of defining the essence and functions of information warfare in modern Internet communications is due to the significant transformations of the media space: from traditional media to the global creation of a communication environment in the process of development of the Internet. For the Ukrainian society, which has long been opposed to the information warfare of the aggressor country (aimed at discrediting democracy, liberal values and international law), the definition of information warfare in the context of the development of modern Internet communications is of both theoretical and practical importance. The study is aimed at identifying new subjects of information warfare (bloggers and influencers), the use of information weapons in domestic and foreign policy interaction, and the role of mediatization of politics. The purpose of the article is to determine the role and place of information warfare in modern Internet communications. This necessitated the following research tasks: 1) to determine the transformations of the media environment caused by the transition from traditional media (the “television era”) to new media (interactive multimedia using digital technologies); 2) to note the role of media scandals and mediatization of politics in information warfare; 3) to study the most common technologies used in modern information wars. The System method was used to determine the place of information warfare in the system of Internet communications. The synergistic method allowed to substantiate the focus of information warfare on the destruction of the relevant political order and the increase of social chaos. The functional method identifies the functions of information warfare in modern Internet communications. The historical method reconstructs the chronology of events, allows us to distinguish the stages of information warfare and the dependence of public reaction to information aggression on the “path traveled”. The comparative method allows us to identify the similarities and differences in the environment of information warfare – both in traditional media (print media, audiovisual media) and in new media (interactive multimedia). Psychological methods play an important role. The study of information warfare requires the use of both quantitative and qualitative methods.

The broad and narrow interpretation of information warfare is substantiated. It is noted that in the process of development of Internet communications, there has been a transition from traditional media to new media as an environment of information warfare. In the global dimension, information warfare has become a legitimate technology for the struggle for power in both domestic and foreign policy.

Key words: *information warfare, Internet communications, politics, political communications, democracy, new media, mediatization of politics, political discourse.*

Черниш Олександр Васильович

Хештег як інструмент спротиву: соціальні мережі та мережеві практики протесту

УДК 316.77:[316.485.22+32.019.51]:004.77
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.16

Черниш Олександр Васильович
аспірант кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID: 0009-0002-9046-5663

У сучасному гібридному інформаційному просторі актуальність дослідження ролі хештегів як інструменту спротиву постійно зростає. Це пов'язано з трансформацією соціальних медіа на ключові арени для політичної мобілізації та формування громадської думки. В умовах посилення цензури та інформаційних війн, хештеги виявляють здатність об'єднувати розрізнені голоси, створювати хвилі солідарності та обходити обмеження, роблячи протестні рухи видимими й впливовими.

Метою цього дослідження є комплексний аналіз еволюції соціальних медіа як платформ для спротиву та вивчення ключових характеристик хештегів як ефективного засобу мобілізації в децентралізованих рухах. Ми прагнемо з'ясувати, як хештеги впливають на динаміку протестів та формування громадської думки.

Методи дослідження включали теоретичний аналіз наукової літератури з медіакомунікацій, політичної соціології та цифрової активності, а також компаративний аналіз конкретних кейсів використання хештегів у протестних рухах. Було вивчено приклади від «Арабської весни» до #BlackLivesMatter, #MeToo, #FridaysForFuture, протестів у Гонконзі та українського досвіду спротиву в контексті повномасштабного вторгнення.

У дослідженні розглянуто, як хештеги еволюціонували від простих міток до потужних політичних символів та каталізаторів колективної дії. Зазначено, що вони виконують ключові функції: мобілізаційну, комунікативну, ідентифікаційну та символічну. Проаналізовано, що швидкість поширення інформації через хештеги прискорює формування громадської думки, хоча й сприяє її фрагментації. Висвітлено їхній значний вплив на інформаційні війни, де хештеги використовуються для поширення наративів та контрпропаганди. Зокрема, описано український досвід спротиву, який демонструє здатність суспільства до довгострокової стійкості та адаптації через постійну цифрову комунікацію, що підкреслює глибоку інтеграцію хештегів у механізми національної безпеки та спротиву.

Ключові слова: *хештег, соціальні медіа, протестні рухи, мережеві практики, інформаційна війна, громадська думка, цифрова мобілізація.*

Вступ. У сучасному світі, де інформація поширюється майже миттєво, соціальні медіа перетворилися на надзвичайно потужний інструмент впливу. Вони стали не просто платформами для спілкування, а й ключовими аренами для протестних рухів, особливо в умовах інформаційних війн та в країнах, де традиційні медіа зазнають утисків або цензури. Хештеги, як цифрові мітки, дозволяють швидко об'єднувати мільйони голосів, створювати потужні хвилі солідарності та обходити цензурні обмеження, роблячи протести видимими для широкої аудиторії. Їхня здатність мобілізувати людей, формувати наративи та чинити тиск на владу робить їх критично важливим об'єктом дослідження для розуміння сучасних суспільних трансформацій.

Головна проблема, яку ми прагнемо дослідити, полягає в тому, як саме хештеги змінюють динаміку протестів. Як вони перетворюють розрізнені голоси в мережеві структури, здатні до самоорганізації та ефективної дії? І найголовніше, яким чином ці цифрові інструменти впливають на формування громадської думки, здатної чинити тиск на політичні еліти та змінювати суспільні норми? Ми розглянемо, як хештеги виступають у ролі каталізатора, що прискорює поширення ідей, мобілізує ресурси та консолідує прихильників, а також які виклики та обмеження це створює.

Мета. Метою цього дослідження є комплексний аналіз еволюції соціальних медіа як платформ для спротиву та вивчення ключових характеристик хештегів як ефективного засобу мобілізації в децентралізованих рухах. Зокрема, ми прагнемо з'ясувати, як саме хештеги впливають на динаміку протестів, перетворюючи розрізнені голоси в мережеві структури, здатні до самоорганізації та ефективної дії, а також яким чином ці цифрові інструменти впливають на формування громадської думки, здатної чинити тиск на політичні еліти та змінювати суспільні норми.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в дослідженні було використано такі методи: Теоретичний аналіз наукової літератури. Цей метод застосовувався для закладення міцної концептуальної та термінологічної основи дослідження. Він дозволив вивчити існуючі теорії медіакомунікацій, політичної соціології та цифрової активності, що стосуються ролі соціальних медіа та хештегів у суспільних процесах. Емпіричні спостереження. Метод використано для збору та фіксації даних про реальне використання хештегів у конкретних протестних рухах. Це дозволило отримати первинні відомості про те, як хештеги функціонують у реальному часі. Компаративний аналіз конкретних кейсів. Цей метод було залучено для порівняльного вивчення та оцінки

ефективності хештегів у різних соціополітичних контекстах. Він дозволив ідентифікувати спільні закономірності та унікальні особливості використання хештегів у таких рухах, як «Арабська весна», #BlackLivesMatter, #MeToo, #FridaysForFuture, протести в Гонконзі, а також глибоко проаналізувати український досвід спротиву в умовах повномасштабного вторгнення.

Результати. Стрімкий розвиток соціальних мереж кардинально трансформував ландшафт політичної комунікації, перетворивши її на динамічну арену для мобілізації, дискусій та, що найважливіше, спротиву. У цьому новому цифровому середовищі хештег виділяється як потужний та багатофункціональний інструмент, що дозволяє організовувати мережеві практики протесту, обходити цензуру та формувати колективні наративи в умовах гібридної медіа-системи.

Перехід від пасивного споживання інформації до активної участі користувачів ознаменував кардинальну зміну у можливостях для політичного спротиву. На початкових етапах розвитку інтернету, в епоху Web 1.0, комунікація була переважно односторонньою, з обмеженими можливостями для зворотного зв'язку. Користувачі були, по суті, пасивними споживачами контенту, який створювали інституціональні медіа. Це відображало традиційну ієрархічну структуру медіа, де «вежі» – офіційні джерела – транслювали інформацію «площам» – аудиторії [5, с. 47].

Проте, якісний стрибок відбувся з появою Web 2.0 та подальшим розвитком до Web 3.0. Це стало ерою активної участі та масового створення контенту самими користувачами. Завдяки платформам, таким як Facebook, Twitter, YouTube та Instagram, індивіди отримали інструменти для висловлення власних думок, миттєвого обміну інформацією та формування спільнот. Цей розвиток дозволив політичній комунікації вийти за межі традиційних каналів, відкриваючи нові можливості для мобілізації та спротиву. Як зазначав Мануель Кастельс, цифрові комунікації сприяли формуванню «мережевого суспільства», де соціальні рухи виникають як «мережі обурення та надії», що самоорганізовуються та поширюються завдяки інтернету [6, с. 112]. Клей Ширкі, у свою чергу, підкреслював «силу організації без організацій» [11, с. 91], де колективна дія стала можливою без громіздких ієрархічних структур, знижуючи «транзакційні витрати» на мобілізацію та спротив.

Таким чином, соціальні медіа швидко інтегрувалися у повсякденне життя, перетворившись з розважальних платформ на ключовий канал для політичної мобілізації та дискусій. Вони стали основним простором, де активісти організовують протести, а звичайні громадяни долучаються до дискусій та кампаній спротиву. Цей політичний дискурс, що вирує у стрічках новин та коментарях, стає безпрецедентно доступним, динамічним та інклюзивним, втілюючи ідею Маршалла Мак-Люена про «глобальне село», де події та ідеї спротиву миттєво поширюються світом [3, с. 53].

Унікальні властивості соціальних мереж роблять їх надзвичайно ефективними для мережевих практик спротиву. Соціальні мережі дозволяють горизонтальне поширення інформації, тобто від користувача до користувача, без необхідності проходження через централізовані «фільтри» традиційних медіа чи державних органів. Це дає змогу обійти традиційні ієрархії та цензуру, що є особливо критичним в авторитарних режимах або під час протестів, де влада намагається контролювати інформаційні потоки [9]. Кожен користувач може стати автономним джерелом новин та медіаактором, що руйнує монополію на інформацію. Це особливо актуально в умовах гібридної медіасистеми, де цифрові платформи взаємодіють з традиційними медіа [7]. Інформація в соціальних мережах поширюється майже миттєво, дозволяючи меседжам набувати «вірусного» характеру. Новини, інфографіка, фотографії та відео можуть охопити мільйони людей за лічені хвилини, формуючи «мережі обурення» [6]. Ця оперативність дозволяє суб'єктам спротиву миттєво реагувати на події, швидко мобілізувати аудиторію та формувати громадську думку до того, як традиційні медіа зможуть відреагувати. Це є своєрідною еволюцією «Ефекту CNN» [2]. На відміну від традиційних медіа, для участі в соціальних мережах не потрібні значні фінансові, технічні чи інституційні ресурси. Доступність платформ для широких верств населення через повсюдне поширення смартфонів дозволяє практично кожному стати джерелом інформації, активним коментатором та учасником політичного спротиву. Це призводить до значної демократизації інформаційного простору, надаючи голос тим, хто раніше не мав можливості висловитися у публічній сфері.

Хештег, що позначається символом # перед словом або фразою, спочатку був запропонований у 2007 році Крісом Мессіною як спосіб категоризації та індексації інформації на платформі Twitter. Його первісне призначення полягало у групуванні пов'язаних повідомлень, полегшуючи пошук та навігацію у зростаючому обсязі даних. Однак ця проста технічна мітка швидко перетворилася на значно більше.

З плином часу хештег еволюціонував, вийшовши за межі своєї суто технічної функції. Він став не просто засобом пошуку, а потужним політичним символом та тригером колективної дії. Ця трансформація відбулася завдяки здатності хештегів конденсувати складні ідеї, емоції та наративи у короткій, запам'ятовуваній формі, що робить їх ідеальними для швидкого поширення у мережевому середовищі. Як зазначають Фрілон, Макіл-

вейн і Кларк [8], хештеги, такі як #BlackLivesMatter, стали «віртуальними місцями зустрічей і мітингами», що дозволяють мільйонам людей взаємодіяти та висловлювати солідарність.

Основні функції хештегу в протестних рухах та мережевому спротиві:

Мобілізаційна функція: Хештеги є каталізатором збору та координації учасників протестних рухів. Вони дозволяють швидко поширювати інформацію про майбутні події, місця зборів, час акцій та інші логістичні деталі. Ця здатність до швидкої мобілізації без традиційних організаційних структур відповідає ідеям Клея Ширкі про «організацію без організацій» [11]. Комунікативна функція: Хештеги полегшують швидкий обмін повідомленнями та створення спільного інформаційного простору. Вони дозволяють тисячам і мільйонам користувачів обговорювати подію чи проблему в єдиному потоці, що сприяє консолідації зусиль та формуванню спільних наративів. У гібридній медіа-системі, хештеги діють як міст, переносячи дискусії з соціальних медіа у традиційні ЗМІ та навпаки. Ідентифікаційна функція (формування колективної ідентичності): Однією з найглибших функцій хештегу є його роль у створенні відчуття спільності та приналежності до руху, формуванні «ми-групи». Коли індивіди використовують певний хештег, вони публічно ідентифікують себе з певними цінностями чи спільнотою. Символічна та слоганна функція: Хештеги мають унікальну здатність узагальнювати складні ідеї у короткій, ємній формі, перетворюючись на своєрідні цифрові слогани (наприклад, #NoWar, #Revolution). Вони стають лаконічними, але потужними вираженнями обурення та надії, що поширюються у мережах [6].

Ефективність хештегів залежить від їхньої віральності, яку посилюють інфлюенсери та лідери думок. Алгоритми соціальних мереж, що регулюють видимість контенту, також відіграють визначальну роль, враховуючи залученість, актуальність та персоналізовані «інформаційні бульбашки» [10, с. 134]. Розуміння цих алгоритмів є стратегічно важливим для акторів спротиву.

У безпрецедентно динамічному та децентралізованому інформаційному ландшафті у цифрову епоху, процес формування громадської думки зазнав радикальних змін, перетворюючись на складну взаємодію миттєвих комунікацій, алгоритмічної персоналізації та стратегічних наративних кампаній. У цьому контексті хештеги виступають не лише як організаційний та мобілізаційний інструмент протестів, але й як центральний механізм впливу на колективне сприйняття подій. Традиційні моделі формування громадської думки значною мірою залежали від централізованих медіаресурсів, які функціонували як певні шлюзи для інформації, контролюючи її потоки. Проте, із масовим поширенням соціальних мереж, цей процес прискорився до безпрецедентних темпів. Хештеги дозволяють меседжам ставати «вірусними» за лічені хвилини, формуючи об'єднання та групи у мережі, які здатні оперативно реагувати на події. Водночас, ця швидкість супроводжується посиленням фрагментації громадської думки. Користувачі схильні долучатися до груп та спільнот, які поділяють їхні погляди, що призводить до створення так званих «ехо-камер» та «інформаційних бульбашок» [10]. Ці явища, де алгоритми персоналізації фільтрують контент, становлять серйозні виклики для формування єдиної, консенсусної громадської думки, оскільки різні сегменти суспільства можуть функціонувати у власних інформаційних реальностях. Проте для цілей спротиву ці ж механізми можуть бути використані для консолідації та посилення внутрішньої солідарності у межах активістських груп. У світлі вищезгаданих характеристик цифрової ери, хештеги відіграють центральну, стратегічну роль у веденні інформаційних війн – сучасних конфліктів, що розгортаються не лише на фізичних фронтах, а й на інформаційних та кібернетичних. Вони перетворюються на потужний інструмент для поширення наративів, контрпропаганди та формування бажаної громадської думки, стаючи ключовим елементом боротьби за домінування в інформаційному просторі.

Поширення наративів та інформаційних хвиль: Суб'єкти інформаційних війн активно використовують хештеги для стратегічного поширення певних наративів та створення потужних інформаційних хвиль. Ретельне конструювання та вірусне поширення хештегів дозволяє швидко запускати в інформаційний простір вигідні меседжі, формувати бажаний емоційний фон та спрямовувати обговорення. Контрпропаганда та спростування дезінформації: Хештеги є надзвичайно ефективним інструментом контрпропаганди та спростування дезінформації. Активісти можуть оперативно створювати та поширювати власні хештеги для викриття маніпуляцій та формування достовірних наративів. Ця здатність до швидкої, децентралізованої реакції є критично важливою для протидії ворожим інформаційним операціям. Боротьба за домінування хештегів у трендах: Поле битви за громадську думку часто виражається у жорсткій боротьбі за домінування хештегів у трендах соціальних мереж. Вихід хештегу у топ трендів означає максимальну видимість, що робить його потужним інструментом впливу на порядок денний. Ця боротьба включає стратегії від органічних «хештег-штормів» до залучення інфлюенсерів. Здатність до опору маніпуляціям та швидкої реакції на інформаційні виклики – стає ключовим аспектом національної безпеки та елементом цифрового спротиву.

Український досвід у період після 2014 року, і особливо під час повномасштабного вторгнення

Росії з 2022 року, пропонує унікальний емпіричний матеріал для розуміння ролі хештегів у формуванні національної стійкості. У контексті гібридної війни, де інформаційний простір є полем зіткнення, хештеги виходять за рамки простої мобілізації, перетворюючись на критично важливий елемент здатності суспільства протистояти зовнішнім загрозам та зберігати внутрішню єдність. Ця роль проявляється у кількох ключових аспектах:

Стратегічне формування та стійке поширення проукраїнських наративів: Хештеги забезпечують постійну ретрансляцію та еволюцію меседжів, що підтримують національну єдність, зміцнюють віру у перемогу та легітимізують цілі спротиву.

Оперативне та скоординоване спростування дезінформації: Через хештеги відбувається миттєва, децентралізована реакція на ворожі інформаційні операції, що забезпечує «інформаційний імунітет» суспільства та протидіє деструктивним впливам.

Підтримання високого рівня національної ідентичності та солідарності: Постійне використання хештегів підживлює почуття приналежності до «уявленої спільноти», зміцнюючи зв'язки між громадянами та запобігаючи деморалізації.

Адаптація до змін у цифровому просторі та ворожих тактик: Хештеги сприяють гнучкості у використанні нових платформ та швидкому освоєнню нових тактик цифрового спротиву, що є критично важливим для збереження переваги в інформаційній війні.

Кейси українського спротиву:

#Euromaidan / #ЄвроМайдан (Україна, 2013–2014). Революція Гідності стала першим масштабним прикладом використання хештегів в Україні для організації масового громадянського спротиву. Хештеги **#ЄвроМайдан** та **#Euromaidan** стали основним каналом для миттєвої мобілізації громадян, координації логістики та поширення актуальної інформації (Shirky, 2021). Вони служили засобом для поширення правдивих відео та фотографій, інформування міжнародної спільноти та боротьби з дезінформацією, сприяючи формуванню колективної ідентичності та єдності [1].

#SaveMariupol та **#Azovstal**: Ці хештеги перетворилися на символи незламності та трагедії, що підтримували міжнародну увагу до облоги міста та долі захисників протягом тривалого часу. Вони сприяли «конективній дії», мобілізуючи адвокаційні зусилля та формуючи глобальний наратив про стійкість.

#RussianWarCrimes: Постійне використання цього хештегу з початку повномасштабного вторгнення демонструє здатність українського суспільства до системної інформаційної роботи. Він дозволяє фіксувати, систематизувати та привертати увагу до воєнних злочинів агресора, що є багаторічною стратегією цифрового документування.

#UkraineWillWin та **#UkrainiansWillResist**: Ці хештеги стали маніфестаціями непохитного духу опору та віри у перемогу. Вони виконують функцію постійного підтримання морального духу українців, демонструючи, як хештеги можуть безперервно підживлювати колективну ідентичність та волю до перемоги [1].

З 24 лютого 2022 року українські хештеги стали фундаментом унікальної стратегії національної стійкості. Хештеги **#УкраїнаПереможе**, **#УкраїнціРазом**, **#ЗСУ** стали символами національної єдності та незламності. Кампанії з хештегами, такі як **#StandWithUkraine**, **#ArmUkraineNow**, **#FreeAzovstalDefenders**, стали потужними інструментами для мобілізації міжнародної підтримки та формування глобальної коаліції солідарності [4]. Українці також активно використовують хештеги для швидкого розвінчання російських фейків та спростування пропагандистських наративів, таких як **#BuchaMassacre** або **#RussianWarCrimes**, що є критично важливим елементом національної єдності.

Кейси та приклади: хештег у дії

Хештеги трансформувалися у багатофункціональні й потужні інструменти спротиву та мобілізації. Їхня роль у сучасних мережевих практиках протесту є незаперечною, адже вони дозволяють координувати дії, обходити цензуру та формувати колективні наративи. Розгляньмо кілька ключових кейсів, що демонструють, як хештеги працюють у дії по всьому світу.

#ArabSpring (Арабська весна, 2010–2012). «Арабська весна» стала одним із перших масштабних прикладів, коли соціальні медіа та хештеги відіграли центральну роль у розпалюванні та координації протестів. Хештеги, такі як **#Jan25** (Єгипет) та **#Tunisia**, дозволяли активістам швидко поширювати інформацію про заплановані акції протесту та координувати дії в реальному часі [9]. Вони також стали життєво важливим каналом для поширення новин, відео та фотографій з місця подій в умовах державної цензури, а також сприяли формуванню відчуття єдності серед протестувальників.

#OccupyWallStreet (OWS, 2011). Рух «Occupy Wall Street» став знаковим прикладом мережевого протесту. Хештег **#OccupyWallStreet** (і його локальні варіації) став центральним для збору та координації учасників, які прагнули висловити своє обурення економічною нерівністю. Він не лише позначав місце протесту, а й став глобальним символом боротьби проти фінансового істеблішменту та вираженням солідарності «99%» проти «1%».

#BlackLivesMatter (BLM, з 2013 року). Рух #BlackLivesMatter є одним із найяскравіших прикладів використання хештегу для системного соціального спротиву. Сам хештег **#BlackLivesMatter** перетворився на потужний, всесвітньо визнаний слоган і символ боротьби за расову справедли-

вість. Він дозволив активно формувати та контролювати наратив навколо інцидентів поліцейського насилля, наголошуючи на системному расизмі [8]. Хоча рух зародився у США, хештег швидко набув глобального масштабу, мобілізуючи протести та акції солідарності по всьому світу.

#MeToo (з 2017 року). Рух #MeToo є потужним прикладом того, як хештег може сприяти широкій соціальній зміні через персоналізовану, але колективну дію. Хештег **#MeToo** дозволив мільйонам людей публічно поділитися власним досвідом сексуальних домагань, що створило потужне відчуття спільності, зламавши табу та ізоляцію. Сам хештег став символом боротьби проти сексуального насильства та нерівності. Він мобілізував суспільну свідомість, спонукаючи до обговорень, законодавчих змін та переосмислення норм поведінки.

#FridaysForFuture / #ClimateStrike (з 2018 року). Цей рух, ініційований Гретою Тунберг, швидко перетворився на глобальний феномен, мобілізуючи мільйони молодих людей по всьому світу на кліматичні страйки. Хештеги **#FridaysForFuture** та **#ClimateStrike** стали універсальними маркерами для організації щотижневих та масштабних глобальних кліматичних страйків, дозволяючи координувати дії. Вони стали символами молодіжного кліматичного активізму, привертаючи увагу до проблеми кліматичних змін та закликаючи до негайних дій, а також допомогли створити глобальну «спільноту» молодих людей.

#HongKongProtests / #FreeHongKong (з 2019 року). Протести в Гонконзі стали прикладом високоорганізованого, хоча й децентралізованого, спротиву. Хештеги, такі як **#HongKongProtests**, **#AntiExtraditionLaw** та **#StandWithHongKong**, були критично важливими для координації дій протестувальників у реальному часі та обходу цензури [4]. В умовах спроб китайської влади блокувати інформацію, хештеги служили засобом для поширення відео, фотографій та новин, які не висвітлювалися державними ЗМІ.

#WomanLifeFreedom / #ЖінкаЖиттяСвобода (Іран, з 2022 року). Цей рух спротиву в Ірані, що спалахнув після смерті Махси Аміні, став одним із найтриваліших та найінтенсивніших. Фраза **#WomanLifeFreedom** перетворилася на центральний слоган та хештег руху, символізуючи вимоги дотримання прав жінок, свободи та зміни режиму. В умовах жорстких репресій та інтернет-блокад, хештег став головним засобом для іранців висловлювати своє обурення та ділитися інформацією про протести, дозволяючи формувати «мережі обурення» та привертати значну міжнародну увагу.

Висновки. Проведене дослідження переконливо демонструє, що хештег еволюціонував далеко за межі своєї початкової технічної функції індексації, ставши одним із найпотужніших та багатофункціональних інструментів мережевого спротиву у цифрову епоху. Соціальні медіа, завдяки своїй децентралізованості, швидкості поширення інформації та низькому порогу входження, перетворилися на ключові арени для політичної мобілізації та формування громадської думки, особливо в умовах інформаційних війн та обмежень традиційних медіа.

Ми визначили, що хештеги виконують низку критично важливих функцій у протестних рухах: мобілізаційну, забезпечуючи швидку координацію офлайн-акцій; комунікативну, створюючи єдиний інформаційний простір та обходячи цензуру; ідентифікаційну, формуючи відчуття спільності та «ми-групи» серед учасників; та символічну, конденсуючи складні ідеї у ємні слогани.

Аналіз впливу хештегів на формування громадської думки показав, що вони прискорюють віральне поширення наративів, водночас сприяючи фрагментації дискурсу в «ехо-камерах». У контексті інформаційних війн хештеги є стратегічним інструментом для поширення провладних чи опозиційних наративів, ведення контрпропаганди та боротьби за домінування у трендах, що впливає на суспільні настрої та навіть на прийняття політичних рішень.

Особливо яскравим проявом цієї трансформації є український досвід спротиву, який дав поштовх до концептуалізації поняття «хештег-резильєнтності». Це не просто разова мобілізація, а динамічна здатність суспільства до довгострокового протистояння та адаптації, що реалізується через безперервне та стратегічне використання хештегів для формування національної ідентичності, спростування дезінформації та підтримання морального духу. Приклади від «Арабської весни» до #WomanLifeFreedom в Ірані підтверджують універсальність та адаптивність хештегів як інструментів спротиву в різноманітних соціополітичних контекстах.

Таким чином, хештеги стали невід'ємною частиною сучасної архітектури протесту та національної стійкості. Розуміння їхніх механізмів та впливу є критично важливим для науковців, активістів та широкої громадськості в епоху постійних цифрових трансформацій та гібридних загроз.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гарбар, І. (2024). *Соціальні медіа як інструмент громадянської мобілізації в умовах конфлікту*. Львів: Видавництво Львівського університету.

2. Гілбоа, Е. (2005). The CNN Effect: The Search for a Communication Theory of International Relations. *Political Communication*, *22*(1), 27–44.

3. Мак-Люен, М. (2024). *Галактика Ґутенберґа: Становлення людини друкованої книги*. Київ: Лабораторія; Ніка-Центр. 416 с.Мак-Люен, М. (2024). *Галактика Ґутенберґа: Становлення людини друкованої книги*. Київ: Лабораторія; Ніка-Центр.

4. Нагорна, Л. (2023). *Цифрова дипломатія та інформаційні війни в Україні*. Київ: Наукова думка. 236 с.

5. Фергюсон, Н. (2018). *Площі та вежі. Соціальні зв'язки від масонів до фейсбуку*. Київ: Наш Формат. 376 с.

6. Castells, M. (2020). *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. Polity Press. 312 p. [in English]

7. Chadwick, A. (2022). *The Hybrid Media System: Politics and Power*. Oxford University Press. 352 p. [in English]

8. Freelon, D., McIlwain, C., & Clark, M. (2021). *Beyond the Hashtag: #Ferguson, #BlackLivesMatter, and the Online Struggle for Racial Justice*. Oxford University Press. 224 p. [in English]

9. Howard, P. N., & Hussain, M. M. (2013). *Democracy's Fourth Wave?: Digital Media and the Arab Spring*. Oxford University Press. 272 p. [in English]

10. Pariser, E. (2020). *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You*. Penguin Press. 304 p. [in English]

11. Shirky, C. (2021). *Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations*. Penguin Press. 336 p. [in English]

REFERENCES:

1. Garbar, I. (2024). *Social Media as a Tool for Civic Mobilization in Conflict Conditions*. Lviv University Publishing House. [In Ukrainian]

2. Gilboa, E. (2005). The CNN Effect: The Search for a Communication Theory of International Relations. *Political Communication*, *22*(1), 27–44. [In Ukrainian]

3. McLuhan, M. (2024). *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*. Laboratory; Nika-Center. 416 p. [In Ukrainian]

4. Nahorna, L. (2023). *Digital Diplomacy and Information Warfare in Ukraine*. Naukova Dumka. 236 p. [In Ukrainian]

5. Ferguson, N. (2018). *The Square and the Tower: Networks, Hierarchies and the Struggle for Global Power*. Nash Format. 376 p.

6. Castells, M. (2020). *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. Polity Press. 312 p.

7. Chadwick, A. (2022). *The Hybrid Media System: Politics and Power*. Oxford University Press. 352 p.

8. Freelon, D., McIlwain, C., & Clark, M. (2021). *Beyond the Hashtag: #Ferguson, #BlackLivesMatter, and the Online Struggle for Racial Justice*. Oxford University Press. 224 p.

9. Howard, P. N., & Hussain, M. M. (2013). *Democracy's Fourth Wave?: Digital Media and the Arab Spring*. Oxford University Press. 272 p.

10. Pariser, E. (2020). *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You*. Penguin Press. 304 p.

11. Shirky, C. (2021). *Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations*. Penguin Press. 336 p.

Hashtag as a tool of resistance: social networks and networked protest practices

Chernysh Olexandr Vasyliovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0002-9046-5663

In the contemporary hybrid information space, the relevance of researching the role of hashtags as a tool of resistance is constantly increasing. It is connected with the transformation of social media into key arenas for political mobilization and the formation of public opinion. In conditions of intensified censorship and information warfare, hashtags demonstrate the ability to unite disparate voices, create waves of solidarity, and circumvent restrictions, making protest movements visible and influential.

The aim of this study is a comprehensive analysis of the evolution of social media as platforms for resistance and an examination of the key characteristics of hashtags as an effective means of mobilization in decentralized movements. We seek to determine how hashtags influence the dynamics of protests and the formation of public opinion.

The research methods included a theoretical analysis of scholarly literature on media communications, political sociology, and digital activism, as well as a comparative analysis of specific case studies of hashtag usage in protest movements. Examples studied ranged from the «Arab Spring» to #BlackLivesMatter, #MeToo, #FridaysForFuture, protests in Hong Kong, and the Ukrainian experience of resistance in the context of the full-scale invasion.

The study examines how hashtags have evolved from simple tags into powerful political symbols and catalysts for collective action. It is noted that they perform key functions: mobilization, communication, identification, and symbolic ones. It is analyzed that the speed of information dissemination via hashtags accelerates the formation of public opinion, although it also contributes to its fragmentation. Their significant impact on information warfare is highlighted, where hashtags are used to spread narratives and counter-propaganda. Specifically, the Ukrainian experience of resistance is described, which demonstrates society's ability for long-term resilience and adaptation through continuous digital communication, emphasizing the deep integration of hashtags into national security and resistance mechanisms.

Key words: *hashtag, social media, protest movements, networked practices, information warfare, public opinion, digital mobilization.*

Юрьєв Антон Миколайович

Роль парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства

УДК 328.126:342.53
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.17

Юрьєв Антон Миколайович
аспірант кафедри політичних наук і права
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0004-8377-768X

Статтю присвячено визначенню ролі парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства. Актуальність проблеми обумовлена тим, що парламентаризм, як інституціоналізоване політичне представництво різних соціальних груп, з яких складається соціальна та політична структура суспільства, стало однією із фундаментальних для розвитку демократії. Парламентаризм є невід'ємною частиною демократичного політичного режиму. З одного боку, суспільство формує парламент на основі репрезентації інтересів груп та спільнот, а з іншого боку, парламент формує політичну структуру суспільства. Роль парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства полягає у репрезентації інтересів соціальних груп та, водночас, в установчій, контрольній та законодавчій функціях. Реалізація функцій парламенту у сучасній демократичній політичній системі полягає також у формуванні «порядку денного» суспільства, «правил гри».

Метою статті є визначення ролі парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства.

У дослідженні ідеї та практики парламентаризму як складової процесу політичної структуризації суспільства використовувались загальнонаукові методи (аналізу та синтезу, індукції та дедукції, системний метод тощо). Задля визначення парламенту як інституту політичного представництва використовувався інституційний метод. Функціональний метод застосовувався у процесі обґрунтування функцій парламенту у сучасній демократичній політичній системі. У процесі окреслення зв'язків між парламентом та соціальними групами (соціальною структурою) та визначення ролі парламентаризму щодо політичної структуризації суспільства використано структурний метод дослідження.

Історично парламентаризм виступав альтернативою (або ефективним доповненням) монархічному правлінню, інститутом буржуазного суспільства на противагу феодальному устрою. Безумовно зберігає своє першочергове значення парламентаризм і в інформаційну епоху, зокрема – й у процесі політичної структуризації цифрового суспільства.

Парламент виконує завдання політичної структуризації у процесі забезпечення функціонування демократичного політичного режиму на основі принципів свободи, плюралізму, рівності, верховенства права, справедливості, виборності та підзвітності тощо. Саме у цьому контексті щоденна, рутинна діяльність парламенту, виконання депутатами своїх безпосередніх функцій (від голосування до участі у дебатах та роботи комітетів) є основою парламентської політичної структуризації суспільства. Парламентаризм покликаний сприяти формуванню високого рівня цивілізованої поведінки, раціонального вибору, справедливості та демократії як основи політичної структуризації суспільства.

Ключові слова: *парламентаризм, політична структуризація, політика, демократія, політичні інститути, функції парламенту, національний інтерес, виборчий процес.*

Вступ. Ідея парламентаризму, як інституціоналізованого політичного представництва різних соціальних груп, з яких складається соціальна та політична структура суспільства, стала однією із фундаментальних для розвитку демократії. Поступово, на різних етапах політичного розвитку, формувались та доповнювались функції парламентів – від представницької та законодавчої до контрольної та фінансової, від установчої до зовнішньополітичної.

Парламентаризм є невід'ємною і, напевно, найважливішою частиною демократичного політичного режиму. Без парламентаризму не може існувати демократія. Суспільство формує парламент на основі репрезентації інтересів груп та спільнот, а парламент, у свою чергу, формує політичну структуру суспільства.

Погодимось із тим, що «…поняття парламентаризму, ототожнюючись із поняттям народного представництва, відображає особливості історичного моменту, суспільного й державного буття країни, її національних традицій, правової культури та політичної волі народу. Причому ознаками класичної родової моделі парламентаризму є верховенство парламенту, закону, поділ гілок влади, урядова відповідальність. Досліджуючи еволюцію парламентаризму, сучасні науковці підходять до нього як до процесу його перетворення в систему представницького правління. При цьому вони наголошують, що сьогоднішній парламентаризм, ґрунтуючись на своїй народно-представницькій легітимності, прагне визначати політику» [2, с. 14].

Роль парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства полягає у репрезентації інтересів соціальних груп та, водночас, в установчій, контрольній та законодавчій функціях. Реалізація функцій парламенту у сучасній демократич-

ній політичній системі полягає також у формуванні «порядку денного» суспільства, «правил гри».

Погодимось із думкою О. Ткаченка: «Верховна Рада як загальнонаціональний, колегіальний, представницький орган державної влади, основне суспільно-політичне призначення полягає у визначенні засад державної політики практично у всіх сферах суспільного життя… При цьому Верховна Ради забезпечує формування та реалізацію державної політики у відповідних сферах суспільного життя шляхом здійснення комплексу відповідних парламентських функцій, до яких належать представницька, законодавча, установча, організаційна, контрольна, бюджетна та зовнішньополітична функції. При цьому Верховна Рада України здійснює відповідні парламентські функції як безпосередньо на пленарних засіданнях, так і опосередковано – через відповідні парламентські комітети, тимчасові спеціальні і тимчасові слідчі комісії, народних депутатів України, а також через Уповноваженого Верховної Ради з прав людини та Рахункову палату» [6, с. 62].

Слід відзначити, що ґрунтовні наукові праці, присвячені проблемі парламентаризму у цілому та окремим аспектам діяльності парламенту належать таким українським вченим, як О. Бандурка, А. Георгіца, Н. Гербут, В. Гошовської, Ю. Древаль, О. Жадан, В. Журавський, Г. Зеленько, В. Звірковська, О. Копиленко, Ю. Левенець, Ю. Ломжець, Г. Малкіна, Я. Назаренко, С. Наумкіна, Ю. Нечипоренко, Ф. Рудич, О. Ткаченко, О. Фісун, ін. Водночас, зауважимо, що недостатньо уваги приділяється визначенню ролі парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства.

Діяльність парламенту спричиняє зміни у політичній структуризації суспільства, які призводять до переформатування партійного (фракційного) складу парламенту під час виборів.

Мета та завдання. Метою статті є визначення ролі парламентаризму у процесі політичної структуризації суспільства. Поставлена мета обумовила наступні завдання дослідження: – визначити парламентаризм як невід'ємну інституційну складову демократичного політичного режиму та представницького правління; – дослідити функції парламенту; – на основі реалізації парламентом власних функцій окреслити його роль у процесі політичної структуризації суспільства.

Методи дослідження. У дослідженні ідеї та практики парламентаризму як складової процесу політичної структуризації суспільства використовувались загальнонаукові методи (аналізу та синтезу, індукції та дедукції, системний метод тощо). Задля визначення парламенту як інституту політичного представництва використовувався інституційний метод. Функціональний метод застосовувався у процесі обґрунтування функцій парламенту у сучасній демократичній політичній системі. У процесі окреслення зв'язків між парламентом та соціальними групами (соціальною структурою) та визначення ролі парламентаризму щодо політичної структуризації суспільства використано структурний метод дослідження.

Результати. Історично парламентаризм виступав альтернативою (або ефективним доповненням) монархічному правлінню, інститутом буржуазного суспільства на противагу феодальному устрою. Безумовно зберігає своє першочергове значення парламентаризм і в інформаційну епоху, зокрема – й у процесі політичної структуризації цифрового суспільства.

Досліджуючи комплексно парламентаризм, О. Гошовська зазначає: «У контексті інформаційної доби останні події в Україні та за кордоном все більше є підтвердженням слушної думки про те, що демократична держава – це правління народу, обране народом і для народу. У цьому сенсі особливої значущості набуває інститут парламентаризму, який виступає поєднанням рис прямого народовладдя та безпосередньої демократії. Парламентаризм як інститут посередництва між суспільством та органами публічної влади є засобом розвитку демократії та втіленням народного суверенітету. Саме тому рівень розвитку парламентаризму віддзеркалює рівень цивілізованості та демократії в суспільстві. Розуміння парламентаризму можливе за умови врахування його двоєдиної природи: як політичного режиму та сукупності повноважень, принципів формування та функціонування парламенту – Верховної Ради України. При цьому необхідно наголосити на тому, що, оскільки в природі парламентаризму закладено виключно демократичний політичний режим, підґрунтям статусу та діяльності парламенту обов'язково має бути верховенство волі та влади народу. У цьому контексті слушною є думка науковців про те, що парламент – це визначена у чинному законодавстві та відповідним чином трансформована в практичну площину організація державної влади в державі й суспільстві, у якій парламент, побудований на демократичних засадах, володіє юридичним статусом і реальними повноваженнями представницького, законодавчого, контрольного і установчого характеру в бюджетно-фінансовій і зовнішньополітичній сферах і своєю активною діяльністю виступає гарантом захисту інтересів як більшості, так і меншості громадян» [2, с. 10].

У цілому погоджуючись із авторкою щодо поєднання принципів прямого народовладдя та представницької демократії у парламентаризмі, відзначимо наступне.

По-перше, двоєдина природа парламентаризму (як політичного режиму, з одного боку та повноважень, принципів формування та функціонування парламенту як органу влади, з іншого боку) повною мірою проявляється у процесі політичної

структуризації суспільства. Парламент виконує завдання політичної «структурації» (Е. Гіденс) як у процесі забезпечення функціонування демократичного політичного режиму на основі принципів свободи, плюралізму, рівності, верховенства права, справедливості, виборності та підзвітності тощо, так і у процесі функціонування, формулюючи національний інтерес та дотримуючись ідеї реалізації суспільного блага. Саме у цьому контексті щоденна, рутинна діяльність парламенту, виконання депутатами своїх безпосередніх функцій (від голосування до участі у дебатах та роботи комітетів) є основою парламентської політичної структуризації суспільства.

По-друге, парламент не лише віддзеркалює «рівень цивілізованості та демократії в суспільстві». Парламентаризм покликаний сприяти формуванню високого рівня цивілізованої поведінки, раціонального вибору, справедливості та демократії як основи політичної структуризації суспільства. Особливої ваги це набуває у перехідні періоди.

Парламентарі формують багато у чому не лише уявлення про себе особисто як політичних акторів та партії, які вони представляють. Вони повною мірою відповідають за конструювання паттернів демократичної поведінки у громадян, політичної культури та політичної структуризації суспільства.

На це звертає увагу В. Гошовська, обґрунтовуючи необхідність підвищення ефективності двосторонньої комунікації між депутатами та їх виборцями та наголошуючи на культурі парламентаризму. Вона, зокрема, зазначає: «Сутність сучасного парламентаризму полягає у збереженні пріоритету демократичного представництва за фактичного дистанціювання обраних представників від виборців, які делегували їм на обмежений часовими рамками термін свою волю і владу; безпосередньому зв'язку такого дистанціювання із функціональним призначенням парламенту як законодавчо-представницького органу; обмеженості терміну повноважень парламентарів як представників пересічних громадян, що сприяє існуванню дієвого зворотного зв'язку і громадянського впливу виборців; двосторонності політичної комунікації. Проявляючись у формі інформування владних структур про насущні для суспільства проблеми та інформування громадськості про їхню діяльність, вона є запорукою реального представництва, оскільки формує традиції політичного просвітництва та виховання політичної культури суспільства. Культура парламентаризму полягає в постійному відчутті державою і громадянським суспільством одне одного, усвідомленні важливості та виробленні механізмів реалізації та досягнення позитивних результатів соціального партнерства – постійного діалогу у форматі «влада – суспільство – громадяни». Ефективне та результативне співробітництво у межах такого соціального партнерства можливе лише на основі взаєморозуміння, чесності та довіри» [2, с. 19].

Загальновизнаним у науковій літературі є визначення парламенту як інституту політичної репрезентації різних груп та спільнот, які обирають представників за допомогою механізму голосування. У цьому сутність парламентаризму – представляти у просторі публічної політики групові інтереси, у цьому сенсі у парламенті відображається соціальна структура.

Проте, ідея парламентаризму полягає не лише у тому, аби віддзеркалювати інтереси суспільних груп, політичну структуру суспільства. Парламент виступає інститутом політичної структуризації суспільства. Обрані депутати формують фракції та починають діяти, як слідуючи та слугуючи інтересам тих груп, які їх обрали, так і відповідно до внутрішньої логіки політичної парламентської діяльності. Парламент формує порядок денний суспільства, визначає та змінює пріоритети суспільного розвитку.

Призначення (місія) парламентаризму полягає у вираженні народної волі та перетворенні її у законодавчому процесі на обов'язкову для виконання.

Динамічна модель парламентаризму має враховувати мінливий внутрішньополітичний та зовнішньополітичний контекст, формування коаліцій, критику уряду з боку парламентської опозиції, відставку уряду, хід та результати парламентських дебатів, зрештою – міжфракційний рух депутатів.

Відповідно, не лише суспільство (народ) обирає парламент, а й парламент у процесі своє діяльності змінює політичну структуру суспільства. Ці зміни фіксуються під час наступних виборів.

Саме тому політична структура парламенту не лише визначається під час виборчих кампаній, але й сприяє формуванню (і трансформації) політичної структури суспільства. Однією із важливих складових політичної структуризації суспільства була боротьба проти виборчих цензів – за рівність усіх громадян незалежно від статі, походження, або багатства у формування парламенту та забезпечення парламентського представництва.

Солідаризуємось із думкою Олександра Жадана: «Тривала історія європейського парламентаризму має два головні аспекти. Це збільшення повноважень парламенту і уряду, який він призначає, за рахунок повноважень монарха і розширення виборчого права – спершу за рахунок зменшення цензу та скасування кастового підходу, а починаючи з кінця 19-го століття – за рахунок ліквідації статевих обмежень. Насамперед, жінки отримали виборче право у Новій Зеландії – у 1893 році, найпізніше – у Саудівській Аравії – у 2011 році» [3].

Сучасний парламентаризм, завдяки законотворчості визначає правові рамки та умови політичної та економічної діяльності, а це є вагомим

важелем політичної структуризації суспільства, адже політика парламенту може здійснюватися як в інтересах середнього класу (буржуазії), так і сприяти розвитку олігархічного прошарку, або захищати інтереси національних меншин, або титульної нації; впроваджувати інтереси національного виробника всередині країни та за її межами, чи відкрити кордони для експансії глобальних економічних гравців.

Ще одним важелем впливу парламентаризму на політичної структуризації суспільства виступає установча (номінаційна) функція парламенту.

Погодимось: «Номінаційна (установча) функція парламенту насамперед пов'язана зі встановленням політичної системи і системи органів публічної влади, що передбачає наявність широких номінаційних повноважень, тобто повноважень, пов'язаних з призначенням, обранням, наданням згоди на призначення або звільнення посадових осіб, а також із формуванням інших органів публічної влади. Реалізуючи номінаційну функцію, Верховна Рада України забезпечує формування власних парламентських структур, судової гілки влади, сприяє формуванню таких спеціальних органів як Центральна виборча комісія, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Рахункова палата, а також здійснює належну кадрову політику з призначення на посади Прем'єр-Міністра України та інших представників влади» [4, с. 1].

Слід додати, що виконання установчої функції парламенту можливе лише в умовах демократичного політичного режиму. На цьому, відзначаючи правову та політичну природу номінаційної функції парламенту, наголошує Я. Назаренко. Вона зазначає: «Правова природа номінаційної функції парламенту обумовлюється, насамперед, наявним у країні конституційним ладом та його засадами, такими як принципи народного суверенітету (народовладдя), республіканізму, демократизму, поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, гласності тощо» [4, с. 14].

Економічна політика парламенту, так само як і соціальна, оборонна, освітня, молодіжна, інформаційна, культурна політика сприяє політичній структуризації суспільства. Відтак, безпосередньо із політичною структуризацію суспільства пов'язана законодавча функція парламенту, адже завдяки їй парламент встановлює «правила гри».

Погодимось із наступним: «Діяльність парламенту в умовах демократичних перетворень та політичних криз визначає подальший розвиток країни. Навіть у періоди, коли соціологічні дослідження показують низький рівень довіри до законодавчого органу, парламент продовжує формування «правил гри», які мають безпосередній вплив на усі сфери життя суспільства. Окрім того, Україна повернулася до парламентсько-президентської форми правління після Революції Гідності, тож роль парламенту у процесі ухвалення політичних рішень зросла» [5, с. 44].

Парламентаризм має сприяти подоланню проблеми відчуження громадян від політики, абсентеїзму та правового нігілізму, які поширюються у суспільстві внаслідок формального виконання депутатами своїх функцій. Слід наголосити на тому, що демократичне правління спирається не лише на формальні процедури, його легітимність ґрунтується на підтримці громадян.

Сучасні інформаційні технології дозволяють здійснювати чи не щоденний плебісцит щодо рівня підтримки громадянами діяльності депутатів. Головний механізм легітимації – вибори, доповнюється механізмами е-демократії щодо оцінки діяльності депутата, фракції, парламенту у цілому.

Слід безумовно погодитись із тим, що «Представницьке правління – широке за змістом поняття, яке охоплює і форму організації державної влади, і конкретний спосіб управління державою, і механізм взаємодії як законодавчого органу (парламенту) так і місцевих представницьких органів з інститутами виконавчої та судової гілок влади, і систему взаємодії держави та суспільства. Представницьке правління є невід'ємною складовою демократичного суспільства в якому влада обирається населенням. Основу представницького правління складають: принцип розподілу влади; визнання головної ролі законодавчої влади; суверенітет народу; загальне виборче право; політичне панування найбільш популярних партій тощо. Та вагома політична практика свідчить що наявність усіх цих складових не є гарантом ні влади народу ні свободи людини… По суті, правову і демократичну державу неможливо створити без яскравих постатей, свідомих своїх прав і свобод, і згідних за них боротися» [1, с. 12].

У контексті європейської інтеграції України йдеться не лише про роль національних парламентів, а й про «структуроутворюючу» функцію Європейського парламенту.

Слід безумовно погодитись із тим, що «Європейський парламентаризм, представлений сьогодні країнами Європейського Союзу, несе особливу відповідальність за долю світу. Надавши народам модель демократичного розвитку, він знаходиться у простійному процесі вдосконалення демократичних засад та інститутів, зокрема, щодо правого оформлення виборчих стандартів» [3].

Європейська спільнота, її цінності, соціальна та політична структура є джерелом влади для інститутів ЄС, але, водночас, не можна недооцінювати роль парламентаризму у цілому та Європейського парламенту, зокрема у процесі формування соціальної, політичної та економічної структури ЄС.

Погодимось із тим, що «Йдеться як мінімум про три аспекти сучасного парламентаризму в Європі,

а саме: 1) про створення та адекватне функціонування механізмів контролю над центрами політичного та соціального панування; 2) про оперативну парламентську реакцію на великі та малі політичні програми виконавчої влади; 3) про особливу синергію, що виникає в результаті взаємодії парламенту як інституту та ЗМІ щодо підтримки режиму публічності, гласності та прозорості будь-якої активності публічної влади» [3].

Визначаючи історичні етапи європейського парламентаризму, О. Жадан зазначає: «Розвиток європейського парламентаризму не завжди йшов виключно за наростаючою траєкторією. Були періоди посилення королівської влади, коли повноваження парламентів урізалися, а майновий або становий ценз посилювалися – так, наприклад, в Англії в 1407 році було скасовано право голосувати для всіх власників вільних земель: вперше були складені списки дворян, які мають право голосувати… Хронологічно історію європейського парламентаризму можна поділити на три достатньо нерівномірні частини. Перший етап, що відноситься до середньовіччя – виникнення та початкова інституалізація представницьких органів влади… Другий етап, характеризується посиленням верховної влади та централізацією держав – зменшення ролі представницьких органів влади у загальній державній машині… Третій етап – остаточна інституалізація парламенту, як невід'ємної частини державної машини європейської держави, імплементація принципу поділу влади і формування політичних систем, що мало змінилися до теперішнього часу… Були поступово скасовані більшість раніше численних виборчих цензів, крім вікового, запроваджено всезагальне таємне голосування, висування кандидатів також значно спростилося» [3].

Тобто, історія європейського парламентаризму представляє собою боротьбу за демократичну форму правління, політичну структуризацію суспільства на основі виборів, партійного та парламентського представництва. В Україні, зважаючи на конституційні реверси щодо повернення до президентської (супер-президентської) влади та намагання підпорядкувати діяльність парламентарів іншим центрам впливу, слід відзначити зниження ролі парламенту у політичній структуризації суспільства. Водночас, саме парламент (незважаючи на наявні тоді лінії фракційного та партійного поділу) виступав в якості одного із головних інститутів політичної структуризації суспільства у періоди політичних криз 2004–2005 років та 2013–2014 років.

Погодимось: «Унікальність нинішнього українського парламенту як політичного інституту полягає у виконанні ним сучасної ролі посередника між суспільством та органами виконавчої влади. Фактично завдяки функціонуванню парламенту відбувається створення системи, у якій на державному рівні і на основі представництва структурованих груп інтересів формується владна воля нації. У цьому контексті необхідно визнати, що законодавець як самостійно діюча особа є посередником між більшістю виборців та законом» [2, с. 18].

Майбутнє української демократії безпосередньо пов'язано зі становленням парламентаризму, боротьбою парламенту за лише йому притаманну роль у процесі політичної структуризації суспільства. Адже, лише парламент здатний визначити у правовому полі інтереси різних соціальних груп та, у результаті парламентських дебатів між фракціями, окреслити на основі політичної структуризації суспільства національний інтерес.

Висновки. Відтак, парламентаризм відіграє значну роль у процесі політичної структуризації суспільства. З одного боку, парламент є одним із основних інститутів демократичного суспільства, адже саме у парламенті представлено інтереси різних соціальних груп та спільнот. З іншого боку, парламентаризм сприяє формуванню політичної культури, цивілізованої поведінки, раціональної публічної політики, як основи політичної структуризації суспільства. Історично, саме парламентаризм відігравав вирішальну роль у процесі демократизації.

Парламентаризм виступає основою представницької демократії та, водночас, визначає національний інтерес. Завдяки законодавчій функції парламент реалізує національний інтерес, забезпечує політичну структуризацію суспільства, а за допомогою установчої функції робить слідування національному інтересу обов'язковим для інших владних інституцій. Особливо важливою стає роль парламенту щодо політичної структуризації суспільства у перехідні періоди.

Сучасний парламентаризм визначає «правила гри» та «порядок денний» суспільства, напрямки та правові рамки політичної та економічної діяльності. Це є вагомим важелем політичної структуризації суспільства. Здійснюючи політику (економічну, оборонну, соціальну, освітню, культурну, інформаційну тощо) парламент визначає альтернативи суспільного розвитку, а отже – політичну структуризацію суспільства. Політика парламенту може здійснюватися як вибір між альтернативами або середній клас, або олігархія; або захист національного виробника, або відкриття кордонів для експансії глобальних економічних гравців.

У процесі політичної структуризації суспільства парламентаризм має сприяти подоланню проблеми відчуження громадян від політики, поширенню абсентеїзму та правового нігілізму.

У контексті європейської інтеграції необхідно зробити наголос не лише на ролі національного парламенту, а і визначити «структуроутворюючу» функцію Європейського парламенту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вдовичин І. Представницьке правління в умовах новітніх цивілізаційних викликів. *Парламентаризм в Україні та країнах Європи: історико-правова ретроспектива і сучасність*: Матеріали 14-тої Всеукраїнської наукової конференції / *Наукові* конференції історико-правової проблематики. Вип. 14.

2. Терлюк І.Я. (упорядкування) / ІППО НУ «Львівська політехніка». Львів: Л-Прес, 2022. С. 12–16.

3. Гошовська В. А. Парламентаризм: підручник. 2-ге вид., допов. й розшир. / В. А. Гошовська та ін. Київ: НАДУ, 2019. 704 с.

4. Жадан О. В. Європейський парламентаризм: становлення та тенденції розвитку. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2022. № 6. URL: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-6-02-03

5. Назаренко Я. М. Номінаційна (установча) функція Верховної Ради України: проблеми теорії та практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Хакрів: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2011. 18 с.

6. Нечипоренко Ю. Законодавча та установча функції українського парламенту: проблемні аспекти. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. Вип. 5-6. С. 43-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2016_5-6_5.

7. Ткаченко О. М. *Верховна Рада України* в правовому механізмі формування та реалізації державної політики у сфері підтримки місцевого самоврядування в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. №3. С. 57-64. URL: https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2023.10

REFERENCES:

1. Vdovychyn, I. (2022). Predstavnytske pravlinnia v umovakh novitnikh tsyvilizatsiinykh vyklykiv [Representative government in the face of modern civilization challenges]. *Parlamentaryzm v Ukraini ta krainakh Yevropy: istoryko-pravova retrospektyva i suchasnist*: Materialy 14-toi Vseukrainskoi naukovoi konferentsii / Naukovi konferentsii istoryko-pravovoi problematyky. Vyp. 14.

2. Terliuk I.Ia. (uporiadkuvannia)/ IPPO NU «Lvivska politekhnika». Lviv: L-Pres, S. 12–16.

3. Hoshovska, V. A. (2019). *Parlamentaryzm*: pidruchnyk. 2-he vyd., dopov. y rozshyr. / V. A. Hoshovska ta in. Kyiv: NADU. 704 s.

4. Zhadan, O. V. (2022). Yevropeiskyi parlamentaryzm: stanovlennia ta tendentsii rozvytku [European parliamentary: formation and development trends]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriia: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia*. № 6. URL: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-6-02-03

5. Nazarenko, Ya. M. (2011). Nominatsiina (ustanovcha) funktsiia Verkhovnoi Rady Ukrainy: problemy teorii ta praktyky [Nomination (constituent) function of the Supreme Rada of Ukraine: Problems of Theory and Practice]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.02. Khakriv: Khark. nats. un-t vnutr. sprav. 18 s.

6. Nechyporenko, Yu. (2016). Zakonodavcha ta ustanovcha funktsii ukrainskoho parlamentu: problemni aspekty [Legislative and constituent functions of the Ukrainian parliament: problematic aspects]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy.* 2016. Vyp. 5-6. S. 43–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2016_5-6_5.

7. Tkachenko, O. M. (2023). Verkhovna Rada Ukrainy v pravovomu mekhanizmi formuvannia ta realizatsii derzhavnoi polityky u sferi pidtrymky mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini. [Verkhovna Rada of Ukraine in the legal mechanism of formation and implementation of state policy in the field of local self-government support]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. №3. S. 57–64. URL: https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2023.10

The role of parliamentarism in the process of political structuring of society

Yuriev Anton Mykolaiovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Law
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0004-8377-768X

This article is devoted to defining the role of parliamentarism in the process of society's political structuring. The relevance of the problem is due to the fact that parliamentarism, as an institutionalized political representation of various social groups that constitute the social and political structure of society, has become one of the fundamental elements for the development of democracy. Parliamentarism is an integral part of a democratic political regime. On the one hand, society forms parliament based on the representation of the interests of groups and communities, and on the other hand, parliament shapes the political structure of society. The role of parliamentarism in the process of society's political structuring lies in the representation of social groups' interests and, simultaneously, in its constituent, oversight, and legislative functions. The realization of parliamentary functions in a modern democratic political system also includes shaping society's "agenda" and "rules of the game."

The aim of the article is to define the role of parliamentarism in the process of society's political structuring.

In the study of the ideas and practices of parliamentarism as a component of society's political structuring process, general scientific methods were used (analysis and synthesis, induction and deduction, systemic method, etc.). To define parliament as an institution of political representation, the institutional method was employed. The functional method was applied in substantiating the functions of parliament in a modern democratic political

system. The structural research method was used in outlining the connections between parliament and social groups (social structure) and in defining the role of parliamentarism concerning society's political structuring.

Historically, parliamentarism acted as an alternative (or effective complement) to monarchical rule, an institution of bourgeois society in contrast to the feudal system. Parliamentarism undoubtedly retains its primary importance in the information age, particularly in the process of political structuring of the digital society.

Parliament performs the task of political structuring by ensuring the functioning of a democratic political regime based on the principles of freedom, pluralism, equality, the rule of law, justice, electiveness, accountability, and so on. It is precisely in this context that the daily, routine activity of parliament, the performance of deputies' direct functions (from voting to participating in debates and committee work) is the foundation of parliamentary political structuring of society. Parliamentarism is called upon to promote the formation of a high level of civilized behavior, rational choice, justice, and democracy as the basis for society's political structuring.

Key words: *parliamentarism, political structuring, politics, democracy, political institutions, functions of parliament, national interest, electoral process.*

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Горло Наталя Віталіївна

Мілітарний складник у політичній культурі українського суспільства в умовах російсько-української війни

УДК 32:316.72(=161.2)]:355.015
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.18

Горло Наталя Віталіївна
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології
Запорізького національного
університету
вул. Університетська, 66, Запоріжжя,
Україна
ORCID: 0000-0003-0872-9333

У період російсько-української війни відбувається трансформація політичної культури українського суспільства і посилення у ній мілітарного складника. Саме через призму війни українці почали переосмислювати політичні процеси і визначати модель своєї поведінки. Мета статті полягає у вивченні мілітарного складника у політичній культурі українців, а саме аналізі політичної свідомості та політичної поведінки, які детермінуються категорією «війна» та супутніми процесами (мілітаризм, мілітаризація). Методологічну базу склали системний підхід, методи аналізу і синтезу, метод кабінетного аналізу документів. Автор доводить, що формування мілітарного складника у політичній культурі українського суспільства є об'єктивним процесом, пов'язаним з присутністю війни як чинника, що впливає на життя суспільства впродовж всієї української історії. Мілітарна політична культура розглядається як різновид політичної культури, що представляє собою сукупність ідей, уявлень, норм, цінностей, правил поведінки, які пов'язані з військовою сферою та осмисленням війни як формою політичного процесу. Вона включає ставлення громадян до армії і військових, прийняття мілітаризму як необхідного державного курсу тощо. Наголошено, що в сучасній Україні мілітаризм і мілітаризація стали відповіддю на агресивні дії російської федерації. Проаналізовано результати опитувань, проведених Центром Разумкова у 2024 і 2025 роках, які підтверджують розуміння українцями важливості посилення мілітаризації та проведення комплексу важливих дій у цьому напрямі: зростання видатків на оборону, посилення національно-патріотичного виховання та ін. Разом з тим переважна більшість українців не схвалює встановлення влади військових у країні та не готове до введення загального військового обов'язку, що свідчить про амбівалентність мілітарної політичної свідомості. Мілітарна політична поведінка передусім проявляється у військовій службі та волонтерстві, спрямованому на допомогу військовим і цивільному населенню, постраждалому від війни. Наголошено, що в умовах сусідства з державою-агресором невідворотними є подальший розвиток мілітаризму як державної ідеології, мілітаризація державної політики України і, відповідно, посилення мілітарного складника у політичній культурі, що виступає запорукою національної стійкості українців. Україна має впроваджувати демократичну, розумну мілітаризацію, яка матиме оборонний характер.

Ключові слова: *політична культура, мілітарна культура, мілітаризм, мілітаризація, російсько-українська війна, політична свідомість, політична поведінка, українське суспільство.*

Вступ. Політична культура як динамічний компонент політичної системи суспільства втілює ставлення індивідів до політичної системи і політичних процесів, що відбуваються у державі, і водночас виступає важливим чинником подальших суспільно-політичних перетворень. Значних трансформацій політична культура набуває у кризові періоди буття народу, зокрема, війн: змінюються або набувають нового сенсу суспільно-політичні ідеали та цінності, відбувається переоцінка цінностей на індивідуальному рівні, виникають нові форми політичної поведінки, які є адекватною відповіддю суспільства у цілому та кожної людини зокрема на збройну агресію. Російсько-українська війна вплинула на життя кожного українця, зокрема, саме через категорію «війна» українці значною мірою почали переосмислювати політичні процеси і визначати свою поведінку.

Враховуючи те, що український народ у всі періоди своєї історії зі зброєю в руках боровся з поневолювачами, можна констатувати наявність у політичній культурі українського суспільства мілітарного («військового») компоненту, який виявляється у мілітаризації політичної свідомості та поведінки. Сама тема мілітарної політичної культури та пов'язаними з нею мілітаризму і мілітаризації є дещо контроверсійними, оскільки у суспільній свідомості вони часто викликають негативні конотації як такі, що пов'язані з війною. Разом з цим сучасні політичні реалії засвідчують потужний вплив війни на різні сфери суспільства, актуалізацію у порядку денному питань національної безпеки, оборони, стійкості; демонструють, що українці будують власні стратегії буття у період війни. Саме тому актуальним є дослідження політичних установок і поведінки українців через призму сучасних мілітарних процесів.

Питанням війни та її впливу на суспільні настрої, як і процесам мілітаризму і мілітаризації, приділялася значна увага в історії політичної думки. Ці теми вивчаються і вітчизняними науковцями. Зокрема, О. Батрименко і А. Борсук досліджують вплив мілітаризму на сучасну державну політику з огляду на зростання кількості збройно-політичних конфліктів у XX–XXI століттях, а П. Лисянський аналізує процеси мілітаризації суспільства у країнах пострадянського простору як чинника, що загрожує безпеці країн Європи. Протягом останнього десятиліття зросла кількість наукових праць, присвячених трансформації політичної культури українського суспільства у період російсько-української війни. Цю проблему досліджують О. Венгер, В. Загурська-Антонюк, В. Загурський Г. Зеленько, Н. Кононенко, О. Постол, Ю. Тищенко та багато інших науковців. Окремо слід відзначити ґрунтовні праці В. Смолянюка, присвячені мілітарній культурі українського суспільства, яку дослідник визначає як необхідну умову повноцінного державотворення. Для теми нашого дослідження значний інтерес представляють праці психологів В. Зливкова і С. Лукомської, присвячені вивченню мілітарної ідентичності українців. Враховуючи те, що збройна агресія рф проти України триває до сьогодні, актуальним для науковців є вивчення політичної свідомості й політичної поведінки українців в умовах війни. Однак праць, присвячених дослідженню питання, як українці осмислюють події через категорії «війна», «мілітаризація», обмаль, що й актуалізує проведення даного дослідження.

Мета та завдання. Мета статті полягає у характеристиці мілітарного складника у політичній культурі українців в умовах російсько-української війни, а саме політичної свідомості й політичної поведінки, які детермінуються категорією «війна» та супутніми процесами (мілітаризм, мілітаризація, ставлення до військових тощо). Завданнями дослідження є розкриття сутності мілітаризму і мілітаризації та характеристика політичної свідомості і політичної поведінки українців у період російсько-української війни.

Методи дослідження. Методологічну базу склали системний підхід, який дозволив розглянути політичну культуру як сукупність взаємопов'язаних елементів – політичної свідомості і поведінки, методи аналізу і синтезу, а також метод кабінетного аналізу документів – були опрацьовані результати соціологічних опитувань Центру Разумкова.

Результати. В. Смолянюк визначає мілітарну (воєнну) культуру як субкультуру загальносуспільної культури, яка являє собою сукупність елементів суспільної свідомості і духовного життя, що пов'язані з воєнно-політичними, воєнно-економічними, воєнно-соціальними процесами, які є визначальними для успішного функціонування й розвитку воєнної (оборонної) сфери. До таких елементів належать керівні принципи поведінки особистості і соціальної групи в процесі життєдіяльності в умовах війни; норми і стандарти, що забезпечують єдність і взаємодію суспільних та державних інститутів з оборонних питань; традиції збройного захисту суспільства тощо [9, с. 89].

Ми визначаємо мілітарну політичну культуру як різновид політичної культури, що представляє собою сукупність ідей, уявлень, норм, цінностей, правил поведінки, які пов'язані з військовою сферою та осмисленням війни як форми політичного процесу. Вона включає ставлення громадян до армії і військових, до війни, оцінку шляхів досягнення миру. У політичній свідомості це також: знання подій військової історії – як минулої, так і сучасної; наявність знань про видатних постатей національно-визвольних змагань; повага до українських воїнів; прийняття мілітаризму як необхідного державного курсу, тобто розуміння необхідності підвищення військового збору, посилення військово-патріотичного виховання і т.п.

Спираючись на типологію політичної культури, можна вести мову про загальнонаціональну мілітарну політичну культуру, яка сформована, наприклад, в Ізраїлі; груповий рівень – носіями мілітарної політичної культури за видом своєї діяльності є військові, та про індивідуальний рівень як сукупність суб'єктивних оціночних суджень, поглядів окремого індивіда стосовно війни та політична поведінка, яку він вибудовує відповідно до своїх уявлень. Суб'єктами мілітарної політичної культури є як військові, так і цивільні люди.

Мілітарний складник у політичній культурі безпосередньо пов'язаний з мілітаризмом і мілітаризацією і формується через їх вплив, тож розглянемо їх сутність. Мілітаризм – це політика, спрямована на вирішення внутрішніх і зовнішніх проблем військовими засобами, яка виявляється у політичній ідеології, економіці, зовнішній і внутрішній політиці. Як державна ідеологія він покликаний виправдати політику нарощування військової могутності держави і застосування військової сили при вирішенні міжнародних і внутрішніх конфліктів [7]. За визначенням А. Вагтса, мілітаризм – це «домінування військового над цивільним, надмірна перевага військових вимог, акцент на військових міркуваннях, ідеалах та шкалах цінностей у житті держав» [14, p. 12].

Безумовно, у сучасній Україні об'єктивно існує мілітаризм як явище у всіх його проявах. Як вважають В. Добіжа і О. Колесник, у період незалежності зростання проявів мілітаризму в усіх сферах суспільного життя виступило захисною реакцією суспільства на гібридну війну [2, с. 67]. Ступінь розвитку мілітаризму в Україні залежить від характеру зовнішніх і внутрішніх викликів, що постають перед країною. З початком російсько-української

війни у 2014 році Україна закономірно збільшила видатки на оборону, а воєнна тематика не сходить з порядку денного. З початком повномасштабного вторгнення рф у 2022 році і запровадження воєнного стану в Україні, який формує умови життя українців, мілітаризм проявляється також і як політичний світогляд та відповідний спосіб життя.

Дж. Скофілд (J. Schofield) вважає, що теорія мілітаризації бере свій початок у концепції мілітаризму, яка була пов'язана з прославлянням військових та війни як цінності, а також з тим, як це було представлено естетично та соціально у цьому суспільстві [13]. Натомість в Україні мілітаризація стала відповіддю на агресивні дії росії. У засобах масової інформації проблеми мілітаризації Криму росією, мілітаризації дітей на тимчасово окупованих територіях, мілітаризації молоді у самій росії не сходять з порядку денного, відтак поняття «мілітаризація» може викликати негативне сприйняття з боку громадськості. Фактично ж мілітаризація є складним процесом, що охоплює багато сфер суспільного життя: це і посилення обороноздатності країни через нарощування військової потужності та збільшення військового контингенту, це й переведення економіки на військові рейки, і зростання інформаційного впливу на суспільство з метою посилення готовності громадян до захисту Вітчизни, і організація відповідної військової підготовки. Вона може мати різний характер залежно від низки чинників: типу політичного режиму, у якому вона впроваджується (авторитаризм чи демократія), цілей державної політики (агресія або стримування ворога). Не менш важливими є умови її проведення: у мирний час мілітаризація найчастіше є частковою, у воєнний час – тотальною [12].

В умовах війни з росією мілітаризація в Україні відбувається у багатьох сферах, зокрема, зростають видатки на безпеку і оборону. Стокгольмський інститут досліджень проблем миру (SIPRI) визначив, що сучасні військові витрати України становлять 64,7 мільярда доларів (відбулося зростання на 2,9% порівняно з 2023 роком), а це 34% ВВП, що робить нашу країну наймілітаризованішою економікою у світі. На другому місці за цим показником – Ізраїль з 8,8% [4].

Процеси мілітаризму і мілітаризації закономірно впливають на політичну культуру українців, а саме на політичну свідомість і політичну поведінку. Хоча у період війни політична культура безумовно піддається значним трансформаціям, ми акцентуємо увагу саме на поглядах та діях, пов'язаних з війною як формою політичного процесу.

Як зауважує В. Смолянюк, впродовж 1991–2014 рр. цілеспрямованого і керованого державою процесу формування мілітарної культури серед різних верств населення України практично не відбувалося [9, с. 89]. Дійсно, мілітарна риторика актуалізувалася переважно під час виборів, коли політики давали обіцянки збільшити видатки на армію і соціальне забезпечення військовослужбовців та модернізувати армію. Саме тому з початком російського вторгнення значне мілітарне навантаження у 2014 р. взяло на себе громадянське суспільство, що проявилося в утворенні тактичних бойових одиниць, підрозділів самооборони, волонтерського руху, інформаційних органів, структур обміну полоненими та ін.; у «народній дипломатії» за участю української діаспори на вулицях міст різних континентів [9, с. 94]. На думку В. Смолянюка, відбулася стрімка реставрація мілітарної культури українського громадянського суспільства, починаючи з 2014 р., з чим цілком погоджуємося і вважаємо, що українська мілітарна політична культура має давню історію, адже у період національно-визвольних змагань неминуче відбувається підйом патріотичних почуттів і зростає готовність до захисту держави. Варто згадати періоди козацької історії або національно-визвольні змагання початку XX століття. Розуміння того, що найчастіше утворити власну державу і захистити її від ворогів можна тільки зі зброєю в руках, закріплене у колективній пам'яті українського народу і актуалізується у випадку нових зовнішніх загроз. Та, власне, й український фольклор засвідчує мілітарну свідомість українців: відоме прислів'я «моя хата скраю» має продовження – «першим ворога зустрічаю».

Для аналізу впливу мілітаризму і мілітаризації на політичну свідомість українців звернемося до результатів загальнонаціонального опитування «Чи потрібна мілітаризація українського суспільства: ставлення громадян», проведеного Центром Разумкова у березні 2024 року. На питання «Яким чином ви ставитеся до можливості зміни на довгостроковий період пріоритетів державного бюджету на користь посилення сектору безпеки і оборони (Збройних Сил, інших силових відомств, оборонної промисловості)?» позитивно відповіли більш як 67% опитаних, натомість негативну відповідь дали 7%, про нейтральне ставлення заявило понад 16%. На питання щодо доцільності військово-патріотичного виховання в дошкільних закладах і закладах освіти 73% опитаних відповіли, що вважають такі заходи доцільними, 16% – недоцільними [12]. У цілому результати опитування підтверджують розуміння українцями важливості посилення мілітаризації та проведення відповідного комплексу важливих дій.

Важливі висновки про мілітарний складник у політичній свідомості українців дають результати опитування, проводеного соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Київським Безпековим Форумом у період з 24 квітня по 4 травня 2025 року ««Червоні лінії України»: громадська думка і національні переконання» (квітень–травень 2025 р.). На

питання «Як Ви поставилися би до громадянських кампаній, спрямованих на надання допомоги чи підтримки кожної з таких груп людей…?» найвищу оцінку за 10-бальною шкалою отримала позиція «військовослужбовці Збройних Сил України» – 9,3. Повністю довіряють ЗСУ 68,4% опитаних. На прохання оцінити найкращі для України типи політичних систем серед інших була запропонована позиція «Правлять військові або військовий режим», яка була оцінена як «дуже хороша» 9,8% опитаних (проте це найнижча позитивна оцінка у порівнянні з іншими позиціями) та як «дуже погана» 17,2% (знову-таки, це найвища негативна оцінка). 12,9% опитаних схиляються до думки, що за певних обставин авторитарний режим може бути кращим, ніж демократичний, тоді як демократію підтримують 61,2%. Українці позитивно ставляться до того, що Україна зможе перемогти росію, якщо вибудує власний оборонно-промисловий комплекс і наведе лад з мобілізації – з цим згодні 73,4%, не згодні 10,6%. На зменшення чисельності Збройних Сил України, якби це було умовою підписання угоди з Росією про мир, погоджуються 8,3%, не погоджуються 81% [11]. Це опитування показує досить високий рівень довіри до військових і ЗСУ, що можна пояснити впливом війни, але при цьому бачимо небажання мати військовий режим у країні.

Дослідження психологів В. Зливкова і С. Лукомської стосуються соціальної та особистістної мілітарної ідентичності. Вони вважають, що впровадження мілітарних цінностей і домінування мілітарних наративів у житті цивільних можуть серед іншого сприяти подальшому закріпленню мілітарної ідентичності в самооцінці, а це погіршує ефективність функціонування у мирний час, але сприяє соціальній адаптації в часи війни та повоєнного відновлення [3, с. 30]. Таким чином автори наголошують на актуальності мілітарної ідентичності саме в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

У площині політичної поведінки мілітарний складник проявляється у готовності захищати свою країну зі зброєю в руках, волонтерській роботі тощо. На сьогодні чисельність Збройних Сил України складає близько 880 тисяч осіб. Потужним є волонтерський рух, який набуває різних форм. У період повномасштабної війни в Україні сформувалася специфічна «культура донатів» [1]. Чимало людей вважають доцільним працювати саме в Україні, тому що таким чином вони платять податки в бюджет країни і підтримують її економіку. Суспільно-корисною у контексті формування патріотичного молодого покоління є робота працівників сфери освіти і культури та журналістів, які беруть участь у національно-патріотичному вихованні й у популяризації військової справи.

Безумовно, мілітаризація українського суспільства є вимушеною, оскільки виникла в умовах існування тривалого антагоністичного конфлікту з росією, який у 2014 році продовжився у російсько-українській війні. Оскільки це конфлікт «з нульовою сумою», вважаємо, у подальшому мілітаризація державної політики і відповідна мілітаризація суспільства лише посилюватимуться. А згідно з відомим висловом «Si vis pacem, para bellum» («Хочеш миру – готуйся до війни»), це є навіть життєвою потребою українців – засобом захисту державного суверенітету і самозбереження себе як нації. Вважаємо, що мілітаризація має бути спрямована на стримування агресора і мати тотальний характер, тобто передбачати долучення усього суспільства до захисту країни (мається на увазі і військова служба, і волонтерська робота, і підтримка економіки України). Соціологічне опитування «Червоні лінії України»: громадська думка і національні переконання» (квітень–травень 2025 р.), показало, що питання «Чи підтримуєте ви введення в Україні загального військового обов'язку за прикладом Ізраїлю, де призову підлягають всі громадяни країни – і чоловіки, і жінки?» дало такі відповіді – так, 25,8%, ні – 54%, важко відповісти – 20,2 [11]. Отже, поки що суспільство не готове до введення загального військового обов'язку.

На нашу думку, в умовах сусідства з державою-агресором мілітаризм і мілітаризація є неодмінними для України, як і формування мілітарної політичної культури, що має стати запорукою її стійкості. За словами О. Рудакевича, політична культура має бути «кодом», «матрицею» та «інформаційним забезпеченням» функціонування і розвитку політичної сфери суспільства, характеризуватися стійкістю і гнучкістю, бути здатною пристосовуватися до нових умов задля забезпечення ефективності національної політичної системи [8]. Він пише про імперативи як принципи і проєкти політико-культурної інженерії, як джерело і постійно діючий елемент механізму функціонування національної політичної культури та індикатор відповідності функцій потребам і статусу спільноти. На нашу думку, таким імперативом має стати уявлення про постійну зовнішню загрозу і готовність до захисту країни.

Тобто Україна має впроваджувати демократичну, розумну мілітаризацію, яка матиме оборонний характер. Власне, маємо ряд публікацій у вітчизняних ЗМІ, де йдеться про розумну або ж людиноцентричну мілітаризацію чи про оборонне мислення. Як вона має відбуватися? Велика роль у посиленні готовності суспільства до спротиву належить державі: популяризація військової служби, боротьба з корупцією у сфері військових закупівель, налагодження мобілізації. Держава повинна проводити політику історичної пам'яті. На думку дипломата, заступника командира роти Добровольчого формування Бориспільської міської тергромади В. Трюхана, Україна на багато

десятиліть наперед повинна мати два пріоритети: 1) патріотичне виховання населення, починаючи з дитячого садочку, і проходження через ту чи іншу форму військової та/або альтернативної служби переважної більшості громадян; 2) першочерговим завданням уряду має бути запуск власних виробництв зброї і боєприпасів для подолання критичної залежності України у цьому питанні від західних партнерів [5].

Ю. Тичківська пропонує посилити залученість кожного в оборону України та запроваджувати: відкриту комунікацію влади з населенням, з міжнародними партнерами; підтримку ветеранів і створення для них можливостей; розбудову дієвих та сталих інституцій (залучення ефективних спеціалістів на державну службу і підвищення ефективності громад тощо); підтримку освіти та молоді (інвестиції в освіту, культура безперервного навчання та ін.) [10]. Зауважимо, що ця модель «людиноцентричної» мілітаризації не акцентує увагу на військовій підготовці населення, мова скоріш йде про консолідацію суспільства і мобілізацію всіх його ресурсів.

Для цього, переконані, необхідно посилювати військово-патріотичне виховання. Слушно зауважує Т. Олійник, що «від дитинства маємо виховувати покоління на прикладах героїв, навчати військових навичок, плекати національні мілітарні традиції. Але єдиний шлях до цього – плекання мілітарної сили та культу українського воїна. Сьогодні наше головне завдання – зробити мілітаризм частиною української ідентичности. Це означає змінювати ставлення суспільства до війська, виховувати повагу до вояків, сприяти популяризації військової справи» [6].

В. Смолянюк зазначає, що оновлення мілітарної культури у незалежній Україні потребує часу, а для цього потрібні синхронні зусилля науковців, політиків, митців, мас-медійників, широкої зацікавленої громади з метою розробки нової національної героїки [9, с. 96]. Погоджуємося, що мілітарна політична культура має бути консенсусною, а її цінності – зрозумілими для громадськості.

Висновки. Отже, формування мілітарного складника у політичній культурі українців є об'єктивним процесом, пов'язаним з присутністю війни як чинника, що впливає на життя суспільства, і зумовленим самою історією українського народу, яка пов'язана з відстоюванням державності. На даний час мілітарна політична свідомість українців є амбівалентною, коливається від позитивного ставлення до військовослужбовців і Збройних Сил України у цілому до небажання запровадження обов'язкової служби чи встановлення влади військових у майбутньому. А нинішнє сусідство з державою-агресором об'єктивно сприяє подальшому розвитку мілітаризму як державної ідеології та мілітаризації державної політики України і, відповідно, посиленню мілітарного складника у політичній культурі українського суспільства. Цей процес є об'єктивним і невідворотнім, адже у сучасних умовах формування мілітарної політичної культури виступає запорукою національної стійкості українців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горло Н. В. Культура донатів як складова частина політичної культури українського суспільства у період повномасштабної російсько-української війни. *Літопис Волині*. 2024. Чис. 30. С. 171–175. DOI: https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.30.2

2. Добіжа В. В., Колесник О. В. Особливості формування мілітарної культури в українському суспільстві. *Держава і право*. *Серія Політичні науки.* 2018. Вип. 80. С. 66–76.

3. Зливков В. Л., Лукомська С. О. Соціальна та особистісна мілітарна ідентичність українців в умовах війни. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2023. № 3. С. 28–34. DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2023-3-4

4. Литонинский В. Гроші на війну. Скільки витрачає Україна. *Кореспондент.net.* 29.04.2025. URL: https://ua.korrespondent.net/world/4777109-hroshi-na-viinu-skilky-vytrachaie-ukraina

5. Ліскович М. «Розумна мілітаризація» України: як стримувати ворога після Перемоги. *Укрінформ*. 29.10.2022. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3603478-rozumna-militarizacia-ukraina-mae-svij-dosvid-organizacii-oboroni-ale-pisla-peremogi-gotova-skoristatisa-j-cuzim.html

6. Олійник Т. Мілітаризм як основа буття. Militarism as the basis of existence. *Організація українських націоналістів*. 10.12.2024. URL: http://kmoun.info/2024/12/10/militarizm-yak-osnova-buttya/

7. Перепелиця Г. М. Мілітаризм. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. URL: https://esu.com.ua/article-67622

8. Рудакевич О. Функції національної політичної культури: теоретико-методологічний аспект. *Сучасна українська політика* : зб. наук. праць. 2011. № 22. С. 117–126.

9. Смолянюк В. Ф. Мілітарна культура українського суспільства: історія і сучасність. *Історико-політичні студії*. 2015. №2. С. 88–97.

10. Тичківська Ю. Людиноцентрична мілітаризація: як Україні вистояти і прорватися. Human-centric militarization: how Ukraine can survive and break through. *Українська правда*. 17.03.2024. URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2024/03/17/7446838/

11. ««Червоні лінії України»: громадська думка і національні переконання» (квітень-травень 2025 р.). *Разумков Центр.* URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/chervoni-linii-ukrainy-gromadska-dumka-i-natsionalni-perekonannia-kviten-traven-2025r

12. Чи потрібна мілітаризація українського суспільства: ставлення громадян (березень 2024 р.). *Разумков Центр*. URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/chy-potribna-militaryzatsiia-ukrainskogo-suspilstva-stavlennia-gromadian-berezen-2024r

13. Schofield J. Introduction: Contending Views-Militarism, Militarization and War. In: *Militarization and War. Initiatives in Strategic Studies: Issues and Policies*. Palgrave Macmillan, New York. 2007. P. 1–9. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-137-07719-6_1

14. Vagts A. A History of Militarism: Romance and Realities of a Profession. New York : W.W. Norton & Company, Inc. 1937. 510 p.

REFERENCES:

1. Horlo, N.V. (2024). Kultura donativ yak skladova chastyna politychnoi kultury ukrainskoho suspilstva u period povnomasshtabnoi rosiisko-ukrainskoi viiny [Donation culture as a component of the political culture of Ukrainian society during the full-scale Russian-Ukrainian war]. Litopys Volyni, no. 30, pp. 171–175. DOI: https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.30.2 *[in Ukrainian].*

2. Dobizha, V.V., & Kolesnyk, O.V. (2018). Osoblyvosti formuvannia militarnoi kultury v ukrainskomu suspilstvi [Features of the formation of military culture in Ukrainian society]. Derzhava i pravo. Seriia Politychni nauky, vol. 80, pp. 66–76 *[in Ukrainian].*

3. Zlyvkov, V.L., & Lukomska, S.O. (2023). Sotsialna ta osobystisna militarna identychnist ukraintsiv v umovakh viiny [Ukrainians social and personal military identity during war]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia Psykholohichni nauky, no. 3, pp. 28–34. DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2023-3-4 *[in Ukrainian]*.

4. Lytonynskyi, V. (April 29, 2025). Hroshi na viinu. Skilky vytrachaie Ukraina [Money for war. How much does Ukraine spend?]. Korespondent.net. URL: https://ua.korrespondent.net/world/4777109-hroshi-na-viinu-skilky-vytrachaie-ukraina *[in Ukrainian].*

5. Liskovych, M. (October 29, 2022). «Rozumna militaryzatsiia» Ukrainy: yak strymuvaty voroha pislia Peremohy. «Smart militarization» of Ukraine: how to deter the enemy after the Victory Ukrinform. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3603478-rozumna-militarizacia-ukraina-mae-svij-dosvid-organizacii-oboroni-ale-pisla-peremogi-gotova-skoristatisa-j-cuzim.html *[in Ukrainian].*

6. Oliinyk, T. (December 10, 2024). Militaryzm yak osnova buttia. Militarism as the basis of existence. Orhanizatsiia ukrainskykh natsionalistiv. URL: http://kmoun.info/2024/12/10/militarizm-yak-osnova-buttya/ *[in Ukrainian].*

7. Perepelytsia, H.M. (2019). Militaryzm [Militarism]. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy / redkol. : I.M. Dziuba, A.I. Zhukovskyi, M.H. Zhelezniak [ta in.] ; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy/. URL: https://esu.com.ua/article-67622 *[in Ukrainian].*

8. Rudakevych, O. (2011). Funktsii natsionalnoi politychnoi kultury: teoretyko-metodolohichnyi aspekt. Functions of national political culture: theoretical and methodological aspect. Suchasna ukrainska polityka : zb. nauk. Prats, no. 22, pp. 117–126 *[in Ukrainian].*

9. Smolianiuk, V.F. (2015). Militarna kultura ukrainskoho suspilstva: istoriia i suchasnist [Military culture of ukrainian society: history and contemporaneity]. Istoryko-politychni studii, no 2, pp. 88–97 *[in Ukrainian].*

10. Tychkivska, Yu. (March 17, 2024). Liudynotsentrychna militaryzatsiia: yak Ukraini vystoiaty i prorvatysia. Human-centric militarization: how Ukraine can survive and break through. Ukrainska pravda. URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2024/03/17/7446838/ *[in Ukrainian].*

11. ««Chervoni linii Ukrainy»: hromadska dumka i natsionalni perekonannia» (kviten-traven 2025 r.). ««Ukraines red lines»: public opinion and national convictions» (April-May, 2025). Razumkov Tsentr. URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/chervoni-linii-ukrainy-gromadska-dumka-i-natsionalni-perekonannia-kviten-traven-2025r *[in Ukrainian].*

12. Chy potribna militaryzatsiia ukrainskoho suspilstva: stavlennia hromadian (berezen 2024 r.) [Is militarization of Ukrainian society necessary: citizens attitudes] (March 2024). Razumkov Tsentr. URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/chy-potribna-militaryzatsiia-ukrainskogo-suspilstva-stavlennia-gromadian-berezen-2024r *[in Ukrainian].*

13. Schofield, J. (2007). Introduction: Contending Views-Militarism, Militarization and War. In: Militarization and War. Initiatives in Strategic Studies: Issues and Policies. Palgrave Macmillan, New York, pp. 1–9. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-137-07719-6_1 [in English].

14. Vagts, A.A. (1937). History of Militarism: Romance and Realities of a Profession. New York: W.W. Norton & Company, Inc. 510 p. [in English].

The military component in the political culture of Ukrainian society during the Russian-Ukrainian war

Horlo Natalia Vitaliivna

Doctor of Political Science, Professor, Professor at the Department of Political Science
Zaporizhzhia National University
Universytetska str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0872-9333

During the Russian-Ukrainian war, the political culture of Ukrainian society is undergoing a transformation, with a strengthening of its military component. It is through the lens of war that Ukrainians have begun to reassess political processes and define their behavioral models. The aim of this article is to explore the military component in the political culture of Ukrainians, namely by analyzing political consciousness and political behavior determined by the category of «war» and its accompanying phenomena (militarism, militarization). The methodological foundation is based on a systems approach, methods of analysis and synthesis, and desk research of relevant documents. The author argues that the formation of a military component in the political culture of Ukrainian society is an objective process, connected with the persistent presence of war as a factor that has influenced social life throughout Ukrainian history. Military political culture is considered a type of political culture characterized by a set of ideas, beliefs, norms, values, and behavioral rules related to the military sphere and the perception of war as a form of political process. It includes citizens' attitudes toward the army and military personnel, the acceptance of militarism as a necessary state policy, and more. It is emphasized that in modern Ukraine, militarism and militarization have become a response to the aggressive actions of the russian federation. The article analyzes the results of surveys conducted by the Razumkov Centre in 2024 and 2025, which confirm that Ukrainians recognize the importance of enhancing militarization and implementing a set of essential measures in this direction: increasing defense spending, strengthening national and patriotic education, among others. At the same time, the vast majority of Ukrainians do not support the establishment of military rule in the country and are not ready to accept universal military conscription, indicating the ambivalence of military political consciousness. Military political behavior is primarily manifested in military service and volunteering aimed at supporting the military and civilians affected by the war. It is emphasized that in the context of neighboring an aggressor state, the further development of militarism as a state ideology, the militarization of Ukraine's state policy, and the corresponding strengthening of the military component in political culture are inevitable. These processes serve as a foundation for national resilience. Ukraine must implement a democratic and rational militarization policy, which should be defensive in nature.

Key words: *political culture, military culture, militarism, militarization, Russian-Ukrainian war, political consciousness, political behavior, Ukrainian society.*

Лазарович Микола Васильович
Рудакевич Олег Михайлович
Томахів Володимир Ярославович

Політичні технології, консолідація суспільства та євроінтеграція: глобалізаційні виклики для політичної культури України та Польщі

УДК 327:316.722
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.19

Лазарович Микола Васильович
доктор політичних наук,
професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності
Західноукраїнського національного університету
вул. Львівська, 10, Тернопіль, Україна
ORCID: 0000-0002-8598-9019

Рудакевич Олег Михайлович
доктор політичних наук,
професор кафедри політології та філософії імені Сергія Коновала
Західноукраїнського національного університету
вул. Львівська, 10, Тернопіль, Україна
ORCID: 0000-0002-0725-6872

Томахів Володимир Ярославович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології та філософії імен Сергія Коновала
Західноукраїнського національного університету
вул. Львівська, 10, Тернопіль, Україна
ORCID: 0000-0002-0527-2510

Роль політичних технологій у консолідації суспільства та формуванні політичної культури є важливим і актуальним аспектом сучасної політики, що значно впливає на динаміку політичних процесів. Порівняння досвіду України та Польщі дозволяє дослідити, як різні стратегії політичних технологій можуть сприяти або гальмувати стабільність політичних інститутів, а також впливати на суспільну консолідацію і розвиток національної ідентичності. У Польщі політичні технології в основному використовуються для зміцнення існуючих політичних інститутів, що допомагає підтримувати стабільність і запобігає глибоким соціальним розколам. Партія «Право і справедливість» ефективно використовує медіа та інші політичні інструменти для популяризації консервативних цінностей, що допомагає забезпечити підтримку серед широких верств населення. Однак, такий підхід не позбавлений ризиків політичної поляризації, адже медіа-контроль, що практикується цією партією, може створювати розриви в суспільстві і навіть загрожувати демократичному процесу, що, в свою чергу, може призвести до ослаблення довіри до політичних інститутів. В Україні політичні технології виконують схожу роль, але в умовах більш динамічного політичного ландшафту. Українські політичні технології дозволяють швидко реагувати на зміни в суспільстві та мобілізувати електорат, однак вони часто призводять до політичної фрагментації. Як показав досвід президентських виборів 2019 року, використання новітніх медіа-технологій допомогло новим політичним силам здобути підтримку, однак це також спричинило політичну нестабільність і нестійкість інститутів влади. Таким чином, політичні технології можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на консолідацію суспільства, залежно від їхнього використання і політичного контексту кожної країни. У Польщі технології сприяють зміцненню національної єдності і стабільності, тоді як в Україні їх застосування може призводити до поляризації суспільства та швидких політичних змін. Різні політичні традиції, історичні умови та соціальні фактори визначають, наскільки ці технології можуть сприяти стабільності або дестабілізації політичних процесів, а також формуванню політичної культури у кожній країні.

Ключові слова: *політичні технології, консолідація, політична культура, Україна, Польща, політичні традиції, виборчі кампанії, політична глобалізація, євроінтеграція.*

Вступ. Політичні технології в сучасному світі стали не просто інструментом управління виборчими кампаніями, а суттєвим фактором, який безпосередньо впливає на формування політичної культури і процеси консолідації суспільства. Особливо важливо це для країн, що перебувають на етапі глибоких політичних і соціальних змін, таких як Україна та Польща. І хоча ці держави мають різний історичний досвід і політичний контекст, їхні шляхи розвитку з'являються схожими, зокрема в аспекті застосування політичних технологій для мобілізації громадян, формування політичної ідентичності та консолідації національних процесів. Обидві країни пережили важливі етапи трансформацій, які мали на меті не лише економічні та політичні зміни, а й формування нової політичної культури, що відображає потреби демократизації та інтеграції до глобальних політичних процесів. Революційні події, політичні кризи та боротьба за демократичні інститути стають каталізаторами для впровадження інноваційних політичних стратегій, які прагнуть не лише організувати вибори, а й створити умови для довгострокової стабільності та єдності [2, с. 133]. Тому політичні технології, як механізм впливу на політичну свідомість та соціальну мобільність, набувають особливої ваги в таких країнах, і їхній вплив на консолідацію суспільства та політичну культуру є центральним питанням для розуміння сучасних політичних реалій.

Мета та завдання. Метою цього дослідження є з'ясування ролі політичних технологій у процесах консолідації суспільства та формування політичної культури в Україні та Польщі. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати низку завдань, серед яких: дослідити основні політичні технології, застосовувані в Україні та Польщі, та їхній вплив на виборчі кампанії, громадську думку і соціальні процеси; порівняти вплив політичних технологій на рівень політичної мобільності та громадянської активності в обох країнах; проаналізувати, як ці технології сприяють або гальмують процеси національної консолідації

та демократичної трансформації; вивчити роль політичних технологій у зміцненні або ослабленні політичних інститутів і їх вплив на політичну культуру в контексті кожної з країн.

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань будуть застосовані різні методи, що дозволяють глибоко та комплексно дослідити зазначену проблему. Метод порівняльного аналізу дозволить виявити спільні та відмінні риси використання політичних технологій в Україні та Польщі, оцінити їх ефективність у специфічних політичних контекстах. Історичний метод дасть можливість простежити еволюцію політичних технологій в обох країнах, зрозуміти, як історичний досвід сформував сучасну політичну ситуацію. Контент-аналіз допоможе вивчити, як політичні кампанії, медіа та соціальні мережі використовують політичні технології для впливу на громадську думку, створюючи певні наративи, які впливають на формування політичної культури. Метод кейс-стаді дозволить проаналізувати конкретні випадки політичних кампаній, референдумів чи кризових ситуацій, де політичні технології зіграли ключову роль у зміцненні чи ослабленні політичної культури та консолідації суспільства. Також буде застосовано соціологічне опитування для збору емпіричних даних про сприйняття політичних технологій серед громадян, що дозволить оцінити їх реальний вплив на політичну мобільність та соціальні процеси в Україні та Польщі.

Результати. Політичні технології в Україні та Польщі застосовуються через різноманітні стратегії та інструменти, які в основному орієнтовані на виборчі кампанії, мобілізацію електорату та формування громадської думки. Однак, незважаючи на схожість в деяких підходах, між цими країнами є й істотні відмінності, зумовлені політичними реаліями та історичними контекстами. В Україні важливу роль в політичних технологіях відіграють соціальні мережі та цифрові медіа. Виборчі кампанії сучасних політичних акторів активно використовують контекстні рекламні кампанії у Facebook, Instagram та Twitter, що дозволяє досягати цільових аудиторій, враховуючи їхні інтереси та політичні погляди. Наприклад, на президентських виборах 2019 року використання цифрових платформ стало основним інструментом для мобілізації підтримки, а також для поширення політичних меседжів серед молоді. Соціальні мережі дозволяють не лише взаємодіяти з електоратом, але й формувати певний емоційний настрій, маніпулюючи інформацією [1, с. 224].

У Польщі політичні технології також активно використовують цифрові медіа, але акцент часто ставиться на зміцнення традиційних політичних інститутів, таких як телевізійні дебати та прямі ефіри на національних каналах. Однак, важливим інструментом є і маніпулювання емоціями через масові заходи – мітинги, демонстрації та концерти. У 2020 році, під час виборчої кампанії, правляча партія «Право і справедливість» (PiS) активно використовувала своїх лояльних медіа-активістів, які організовували проурядові заходи, що демонстрували підтримку уряду. Водночас опозиційні сили також активно використовували соціальні мережі, щоб привернути увагу до корупційних скандалів і порушень прав людини [8, с. 45].

У обох країнах, крім технологій онлайн-маркетингу, суттєву роль відіграє формат «медіа-брендів», де лідери політичних партій активно формують власний образ через медіаплатформи. В Україні це помітно в образах лідерів, таких як Володимир Зеленський, який використав свою популярність завдяки серіалу «Слуга народу» для створення іміджу антиелітарного політика. У Польщі аналогічний тренд спостерігається в постаті Ярослава Качинського, який зумів створити своєрідний політичний бренд, де на перший план виходить його образ «сильного лідера», який стоїть на захисті традиційних цінностей. Ці стратегії значно впливають на громадську думку в обох країнах. У Польщі політичні технології більше орієнтовані на мобілізацію традиційного електорату, який сприймає політику через призму національної ідентичності та історичних травм [6, с. 74], в той час як в Україні цифрові медіа та нові форми комунікації стають ключовими для формування нового політичного ландшафту, де частина молоді вже не сприймає традиційні канали інформації. У цьому контексті важливо звернути увагу на те, як політичні технології можуть змінювати рівень політичної мобільності та активності громадян у цих двох країнах. Одним із основних індикаторів є участь громадян у виборах, мітингах та інших формах політичної активності.

В Україні після Революції Гідності 2014 року спостерігається високий рівень політичної мобільності серед молоді, зокрема завдяки активному використанню цифрових платформ для участі в політичних дебатах, акціях протесту та виборчих кампаніях. Зокрема, у 2019 році на вибори Президента України прийшло близько 63% виборців, і це частково було результатом активних онлайн-кампаній та підвищеного інтересу до політичного життя. Платформи, такі як Facebook, стали інструментом для створення громадських рухів, які закликають до змін. Однак в Україні ще спостерігається низький рівень довіри до традиційних політичних інститутів, що створює певну напругу в політичній мобільності.

Польща, в свою чергу, демонструє іншу картину. Хоча й там активно використовуються соціальні мережі, значно важливішими є традиційні форми мобілізації. У 2020 році на президентських виборах явка становила 68%, що є досить високим результатом для країни. Однак, більшість грома-

дян Польщі зазвичай організуються через партійні структури або соціальні організації, що забезпечує стабільність політичної активності через традиційні канали. Польська політична мобільність зазвичай орієнтована на партійну ідеологію і громадянську активність через участь у протестах або акціях підтримки [3, с. 58]. Наприклад, під час протестів 2020 року проти рішення Конституційного суду щодо абортів, численні мітинги стали значним індикатором того, як політичні технології використовуються для організації масових рухів. Політична консолідація є важливим аспектом, оскільки вона свідчить про стабільність політичних інститутів і довіру громадян до держави. У Польщі політичні технології, використані правлячою партією «Право і справедливість», сприяли збереженню стабільності влади та консолідації національного електорату навколо націоналістичних цінностей. Завдяки їхнім кампаніям, орієнтованим на традиційні родинні цінності та захист прав нації, вдалося зміцнити довіру до уряду серед консервативної частини населення. Технології, що використані для просування партії, включали підтримку з боку медіа та стратегічні інформаційні кампанії, які впливали на сприйняття влади серед громадян [8, с. 48].

В Україні ситуація складніша. Політичні технології не завжди сприяють стабільності політичної системи через наявність численних політичних криз, корупційних скандалів та високий рівень недовіри до державних інститутів. Проте саме в цьому контексті політичні технології використовуються для створення нових політичних брендів, таких як у випадку Володимира Зеленського, чий імідж «антисистемного» лідера став відповіддю на політичну фрустрацію. Це, в свою чергу, стало фактором, який підтримував мобілізацію виборців, однак не завжди сприяло консолідації національної єдності в довгостроковій перспективі.

Як ми вже зазначали, політичні технології безпосередньо впливають на політичні інститути, створюючи нові образи лідерів та сприяючи формуванню політичних наративів, які в свою чергу визначають суспільну політичну культуру. Однак, як цей процес виглядає в контексті України та Польщі? У Польщі політичні технології активно використовуються для зміцнення існуючих політичних інститутів, зокрема правлячою партією «Право і справедливість» (PiS), яка використовує новітні технології для контролю за інформаційним простором. Політичні кампанії цієї партії спрямовані на створення образу «національного захисника», що апелює до консервативних цінностей та традиційної ідентичності, що відіграє важливу роль у формуванні польської політичної культури. Варто зазначити, що в Польщі саме такі технології дозволяють укріплювати правлячий режим і залучати широку підтримку серед консервативних верств населення. Наприклад, використання стратегічних маніпуляцій з медіа і візуальними образами дозволяє партії «Право і справедливість» мати сильний вплив на громадську думку, що в свою чергу стабілізує підтримку традиційних інститутів влади [12, с. 330].

В Україні політичні технології часто взаємодіють з менш стабільними політичними інститутами, через що політична культура і сама природа політичних процесів мають дещо іншу динаміку. Після Революції Гідності та відновлення демократичних процесів, політичні технології стали важливим інструментом мобілізації електорату, але разом з тим – фактором посилення політичної фрагментації. Вибори 2019 року в Україні продемонстрували, як швидко можна змінити політичний ландшафт через створення «нових» політичних брендів, де Володимир Зеленський, завдяки своїй популярності та майстерному використанню цифрових технологій, зміг увірватися в політичний простір, навіть не маючи попереднього досвіду в політиці. Це призвело до значних змін у політичній культурі, де все більше громадян почали розглядати політичні процеси через призму нових медіа та онлайн-комунікації. Така ситуація сприяла розмиттю традиційних політичних інститутів в Україні, де з'явилися нові політичні сили, що, за допомогою сучасних технологій, здобували підтримку широких верств населення. Але разом з тим, політичні технології не завжди були сприятливими для сталого зміцнення інститутів, оскільки в Україні часто спостерігається нестабільність та відсутність довгострокових стратегій для розвитку політичної культури, орієнтованої на демократичні цінності.

Політична культура в обох країнах демонструє чіткі відмінності: у Польщі політичні технології зміцнюють традиційні політичні наративи та інститути, водночас у Україні, через використання більш радикальних підходів до політичних змін, частіше стикаються з нестабільністю та поляризацією суспільства. Обидва підходи мають свої переваги та недоліки, але загалом можна сказати, що в Україні зміни в політичній культурі відбуваються швидше, але менш передбачувано, ніж у Польщі. Щоб зрозуміти, як політичні технології сприяють або гальмують консолідацію суспільства, важливо звернути увагу на специфіку їх використання в Україні та Польщі. Політичні технології можуть як об'єднувати, так і роз'єднувати громадян, залежно від того, як вони застосовуються та в якому контексті [4, с. 185].

У Польщі, де політичні технології сприяють створенню чіткої та стабільної політичної наративної лінії, можна говорити про певну консенсусність у суспільстві, особливо серед частини електорату, який підтримує правлячу партію. Технології, які використовуються для посилення національної ідентичності, мобілізації підтримки консервативних цінностей, сприяють більшій політичній

згуртованості та консолідації. При цьому, хоча існує політична поляризація, в основному суспільство зберігає стабільність у своїй підтримці основних політичних інститутів [11, с. 59].

В Україні ситуація є більш складною. Революція Гідності, а також події, що відбулись після неї, стали факторами, що активізували політичну мобільність і залучення громадян до політичних процесів через новітні форми комунікації. Однак, одночасно з цим, політичні технології часто сприяють розколу суспільства, створюючи різні політичні групи з протилежними інтересами та поглядами. Це часто призводить до ситуації, коли політична мобілізація і використання сучасних технологій для формування нових брендів політиків або партій не завжди веде до стабільної політичної консолідації, а радше до наростання політичних та соціальних розривів.

Аналіз ситуації в обох країнах показує, що політичні технології можуть бути двосічним мечем. В Україні, де технології часто використовуються для створення тимчасових політичних конструктів, процес консолідації суспільства проходить складніше, ніж у Польщі, де інститути мають глибше коріння і технології використовуються для підтримки довготривалих політичних процесів [5, с. 30]. У той час як польські технології зміцнюють стабільність і підтримку існуючих інститутів, українські технології більше пов'язані з швидкими змінами та часто сприяють політичному розподілу. Виходячи з цього, можна стверджувати, що політичні технології мають як позитивний, так і негативний вплив на консолідацію суспільства в обох країнах. Вони можуть сприяти політичній мобілізації та стабільності в контексті Польщі, але водночас, в Україні, через свою динамічність і використання більш гнучких та агресивних стратегій, можуть іноді ставати чинником, що загострює політичні розбіжності та соціальні конфлікти [7, с. 283].

Висновки. Роль політичних технологій у консолідації суспільства та формуванні політичної культури є надзвичайно важливою і багатогранною темою, яка потребує комплексного аналізу. Порівняння досвіду України та Польщі дозволяє побачити, як в кожній країні політичні технології можуть як сприяти, так і гальмувати процеси стабілізації політичної ситуації, консолідації суспільства та формування національної ідентичності. У Польщі політичні технології здебільшого служать інструментами зміцнення існуючих політичних інститутів, зокрема через мобілізацію підтримки для правлячої партії «Право і справедливість» [9, с. 95]. Використання технологій у медіапросторі дозволяє політичним силам домінувати в політичному дискурсі та формувати у суспільстві ідею національної єдності, що підтримує політичну стабільність. Однак така стабільність досягається ціною посиленої політичної поляризації, оскільки частина електорату, що підтримує опозиційні сили, стикається з труднощами в реалізації своїх політичних поглядів через монополізацію медіа та інформаційних каналів. Політична культура в Польщі, таким чином, зберігає певну цілісність і стабільність завдяки систематичному використанню політичних технологій, але разом з тим цей процес веде до поділу між різними групами суспільства, що може бути потенційно небезпечним для довгострокової політичної гармонії [10, с. 149].

В Україні, навпаки, політичні технології не тільки сприяють політичним змінам, але й часто стають каталізатором для глибших соціальних і політичних трансформацій. Систематичне використання нових медіа, цифрових технологій та стратегій для маніпуляції громадською думкою допомогло таким політичним силам, як «Слуга народу», здобути велику популярність і вивести політику на новий рівень. Однак, ця динамічність часто призводить до політичної фрагментації, коли постійна зміна політичних лідерів і партій, а також нестабільність політичних інститутів, ставлять під питання саму здатність країни до стабільного розвитку. Роль політичних технологій в Україні полягає в тому, щоб швидко реагувати на зміни в суспільстві, однак це часто відбувається на шкоду глибоким та стабільним інституціям, що сприяє поляризації і непередбачуваності політичного ландшафту. Особливістю українського досвіду є те, що політичні технології використовуються для створення нових політичних брендів, часто в умовах криз і конфліктів, що можуть не тільки мобілізувати електорат, але й водночас дестабілізувати політичний процес. Наприклад, швидке завоювання підтримки Володимиром Зеленським на президентських виборах 2019 року через ефективне використання нових медіа та «антиелітної» риторики стало можливим завдяки цифровим політичним технологіям, однак це також спричинило посилення недовіри до старих політичних еліт і призвело до політичної нестабільності.

Проте і в Польщі, і в Україні однією з основних проблем, що виявляються у використанні політичних технологій, є недостатній рівень політичної зрілості у частини електорату, що відкриває простір для маніпуляцій і популізму. В умовах, коли політичні лідери використовують технології для створення «зручних» політичних наративів, такі підходи можуть призвести до формування суспільства, яке не завжди виявляє критичне ставлення до політичних подій, і, відповідно, не сприяє належному розвитку демократичних інститутів. Консолідація суспільства в Україні та Польщі через політичні технології має різний характер. Якщо в Польщі політичні технології допомагають створити єдину національну платформу для підтримки традиційних цінностей, що

стимулює політичну стабільність, то в Україні ці ж технології можуть як об'єднувати, так і роз'єднувати суспільство, залежно від того, яким чином вони застосовуються. У Польщі, де існують довші традиції демократичних інститутів, політичні технології більше орієнтовані на підтримку цих інститутів, а в Україні – на швидкі політичні зміни та мобілізацію підтримки в умовах постійної політичної та соціальної турбулентності.

Загалом, можна зробити висновок, що політичні технології є потужним інструментом, який може як посилювати, так і ослаблювати консолідацію суспільства в обох країнах. Вони здатні не тільки сприяти стабільності, але й створювати нові розбіжності в політичному житті, залежно від того, як використовуються ці технології і в якому контексті. Водночас, для досягнення стійкої політичної культури важливо, щоб політичні технології використовувалися не для маніпулювання електоратом, а для сприяння розвитку демократичних процесів, зміцнення довіри до політичних інститутів і забезпечення реального діалогу між політичними силами та громадянами. Враховуючи різні підходи до використання політичних технологій в Україні та Польщі, можна зробити висновок, що успіх чи невдача консолідації суспільства залежить від того, чи зуміють політичні еліти в обох країнах знайти баланс між використанням технологій для підтримки стабільності та уникненням маніпуляцій, що можуть призвести до соціальної поляризації. Це є важливим фактором у формуванні політичної культури, яка вимагає постійної адаптації до змінних умов сучасного світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лазарович М. В., Гончарук-Чолач Т. В., Рудакевич О. М., Джугла Н. В. Цифрова революція в політиці та її вплив на постінформаційне суспільство. Актуальні проблеми філософії та соціології. № 52. 2025. С. 222–227.

2. Лазарович М. В., Гончарук-Чолач Т. В., Докаш О. Ю. Штучний інтелект у політичних маніпуляціях та трансформація виборчої культури. Politicus. Вип. № 1. 2025. С. 131–135.

3. Czerski W. Manipulacja informacją jednym z kluczowych problemów współczesnego świata mediów, Dydaktyka Informatyki. Uniwersytet Rzesz owski, Rzeszów. № 14. 2023. P. 46–78.

4. Dziadzia B. Wpływ mediów. Impuls, Kraków, 2024. 217 p.

5. Lichański J. Z. Retoryka i manipulacja. Manipulacja w mediach, Forum Artis Rhetoricae. Wydawnictwo DiG, Warszawa. 2024. № 4 (62), tom IV. P. 24–38.

6. łowiecki M. Krzywe zwierciadło – o manipulacji w mediach. UMCS, Lublin, 2023. 151 p.

7. Musiał-Karg M. Demokracja w obliczu nowych mediów. Elektroniczna demokracja, wybory przez Internet, kampania w sieci. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 2023. 345 p.

8. Nowak E., Riedel R. Analiza porównawcza telewizyjnych audycji informacyjnych TVN i TVP1 w okresie kampanii przedwyborczych w Polsce 2020 i 2023 r. Zeszyty Prasoznawcze. Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2024. № 1-2 (193-194). P. 36–51.

9. Polkowska L. Wartości i antywartości w tygodnikach opinii. Analiza dyskursu z elementami lingwistyki kwantytatywnej. Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2022. 287 p.

10. Rodziewicz D. Mity czwartej władzy: dla widzów, słuchaczy i czytaczy. Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2024. 235 p.

11. Tanaś V., Welskop W. Mass media we współczesnym świecie, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Nauk o Zdrowiu Łódź, 2023. 198 p.

12. Terpiłowska K. Manipulacja w srodkach masowego przekazu oraz jej wplyw na bezpieszenstwo panstwa. Manipulation in media and her impact on safety of the state. AON, Warszawa, 2024. P. 328–342.

REFERENCES:

1. Lazarovych, M., Honcharuk-Cholach, T., Rudakevych, O., Dzhuhla, N. (2025). Tsyfrova revoliutsiia v polititsi ta yii vplyv na postinformatsiine suspilstvo. [The Digital Revolution in Politics and Its Impact on the Post-Information Society]. Aktual'ni problemy filosofii ta sotsiolohii, 52, 222–227.

2. Lazarovych, M., Honcharuk-Cholach, T., Dokash, O. (2025). Shtuchnyi intelekt u politychnykh manipuliatsiiakh ta transformatsiia vyborchoi kul'tury. [Artificial Intelligence in Political Manipulations and the Transformation of Electoral Culture]. Politicus, 1, 131–135.

3. Czerski, W. (2023). Manipulacja informacją jednym z kluczowych problemów współczesnego świata mediów, Dydaktyka Informatyki. Uniwersytet Rzesz owski, Rzeszów, 14, 46–78.

4. Dziadzia, B. (2024). Wpływ mediów. Impuls, Kraków, 217.

5. Lichański, J. (2024). Retoryka i manipulacja. Manipulacja w mediach, Forum Artis Rhetoricae. Wydawnictwo DiG, Warszawa, 4 (62), IV, 24–38.

6. Łowiecki, M. (2023). Krzywe zwierciadło – o manipulacji w mediach. UMCS, Lublin, 151

7. Musiał-Karg, M. (2023). Demokracja w obliczu nowych mediów. Elektroniczna demokracja, wybory przez Internet, kampania w sieci. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 345.

8. Nowak, E., & Riedel R. (2024). Analiza porównawcza telewizyjnych audycji informacyjnych TVN i TVP1 w okresie kampanii przedwyborczych w Polsce 2020 i 2023 r. Zeszyty Prasoznawcze. Uniwersytet Jagielloński, Kraków, 1-2 (193-194), 36–51.

9. Polkowska, L. (2022). Wartości i antywartości w tygodnikach opinii. Analiza dyskursu z elementami lingwistyki kwantytatywnej. Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa, 287.

10. Rodziewicz, D. (2024). Mity czwartej władzy: dla widzów, słuchaczy i czytaczy. Wydawnictwo Literackie, Kraków, 235.

11. Tanaś, V., & Welskop, W. (2023). Mass media we współczesnym świecie, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Nauk o Zdrowiu Łódź, 198.

12. Terpiłowska, K. (2024). Manipulacja w srodkach masowego przekazu oraz jej wplyw na bezpieszenstwo panstwa. Manipulation in media and her impact on safety of the state. AON, Warszawa, 328–342.

Political technologies, societal consolidation, and European integration: globalization challenges for the political culture of Ukraine and Poland

Lazarovych Mykola Vasylovych

Doctor of Political Sciences,
Professor at the Department
of Information and Socio-Cultural Activities
Western Ukrainian National University
Lvivska str., 10, Ternopil, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8598-9019

Rudakevych Oleh Mykhailovych

Doctor of Political Sciences,
Professor at the Serhiy Konoval
Department of Political Science
and Philosophy
Western Ukrainian National University
Lvivska str., 10, Ternopil, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0725-6872

Tomakhiv Volodymyr Yaroslavovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Political Science and Philosophy
named after Serhiy Konoval
Western Ukrainian National University
Lvivska str., 10, Ternopil, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0527-2510

The Role of Political Technologies in Societal Consolidation and the Formation of Political Culture is an important and relevant aspect of contemporary politics that significantly impacts the dynamics of political processes. A comparison of the experiences of Ukraine and Poland allows for an exploration of how different political technology strategies can either promote or hinder the stability of political institutions, as well as influence social consolidation and the development of national identity. In Poland, political technologies are mainly used to strengthen existing political institutions, helping to maintain stability and prevent deep social divisions. The «Law and Justice» party effectively uses media and other political tools to promote conservative values, which helps secure support among broad segments of the population. However, this approach is not without risks of political polarization, as the media control practiced by this party may create divides in society and even threaten the democratic process, which in turn can lead to a weakening of trust in political institutions. In Ukraine, political technologies play a similar role but in the context of a more dynamic political landscape. Ukrainian political technologies allow for rapid responses to societal changes and mobilize the electorate, but they often lead to political fragmentation. As demonstrated by the 2019 presidential elections, the use of new media technologies helped new political forces gain support, but it also caused political instability and instability in political institutions. Thus, political technologies can have both positive and negative effects on societal consolidation, depending on their use and the political context of each country. In Poland, these technologies contribute to strengthening national unity and stability, while in Ukraine, their application may lead to societal polarization and rapid political change. Different political traditions, historical conditions, and social factors determine the extent to which these technologies can contribute to the stability or destabilization of political processes, as well as the formation of political culture in each country.

Key words: *political technologies, consolidation, political culture, Ukraine, Poland, political traditions, electoral campaigns, Political globalization, European integration.*

Михайлова Ольга Юріївна

Пам'ять Другої світової війни в Україні як чинник меморіалізації російсько-української війни

УДК 930.2 (477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.20

Михайлова Ольга Юріївна
кандидат політичних наук, провідний науковий співробітник
Національного інституту стратегічних досліджень
вул. Пирогова, 7А, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-5466-5129

У статті міститься аналіз впливу пам'яті про Другу світову війну на формування в Україні сенсів та форматів меморіалізації сучасної російсько-української війни. Аналіз проведено на основі зрушень у вітчизняному наративному просторі та практиках комеморації, що зумовлює його актуальність. Методологія дослідження являє собою поєднання історичного, порівняльного та структурно-функціональний підходів. Автор аналізує зміни у царині політики пам'яті в Україні після 2014 р., зокрема її поступовий розрив із радянським наративом «Великої Вітчизняної війни» та переорієнтацію на європейське бачення подій війни 1939–1945 років. У статті показано, як повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 р. радикалізувало ці зрушення. У тексті викладено алюзії на Другу світову війну, які можна побачити у сучасних практиках меморіалізації: при спорудженні меморіалів та пам'ятників, у розвитку музейної справи та змінах календарю пам'ятних дат, в нормативних документах, публічній риториці тощо. Особлива увага приділена явищу гібридизації меморіалів, що поєднують пам'ять про героїв Другої світової та актуальної війни, зокрема, вояків УПА та сучасних захисників України. Такий формат меморіалізації є відображенням символічної тяглості в боротьбі за незалежність України у XX–XXI ст. Стаття також висвітлює виклики, пов'язані з переосмисленням участі українців у боротьбі з нацизмом у лавах Червоної (Радянської) армії. Автор акцентує на ризиках маргіналізації цієї тематики в сучасній Україні й фіксує потребу збалансованої політики пам'яті з орієнтацією на європейські принципи та цінності. Стаття ставить питання щодо інструменталізації пам'яті про Другу світову війну, яка відбувається не лише в російській, але й в українській політиці пам'яті. Окрема увага приділяється співвіднесенню цих процесів із європейськими підходами до меморіалізації Другої світової війни, що важливо в контексті процесів євроінтеграції України.

Ключові слова: *пам'ять, меморіалізація, Друга світова війна, російсько-українська війна, гібридизація.*

Вступ. Пам'ять про Другу світову війну закарбована в досвіді генерацій кожної української родини. Прямі чи приховані алюзії на цю війну часто супроводжують в українському публічному дискурсі аналіз реалій війни, що наразі триває: адже за тривалістю, кількістю втрат, масштабом руйнацій та непримиренністю сторін вони співмірні. Таким чином в Україні пам'ять про війну 1939–1945 рр. здійснює вплив на сприйняття актуальної російсько-української війни, а разом з тим і на практики її меморіалізації, хоча цей вплив не завжди очевидний.

Прихований характер цього впливу зумовлений не в останню чергу дрейфом української політики пам'яті від радянського наративу «Великої вітчизняної війни» до європейського наративу «Другої світової війни». Розрив з радянським наративом набув в Україні незворотності в результаті російської агресії ще в 2014 р. Повномасштабне вторгнення 2022 р. спонукало українців до значних змін у меморіалізації Другої світової війни на тлі спроб Росії привласнити перемогу над нацизмом.

Міркуючи над можливістю називати боротьбу українців проти російської експансії терміном «Вітчизняна війна», канадський дослідник С. Єкельчик цю можливість відкинув. Проблема використання слова «вітчизняна» в назві сучасної війни пов'язана, на його думку, з асоціаціями щодо «Великої Вітчизняної війни», яка стала центральним міфом пізньорадянського періоду та путінської Росії і нині використовується для виправдання агресії проти України [10, с. 235].

В офіційній риториці та через підконтрольні ЗМІ російська влада повсякчас апелює до пам'яті минулої війни, використовуючи її для виправдання агресії проти України. Російська пропаганда подає цю агресію як продовження боротьби з нацизмом, ігноруючи внесок українського народу у перемогу над ним. «День Перемоги» в сучасній Росії проголошено найважливішим святом. Зусилля російської влади з поширення культу «Великої Перемоги» в російському суспільстві виявилися результативними: 9 травня стало для росіян одним з найважливіших свят і значно випереджає за популярністю Великдень (Пасху).

До 2022 р. вшанування цієї історичної події було важливим чи улюбленим для 30% українців. Однак протягом 2023–2025 рр. вона лишилася важливою тільки для 11–13% опитуваних [7]. Охолодження українців до пам'ятної дати пов'язане з відразою до російського культу «Великої Перемоги». Втім, певну роль відіграли зміни практик меморіалізації: адже старі практики втрачали сенс, тоді як до нових практик та громадських ритуалів ще не виробилось звички.

Водночас деякі аспекти пам'яті Другої світової війни лишаються для українців надалі актуальними, оскільки допомагають знайти орієнтири

у ситуації невизначеності – у т. зв. «тумані війни». Одним з таких орієнтирів є вимога відновлення справедливості подібно до того, як це відбулось по закінченні Другої світової війни: «як юридичне й моральне засудження геноциду та військових злочинів проти людяності та агресивних тоталітарних режимів, так і вшанування пам'яті загиблих під час війни» [4, с. 145]. Модель підбиття підсумків війни набула поширення в українському публічному дискурсі завчасно, але вона засвідчила готовність українців апелювати до досвіду минулої війни, покладатись на нього.

Мета та завдання. Мета статті – проаналізувати вплив, який чинить пам'ять про Другу світову війну на сенси і формати меморіалізації актуальної російсько-української війни в Україні. Виходячи з цієї мети, завдання полягатиме у фіксації таких форматів меморіалізації актуальної війни, що містять алюзії до пам'яті Другої світової війни. Це завдання передбачає також артикуляцію відповідних наративів, актуальних у публічному просторі сучасної України.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань задіяно структурно-функціональний метод, оскільки меморіалізація пам'яті війни являє собою складну багаторівневу стратегію. Вона формується на кількох рівнях: змістовно-дискурсивному, символічному, правовому, інституційному тощо. Кожен з цих рівнів реалізує певний функціонал, від чого залежить меморіалізація війни в цілому.

Змістовно-дискурсивний рівень потребує застосування методики дискурсивного аналізу. Також задіяні елементи порівняльного методу, оскільки йдеться про співставлення пам'яті різних війн, способів їх меморіалізації в різних країнах (Україні та Росії, країнах ЄС). Цей аналіз неможливий поза історичним підходом. Застосування цього підходу зумовлює сама тема меморіалізації російсько-української війни в контексті алюзій до пам'яті іншої – Другої світової війни.

Протягом останнього десятиліття сформувався напрям наукових досліджень, присвячених темі меморіалізації подій російсько-української війни. На цю тему писали українські дослідники М. Габович, Р. Голик, М. Гоманюк, О. Лисенко, Н. Мисак, Т. Портнова, І. Похиленко та ін. Також деякі іноземні науковці приділяли увагу проблематиці: в Польщі – А. Краєвська, в Німеччині – Т. Грот, у США – М. Вільямс, К. Сінклер, Т. Снайдер та ін. При чому Т. Снайдер приділяє увагу російсько-українській війні не лише як історик-науковець, але й як публіцист – зокрема, вказуючи на паралелі між німецьким нацизмом та російським імперіалізмом/фашизмом [9], порівнюючи В. Путіна з А. Гітлером.

В цілому корпус досліджень з меморіалізації російсько-української війни швидко зростає і демонструє багатоплановість підходів – від антропологічного та історичного до соціологічного й культурологічного. При цьому в деяких наукових дослідженнях приділено увагу паралелям між російсько-українською та Другою світовою війною.

Результати дослідження. Один з найважливіших історичних наративів, успадкованих незалежною Україною від СРСР – наратив Великої Вітчизняної війни та Великої Перемоги у цій війні. В ситуації динамічних змін колективної пам'яті у 1990-х роках в Україні він символізував сталість, стабільність. Тривалий час він здійснював суспільно-політичні функції всередині українського суспільства – слугував його солідаризації, зв'язку генерацій, завданням патріотичного та морально-етичного виховання, впровадження загальнолюдських цінностей. Також він відігравав певну роль у зовнішньополітичному позиціонуванні України.

В Україні продовжували функціонувати започатковані ще за радянської влади інституції, відповідальні за меморіалізацію боротьби з нацизмом – профільні музеї та меморіали. Крім того, з'являлись новітні пам'ятники, покликані увічнити звитягу захисників. Це, наприклад, пам'ятник військовим льотчикам, зведений у Києві у 2001 р., пам'ятник студентам і викладачам Київського університету, встановлений у 2010 р., та багато інших.

На увічнення трагедії минулої війни в Україні з'явилось чимало пам'ятників та меморіалів жертвам Голокосту, геноциду ромів, іншим жертвам Другої світової. Зокрема, лише у Бабиному Яру в Києві протягом перших десяти років української незалежності з'явилися такі пам'ятні знаки, як «Менора» (1991 р.), дерев'яний хрест у пам'ять про розстріляних священнослужителів (2000 р.), пам'ятний знак розстріляним дітям (2001 р.), камінь на честь створення єврейського центру «Спадщина» (2001 р.).

Традиція вшанування пам'яті жертв більшою мірою відповідала європейській традиції меморіалізації Другої світової війни, ніж войовничим радянським практикам. Таким чином, уже від 1990-х років українська політика пам'яті щодо Другої Світової війни почала акцептувати європейські наративи і формати меморіалізації. Вони вплинули на практики меморіалізації жертв поточної війни в Україні, втілившись у спорудження меморіалів, публічні заходи з комеморації жертв, запровадження нових пам'ятних дат.

Зокрема, розробляється проектна документація щодо спорудження меморіалів для увічнення пам'яті жертв війни у Харкові (за участі архітектурного бюро лорда Н. Фостера), у Бучі (його буде зведено на території Храму Св. Андрія Первозваного та Усіх Святих, де у братській могилі поховали 116 невинно вбитих людей) тощо. У містах, де від російських повітряних атак гинуть цивільні мешканці, запроваджуються дні скорботи за загиблими. Від 2021 р. в Україні 4 червня відзначається

День пам'яті дітей, які загинули внаслідок збройної агресії РФ проти України. День звільнення Бучі 31 березня – данина пам'яті загиблим цивільним у 2022 р. мешканцями цього селища (по суті – день скорботи).

Таким чином, європейський канон вшанування пам'яті жертв, засвоєний в контексті Другої світової війни, відтворюється в практиках меморіалізації російсько-української війни. Він простежується і в нормативно-правовій лексиці, якою послуговуються при засудженні агресора. Так, українська сторона наполягає на міжнародній правовій оцінці дій російських військових за вчинення масових убивств цивільного населення в Україні за класифікацією геноциду. Але ж ця дефініція увійшла в юридичний лексикон у 1948 р. під впливом подій Другої світової війни, з ініціативи польсько-американського правника Р. Лемкіна [8].

Радикальний розрив України з радянською моделлю меморіалізації минулої війни зумовлений роллю російського культу «Великої Перемоги» в антиукраїнській мобілізації. На рівні дискурсивному цей розрив втілився насамперед у заміщення в Україні наративу Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) наративом Другої світової війни (1939–1945 рр.).

Наратив Другої світової війни відповідає європейському пам'яттєвому канону. Він уможливлює аналіз та інтерпретацію сутності нацистської експансії, союзницьких стосунків СРСР та Німеччини, історії формування антигітлерівської коаліції. Для України це особливо вагомо, оскільки український народ, де-факто розділений до середини XX ст., брав участь в антинацистському спротиві у лавах різних армій та збройних формувань (причому іноді ці формування вели збройну боротьбу між собою). Наратив Другої світової війни корелює з родинною пам'яттю українців західних українських областей, куди війна/окупація прийшли у 1939 р., а не в 1941 р. Він уможливлює опис та інтерпретацію цієї складної історії. Його вибір мав послужити фундаментом солідарної політики пам'яті в Україні, а водночас і фундаментом процесів євроінтеграції.

Намагаючись дистанціюватися від агресивного російського культу «Великої Перемоги», українська політика пам'яті зосередилася на меморіалізації Другої світової через наративи, які не збігались з російськими. Це, зокрема, доля України як поля битв Другої світової, трагедія розділеного народу, Голокост та жертви серед цивільного населення, невиправдані військові втрати, визвольна боротьба УПА та ОУН. Ці теми лишаються магістральними в офіційній меморіалізації Другої світової війни, що закріплено в цьогорічних інформаційних матеріалах Українського інституту національної пам'яті [3].

Серед вказаних тем на меморіалізацію актуальної війни в Україні найвідчутніше впливає меморіалізація ОУН та УПА. Адже таким чином унаочнюється історична тяглість протистояння Росії та України, а боротьба проти нацистського та радянського тоталітаризму у XX столітті логічно переходить у боротьбу проти російської агресії у XXI ст. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» поставив воїнів УПА в один ряд із сучасними захисниками. Це закріпило на державному рівні принцип спадкоємності між повстанським рухом і теперішніми ЗСУ.

У Західній Україні вплив меморіалізації УПА є дуже потужним, причому військові поховання новітніх героїв часто розташовуються біля меморіалів УПА, або навіть поєднуються в рамках єдиних меморіальних об'єктів. Зокрема, у Львові Меморіал Героїв України на Личаківському кладовищі об'єднує пам'ять про січових стрільців, вояків УПА та сучасних захисників. При оформленні таких меморіальних об'єктів використовується однакова символіка, образність, єдиний стиль.

Таким чином в Україні формується традиція гібридизації меморіалів, які стають місцями пам'яті українських захисників кількох генерацій одночасно. В ній проявляється стихійний, спонтанний характер комеморації подій Другої світової війни. Це не поодинокі випадки, а стала тенденція, що шириться не лише на Західній Україні, але й по всій території країни. Зокрема, у таких містах, як Кропивницький та Полтава до обелісків і братських могил, споруджених на увічнення героїв Другої світової війни, додані імена загиблих в АТО/ООС і після 24 лютого 2022 р. При цьому ініціаторами оновлень стають місцеві громади, ветеранські організації або родини загиблих.

Таким чином відбувається символічне зрощення двох історичних шарів, що формує нове сприйняття героїзму та жертви, новий символізм. В оздобленні новітніх місць пам'яті в Центральній, Південній та Східній Україні скульптори й архітектори послуговуються традиційною символікою. Це національні символи (тризуб, жовто-блакитний прапор), мотив хреста (що уособлює християнську символіку жертовності та гідної смерті, водночас апелюючи до естетики й етосу козаччини). В оздобленні зустрічаються також образи янгола-охоронця, Божої Матері, меча, щита тощо.

Науковці відзначають, що при формуванні гібридних меморіалів в Україні імена і портрети наших загиблих сучасників додають легітимності радянським меморіалам Другої світової війни (тоді як при гібридизації меморіалів «Великої Вітчизняної» в сучасній Росії відбувається протилежне – нові меморіали набувають легітимності завдяки старим) [1]. Це важливо, оскільки легітимність радянських меморіалів в Україні була проблематизована через заборону радянської символіки. В роз'ясненнях УІНП міститься вимога «усунути

маркери радянської та російської мілітаристської пропаганди на частині пам'ятників і монументів та замінити написи на історично коректні» [6]. І хоча в документах УІНП всіляко підкреслюється потреба дбати про пам'ять Другої світової, де-факто політика декомунізації та дерусифікації позначилась на пам'ятниках минулій війні. Їх стан не завжди задовільний через брак уваги до них місцевих громад. Мали місце прояви недбалості та навіть вандалізму щодо них.

До речі, ще в рамках радянської політики пам'яті створювались меморіали, позначені гібридністю – на зразок меморіальних об'єктів «Братська могила партизанів та пам'ятник воїнам-землякам періоду громадянської та Другої світової воєн» у Сумській обл. чи «Меморіальний комплекс: Братська могила воїнів. Пам'ятний знак полеглим воїнам-односельчанам періоду громадянської і Другої світової воєн» у Полтавській обл. (назви подано у відповідності до Державного реєстру нерухомих пам'яток України). Ці об'єкти виконували соціально-політичну функцію легітимації та героїзації радянського історичного наративу в усій його цілісності, вписуючи учасників та жертв Другої світової війни не у світовий контекст боротьби з нацизмом, а в радянський контекст захисту надбань соціалізму.

Що ж до актуальної нині в Україні тенденції гібридизації військових меморіалів, то вона покликана унаочнити військову звитягу українців, їх патріотизм і готовність чинити спротив окупантам.

У сучасній Україні гібридизація місць пам'яті проявляється найбільш виразно в роботі музеїв, покликаних репрезентувати пам'ять Другої світової війни. Актуальна війна Росії проти України спонукає музейників створювати експозиції, присвячені цій війні. Затребуваними також стають експозиції, присвячені військовим традиціям українців, історії національно-визвольної боротьби та українського державотворення. Таким чином відбувається зміна фокусу і фактичне перепрофілювання роботи таких музеїв.

Процес перепрофілювання здійснюється поступово, але послідовно і усвідомлено. Зокрема, Національний музей історії України у Другій світовій війні ініціював процес переозначення, який передбачає зміну назви у близькій перспективі. Вже натепер на сайті цього музею він означений як Музей війни, без конкретизації, якої саме. Так само змінилось позиціонування музею, присвяченого вигнанню з Києва нацистських загарбників восени 1943 р. Свою попередню назву «Битва за Київ у 1943 р.» він змінив у 2023 р. на нову: Національний музей-заповідник української військової звитяги. Керівництво музею поставило завдання передусім «зберегти правду про найкривавішу війну сучасності, показати реалії російської агресії» [5].

Такі ініціативи, попри шляхетність заявленої мети, ведуть до сумнівних наслідків: тематика героїзму та патріотичної самопожертви українців у лавах Червоної/Радянської армії на фронтах Другої Світової війни випадає з фокусу досліджень та меморіалізації в сучасній Україні. Цю тенденцію зафіксували провідні фахівці політики пам'яті (а також історики, музейники, освітяни, представники громадськості) у відозві «До 80-ї річниці перемоги над нацизмом» [2], що була опублікована на початку 2025 р. У відозві міститься критичне ставлення до цієї тенденції: «Викреслюючи українців із числа переможців нацизму, виставляючи українців передусім жертвою протистояння двох режимів, ми ризикуємо позбавити Україну суб'єктності та достойного місця в спільноті європейських народів».

Європейська модель пам'ятання Другої світової війни не передбачає прямої інструменталізації цієї пам'яті. Вона не прагне самоствердження через пошук і таврування новітніх «фашистів». Тим часом кожна європейська нація (включно з німцями) пишається внеском у боротьбу проти нацизму у 30–40-х роках XX ст. Прищеплення в Україні європейської моделі пам'ятання Другої світової війни виправдане не лише завданнями євроінтеграції. Воно має перспективу, оскільки корелює з родинною пам'яттю більшості українців, чиї предки зробили значний внесок у перемогу над нацизмом.

Де-факто меморіалізація Другої світової війни в Україні наразі відійшла на другий план, оскільки на першому плані – вшанування пам'яті захисників і жертв російської агресії, що наразі триває. Через гостроту переживання героїчного піднесення, воєнної солідаризації та спільної травми, меморіалізація цієї війни певною мірою заступає меморіалізацію війни, яка закінчилася 80 років тому. Однак остання продовжує впливати на формати меморіалізації військової звитяги, які надалі відтворюються – як проекції, алюзії, паралелі.

Висновки. Переосмислення історії боротьби з нацизмом в Україні позначилось не лише на зміні офіційного наративу, але й на правовому та інституційному розвитку політики пам'яті, а відтак і на практиках меморіалізації. Пам'ять про Другу світову війну і нині відіграє помітну роль у меморіалізації російсько-української війни, навіть попри зміну наративного характеру, правові та інституційні новації. Історичні алюзії, символіка та дискурси, пов'язані з війною 1939–1945 років, виявляються в нових форматах комеморації, архітектурному оформленні меморіалів, правовій лексиці та суспільних уявленнях про героїзм, жертву й справедливість.

Ключовими тенденціями визначено:

– поступове витіснення радянського наративу Великої Вітчизняної війни з публічного простору України та його заміну європейським наративом Другої світової війни;

– гібридизацію меморіальних об'єктів, що тепер об'єднують пам'ять про захисників XX і XXI ст., причому меморіали, присвячені пам'яті Другої Світової війні, стали контекстуалізуватися крізь призму сучасної боротьби України проти нового агресора;

– перепрофілювання музейної інфраструктури, покликаної увічнювати участь українського народу у Другій світовій війні, на інші завдання, передусім пов'язані з меморіалізацією російсько-української війни, що триває;

– закріплення у практиках меморіалізації та меморіальних об'єктах спадкоємності між бійцями УПА та сучасними воїнами ЗСУ, що створює символічний міст між різними етапами боротьби за незалежність України;

– орієнтація на відтворення європейських практик комеморації жертв, що посилює міжнародну легітимність України та її правові позиції у питанні засудження російської агресії.

Попри деяку маргіналізацію тематики Другої світової війни в умовах повномасштабної війни, ця пам'ять зберігає значущість як джерело моральних, історичних і риторичних ресурсів для осмислення сучасного досвіду. Вона слугує не лише інструментом ідентифікації та солідаризації, а й рамкою, в якій українське суспільство шукає історичні паралелі, моральну правоту й міжнародну підтримку у своїй боротьбі за свободу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Габович М., Гоманюк М. Росіяни вторглися в Україну не тільки з «градами» і «солнцепьоками», а й з «прапорами перемоги», пересувними «вічними вогнями» і парадною формою для почесних караулів. *Україна Модерна*. URL: https://uamoderna.com/backward/myhajlo-gabovych-mykola-gomanyuk-rosiyany-vtorglysya-v-ukrayinu-ne-tilky-z-gradamy-i-solnczepokamy-a-j-z-praporamy-peremogy-peresuvnymy-vichnymy-vog/ (дата звернення: 24.06.2025).

2. До 80-ї річниці перемоги над нацизмом. *Українська правда*. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2025/02/27/7500478/ (дата звернення: 24.06.2025).

3. Інформаційні матеріали до Дня пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війни (8 травня) – 2025. *УІНП*. URL: https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/zhurnalistam/informaciyni-materialy-do-dnya-pamyati-ta-peremogy-nad-nacyzmom-u-drugiy-svitoviy-viyny-8-travnya-2025 (дата звернення: 24.06.2025).

4. Концептуалізація пам'ятійного дискурсу в умовах російсько-української війни. Аналітична записка / Відп. ред.: Р. Голик, Г. Дидик-Меуш. Львів: НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2024. 150 с.

5. Наша історія. *Національний музей-заповідник української військової звитяги*. URL: https://victoryinbattle.org.ua/pro-muzej/nasha-istoriya/ (дата звернення: 24.06.2025).

6. Рекомендації щодо пам'ятників і монументів, пов'язаних із російською та радянською імперською історією. *УІНП*. URL: https://uinp.gov.ua/dekomunizaciya-ta-reabilitaciya/podolannya-naslidkiv-rusyfikaciyi-ta-totalitaryzmu-v-ukrayini/rekomendaciyi-ekspertnoyi-rady-shchodo-okremyh-kategoriy-pamyatnykiv-i-monumentiv-povyazanyh-iz-rosiyskoyu-ta-radyanskoyu-imperskoyu-istoriyeyu (дата звернення: 24.06.2025).

7. Ставлення українців до державних свят і зокрема до 8 березня. *КМІС.* URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1504&page=1 (дата звернення: 24.06.2025).

8. Lemkin R. Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation – Analysis of Government – Proposals for Redress. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1944. C. 79–95.

9. Snyder T. We Should Say It. Russia Is Fascist. *The New York Times*. URL: https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html (дата звернення: 24.06.2025).

10. Yekelchyk S. Naming the war: Russian aggression in Ukrainian official discourse and mass culture. *Canadian Slavonic Papers*. 2022. 64 (2-3). C. 232–246.

REFERENCES:

1. Habovich, M., Homaniuk, M. (2025). Rosiany vtorhlysia v Ukrainu ne tilki z «hradamy» i «sontzepiokamy», a z «praporamy peremohy», peresuvnymy «vichnymy vohniamy» i paradnou formou dlia pochesnyh karauliv [The Russians invaded Ukraine not only with «hails» and «sun chains», but also with «flags of victory», mobile «eternal flames» and ceremonial uniforms for honor guards]. *Ukraina Moderna.* URL: https://uamoderna.com/backward/myhajlo-gabovych-mykola-gomanyuk-rosiyany-vtorglysya-v-ukrayinu-ne-tilky-z-gradamy-i-solnczepokamy-a-j-z-praporamy-peremogy-peresuvnymy-vichnymy-vog/ (viewed 24.06.2025) [in Ukrainian].

2. Do 80-i richnytzi peremohy nad natzizmom [To the 80th anniversary of the victory over Nazism]. (2025). *Ukrainska Pravda*. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2025/02/27/7500478/ (viewed 24.06.2025) [in Ukrainian].

3. Informatziini materialy do Dnia pamiati ta peremohy nad natzizmom u Druhii svitovii viini (8 travnia) [Information materials for the Day of Remembrance and Victory over Nazism in World War II (May 8)]. (2025). *Ukrainian Institute of National Memory.* URL: https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/zhurnalistam/informaciyni-materialy-do-dnya-pamyati-ta-peremogy-nad-nacyzmom-u-drugiy-svitoviy-viyny-8-travnya-2025 (viewed 24.06.2025) [in Ukrainian].

4. Holyk, R., Dyduk-Meush, H. (Eds.). (2024). Kontzeptualizatzia pamyatiynoho dyskursu v umovah rosiisko-ukrainskoi vijny. Analitychna zapyska [Conceptualization of the memorial discourse in the context of the Russian-Ukrainian war. Analytical note]. Lviv: NAN Ukrainy, Instytut ukrainjznavstva im. I. Krypiakevicha. 150 p.

5. Nasha istoria [Our history]. (2025). *National Museum-Reserve of Ukrainian Military Valor*. URL:

https://victoryinbattle.org.ua/pro-muzej/nasha-istoriya/ (viewed 24.06.2025) [in Ukrainian].

6. Rekomendatzii shchodo pamiatnykiv i monumentiv, poviazanyh iz rosiiskou ta radianskou imperskou istorieu [Recommendations for monuments and memorials related to Russian and Soviet imperial history]. (2022). *Ukrainian Institute of National Memory*. URL: https://uinp.gov.ua/dekomunizaciya-ta-reabilitaciya/podolannya-naslidkiv-rusyfikaciyi-ta-totalitaryzmu-v-ukrayini/rekomendaciyi-ekspertnoyi-rady-shchodo-okremyh-kategoriy-pamyatnykiv-i-monumentiv-povyazanyh-iz-rosiyskoyu-ta-radyanskoyu-imperskoyu-istoriyeyu (viewed 24.06.2025) [in Ukrainian].

7. Stavlennia ukraintziv do derzhavnyh sviat i zokrema do 8 bereznia [Ukrainians' attitude towards public holidays and in particular March 8]. (2025). *KIIS*. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1504&page=1 (viewed 24.06.2025) [in Ukrainian].

8. Lemkin, R. (1944). Axis rule in occupied Europe: Laws of occupation, analysis of government, proposals for redress (pp. 79–95). Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace [in English].

9. Snyder, T. (2022). We should say it: Russia is fascist. The New York Times. https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html (viewed 24.06.2025) [in English].

10. Yekelchyk, S. (2022). Naming the war: Russian aggression in Ukrainian official discourse and mass culture. Canadian Slavonic Papers, 64(2–3), 232–246 [in English].

The memory of the second world war in Ukraine as a factor in the memorialization of the Russian-Ukrainian war

Mykhailova Olha Yuriivna

Candidate of Political Science, Senior Researcher
National Institute for Strategic Studies
Pyrohova str., 7A, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5466-5129

The article presents an analysis of the influence that the memory of the Second World War exerts on the development of memorialization of the current Russian-Ukrainian war in Ukraine. The analysis is based on shifts in the national narrative space and real commemorative practices. This explains its relevance. The research methodology combines historical, comparative, and structural-functional approaches. The author examines changes in Ukraine's memory policy after 2014, particularly the gradual rupture with the Soviet narrative of «Great Patriotic War». The article demonstrates how Russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022 radicalized these shifts. The text outlines allusions to the Second World War visible in current Ukrainian memorialization practices: the construction of monuments and memorials, the development of museum institutions, changes in commemorative calendars, legal documents, and public rhetoric. Special attention is devoted to the phenomenon of hybrid memorials that combine remembrance of heroes of the Second World War and the current war – especially UPA fighters and today's Ukrainian defenders. This memorial format reflects a symbolic continuity in Ukraine's struggle for independence throughout the XX-XI centuries. The article also addresses challenges associated with the rethinking of Ukrainian participation in the fight against Nazism within the ranks of the Red (Soviet) Army. The author draws attention to the risks of marginalizing this topic in today's Ukraine and emphasizes the need for a balanced memory policy. The article also raises the issue of the instrumentalization of the memory of the Second World War, which is occurring not only in Russian but also in Ukrainian memory politics. Particular attention is given to correlating these processes with European approaches to the memorialization of the Second World War, which is crucial in the context of Ukraine's European integration.
Key words: *memory, memorialization, Second World War, Russian-Ukrainian war, hybridization.*

Petraiev Oleksii Sergievich

Islamic fundamentalism as a systemic threat to the national security of the Federal Republic of Germany

UDC 327
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.21

Petraiev Oleksii Sergievich
Postgraduate Student at the Department of Informational Security
National Institute for Strategic Studies
Pyrohova str., 7A, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6561-2647

The article examines the problem of Muslim migration to the Federal Republic of Germany, the issue of their integration and the spread of Islamic fundamentalism and terrorism. At the beginning of the XXI century, Germany faced new challenges, such as migration from the countries of the global south, especially Muslim regions, religious fundamentalism and terrorism. After the end of the Cold War, the country was not ready for the new geopolitical reality. The main reasons for these problems were the close geographical location of Germany in relation to the countries of the Middle East, the high standard of living in the country, the tolerance of the population and globalization. After the terrorist attacks on the United States in September 2001, and the beginning of the wars in Afghanistan and Iraq, terrorist attacks began in Germany, which were carried out by Islamic terrorist organizations. The migration crisis in the European Union in 2015 created many problems for Germany. In large cities of the country, areas populated by migrants began to appear, Islamic schools, Arabic language centers and mosques began to open. Gradually, over time, the number of Muslims in the country began to grow, due to high birth rates and further migration. The majority of Muslim migrants are from the Arab countries of the Middle East, North Africa, as well as from Turkey and Central Asian countries such as Afghanistan and Pakistan. For many years, the German authorities have been unable to solve the problem of integrating Muslim migrants. The original theory and, based on it, the melting pot strategy, that is, the gradual mixing of ethnic groups, religions and cultures in the country, did not lead to the desired result. The younger generation of Muslims in Germany feel like strangers. They become victims of Islamic fundamentalist propaganda and commit terrorist acts. These factors pose a threat to Germany's national security. To solve this problem, the authorities and various services need to take a set of measures to integrate Muslim migrants into German society, improve their level of education, integrate them into the economic sector, and special attention should be paid to countering extremism and terrorism.
Key words: *Germany, Islam, Islamic fundamentalism, migration, terrorism.*

Introduction. Since the beginning of the XXI century, the Federal Republic of Germany has seen an increase in citizens professing Islam. This is due to several factors. These include migration that began after the end of World War II and the beginning of economic recovery, an increase in the birth rate among Muslims living in Germany, the cultural and religious spread of Islam as a religion, culture, education and Arabic language, as well as a high degree of tolerance among the indigenous population of the country to a foreign culture. Over time, the problem of integrating Muslims into German society has arisen. Many experts have already noted the failure of Germany's integration policy. The problem has already manifested itself in ethnic and religious intolerance between Muslim migrants and the indigenous German population, which leads to conflicts and even murders. Also, starting around 2015, the problem of Islamic radicalism and terrorism has arisen, which has threatened the country's national security. On the other hand, the indigenous population's response is a rise in nationalism and radical actions, which are skillfully used for their own purposes by right-wing German political parties and civil organizations.

The purpose and objectives of the study: study of the process of islamization of the Federal Republic of Germany, the processes of spreading religious fundamentalism, extremism and terrorism and the dangers emanating from them.

Recent literature review. The topic of Islam and Islamic fundamentalism in Germany has been studied by scholars such as Sarah Demmrich, Olaf Müller, Detlef Pollack, Götz Nordbruch, Russell A. Berman, Martin Beck, Ruud Koopmans, Marc Helbling, Richard Traunmüller, Hamed Abdel-Samad, Karl-Heinz Ohlig, Julika Enslin, Artur Ciechanowicz and etc.

Research methods: to study the topic of Islam in Germany, the author used various research methods widely used, such as social science, comparative analysis and social data measurements.

The main research material. Today, 5.5 million Muslims live in Germany, and 3 million of them have citizenship in the country of residence. Relations between Germany and the Islamic world have a long history. Contact between Muslims and the Holy Roman Empire occurred in the Middle Ages, especially during the Crusades. In the eighteenth century, many Muslims began to come to Germany as part of diplomatic, military and economic relations between Germany and the Ottoman Empire.

Muslim society has always had a positive attitude towards Germany, due to the fact that, compared to other Western empires, Germany had no colonial

possessions in the Muslim world. In 1898, speaking in Damascus, Emperor Wilhelm II declared himself the "eternal friend" of the Muslim people. The German government also financed the reconstruction of the tomb of Saladin, a Muslim war hero who fought against the English king Richard the Lionheart during the Crusades. The German Reich developed close relations with Sultan Abd al-Hamid II. Germany took an active part in the reform and modernization of the armed forces of the Ottoman Empire, which became an ally of the German Empire during the First World War [15, 519–522].

After the end of World War II, Germany's economy was in ruins. In 1961, Turkey and Germany signed a joint agreement to bring Turkish workers to work in Germany. Both countries benefited from the agreement. West Germany received cheap labor needed to rebuild and develop its economy, which began to experience high growth in the sixties. Turkey also benefited from the agreement, which helped relieve tension in the social sphere. The agreement also strengthened the relationship between the two NATO member countries.

After 1973, Germany's economic growth began to slow down, but many Turkish workers decided to stay in the country and brought their families. In addition, many Turks began to move to Germany illegally or using tourist visas and working unofficially.

In the late seventies, the political situation in Turkey worsened. In 1980, a military coup took place in the country, which led to a new flow of Turkish migrants to Germany.

In 1983, the German ruling coalition passed the Law for the Promotion of the Repatriation of Foreigners (Gesetz zur Förderung der Rückkehrbereitschaft von Ausländern) aimed at bringing migrants and their families back home. The law was the result of a negative situation characterized by high unemployment and problems with the integration of migrants into German society. After the law was passed, approximately 250,000 Turks returned home. Their return was encouraged financially by the German government, which paid 10,500 DM as a return fee and another 1,500 DM for each family member.

In the nineties of the twentieth century, the armed conflict between the Turkish armed forces and the armed units of the Kurdistan Workers' Party led to the Kurds massively seeking refuge in Germany, which became the cause of conflicts between Turks and Kurds in the European country [1, 4–5].

At the end of 2010 and the beginning of 2011, a series of coups and civil wars began in the Arab countries. In Tunisia and Egypt, the ruling regimes were overthrown. In Libya, a civil war began, which also led to the murder of the country's leader Muammar Gaddafi and the continuation of the war. In Syria and Yemen, civil wars also began. All these events caused a migration crisis in Europe, which gradually developed and reached its climax in 2015. It became the largest migration crisis since the Second World War. In Germany, the most acute period of the crisis occurred in the second half of 2015. According to the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees and the German government, a total of 441,899 people applied for asylum. Of these, 158,657 were from the Syrian Arab Republic, 53,805 from Albania, 33,427 from Kosovo, 31,382 from Afghanistan, 29,784 from Iraq. The rest were from other countries. In 2016, the number of applicants was 722,370. Of these, 266,250 were from Syria, 127,012 from Afghanistan, 96,116 from Iraq, 26,426 from Iran, 14,484 from Pakistan and from other countries [3, 3].

Thus, the historical process of migration of the Turkish population to Germany, and since 2015 also of the Arab population, who are fleeing war in their countries, influences the change in the demographic and ethnic component of Germany.

Since the beginning of the migration crisis, Western media started to shape public opinion towards migrants among citizens of the European Union.

In June 2015, during a panel discussion in the German city of Rostock, and a meeting of German Chancellor Angela Merkel with refugees, a Palestinian girl from Lebanon, Reem Sahwil, burst into tears and asked not to deport her and her family from Germany. She told the German Chancellor that she would like to stay in the country and continue her education. Angela Merkel responded to the girl that this was politics, and many refugees would have to return. The video of the meeting between the German Chancellor and the Palestinian refugee went viral on the Internet and caused public criticism. International organizations called on the German leadership to provide asylum and conditions for refugees from the Middle East [10].

On September 2, 2015, three-year-old Kurdish boy Aylan Kurdi from Syria died in the Mediterranean Sea along with other refugees who were trying to reach Europe. The photo of the little boy lying on the shore was broadcast around the world and became a symbol of the refugee tragedy.

On September 14, the German magazine Der Spiegel published an article entitled "Alan Kurdi's father tells his story." In the article, the father of the deceased boy, Abdullah Kurdi, tells how they had to move in Syria to escape the war, how they did not have enough money to live on and in what difficult conditions they lived for three years. After part of Syria was captured by the Islamic State, the Kurdi family had to leave for Turkey. There, maintaining contact with relatives in Europe, they learned that life in the European Union was much better. The family decided to move to one of the countries of the European Union. With the help of Turkish smugglers, for 4,000 euros, he and his family tried to sail from

the Turkish city of Bodrum to Greece on a motorboat. The boat got caught in a storm, and Abdullah Kurdi's entire family died, his wife, daughter and son. After he was found by the Turkish authorities, he was deported back to Syria, where he continued his life. The article was specifically written to create sympathy among Germans for the difficult fate of refugees from Syria and other Middle Eastern countries [14].

Thus, under the influence of public opinion, which was formed by the media, Germany began to accept refugees. The German government hoped that the melting pot theory, that is, the mixing of various ethnic and cultural groups, would help avoid conflicts based on cultural incompatibility of peoples. In December 2015, Angela Merkel said that the theory of multiculturalism is a fiction and such an approach to solving the problem will not work. Also, the German Chancellor added that one should not compare the American model of multiculturalism with Europe, since the United States was formed as a nation by people from different cultures. As an example, Chancellor Merkel cited an example of a long-term conflict between Catholics and Protestants in Europe, but in the United States, people professing these two directions in Christianity live peacefully. At the same time, the conflict between Christianity and Islam has a thousand-year history and has not ended. The migration crisis and the wrong policy of Germany leads to a conflict between Christians and Muslims in Germany itself, and this conflict will only intensify over time. European multiculturalism can be seen as part of the European tolerance policy, but in reality, we are witnessing the formation of ethnic and religious ghettos in major cities of the European Union where Muslims continue to live in their own cultural and religious space, which does not contribute to their integration into German or European society at all. Refugees can only obtain documents that will give them the right to be citizens of Germany, but they will never be able to become Germans in their souls. One can only be born a German. The multiculturalism project has not worked, and refugees will either be forced to leave Germany or the clash of civilizations will lead to conflicts in the country [9].

The long-term migration of Muslims, especially its intensive nature since 2015, has led to a change in the demographic situation in Germany. According to the American Pew Research Center, between 2010 and 2016, the number of Muslims living in Germany increased from 3.3 million (4.1% of the population) to almost 5 million (6.1%). Emigration has become the main factor in the increase in the number of Muslims in Germany. The problem is that even if migration stops, the number of Muslims will still grow due to the fact that German Muslims are much younger than the native population of Germany and have more children [21].

As of 2023, there are 5.5 million Muslims living in Germany. 3 million of them are German citizens. Muslims make up 6.6% of the total population of Germany. Followers of Islam are the second largest religious group after Christians.

In terms of gender distribution, Muslim men make up 52%, while the percentage of women who profess Islam is 48%. The average age of men and women is 32 years, while the average age of the native German population is 44 years.

A more detailed analysis of the Muslim population of Germany shows that people from Turkey make up 2.5 million people, or 45%. The second largest group in terms of numbers are people from Arab countries and North African countries, who make up 27%. Another 19% are representatives of the southern regions of Europe. Muslims from Afghanistan, Pakistan, and Iran make up 9%.

Also, two thirds of Muslims in Germany are followers of the Sunni branch of Islam. Sunni Islam is the dominant branch of Islam in the world. Shiite Muslims make up 4% of the Muslims in Germany. Then come the Islamic sects: Alevis – 8%; Ahmadi – 1%.

Many Muslims in Germany practice religious traditions. Their number is 70%. Also, 66% of Muslims celebrate Islamic holidays such as Eid al-Fitr, the festival of breaking the fast at the end of Ramadan, and Eid al-Adha, the "festival of sacrifice", which is celebrated in the same month as the Hajj pilgrimage.

39% of Muslims in Germany pray five times a day, every day. 25% of Muslims say they do not pray at all and 11% of Muslims pray several times a year [12].

Muslim migrants mainly live-in large cities of Germany. Large diasporas are located in such cities as Berlin, Frankfurt, Cologne, Dortmund, Frankfurt, Essen, Munich, Duisburg, Nuremberg, Darmstadt, Goppingen and Hamburg. The majority of Muslims live in cities of Western Germany. This is due to the historical process of their labor migration before 1989. There are also Muslim diasporas in the territories of the former German Democratic Republic, but they are not significant in numbers.

There are approximately 2,350 to 2,750 mosques in Germany. The exact number is not known. They also include community centers and prayer rooms [8, 141].

There are many Muslim public organizations in Germany that deal with various issues of the Islamic community. Below is a partial list of public and religious Islamic organizations in Germany. The main goal of Islamic public organizations in Germany is to help poor Muslims, support Islamic culture and the Arabic language. Active Muslim public organizations include the Turkish Islamic Union for Religious Affairs, the Central Council of Muslims, the Union of Islamic Cultural Centers, the Islamic Community Milli Goryus, Muslim Youth in Germany, the Islamic Council, and the Coordination Council of Muslims [11].

Organizations disguised as public organizations, but which raise funds to support terrorist groups in the Middle East, sometimes also act in this way. One such organization was the Al-Aqsa Foundation, founded in 1991 and operating in Aachen. The organization raised funds to support the Hamas movement in Palestine and jihadists in Yemen. The foundation was closed by order of the German government due to accusations of cooperation with terrorist organizations [18].

There are and have been several Muslim political parties in Germany. These include the Democratic Alliance for Diversity and Awakening, the Muslim Democratic Union, and the Union for Renewal and Justice. The Democratic Alliance for Diversity advocates for the inclusion of various ethnic and religious minorities and their aspirations for the development of the Federal Republic of Germany, as well as for a positive presentation of Islam in history textbooks in schools and the adoption of laws against Islamophobia [6].

The party is accused of promoting Turkish interests in Germany through the Muslim diaspora, mainly of Turkish origin [19].

Another Muslim party, the Muslim Democratic Union, existed between 2010 and 2014. The party advocated reforming all political and social institutions in Germany. In 2014, it merged with the political party Union for Renewal and Justice [16].

Another Muslim party in Germany is the Union for Renewal and Justice. The party was founded in 2010 and defends the interests of Muslims in Germany [4].

Muslims living in Germany face many social and everyday problems, such as employment, education, and living conditions. The German authorities do not have clear statistics on the employment of Muslims in Germany, since it is difficult to conduct an accurate sociological study. It is assumed that the unemployment rate is very high. The unemployment rate among Muslim youth reaches 30%. The main problem in the employment of Muslims is the lack or low level of education. Mostly, Muslim immigrants work in the mining and textile industries, car repair, trade, and self-employment in small businesses. Young Muslim women have little chance of finding a job. They mainly work as hairdressers, dental assistants, secretaries. Muslims often face discrimination on religious and ethnic grounds when looking for work.

The situation is also negative in the field of education. The academic performance of children from Muslim families is much lower than that of native German children. Also, Muslim children often do not finish school and do not receive a high school diploma, which in the future creates problems in obtaining higher education and finding a good job. Research by the International Student Assessment showed that 45% of Muslim children have less than a secondary education and less than 15% have a higher education.

Muslim migrants live in overcrowded and poor areas of large cities. They live in poor conditions, usually do not own their homes and are forced to rent. Migrant homes are usually smaller than those of the native population of Germany. Muslims, especially Turks, settle in certain areas, according to ethnic and religious principles, creating Muslim ghettos. In German, there is a term Kiezkultur for such areas. Kiez means district in German. So Kiezkultur means a district with a special culture, different from the German culture [11].

There are approximately 2,800 mosques and prayer houses in Germany. Most of them do not look like typical mosques with large domes and minarets. Most of them are nondescript buildings, often hidden in the courtyards of large cities. This is due to the fear of the native German population reacting to the increasing presence of Muslims in the country and Islamic infrastructure, which causes a feeling of Islamophobia [2].

Germany, as part of the Western world, took part in the war on terror that began after the terrorist attacks on the United States on September 11, 2001. German Chancellor Gerhard Schroeder expressed solidarity with the idea of sending troops to destroy the Taliban movement in Afghanistan, which was considered at that time a stronghold of international Islamic terrorism. On November 6, 2001, the German Chancellor proposed sending 3,900 troops to Afghanistan [22].

The German military contingent was in Afghanistan for the 20 years that NATO troops were in the country. During this time, a total of 150,000 German troops served in Afghanistan. Over the two decades, 59 German soldiers were killed. In 2021, German troops left Afghanistan [13].

After the Arab Spring of 2010-2011, the outbreak of civil war in Syria and Iraq, which led to the destabilization of the region and the emergence of the Islamic State, which was no longer a local problem, but a threat to security and stability in Europe. On December 4, 2015, the German parliament voted to launch a military operation against the Islamic State of Iraq and the Levant, codenamed “Operation Counter-Daesh”, or “Fight ISIS”, as part of a larger military operation, “Operation Inherent Resolve”. The decision to launch the military operation was made after the terrorist attack in Paris in November 2015. Germany contributed 1,200 soldiers, 6 Tornado fighters, two cargo planes and one naval frigate to the military operation. The military mission continued until January 31, 2022 [7].

After 2001, as well as after the migration crisis in Europe in 2015, Islamic fundamentalism and terrorism began to develop in Germany. This is due to several factors. Firstly, the country has long been a desirable place for migration of various peoples

due to the high standard of living and developed democratic institutions. Secondly, the country is part of the Western world, one of its foundations, as well as its participation in the war against terrorism, in the countries of the Islamic world in Afghanistan, Syria and Iraq. Also, the lack of a well-thought-out strategy for the integration of Muslim migrants into German society, which led to the creation of two parallel social groups, the German, consisting of the indigenous German population as well as migrants from European countries close to ethnic Germans in cultural, ethnic and religious terms, and Muslim communities that have created their own parallel society. Another reason is the indigenous inhabitants of Germany who converted to Islam and went to fight in various Muslim countries, mainly in Syria. They have combat experience, follow the ideology of Islamic fundamentalism and, upon returning to Germany, could pose a danger to the security of their country.

Islamic extremism and terrorism became a serious threat to Germany after the migration crisis began in 2015. For two years, in 2016 and 2017, Germany was shaken by a series of terrorist attacks by Islamic fundamentalists. In 2016, there were five terrorist attacks. The Islamic State claimed responsibility. The terrorists were of different ages and came from countries such as Morocco, Afghanistan, Syria, and Iran. In addition to the usual shooting and bombing, a knife attack was used, as well as a truck hijacking in order to kill as many people as possible [5].

Since 2001, Germany has made a number of strategic mistakes, both in foreign policy and in domestic social policy. The social concept of a melting pot, where different ethnic groups and religions mix, did not work. Today, Germany is forced to invest considerable funds in various programs, the purpose of which is to neutralize the foundation for the radicalization of the Islamic population of the country.

The growing threat from Islamic fundamentalism has led to the emergence and growth of Islamophobia in German society. Since 2015, an increase in Islamophobia, hate speech and attacks on Muslims has been observed.

In 2023, German President Walter Steinmeier stated that Islam, the Muslim way of life and Muslim culture have become an integral part of Germany. He also emphasized that the growing Islamophobia is a consequence of the propaganda of right-wing political parties that exploit the topic of the migration crisis in order to gain political dividends. Racism and xenophobia have become part of everyday life in German society [17].

According to the public organization Alliance Against Islamophobia and Muslim Hostility, 1,926 cases of Islamophobia were recorded in 2023. These include incitement to hatred, attacks on religious institutions, and Muslim cemeteries.

State Minister Rim Alabali-Radova said that Islamophobia is the result of a discourse at the everyday level of German society. In this way, Germans express hostility and hatred towards Muslims in Germany. He noted that everyone should condemn racism in Germany and counteract Islamophobia.

Islamophobia in German society has increased dramatically since the Hamas attack on Israel on October 7, 2023. The Germans attacked Muslims, people they considered Muslim, and women and children were also attacked [20].

It is worth noting that the growing Islamophobia in German society is the result of such processes as uncontrolled migration, the creeping Islamization of cities, and Islamic terrorism. These factors not only contribute to the development and spread of Islamophobia, but also to the growing popularity of right-wing nationalist ideas in German society, which may pose a threat to German democracy in the future.

Conclusion. Germany in the 21st century has faced new challenges. These include the migration of Muslims, the creeping Islamization of German cities, the emergence of Islamic fundamentalism and acts of terrorism, and the growing popularity of right-wing political parties that reach the radicalization. All of these factors threaten the stability of the German state, society, and democracy. Germany realized the scale of this problem too late. No preventive measures were taken, and no clear, well-thought-out strategy was developed that would help solve this problem. For several decades, the German authorities believed that the strategy of creating a multi-ethnic society would be able to solve the issue of migrants who moved to the country and integrate them into German society. But German governments, especially since the reign of Chancellor Angela Merkel, did not take into account such features as the difference between Muslim migrants and the native population of Germany in such elements as ethnicity, religion, and different cultural values. The melting pot theory, which the German authorities pinned their hopes on during the reign of Chancellor Merkel, did not live up to expectations. This is due to the fact that historically Germany developed as a mono-ethnic state. After World War II, workers from Turkey were invited to the Federal Republic of Germany, who later stayed in Germany and formed their own diaspora, but they were not fully integrated. The mass migration of Muslims that began in 2015, mainly from Arab countries, as well as from Afghanistan, created an even greater problem. Two parallel societies have formed in Germany. On one side, the native Germans, and on the other, the Muslim diaspora. Muslims in Germany are forced to live in poverty, without access to education and good medicine. Muslim ghettos have formed in large German cities. These people, especially young people, become victims of the propaganda of Islamic fundamentalists, who manipulate

them and push them to radical actions against German society, including acts of terrorism. They appeal to the fact that it is European Christian society that is to blame for the difficult living conditions of Muslims. Thus, a moral justification for aggressive actions is formed.

To prevent the problem from developing, German authorities need to take a number of measures to address the issues of integrating Muslim migrants or deporting them from the country. A clear strategy for integrating the Muslim diaspora into German society, free German language training, and providing education and jobs should be developed. Particular attention should be paid to children and adolescents from Muslim families. Explanatory work should also be carried out to counter the spread of Islamic radical teachings, which could have a detrimental effect on Muslim society in Germany and pose a danger to the country's national security.

BIBLIOGRAPHY:

1. Aydin Y. (2016) The German-Turkey Migration Corridor. Transatlantic Council on Migration. Migration Policy Institute. URL: https://migrant-integration.ec.europa.eu/sites/default/files/2016-02/TCM_Emigration-Germany-FINAL.pdf (application date 08.03.2025)

2. Berghausen N. (2018) Modern Islamic Sacred Buildings in Germany. Goethe Institute. URL: https://www.goethe.de/ins/id/en/kul/mag/21153384.html#:~:text=Of%20the%20approximately%202%2C800%20mosques,the%20typical%20cupola%20and%20minarets (application date 01.05.2025)

3. Biehler N; Koch A Knapp N. (2023) Integrating refugees: Lessons from Germany since 2015–16. World Development Report 2023: Migrants, Refugees, and Societies. URL: https://thedocs.worldbank.org/en/doc/d3bf052f21b05b8b5f87f38b921dfd7e-0050062023/original/WDR-German-case-study-FINAL.pdf (application date 08.03.2025)

4. Bündnis für Innovation und Gerechtigkeit. BIG Partei. URL: https://bigpartei.de/ (application date 15.03.2025)

5. Country Reports on Terrorism 2016 – Germany. (2017) United States Department of State. UNHCR. URL: https://www.refworld.org/reference/annualreport/usdos/2017/en/117979 (application date 02.05.2025)

6. Demokratische Allianz für Vielfalt und Aufbruch. URL: https://dava-eu.org/ (application date 15.03.2025)

7. Dewitz C. (2015) Bundeswehr unterstützt erstmals Luftangriffe gegen den IS. Bundeswehr Journal. URL: https://www.bundeswehr-journal.de/2015/bundeswehr-unterstuetzt-erstmals-luftangriffe-gegen-den-is/#more-6091 (application date 01.05.2025)

8. Emmerich A. (2021) Masks, Mosques and Lockdowns: Islamic Organizations Navigating the COVID-19 Pandemic in Germany. Entangled Religions. 157 p.

9. Friedman G. (2015). Merkel, Muslims and the Problem of Multiculturalism. Geopolitical Futures. 15.12.2015. URL: https://geopoliticalfutures.com/merkel-muslims-and-the-problem-of-multiculturalism/ (application date 09.03.2025)

10. Germany: Merkel makes refugee girl facing deportation cry. Anadolu Agency. (2015) URL: https://www.aa.com.tr/en/world/germany-merkel-makes-refugee-girl-facing-deportation-cry/25414 (application date 09.03.2025)

11. Islam in Germany. Euro-Islam. URL: https://www.euro-islam.info/country-profiles/germany/ (application date 14.03.2025)

12. Islam in Germany: Facts and figures. Deutsche Islam Konferenz. (2023) URL: https://www.deutsche-islam-konferenz.de/EN/DatenFakten/daten-fakten_node.html (application date 13.03.2025)

13. Janjevic D. (2021) Germany pulls last soldiers from Afghanistan. Deutsche Welle. 29.06.2021. URL: https://www.dw.com/en/germany-pulls-last-troops-from-afghanistan-ending-nearly-20-year-mission/a-58097894 (application date 01.05.2025)

14. Kuntz K. (2015) Alan Kurdi's Father Tells His Story. Spiegel International. 14.09.2015. URL: https://www.spiegel.de/international/world/aylan-kurdi-father-of-drowned-refugee-boy-describes-ordeal-a-1052872.html (application date 09.03.2025)

15. Marcinkowski C. (2010) Germany and the Muslim World. Islam and Civilisational Renewal. Vol. 1 No. 3. 519 p.

16. Muslimische Demokratische Union (MDU). Enzyklopadie des Islam. URL: https://www.eslam.de/begriffe/m/muslimisch_demokratische_union.htm (application date 15.03.2025)

17. Nia O.T. (2023) Islam belongs to German: President. Anadolu Ajansi. URL: https://www.aa.com.tr/en/europe/islam-belongs-to-german-president/2993758 (application date 03.05.2025)

18. Patel K. (2013) Banking woes for SA charity suspected of financing Hamas. Daily Maverick. 18.01.2013. URL: https://www.dailymaverick.co.za/article/2013-01-18-banking-woes-for-sa-charity-suspected-of-financing-hamas/ (application date 14.03.2025)

19. Political Islam in Germany now with own party? (2024) MENA Research Center. URL: https://www.mena-researchcenter.org/political-islam-in-germany-now-with-own-party/ (application date 15.03.2025)

20. Singh B. (2024) Pressemitteilung – Antimuslimische Übergriffe und Diskriminierung in Deutschland 2023: Mehr als fünf antimuslimische Vorfälle pro Tag. Claim. URL: https://www.claim-allianz.de/presse/pressemitteilung-antimuslimische-uebergriffe-und-diskriminierung-in-deutschland-2023-mehr-als-fuenf-antimuslimische-vorfaelle-pro-tag/ (application date 08.05.2025)

21. The Growth of Germany's Muslim Population. (2017) Pew Research Center. URL: https://www.pewresearch.org/religion/2017/11/29/the-growth-of-germanys-muslim-population-2/ (application date 13.03.2025)

22. US War in Afghanistan Fast Facts. (2024) CNN. URL: https://edition.cnn.com/2013/10/28/world/operation-enduring-freedom-fast-facts/ (application date 01.05.2025)

REFERENCES:

1. Aydin Y. (2016) The German-Turkey Migration Corridor. Transatlantic Council on Migration. Migration Policy Institute. URL: https://migrant-integration.ec.europa.eu/sites/default/files/2016-02/TCM_Emigration-Germany-FINAL.pdf (application date 08.03.2025)

2. Berghausen N. (2018) Modern Islamic Sacred Buildings in Germany. Goethe Institute. URL: https://www.goethe.de/ins/id/en/kul/mag/21153384.html#:~:text=Of%20the%20approximately%202%2C800%20mosques,the%20typical%20cupola%20and%20minarets (application date 01.05.2025)

3. Biehler N; Koch A Knapp N. (2023) Integrating refugees: Lessons from Germany since 2015–16. World Development Report 2023: Migrants, Refugees, and Societies. URL: https://thedocs.worldbank.org/en/doc/d3bf052f21b05b8b5f87f38b921dfd7e-0050062023/original/WDR-German-case-study-FINAL.pdf (application date 08.03.2025)

4. Bündnis für Innovation und Gerechtigkeit. BIG Partei. URL: https://bigpartei.de/ (application date 15.03.2025)

5. Country Reports on Terrorism 2016 – Germany. (2017) United States Department of State. UNHCR. URL: https://www.refworld.org/reference/annualreport/usdos/2017/en/117979 (application date 02.05.2025)

6. Demokratische Allianz für Vielfalt und Aufbruch. URL: https://dava-eu.org/ (application date 15.03.2025)

7. Dewitz C. (2015) Bundeswehr unterstützt erstmals Luftangriffe gegen den IS. Bundeswehr Journal. URL: https://www.bundeswehr-journal.de/2015/bundeswehr-unterstuetzt-erstmals-luftangriffe-gegen-den-is/#more-6091 (application date 01.05.2025)

8. Emmerich A. (2021) Masks, Mosques and Lockdowns: Islamic Organizations Navigating the COVID-19 Pandemic in Germany. Entangled Religions. 157 p.

9. Friedman G. (2015). Merkel, Muslims and the Problem of Multiculturalism. Geopolitical Futures. 15.12.2015. URL: https://geopoliticalfutures.com/merkel-muslims-and-the-problem-of-multiculturalism/ (application date 09.03.2025)

10. Germany: Merkel makes refugee girl facing deportation cry. Anadolu Agency. (2015) URL: https://www.aa.com.tr/en/world/germany-merkel-makes-refugee-girl-facing-deportation-cry/25414 (application date 09.03.2025)

11. Islam in Germany. Euro-Islam. URL: https://www.euro-islam.info/country-profiles/germany/ (application date 14.03.2025)

12. Islam in Germany: Facts and figures. Deutsche Islam Konferenz. (2023) URL: https://www.deutsche-islam-konferenz.de/EN/DatenFakten/daten-fakten_node.html (application date 13.03.2025)

13. Janjevic D. (2021) Germany pulls last soldiers from Afghanistan. Deutsche Welle. 29.06.2021. URL: https://www.dw.com/en/germany-pulls-last-troops-from-afghanistan-ending-nearly-20-year-mission/a-58097894 (application date 01.05.2025)

14. Kuntz K. (2015) Alan Kurdi's Father Tells His Story. Spiegel International. 14.09.2015. URL: https://www.spiegel.de/international/world/aylan-kurdi-father-of-drowned-refugee-boy-describes-ordeal-a-1052872.html (application date 09.03.2025)

15. Marcinkowski C. (2010) Germany and the Muslim World. Islam and Civilisational Renewal. Vol. 1 No. 3. 519 p.

16. Muslimische Demokratische Union (MDU). Enzyklopadie des Islam. URL: https://www.eslam.de/begriffe/m/muslimisch_demokratische_union.htm (application date 15.03.2025)

17. Nia O.T. (2023) Islam belongs to German: President. Anadolu Ajansi. URL: https://www.aa.com.tr/en/europe/islam-belongs-to-german-president/2993758 (application date 03.05.2025)

18. Patel K. (2013) Banking woes for SA charity suspected of financing Hamas. Daily Maverick. 18.01.2013. URL: https://www.dailymaverick.co.za/article/2013-01-18-banking-woes-for-sa-charity-suspected-of-financing-hamas/ (application date 14.03.2025)

19. Political Islam in Germany now with own party? (2024) MENA Research Center. URL: https://www.mena-researchcenter.org/political-islam-in-germany-now-with-own-party/ (application date 15.03.2025)

20. Singh B. (2024) Pressemitteilung – Antimuslimische Übergriffe und Diskriminierung in Deutschland 2023: Mehr als fünf antimuslimische Vorfälle pro Tag. Claim. URL: https://www.claim-allianz.de/presse/pressemitteilung-antimuslimische-uebergriffe-und-diskriminierung-in-deutschland-2023-mehr-als-fuenf-antimuslimische-vorfaelle-pro-tag/ (application date 08.05.2025)

21. The Growth of Germany's Muslim Population. (2017) Pew Research Center. URL: https://www.pewresearch.org/religion/2017/11/29/the-growth-of-germanys-muslim-population-2/ (application date 13.03.2025)

22. US War in Afghanistan Fast Facts. (2024) CNN. URL: https://edition.cnn.com/2013/10/28/world/operation-enduring-freedom-fast-facts/ (application date 01.05.2025)

Ісламський фундаменталізм як системна загроза національній безпеці Федеративної Республіки Німеччина

Петряєв Олексій Сергійович

аспірант кафедри інформаційної безпеки
Національного інституту стратегічних досліджень
вул. Пирогова, 7А, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-6561-2647

У статті розглядається проблема міграції мусульман до Федеративної Республіки Німеччини, питання їх інтеграції та поширення ісламського фундаменталізму та тероризму. На початку XXI століття Німеччина зіткнулася з новими викликами, такими як міграція населення з країн глобального півдня, особливо мусульманських регіонів, релігійний фундаменталізм та тероризм. Після закінчення епохи холодної війни країна була не готова до нової геополітичної реальності. Основними причинами виникнення цих проблем стало близьке географічне розташування Німеччини по відношенню до країн Близького Сходу, високий рівень життя в країні, толерантність населення та глобалізація. Після терористичних атак на США у вересні 2001 року і початку війн в Афганістані та Іраку в Німеччині почалися терористичні атаки, які проводили ісламські терористичні організації. Міграційна криза в Європейському Союзі у 2015 році створила багато проблем для Німеччини. У великих містах країни почали з'являтися райони, населені мігрантами, відкривалися ісламські школи, центри вивчення арабської мови та мечеті. Поступово з часом чисельність мусульман у країні почала зростати, за рахунок високої народжуваності та подальшої міграції. Основна частина мусульман мігрантів – це вихідці з арабських країн Близького Сходу, Північної Африки, а також з Туреччини та країн Середньої Азії, таких як Афганістан та Пакистан. Вже багато років влада Німеччини не може вирішити проблему інтеграції мусульман мігрантів. Початкова теорія та її основі стратегія плавленого котла, тобто поступового змішування етносів, релігій і культур країни не призвела до бажаного результату. Молоде покоління мусульман у Німеччині почуваються чужими. Вони стають жертвами пропаганди ісламського фундаменталізму та здійснюють терористичні акти. Ці фактори загрожують національній безпеці Німеччини. Для вирішення цієї проблеми, владі та різним службам потрібно вжити набір заходів для інтеграції мусульман мігрантів у німецьке суспільство, підвищити їх рівень освіти, інтегрувати їх в економічний сектор, а також особливу увагу слід приділити протидії екстремізму та тероризму.

Ключові слова: *Німеччина, іслам, ісламський фундаменталізм, міграція, тероризм.*

Ястребова Віра Андріївна

Цивільний мілітаризм як елемент авторитарної консолідації в пострадянській автократії

УДК 321:37.014.5:355.02(470)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.22

Ястребова Віра Андріївна
доктор філософії з політичних наук, директор
ГО «Східна правозахисна група»
ORCID: 0000-0002-0757-2090

У статті досліджується феномен цивільного мілітаризму як системне політико-ідеологічне явище, характерне для авторитарних режимів, яке передбачає глибоку інтеграцію мілітарних цінностей, структур та риторики у сферу цивільного життя. Цивільний мілітаризм охоплює широкий спектр суспільних інституцій – від освіти та культури до адміністративного управління, релігії, медіа, публічного простору і навіть сімейної політики. Його основна мета полягає в конструюванні нової політичної культури, де центральне місце посідають дисципліна, героїзація насильства, культ самопожертви та безумовна лояльність до держави. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі мілітаризованих наративів у політичній комунікації авторитарних режимів, їхнім впливом на суспільну свідомість та активним експортом відповідних моделей у зовнішній простір – через пропаганду, культурну дипломатію, підтримку антидемократичних рухів та деструкцію норм міжнародного права. Метою статті є комплексний аналіз механізмів проникнення мілітаристської ідеології в цивільні інститути, оцінка їхньої трансформації в умовах авторитарного політичного режиму, а також вивчення ризиків, які такий підхід становить для демократичного розвитку як на національному, так і на глобальному рівнях. У центрі уваги дослідження перебувають такі практики, як мілітаризація освіти, релігійно-патріотичні наративи, централізація культурної політики, репресивне правове регулювання, а також інструменти інформаційного впливу, зокрема через офіційні ЗМІ та соціальні мережі. Методологічна основа роботи базується на міждисциплінарному підході, який включає: історико-політичний аналіз трансформації інституцій; порівняльний аналіз політичних режимів із різними рівнями мілітаризації; контент-аналіз публічної риторики та навчальних програм; аналіз стратегічних документів, що регулюють ідеологічну та патріотичну політику; а також структурно-функціональний аналіз взаємодії інститутів держави, церкви, освіти та армії.

У результаті доведено, що цивільний мілітаризм є не тимчасовою реакцією на зовнішні загрози, а інструментальною складовою авторитарного державного будівництва, яка сприяє зміцненню режиму, пригніченню критичного мислення, нейтралізації політичної опозиції та контролю над суспільством. Його експорт через культурні та інформаційні канали загрожує демократичній стабільності інших держав, сприяє легітимації насильства в політиці та ерозії правових норм. Таким чином, феномен цивільного мілітаризму заслуговує на глибше концептуальне осмислення як у політологічному, так і в безпековому вимірах.

Ключові слова: *цивільний мілітаризм, авторитаризм, інституції, ідеологія, освіта, пропаганда, політична культура, насильство, патріотичне виховання, безпекові ризики.*

Вступ. У сучасних авторитарних державах дедалі частіше спостерігається тенденція до комплексної мілітаризації цивільного життя, що виходить далеко за межі формального розвитку збройних сил. Освіта, культура, промисловість, медіа та адміністративне управління все частіше набувають функцій, які підпорядковуються логіці війни – не лише в сенсі оборони, а як підготовка до активного ведення майбутніх конфліктів. Формується новий тип державної політики – цивільний мілітаризм, що охоплює конструювання суспільної свідомості, легітимацію насильства як інструменту політики та нормалізацію образу ворога в масовій культурі. Особливо яскраво цей процес проявляється в Російській Федерації, де ще задовго до повномасштабного вторгнення в Україну спостерігалося системне просування мілітарних наративів через освітню політику, культурну продукцію та інформаційний простір. У шкільні програми вводилися військово-патріотичні компоненти, популяризувалися історичні міфи про «велику війну», створювалися спеціалізовані кадетські класи, а державна пропаганда формувала образ «героя-захисника» як моральний стандарт для молоді. Одночасно здійснювалася мілітаризація промислового комплексу, значна частина якого інтегрувалася у військові програми підготовки.

Цей тип мілітаризації не є реакцією на зовнішні загрози, а навпаки – стає інструментом проактивної зовнішньої агресії, підготовкою суспільства до участі в затяжних, часто гібридних конфліктах. Через пропаганду, інформаційні операції та культурну експансію моделі цивільного мілітаризму експортуються за межі країни, підриваючи демократичні режими, норму плюралізму та цінності мирного співіснування. Таким чином, цивільний мілітаризм слід розглядати як стратегічну архітектуру авторитарної мобілізації, спрямовану на перепрограмування суспільства в інтересах держави, що готується до конфлікту. Вивчення цього явища є ключовим для розуміння глибинних причин зовнішньої агресії та формування ефективної демократичної протидії на міжнародному рівні.

Мета і завдання. Мета статті полягає у всебічному висвітленні феномену цивільного мілітаризму як складної політико-ідеологічної стратегії, характерної для авторитарних режимів. У центрі уваги – процес інтеграції мілітарних цінностей, наративів і структур у ключові сфери цивільного життя: освіту, культуру, економіку, інформаційний простір, адміністративне управління та повсякденну символіку. Цивільний мілітаризм розглядається як механізм конструювання дисциплінованого, ідеологічно контрольованого суспільства, в якому насильство героїзується, а політична лояльність до влади набуває сакралізованих рис. Особлива увага приділяється мілітаризації освітнього процесу, як найбільш вразливого інструменту впливу на формування світогляду молоді. Також досліджуються трансформації культурної політики, мовних практик, промислових стратегій та інформаційних каналів, що сприяють поширенню мілітарних установок. У роботі цивільний мілітаризм розглядається не як оборонна відповідь на загрози, а як інструмент підготовки суспільства до майбутніх конфліктів, консолідації політичного контролю та експорту агресивних наративів за межі держави. Такий підхід дозволяє осмислити мілітаризацію як глибинний виклик демократичному розвитку та міжнародній безпеці.

Методи дослідження. Методи дослідження, використані у цій статті, включають аналіз документів, порівняльний аналіз, історичний аналіз та контент-аналіз. Аналіз документів охоплював вивчення офіційних стратегій, законодавчих актів, державних програм у сфері освіти, культури, оборонної промисловості та інформаційної політики з метою виявлення інструментів мілітаризації цивільних інституцій. Порівняльний аналіз дозволив виявити спільні риси та відмінності в реалізації політики цивільного мілітаризму в окремих авторитарних режимах, зокрема в Росії, Казахстані та Китаї. Історичний аналіз був застосований для реконструкції еволюції мілітаризованих підходів до управління цивільною сферою, особливо в контексті радянської спадщини та її сучасного відтворення. Контент-аналіз використовувався для вивчення змісту навчальних програм, медіапродуктів, публічних виступів, пропагандистських матеріалів і візуальної символіки з метою ідентифікації мілітарних ідеологем та патернів їхнього впровадження у масову свідомість.

Результати. Аналіз матеріалів дозволяє стверджувати, що цивільний мілітаризм у сучасних авторитарних державах виконує не лише інструментальну, а й фундаментальну ідеологічну функцію – він спрямований на формування нової політичної свідомості населення, у якій централізовано закріплюються цінності дисципліни, героїчного насильства, беззаперечної лояльності до держави та сакралізації військової служби. Під контролем державних структур і за активної участі силових, освітніх, культурних та релігійних інституцій формуються покоління громадян, світогляд яких підпорядкований ідеї національної мобілізації, боротьби з «внутрішніми» й «зовнішніми» ворогами, а також жертовності в ім'я режиму. Цивільний мілітаризм перетворюється на базовий інструмент ідеологічної інженерії: він забезпечує не лише лояльність, але й активну участь населення в репродукції авторитарного порядку – через ритуали, символіку, норми поведінки та сприйняття державної політики як безальтернативної. У результаті відбувається глибока деформація уявлень про політичну участь, громадянські свободи та межі державного втручання в особисте життя. Як справедливо зауважує доктор філософії з політичних наук та директор ГО «Інститут стратегічних досліджень та безпеки» Павло Лисянський у своїй статті «Використання освітнього процесу авторитарними режимами як інструмент ідеологічного підкорення населення», авторитарні режими активно формують вигідний їм світогляд через систему освіти. Вчений підкреслює, що це «складна і багатогранна проблема», яка реалізується через «контроль над змістом навчальних програм, поширення ідеологічно забарвлених матеріалів та репресії проти інакодумців у системі освіти». Такі механізми не лише забезпечують легітимізацію влади, але й спрямовані на пригнічення критичного мислення, створення однорідного лояльного населення та блокування доступу до альтернативної інформації [1]. Цей підхід ілюструє базову мету цивільного мілітаризму – ідеологічне перепрограмування особистості в інтересах державної мобілізаційної машини.

Окремі наукові дослідження вказують на те, що процеси мілітаризації у пострадянських державах мають пряме відношення до трансформацій у державному управлінні та погіршення безпекової ситуації в Європі. Так, Пономаренко, Морозюк і Нинюк звертають увагу на те, як війна вплинула на ефективність функціонування державних інституцій в Україні, особливо в контексті зміни адміністративних структур та соціальних практик [2]. Гай-Нижник розглядає мілітаризацію крізь призму національної безпеки, наголошуючи на її зв'язку із загальносвітовими викликами, що постають перед Україною у нинішніх геополітичних умовах [3]. Політичні аспекти збройного конфлікту, який веде Росія проти України, досліджуються також Шергиним. Він аналізує природу політичних процесів, які передували війні, та визначає їхній вплив на загальноєвропейську стабільність [4]. У свою чергу, Нікілєв акцентує увагу на глибших ментально-культурних передумовах конфлікту, демонструючи, як історичні наративи формують сучасну політичну агресію [5].

У межах цього дослідження пропонується нове концептуальне бачення феномена цивільного мілі-

таризму як складової авторитарної трансформації суспільства. Аналіз сучасних авторитарних практик показує, що мілітаризація більше не обмежується лише безпековим чи оборонним сектором, а проникає в саму структуру цивільного життя, переплітаючись із культурною, освітньою, інформаційною та адміністративною політикою. В умовах централізації влади та згортання демократичних інститутів мілітарні цінності стають основою для конструювання нової політичної лояльності, де роль критичного мислення зводиться нанівець, а лояльність до режиму набуває сакралізованого значення. У цьому контексті цивільний мілітаризм пропонується розглядати як інструментальну модель політико-ідеологічної мобілізації, що реалізується авторитарними режимами через системне впровадження мілітарних норм, символів та управлінських практик у ключові сфери цивільного життя з метою формування лояльного, дисциплінованого та психологічно підготовленого до конфліктів суспільства. Цей феномен передбачає трансформацію освітніх, культурних, інформаційних, адміністративних і правових інститутів на користь державного контролю, де мілітаристська риторика поєднується з ідеологічною конструкцією образу ворога як постійної загрози. Образ ворога виступає каталізатором політичної мобілізації, через який героїзується насильство, нормалізується репресія, а зовнішньополітична агресія легітимізується під прикриттям оборони та національної безпеки. Таким чином, запропоноване визначення дозволяє осмислити цивільний мілітаризм не лише як симптом авторитаризму, але і як стратегічну архітектуру мобілізації, що загрожує не тільки внутрішньому демократичному розвитку, а й міжнародній стабільності.

Одним із ключових векторів реалізації цивільного мілітаризму в авторитарних режимах, зокрема в Російській Федерації, є системна трансформація освітньої політики. У цьому контексті освіта перестає бути інструментом розвитку критичного мислення та відкритого суспільного діалогу, натомість перетворюється на інструмент формування мілітаризованої свідомості, спрямованої на підпорядкування індивіда ідеології держави. Автор статті виокремлює освіту як один із центральних каналів формування у молоді образу ворога, героїзації насильства, нормалізації самопожертви та впровадження риторики, яка легітимізує політичне насильство.

На емпіричному рівні це проявляється у впровадженні до навчальних програм обов'язкових курсів з основ військової підготовки, безпеки та оборони, організації військово-спортивних заходів, створенні кадетських класів та молодіжних військово-патріотичних структур. Хоча ці заходи можуть мати позитивний ефект у вигляді зростання дисципліни чи фізичної підготовки, в довгостроковій перспективі вони мають низку негативних наслідків. Зокрема, формування мілітаризованої свідомості спричиняє зростання агресивності, зниження критичності мислення та обмеження загальної освітньої підготовки молоді, що унеможливлює її повноцінну соціалізацію у відкритому демократичному суспільстві [6]. Цей процес особливо небезпечний тим, що відбувається на всіх рівнях освіти – від початкової школи до університетів – і супроводжується зменшенням гуманітарної компоненти, а також інтеграцією в освітній процес ідеологічно забарвлених матеріалів. Зрештою, освіта в авторитарному суспільстві втрачає свою автономність і стає інструментом мобілізації населення в логіці майбутніх конфліктів.

Ще одним важливим виміром реалізації стратегії цивільного мілітаризму є свідома трансформація гуманітарного знання, насамперед історичної освіти, з метою формування вигідної авторитарному режиму ідеологічної картини світу. На тимчасово окупованих територіях України російська окупаційна адміністрація активно впроваджує модель системного «перепрограмування» дитячої свідомості через нав'язування мілітаризованих наративів, знищення українського культурного середовища та формування уявного образу ворога. Одним із перших кроків окупантів стало вилучення українських підручників з історії, літератури, громадянської освіти та методичних матеріалів. Особливо переслідується інформація про ключові етапи українського націєтворення – Голодомор, національно-визвольні змагання, АТО/ООС. Під заборону потрапляють імена видатних діячів, таких як Степан Бандера, Симон Петлюра, а також сучасні публікації, зокрема книга «Справа Василя Стуса» [7]. Натомість до навчального процесу впроваджуються російські пропагандистські підручники, де події трактуються відповідно до кремлівських історичних міфів, що сприяє підміні фактів і легітимації окупації. Особливе занепокоєння викликає практика прямої мілітаризації навчання: діти змушені носити військову форму, брати участь у «мовних курсах» з російської мови, відвідувати заняття з «патріотичного виховання» та вступати до формувань на кшталт «молодших солдатів». Існують випадки організації військових зборів навіть у слідчих ізоляторах, де підлітків навчають бойовій та вогневій підготовці. Такі дії, що супроводжуються погрозами батькам, репресіями проти спроб дистанційного навчання за українськими програмами, створюють атмосферу насильства, страху та ідеологічного тиску. Цей механізм мілітаризованого перевиховання слід розглядати не лише як порушення прав дитини чи освітніх стандартів, а як складову стратегії цивільного мілітаризму – інструменту системного формування лояльності до авторитарної держави, через зміну культурної ідентичності, знищення альтерна-

тивного знання і впровадження культури насильства. Формується не просто слухняний громадянин, а потенційний виконавець воєнної політики, вихований на ідеї історичної місії держави, сакралізації конфлікту та обов'язку жертвопринесення в ім'я імперського відродження.

Продовжуючи аналіз мілітаризації освітнього простору, варто підкреслити, що воєнізована ідеологія не виникла спонтанно, а є наслідком глибших історичних та політичних процесів, що формувалися ще в умовах СРСР. Історичні передумови та сучасні виклики сприяють формуванню мілітаризованої моделі управління в низці пострадянських держав. Насамперед, слід виокремити радянську спадщину, в межах якої військово-промисловий комплекс відігравав центральну роль в економіці, політичному плануванні та соціальній мобілізації. Сформована в той період культура дисципліни, централізації, колективного обов'язку й вшанування військової сили – трансформувалася, але не зникла, і продовжує визначати державну політику в таких країнах, як Росія, Білорусь, Казахстан. Після розпаду СРСР ці країни успадкували не лише технічну інфраструктуру й озброєння, а й управлінські практики, у яких армія розглядалася як гарант стабільності. Економічні труднощі 1990-х – зростання безробіття, зниження рівня життя, інституційна криза – зробили армію інструментом не лише оборони, а й утримання влади. Збройні сили активно залучалися до придушення протестів (зокрема в Казахстані 2022 року), а сам мілітарний дискурс використовувався як ідеологічний замінник соціального контракту. Внутрішньополітична нестабільність і боротьба за владу лише посилили ці тенденції. Авторитарні режими, які прагнули утримати контроль, дедалі частіше опиралися на армію та силові структури, як це було в Білорусі під час придушення масових протестів проти режиму Лукашенка у 2020 році. В таких умовах відбувається інституційне закріплення мілітаризації: створення силових адміністрацій, залучення військових до управління цивільною сферою, розширення бюджетних видатків на армію на шкоду соціальній сфері.

Зовнішньополітичні загрози – реальні або сконструйовані – використовуються для мобілізації суспільства та легітимації розширення функцій безпекових структур. Найбільш яскравим прикладом стало вторгнення Росії в Україну, анексія Криму та ескалація на Донбасі. Це спричинило небачене зростання військових бюджетів: у Росії витрати на оборону зросли з $5,2 млрд у 2000 році до $86,4 млрд у 2022**,** в Україні – з $0,7 млрд до $39,2 млрд за той самий період. Казахстан збільшив витрати з $0,11 млрд до $3,2 млрд**,** а Білорусь – з $0,15 млрд до $0,68 млрд [8]**.** Ці цифри не лише ілюструють масштаби мілітаризації, а й підтверджують системну зміну пріоритетів державного управління, де безпековий сектор витісняє соціальний.

Водночас освітній сектор дедалі частіше стає каналом формування мілітарної свідомості, що виправдовує такі витрати. Примусове впровадження воєнізованого компоненту в освіту, зокрема через обов'язкові предмети, кадетські програми, фільтрацію навчальної літератури та політичну цензуру, спрямоване не лише на «виховання патріотизму», а на довгострокову індоктринацію населення. Освіта перетворюється на базовий елемент архітектури цивільного мілітаризму, що функціонує у зв'язці з інформаційними й силовими структурами. Таким чином, сучасний цивільний мілітаризм не виникає на порожньому місці – він є результатом тривалої еволюції системного перекладання логіки військової організації на цивільну сферу, легітимізується як відповідь на кризові явища, а згодом – сам стає джерелом нових викликів для демократії.

Алгоритм формування цивільного мілітаризму в авторитарних державах має поетапний, системно інтегрований характер і охоплює ключові сфери суспільного життя. Першим кроком виступає трансформація освітнього процесу, яка передбачає впровадження мілітаризованих компонентів у шкільні та вищі навчальні програми, звуження гуманітарного знання, посилення дисциплінарного контролю й орієнтацію освітньої функції на підготовку до «служіння державі», а не на розвиток критичного мислення. Другим етапом є нав'язування єдиної державної ідеології, що інституційно закріплюється через державну культурну політику, цензуру, формування лояльних медіа та репресії проти альтернативних дискурсів. Така ідеологія базується на сакралізації влади, прославленні воєнної доблесті та легітимації авторитарної моделі управління. Третім етапом виступає системне конструювання образу ворога – як зовнішнього, так і внутрішнього. Це включає формування стійких когнітивних патернів «облоги», «загрози», «зради», що проникають у масову культуру, освітні наративи, публічну риторику та пропагандистські кампанії. Образ ворога слугує мобілізаційним інструментом, який обґрунтовує необхідність концентрації влади та посилення державного контролю[9]. Четвертий етап передбачає переформатування економіки держави на військові рейки. Це включає стратегічну переорієнтацію промислового комплексу, пріоритизацію оборонного сектора в бюджетній політиці, стимулювання виробництва товарів подвійного призначення, а також посилення інтеграції між військовою та цивільною логістикою [10]. Таким чином, цивільний мілітаризм формується як складна система ідеологічної, адміністративної та економічної мобілізації суспільства, яка забезпечує довготривалу легітимацію автори-

тарного правління та підготовку держави до конфліктного зовнішньополітичного курсу [11].

Висновки. Цивільний мілітаризм у пострадянських авторитарних режимах є не ситуативною відповіддю на зовнішні загрози, а стратегічним інструментом довготривалої політичної мобілізації та консолідації влади. Він функціонує як цілісна система, що інтегрує освітні, культурні, інформаційні, адміністративні та економічні компоненти з метою трансформації суспільної свідомості, інституційної архітектури й пріоритетів державного управління. У межах цієї системи освіта постає фундаментальним механізмом формування мілітаризованого світогляду, а образ ворога – як ідеологічна вісь політичної мобілізації та обґрунтування насильства. Доведено, що сучасний цивільний мілітаризм є формою ідеологічного програмування, яка сприяє витісненню плюралізму, нейтралізації критичного мислення та підготовці населення до тривалих конфліктів. Зміщення акцентів з розвитку соціальної сфери на пріоритетність безпекового сектору, зокрема через збільшення оборонних бюджетів і мілітаризацію виробництва, підтверджує зміну логіки функціонування держави. При цьому політична лояльність, дисципліна та героїзація насильства закріплюються як ключові цінності. Результати дослідження дозволяють осмислити цивільний мілітаризм як багатоаспектне явище, що поєднує в собі елементи ідеології, пропаганди, репресивного управління та мобілізаційної економіки. Його системне впровадження в авторитарних державах створює не лише внутрішні виклики для прав людини та демократії, а й становить реальну загрозу міжнародній безпеці – через експорт насильницьких наративів, підтримку антидемократичних рухів і делегітимацію міжнародного правопорядку. Саме тому аналіз і протидія цьому феномену мають бути інтегрованими у ширші стратегії демократичного опору, безпекової політики та транснаціонального регулювання авторитарного впливу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лисянський, П. Л. «Використання освітнього процесу авторитарними режимами як інструмент ідеологічного підкорення населення». *Науковий* Журнал «Поітікус». 2024. Вип. №4. С. 113–121.

2. Пономаренко, О. С., Морозюк, Ю. В., & Нинюк, М. А. (2024). Вплив воєнних дій на ефективність державного управління в Україні. Академічні візії, С. 32. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/ article/ view/1198

3. Гай-Нижник, П. П. (2022). Світ на переломі та україна: глобальні виклики і національна безпека. Scientific bulletin, С. 113. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hai-Nyzhnyk_Pavlo/Svit_na_perelomi_ta_Ukraina_hlobalni_vyklyky_i_natsionalna_bezpeka.pdf

4. Shergin, S. (2023). Політичний феномен російсько-української війни. Problems of World History, 23, 7–17. URL: https://journal.ivinas.gov.ua/pwh/article/view/273

5. Нікілєв, О. (2023). Історичні корені та передумови російсько-української війни: ментальний вимір. Науково-теоретичний альманах *Грані*, 26(5), С. 110–117. URL: https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1952

6. Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього : матеріали міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 7–8 черв. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. 467 с.

7. Росія зробила черговий крок до тотальної мілітаризації освіти. ГЛАВКОМ. URL: https://glavcom.ua/columns/sgromenko/rosija-zrobila-cherhovij-krok-do-totalnoji-militarizatsiji-osviti-984484.html (дата звернення: 25.07.2024).

8. Лисянський, п. Л. «Процеси мілітаризації суспільства в країнах пострадянського простору як загроза безпековій ситуації в європейському регіоні». *Актуальні проблеми політики* (2024): 27. С. 29.

9. Лисянський, П. Л. «Використання освітнього процесу авторитарними режимами як інструмент ідеологічного підкорення населення». *Науковий* Журнал «Поітікус». 2024. Вип. № 4. С. 117.

10. Сябро, А. (2021). Трансформація концепту «м'якої» сили в сучасному інформаційному протиборстві. Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини, С. 92–94. URL: https://jts.donnu.edu.ua/article/view/10896

11. Поліщук, І. О. «Авторитаризм як геополітичний феномен.» *Політичне життя* (2025): с. 120–124. DOI: https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.1.9

REFERENCES:

1. Lysianskyi, P. L. (2024). Vykorystannia osvitnoho protsesu avtoritarnymy rezhymamy yak instrument ideolohichnoho pidkorenia naselennia [The use of the educational process by authoritarian regimes as a tool for ideological subjugation of the population]. Nauk. Zhurnal «Politikus», 4, 113–121. [in Ukrainian]

2. Ponomarenko, O. S., Morozuk, Yu. V., & Nyniuk, M. A. (2024). Vplyv voiennykh dii na efektyvnist derzhavnoho upravlinnia v Ukraini [Impact of military actions on the effectiveness of public administration in Ukraine]. Akademichni vizii, 32. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1198 [in Ukrainian]

3. Hai-Nyzhnyk, P. P. (2022). Svit na perelomi ta Ukraina: hlobalni vyklyky i natsionalna bezpeka [The world at the breaking point and Ukraine: global challenges and national security]. Scientific Bulletin, 113. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hai-Nyzhnyk_Pavlo/Svit_na_perelomi_ta_Ukraina_hlobalni_vyklyky_i_natsionalna_bezpeka.pdf [in Ukrainian]

4. Shergin, S. (2023). Politychnyi fenomen rosiisko-ukrainskoi viiny [The political phenomenon of the Russian-Ukrainian war]. Problems of World History, 23, 7–17. URL: https://journal.ivinas.gov.ua/pwh/article/view/273

5. Nikiliev, O. (2023). Istorychni koreni ta peredumovy rosiisko-ukrainskoi viiny: mentalnyi vymir [Historical roots and preconditions of the Russian-Ukrainian war: a mental dimension]. Nauk.-teoret. almanakh Hrani,

26(5), 110–117. URL: https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1952 [in Ukrainian]

6. Komakha, L. H. (Ed.). (2022). Hlobalizatsiini vyklyky: uriaduvannia maibutnoho: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 7–8 cherv. 2022 r.) [Globalization challenges: governance of the future: Proceedings of the International Scientific Conference]. Kyiv: NNI PUDS KNU imeni Tarasa Shevchenka, 467 p. [in Ukrainian]

7. Gromenko, S. (2024). Rosiia zrobyla cherkovyi krok do totalnoi militarizatsii osvity [Russia has made another step toward total militarization of education]. Hlavkom. URL: https://glavcom.ua/columns/sgromenko/rosija-zrobila-cherhovij-krok-do-totalnoji-militarizatsiji-osviti-984484.html (accessed: 25.07.2024). [in Ukrainian]

8. Lysianskyi, P. L. (2024). Protsesy militarizatsii suspilstva v krainakh postradianskoho prostoru yak zahroza bezpekovii sytuatsii v yevropeiskomu rehioni [Processes of militarization in post-Soviet countries as a threat to security in the European region]. Aktualni problemy polityky, 27, 29. [in Ukrainian]

9. Lysianskyi, P. L. (2024). Vykorystannia osvitnoho protsesu avtoritarnymy rezhymamy yak instrument ideolohichnoho pidkorenia naselennia [The use of the educational process by authoritarian regimes as a tool for ideological subjugation of the population]. Nauk. Zhurnal “Politikus”, 4, 117. [Duplicate ref for emphasis, if needed – consider removing] [in Ukrainian]

10. Siabro, A. (2021). Transformatsiia kontseptu “miakoi syly” v suchasnomu informatsiinomu protyborstvi [Transformation of the concept of “soft power” in modern information warfare]. Travnevi studii: istoriia, polityka, mizhnarodni vidnosyny, 92–94. URL: https://jts.donnu.edu.ua/article/view/10896 [in Ukrainian]

11. Polishchuk, I. O. (2025). Avtorytaryzm yak heopolitychnyi fenomen [Authoritarianism as a geopolitical phenomenon]. Politychne zhyttia, 1, 120–124. https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.1.9 [in Ukrainian]

Civil militarism as an element of authoritarian consolidation in a post-soviet autocracy

Yastrebova Vira Andriivna

Doctor of Philosophy in Political Science,
Director
NGO “Eastern Human Rights Group”
ORCID: 0000-0002-0757-2090

This article explores the phenomenon of civilian militarism as a systemic political and ideological practice typical of authoritarian regimes. Civilian militarism entails the deep integration of militaristic values, structures, and rhetoric into the civil sphere of society. It spans a wide range of social institutions – from education and culture to administrative governance, religion, media, public space, and even family policy. Its core objective is the construction of a new political culture centered around discipline, glorification of violence, the cult of self-sacrifice, and unconditional loyalty to the state. The relevance of this study lies in the growing role of militarized narratives in the political communication of authoritarian regimes, their increasing influence on public consciousness, and the active export of these models into external domains – through propaganda, cultural diplomacy, support for anti-democratic movements, and the erosion of international legal norms. The aim of this article is to conduct a comprehensive analysis of the mechanisms through which militarist ideology penetrates civil institutions, to assess the transformations occurring within these institutions under authoritarian rule, and to examine the risks this process poses to democratic development both nationally and globally. The research focuses on such practices as the militarization of education, religious-patriotic narratives, the centralization of cultural policy, repressive legal regulation, and various instruments of information influence, including official media channels and social networks. The methodological framework is based on an interdisciplinary approach combining historical-political analysis of institutional transformation, comparative analysis of political regimes with varying degrees of militarization, content analysis of public rhetoric and educational programs, analysis of strategic policy documents regulating ideological and patriotic agendas, and a structural-functional analysis of the interactions among state institutions, religious organizations, educational systems, and the military. The findings demonstrate that civilian militarism is not a temporary response to external threats but rather a deliberate component of authoritarian state-building. It reinforces regime consolidation, suppresses critical thinking, neutralizes political opposition, and enables the control of civil society. Furthermore, its export via cultural and informational channels poses a significant threat to democratic stability in other states. By legitimizing violence in politics, undermining civic autonomy, and contributing to the erosion of legal norms, civilian militarism functions as a transnational ideological force with long-term implications. Thus, the phenomenon deserves deeper conceptual examination within both political science and security studies.

Key words: *civilian militarism, authoritarianism, institutions, ideology, education, propaganda, political culture, violence, patriotic indoctrination, security risks.*

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Бондаренко Лев-Олександр Костянтинович

Євроінтеграція України: торгівля, виклики, аграрна політика ЄС

УДК 339.5(477:4–6ЄС) + 338.43
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.23

Бондаренко Лев-Олександр Костянтинович
аспірант кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, Україна
ORCID: 0000-0002-6244-9706

У статті здійснюється комплексний аналіз трансформацій торговельних відносин між Україною та Європейським Союзом у період з 2022 по 2025 роки. Особлива увага приділяється запровадженню автономних торговельних заходів (АТЗ), які надали українській продукції безпрецедентний рівень доступу до внутрішнього ринку ЄС, а також політичним наслідкам цих рішень для внутрішньої динаміки Союзу. У центрі дослідження – взаємозв'язок між механізмами торговельної лібералізації, інституційними рамками Спільної сільськогосподарської політики (САР) та процесами політизації економічної інтеграції. На основі аналізу останніх раундів переговорів, офіційних документів Європейської комісії, позицій держав-членів і тенденцій виборчої динаміки в Європарламенті автор аргументує, що торгівля з Україною дедалі частіше стає предметом внутрішньоєвропейських політичних торгів, особливо в періоди електоральної активності. Протести аграріїв у Польщі, Франції, Румунії та інших країнах стали показовими прикладами того, як зростання українського аграрного експорту використовується для мобілізації електорату, насамперед популістськими та євроскептичними силами. Окрему увагу приділено аналізу нового підходу до регулювання імпорту з України, зокрема запровадженню у 2025 році режиму «7/12», що обмежує обсяги постачання чутливих товарів. Автор підкреслює, що перехід від технократичного до політизованого управління торговельною політикою ЄС засвідчує глибші зміни в балансі економічних і політичних пріоритетів Союзу. При цьому доведено, що частка української продукції в загальному обсязі аграрного імпорту ЄС залишається відносно невеликою, а отже, суспільна та медійна реакція часто не відображає реального економічного впливу, а є наслідком політичної інструменталізації теми. У результаті дослідження зроблено висновок, що економічна інтеграція України набуває чітко вираженого політичного виміру. Це вимагає від української сторони переосмислення стратегій зовнішньоекономічного позиціонування – з акцентом не лише на обсяги експорту, а й на відповідність європейським стандартам, екологічну відповідальність, прозорість виробництва та довіру як основу тривалого партнерства в рамках єдиного європейського простору.

Ключові слова: *євроінтеграція, автономні торговельні заходи, ССП, аграрна політика, політизація торгівлі, Україна–ЄС, DCFTA, квотування.*

Актуальність теми. У контексті повномасштабної агресії Російської Федерації проти України економічна інтеграція з Європейським Союзом стала одним із ключових напрямів забезпечення стійкості української держави. Запровадження ЄС автономних торговельних заходів (Autonomous Trade Measures, ATMs) у 2022 році було спрямоване на підтримку українського експорту та пом'якшення наслідків війни[7]. Водночас посилення інтеграційних процесів в аграрній сфері призвело до посилення внутрішньоєвропейської напруги – зокрема у зв'язку з побоюваннями щодо конкуренції з боку української продукції.

Спільна сільськогосподарська політика ЄС (Common Agricultural Policy, CAP) традиційно залишається одним із найконтроверсійніших елементів функціонування внутрішнього ринку ЄС. За даними бюджету ЄС на 2023 рік, витрати на САР склали понад 30% від загального бюджету Євросоюзу [9]. У той самий час протести фермерів у Польщі, Франції, Словаччині та Румунії у 2023–2024 роках, зумовлені збільшенням обсягів імпорту з України, продемонстрували, що аграрна політика вже не є суто технократичним інструментом – вона дедалі більше виконує політичну функцію [6].

Паралельно, у Європейському парламенті посилили позиції політичні сили, критично налаштовані до подальшої лібералізації торгівлі з Україною. Під час виборів 2024 року зросла підтримка євроскептичних партій (наприклад, AfD у Німеччині, Rassemblement National у Франції), які прямо апелювали до потреб захисту «європейських фермерів» [13].

Таким чином, політизація євроінтеграції, зокрема в частині доступу України до внутрішнього ринку ЄС, вже вийшла за межі економічного дискурсу та стала частиною ширших політико-ідеологічних процесів усередині Євросоюзу. Аналіз взаємозв'язку між умовами торгівлі, аграрною політикою та внутрішньою політикою ЄС є надзвичайно актуальним як для розуміння динаміки європейської політики, так і для формування праг-

матичного підходу України до торговельно-інтеграційних переговорів.

Об'єктом дослідження є торговельно-економічні відносини між Україною та Європейським Союзом у контексті євроінтеграції та її впливу на політико-ідеологічні тенденції в ЄС.

Предметом дослідження виступають нові механізми регулювання торгівлі, зокрема автономні торговельні заходи (АТЗ), квотування чутливих товарів, а також вплив Спільної сільськогосподарської політики ЄС (САР) на формування політичних рішень у межах торговельної взаємодії з Україною.

Метою дослідження є аналіз політичних та інституційних чинників, що визначають нову архітектуру торговельних відносин між Україною та ЄС, з особливою увагою до процесів політизації економічної інтеграції, реакції країн-членів ЄС на український експорт та взаємодії між економічними і політичними інтересами в рамках САР.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Упродовж 2022–2024 років тематика лібералізації торгівлі між Україною та Європейським Союзом набула особливого значення в політичному, економічному та науковому дискурсах. Запровадження автономних торговельних заходів (АТЗ) Європейським Союзом у 2022 році стало безпрецедентним кроком, що дозволив повністю скасувати ввізні мита, тарифні квоти та заходи торговельного захисту для українського експорту.

Як наголошується в аналітичному огляді Європейського парламенту (Sabbati, 2022), АТЗ мали не лише економічний, але й геополітичний характер – вони стали частиною ширшої стратегії підтримки України під час повномасштабної війни з Росією, а також засобом посилення зв'язків з країною-кандидатом на вступ до ЄС [22].

У Policy Brief аналітичного центру CEPS автори С. Блокманс та С. Руссак зазначають, що підтримка України через інструменти торговельної лібералізації виявила напруження всередині самого Євросоюзу, особливо в аграрних регіонах, де фермери відчули конкуренцію з боку безмитного українського імпорту [3].

У дослідженні Bertelsmann Stiftung (2023) наголошується, що ССП ЄС стала головним інституційним фільтром, через який країни-члени сприймають і реагують на зміну торговельної політики щодо третіх країн, зокрема України. Автори застерігають, що неузгодженість торговельної лібералізації з довгостроковими механізмами САР може призвести до подальшої політизації європейської інтеграції [2].

У звіті Європейської Комісії щодо імплементації автономних торговельних заходів (2023) підкреслюється, що український аграрний експорт справді зазнав зростання, зокрема за такими товарними позиціями, як зернові, олія, м'ясо птиці та яйця. Водночас у документі наголошується, що попри скасування тарифів, українські експортери продовжували стикатися з технічними бар'єрами, пов'язаними з фітосанітарними процедурами, вимогами до сертифікації та логістичними вузькими місцями на кордонах. Ці труднощі нерідко інтерпретуються як форма непрямого обмеження доступу до ринку, особливо в чутливих секторах аграрної продукції [8].

Аналітики Центру стратегічних і міжнародних досліджень (CSIS, 2024) підкреслюють, що внутрішні протестні рухи в країнах ЄС проти імпорту української агропродукції стали одним з головних факторів, які впливають на зміну європейської політики щодо України. Економічна підтримка поступово перетворюється на предмет політичних торгів, особливо напередодні виборчих кампаній до Європарламенту [4].

Сучасні дослідження показують, що торговельна лібералізація в контексті України дедалі частіше піддається впливу внутрішньополітичної динаміки в ЄС, зокрема через електоральний тиск та організовані групові інтереси. У статті в Politics & Governance [5] автори аналізують, чому деякі торговельні угоди, як-от TTIP чи CETA, викликали значну політизацію – зростання поляризації й залучення Civil Society Organizations – і доходять висновку, що саме внутрішні лобістські кампанії та передвиборчі настрої сприяють цьому процесу.

Крім того, у моделі, запропонованій науковцями Kucuksenel, S. та Gulseven O. показано, що в умовах пропорційних виборчих систем уряди зазвичай приймають більш протекціоністські позиції в торгівлі через підвищений вплив внутрішніх лобістів – це підтверджує зворотний зв'язок між політичними інституціями і торговою політикою [18].

У сукупності ці джерела свідчать, що європейські торговельні рішення – зокрема щодо України – дедалі менше залишаються технократичними рішеннями та більше стають політично обтяженими, оскільки відіграють важливу роль у передвиборчій мобілізації та позиціонуванні політичних сил у державах-членах.

Викладення основного матеріалу. З моменту набуття чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2016 році, торговельно-економічні відносини поступово набували дедалі глибшого характеру. Основним елементом цієї інтеграції стала Поглиблена та всеохопна зона вільної торгівлі (DCFTA), що передбачала поступове зниження мит і застосування тарифних квот. Однак реальна динаміка поставок аграрної продукції з України виявила структурну обмеженість існуючої системи квот, які швидко вичерпувалися вже в перші місяці кожного року [24].

Рішення Європейського Союзу про запровадження автономних торговельних заходів у 2022 році [20] стало відповіддю на виклики,

зумовлені повномасштабною агресією Росії. Ці заходи фактично призупинили дію тарифних квот і мит для широкого спектра товарів, включно з продукцією тваринництва, рослинництва та харчової промисловості. Таким чином, з 2022 по 2025 рік український експорт до ЄС функціонував у режимі безмитного доступу. Проте збереження такого режиму наштовхнулося на зростаюче незадоволення серед фермерських спільнот країн-членів, особливо в Польщі, Франції, Румунії Словаччини тощо.

За даними Євростату, обсяги імпорту аграрної продукції з України до ЄС зросли більш ніж на 50% у 2022 році порівняно з довоєнним 2021 роком, а за окремими позиціями – значно більше. Зокрема, експорт кукурудзи з України до ЄС сягнув 12,3 млн тонн у 2022 році, що майже втричі перевищує показники 2021 року (4,1 млн тонн) [15]. Імпорт курятини виріс на понад 80% – із 91 тис. тонн у 2021 році до понад 165 тис. тонн у 2023 році [12].

Найбільш болісно на це відреагували фермерські спільноти Польщі, де Україна почала займати до 30 % внутрішнього зернового ринку (особливо у регіонах поблизу кордону), спричинивши падіння закупівельних цін на кукурудзу, пшеницю та ріпак. У січні–березні 2024 року польські аграрії заблокували пункти пропуску на кордоні з Україною, вимагаючи повного припинення імпорту агропродукції[14]. Аналогічна ситуація спостерігалася у Франції, де фермери на початку 2024 року вийшли на масові протести, зокрема під стіни Міністерства сільського господарства в Парижі, вимагаючи «припинити підрив французького сільського господарства дешевим імпортом» [16].

У відповідь на суспільний тиск Європейська комісія у 2024 році ухвалила рішення про запровадження механізму «аварійного гальма» (safeguard clause), який передбачає повторне введення тарифів на окремі чутливі продукти з України, включно з вівсом, яйцями та цукром [11].

У 2025 році відбулася трансформація підходу: замість повної лібералізації запроваджено модель «перехідного квотування» – механізм 7/12, що обмежує обсяги імпорту деяких «чутливих товарів» (яйця, цукор, овес, кукурудза, курятина, томати, тощо). Водночас Європейська комісія пропонує включити ці заходи до оновленої версії DCFTA за статтею 29 Угоди про асоціацію, що формалізує гібридну модель торгівлі [21].

Нарощування аграрного експорту з України на фоні дії автономних торговельних заходів відбулося в умовах, коли внутрішній аграрний сектор ЄС уже тривалий час перебував під фінансовим і соціальним тиском. Сільське господарство Європейського Союзу – це не лише виробництво харчових товарів, але й сфера, глибоко вкорінена в суспільну структуру, зайнятість і просторову організацію територій. Саме тому аграрна політика є однією з найбільш політично чутливих у ЄС, що постійно потребує балансу між ринковою відкритістю, екологічними стандартами та соціальною стабільністю в сільській місцевості.

У цьому контексті Спільна сільськогосподарська політика (САР) – одна з найстаріших і водночас найконтроверсійніших політик ЄС – виступає як системоутворюючий механізм регулювання. Упродовж 2021–2027 років САР залишається найбільш фінансованою статтею бюджету Євросоюзу, на яку припадає понад 30% загальних видатків[17]. Її структура охоплює прямі виплати фермерам, ринкові механізми стабілізації та програми розвитку сільських територій. Таким чином, САР не лише підтримує конкурентоспроможність європейського агровиробника, а й виконує важливу соціально-політичну функцію.

Умови торгівлі з Україною, особливо у сфері аграрної продукції, стали каталізатором внутрішньої напруги в країнах-членах. Інтенсифікація українського експорту в режимі АТЗ спричинила резонанс, що проявився у хвилі протестів фермерів протягом 2023–2025 років. Найбільш активними були аграрії з Польщі, Франції, Румунії, Болгарії та Словаччини, які вимагали захисту внутрішнього ринку та запровадження обмежень на імпорт «дешевої продукції без відповідності стандартам ЄС».

У дослідженні Bertelsmann Stiftung (2023)[1] підкреслюється, що найбільше незадоволення викликали саме ті товарні категорії, які традиційно отримують потужну підтримку через механізми САР – зернові культури, молочна продукція, яйця. Саме тому питання лібералізації торгівлі з Україною часто трактується фермерами як конкурентна загроза, а не як інструмент солідарності.

Рішення Європейської Комісії щодо запровадження у 2025 році нового перехідного механізму (режим «7/12» та відновлення квот для чутливих товарів) стало не лише технічним, але й політичним кроком. Воно мало на меті зменшити протестну активність та нейтралізувати тиск з боку правопопулістських сил, особливо в передвиборчий період до Європарламенту. Таким чином, САР у сучасному контексті постає не лише як інструмент регулювання аграрного ринку, а як політична архітектура, яка формує межі зовнішньої відкритості ЄС, впливаючи як на торгівельні домовленості, так і на політичні пріоритети в європейських інституціях.

У даному контексті важливо зазначити, шо вищезазначені роцеси, які на перший погляд мають технократичний характер – митна лібералізація, фітосанітарні протоколи, тарифні квоти – дедалі частіше стають предметом політичних дебатів у державах-членах ЄС. У цьому сенсі торгівля з Україною більше не є лише економічною або гуманітарною підтримкою країни-кандидата

на вступ: вона стає полем змагання політичних наративів, де ключову роль відіграють національні фермерські лобі, євроскептичні партії, популістські рухи та інституційні гравці, які формують порядок денний перед виборами.

Політизація економічної інтеграції – це не лише реакція на збільшення обсягів імпорту з України, а й ознака трансформації самого характеру політики розширення ЄС. Як підкреслюють P. de Wilde, A. Leupold та H. Schmidtke [23], нові торговельні угоди та лібералізаційні ініціативи дедалі частіше мобілізують не лише професійні кола, а й широку громадськість, що загострює конкуренцію між політичними силами у межах Європейського парламенту. У свою чергу, K. Nicolaïdis та T. Kleibl [19] зазначають, що навіть стратегічно виправдані рішення у сфері зовнішньої торгівлі (зокрема підтримка України) підпадають під дію електорального циклу, коли уряди змушені рахуватись із національними лобі, навіть на шкоду логіці загальноєвропейського інтересу.

Реакція на АТЗ у 2024–2025 роках стала яскравою ілюстрацією цього процесу. Політичний резонанс довкола продовження ліберального режиму або введення «аварійного гальма» набув не лише технічного, а й суто політичного значення. Попри те, що реальна частка української продукції в структурі споживання ЄС є маргінальною – за даними DG AGRI [10], імпорт з України становив лише:

– 4,9% усіх поставок пшениці на ринок ЄС у 2023 році;

– 6,3% кукурудзи;

– близько 2,5% загального обсягу м'яса птиці, причому левову частку становлять спеціалізовані субпродукти;

– до 1% яєць і цукру, навіть у пік поставок.

Ці показники вкотре підтверджують, що внутрішня політична дискусія часто не відображає фактичного рівня впливу українського агросектору. Масштаб протестів і риторика в ЗМІ створюють хибне враження про системну загрозу європейським аграріям, тоді як проблема радше лежить у площині політичної мобілізації.

Це ставить перед Україною нові виклики: не лише дотримання технічних умов доступу до ринку, але й стратегічне включення у комунікаційний простір ЄС. Йдеться про необхідність зміни підходів – від захисту в рамках переговорів до формування позитивного образу України як надійного партнера в агропродовольчій безпеці Європи. Роль українського експорту має бути аргументована не через кількісні показники, а через якісну інтеграцію: відповідність стандартам, прозорість виробництва, спільна екологічна відповідальність.

Висновки. Дослідження трансформацій торговельних відносин між Україною та Європейським Союзом упродовж 2022–2025 років засвідчило, що процес економічної інтеграції дедалі рідше обмежується рамками технічного регулювання та все частіше виявляється предметом політичного торгу всередині ЄС. Запровадження автономних торговельних заходів (АТЗ) мало ключове значення для підтримки України у період війни, проте водночас виявило низку системних обмежень, пов'язаних із внутрішньоєвропейською конфігурацією інтересів.

Спільна сільськогосподарська політика (САР) ЄС, як головний інституційний механізм підтримки європейського фермерства, не лише модерує доступ на ринок, а й формує рамки політичної реакції на будь-які спроби зовнішньої лібералізації. Протести аграріїв, активізація правопопулістських сил, а також впровадження захисних заходів (тарифів, квот 7/12, механізмів «аварійного гальма») демонструють політизацію торговельної політики ЄС навіть у ситуаціях, де економічна загроза об'єктивно мінімальна.

Український аграрний експорт, хоч і зростає, все ще становить незначну частку у загальному споживанні агропродукції в ЄС. Проте саме цей сектор часто стає символічною мішенню у внутрішньоєвропейській боротьбі за електорат, особливо в сільських регіонах. Це свідчить про необхідність для України змінити підхід до інтеграції: від орієнтації виключно на економічні показники – до стратегічного розуміння політичної логіки ЄС, участі у європейському інформаційному просторі, формування довіри та підкреслення взаємовигідності співпраці.

Євроінтеграція в аграрному вимірі стає не лише технічним процесом гармонізації, але і випробуванням на здатність України бути повноцінним учасником політичного, соціального та інституційного простору ЄС. Підтримка прозорих стандартів, екологічних зобов'язань та інституційна надійність українських експортерів можуть і мають стати не менш важливим фактором у переговорах, ніж обсяги поставок чи митні пільги.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bertelsmann Stiftung. (2023). CAP under Pressure: The Impact of Ukraine's Agricultural Exports on EU Farmers. URL: https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/publications

2. Bertelsmann Stiftung. (2024). Outlier or not? Ukraine's competitiveness in a global agri-food system. Gütersloh. URL: https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/Outlier_or_not.pdf

3. Blockmans, S., & Russack, S. (2023). Solidarity and its Discontents: EU Support to Ukraine. CEPS Policy Brief. URL: https://www.ceps.eu/ceps-publications/solidarity-and-its-discontents-eu-support-to-ukraine

4. CSIS. (2024). Ukrainian Agriculture at Risk: EU Trade Politics and Internal Pressure. URL: https://www.csis.org/analysis/ukrainian-agriculture-risk

5. de Wilde, P., Leupold, A., & Schmidtke, H. (2020). Towards Explaining Varying Degrees of Politi-

cization of EU Trade Agreement Negotiations. Politics and Governance, 8(1), 114–124. DOI: https://doi.org/10.17645/pag.v8i1.2516

6. Euractiv. (2024). Why CAP reform is fueling political tensions across the EU. URL: https://www.euractiv.com

7. European Commission. (2022). Proposal for a Regulation on temporary trade-liberalisation with Ukraine. COM(2022) 167 final. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=COM%3A2022%3A167%3AFIN

8. European Commission. (2023). Report on the implementation of the EU Autonomous Trade Measures for Ukraine. COM(2023) 245 final. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52023DC0245

9. European Commission. (2023a). EU Budget 2023 – Breakdown of expenditure. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget_en

10. European Commission. AGRI-FOOD TRADE STATISTICAL FACTSHEET European Union – Ukraine. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2023-05/agrifood-ukraine_en_0.pdf

11. European Commission. Emergency brake triggered for eggs and sugar imports from Ukraine. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/media/news/emergency-brake-triggered-eggs-and-sugar-imports-ukraine-2024-07-01_en

12. European Commission, DG AGRI. (2024). Agri-food trade statistical factsheet – Ukraine. URL: https://agriculture.ec.europa.eu

13. European Parliamentary Research Service (EPRS). (2024). Briefing: European Parliament Elections 2024 – Results and implications for EU policy. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/766234/EPRS_BRI(2024)766234_EN.pdf

14. EuroNews. Polish farmers block Ukraine's border as protests intensify against non-EU imports. URL: https://www.euronews.com/2024/02/20/polish-farmers-block-ukraines-border-as-protests-intensify-against-non-eu-imports

15. Eurostat. Trade in goods with Ukraine in 2024. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250507-1

16. France24. French farmers protest against foreign imports and EU regulations. URL: https://www.france24.com/en/live-news/20240126-french-farmers-protest-against-cheap-imports

17. Iddri – Institut du développement durable et des relations internationales. (2025, березень). Agriculture in the next European budget: avoiding the status quo. URL: https://www.iddri.org/sites/default/files/PDF/Publications/Catalogue%20Iddri/D%C3%A9cryptage/202503-IB0225-MFF%20CAP_0.pdf

18. Kucuksenel, S., & Gulseven, O. (2020). Electoral systems and international trade policy. arXiv preprint arXiv:2003.05725.

19. Nicolaïdis, K., & Kleibl, T. (2023). Enlargement Fatigue and Political Conditionality in the EU. Journal of European Integration, 45(6), 735–751. DOI: https://doi.org/10.1080/07036337.2023.2215457

20. Regulation (EU) 2022/870 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2022 on temporary trade liberalisation measures supplementing trade concessions applicable to Ukrainian products under the Association Agreement between the EU and Ukraine. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022R0870

21. Reuters. EU reimposes pre-war agri duties on Ukraine, seeks compromise in new deal. URL: https://www.reuters.com/world/europe/new-eu-ukraine-agri-trade-quotas-be-in-between-current-deal-wartime-exemptions-2025-06-06

22. Sabbati, G. (2022). EU trade measures to support Ukraine. European Parliamentary Research Service. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/ukraine_en

23. [Повтор] de Wilde, P., Leupold, A., & Schmidtke, H. (2020). Towards Explaining Varying Degrees of Politicization of EU Trade Agreement Negotiations. Politics and Governance, 8(1), 114–124. DOI: https://doi.org/10.17645/pag.v8i1.2516

24. [Повтор] European Commission. Report on the implementation of the EU Autonomous Trade Measures for Ukraine. COM(2023) 245 final. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52023DC0245

Ukraine's European integration: trade, challenges, EU agricultural policy

Bondarenko Lev-Oleksandr Kostiantynovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Public Administration
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Kotsiubynskoho str., 2, Chernivtsi, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6244-9706

The article provides a comprehensive analysis of the transformation of trade relations between Ukraine and the European Union during the period from 2022 to 2025. Special attention is paid to the introduction of Autonomous Trade Measures (ATMs), which granted Ukrainian products unprecedented access to the EU internal market, as well as to the political consequences of these decisions for the internal dynamics of the Union. The focus of the study lies in examining the interrelation between trade liberalization instruments, the institutional framework of the Common Agricultural Policy (CAP), and the politicization of economic integration. Based on an analysis of recent negotiation rounds, official documents of the European Commission, member state positions, and electoral trends in the European Parliament, the author argues that trade with Ukraine is increasingly becoming the subject of internal EU political bargaining, particularly during election periods. Farmer protests in Poland, France, Romania, and other member states serve as clear examples

of how the rise in Ukrainian agricultural exports has been used for electoral mobilization, especially by populist and Eurosceptic forces. The article also examines the new approach to regulating imports from Ukraine, particularly the introduction in 2025 of the "7/12" regime, which limits the volumes of sensitive goods. The author emphasizes that the shift from a technocratic to a politicized model of trade policy management in the EU reflects deeper changes in the balance between economic and political priorities within the Union. At the same time, it is demonstrated that the share of Ukrainian products in the overall EU agri-import structure remains relatively low, and thus, public and media reactions often fail to reflect the real economic impact, instead representing a case of political instrumentalization. The study concludes that Ukraine's economic integration into the EU has acquired a distinct political dimension. This calls for a rethinking of Ukraine's external economic positioning strategies – with an emphasis not only on export volumes, but also on compliance with EU standards, environmental responsibility, production transparency, and building trust as the foundation for long-term partnership within a common European space.
Key words: *European integration, Autonomous Trade Measures, CAP, agricultural policy, politicization of trade, Ukraine–EU, DCFTA, tariff quotas.*

Войтович Олексій Іванович

Безпековий аспект американо-британських «особливих відносин» (2013–2021 рр.)

УДК 94(73:410):327”2013/2021”
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.24

Войтович Олексій Іванович
кандидат політичних наук, доцент
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0000-1524-9915

Розглядається безпековий аспект «особливих відносин» США та Великобританії у період 2013–2021 рр. Метою статті є дослідження протистояння американо-британського союзу міжнародному тероризму на прикладі війн в Афганістані та Сирії в зазначений період. При цьому автором за допомогою аналізу мемуарної літератури як основного та унікального джерела дослідження, вирішувались завдання: порівняти думки політичних діячів про результати «особливих» американо-британських відносин у зазначений період, надати оцінку діяльності двох країн у боротьбі з викликами міжнародній безпеці. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано методи: порівняльно-історичний та системний, які дають можливість об’єктивного висвітлення предмету наукової розробки. Аналіз політичної думки про «особливі відносини» США та Великобританії свідчить про високий рівень співробітництва двох країн, особливо у роки президентства Б. Обами і прем’єр-міністра Д. Кемерона. Непорозуміння між президентом Д. Трампом і прем’єр-міністром Т. Мей не призвели двосторонні відносин до кризи, а лише продемонстрували певні відмінності у підходах щодо забезпечення стратегічних інтересів двох країн. Американо-британський альянс залишався важливим, але не єдиним вагомим фактором сучасних міжнародних відносин. Міжнародний тероризм, як і у попередні роки, був нагальною світовою проблемою, у боротьбі з яким брали активну участь США і Великобританія. Однак, на її розв’язанні позначились американо-британські стратегічні прорахунки у минулому та помилки у ході тривалих кампаній в Афганістані, Іраку та Сирії. Попри заяви президента Д. Трампа про досягнення поставленої мети у боротьбі з міжнародним тероризмом, ситуація в Афганістані, Сирії, як і на всьому великому Близькому Сході залишалась дуже складною, далекою від стабільності і сприятливою для виникнення нових загроз миру.

Ключові слова: *американо-британський союз, «особливі відносини», стратегічні інтереси, національна безпека, міжнародна коаліція, міжнародний тероризм.*

Вступ. США і Великобританія у зазначений період залишались найближчими союзниками. Дві країни демонстрували «особливі відносини» у боротьбі з міжнародним тероризмом та іншими викликами міжнародній безпеці, які багато в чому були наслідком їх прорахунків до і після подій 11 вересня 2001 року [16, p. 494], [13, p. 150, 200, 335–336], [24, p. 71]. Війни, які велись союзниками в Афганістані та Сирії, а раніше в Іраку, вже перетворились на тягар для самих Сполучених Штатів і Великобританії. Це спонукало президента Д. Трампа переглянути певною мірою підхід адміністрації стосовно цих війн і заявити про нові відносини з союзниками-членами НАТО, що викликало занепокоєння в британських урядових колах. Разом з тим, державний секретар М. Помпео був переконаний в необхідності альянсів для американської безпеки та процвітання і заперечував будь-які сумніви стосовно Великобританії як найближчого союзника Сполучених Штатів, «особливі відносини» яких грунтуються на спільній історії та мові, безпеці та економічних зв’язках [22, p. 310, 313].

Метою статті є дослідження протистояння американо-британського союзу міжнародному тероризму на прикладі війн в Афганістані та Сирії в період 2013–2021 рр. При цьому автором за допомогою аналізу мемуарної літератури як основного та унікального джерела дослідження, вирішувались **завдання:** порівняти думки політичних діячів про результати «особливих» американо-британських відносин у зазначений період, надати оцінку діяльності двох країн у боротьбі з викликами міжнародній безпеці.

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано **методи:** порівняльно-історичний та системний, які дають можливість об’єктивного висвітлення предмету наукової розробки.

Результати. 20 січня 2013 р. Барак Обама вдруге склав присягу президента США. Одними з головних питань порядку денного діяльності другої адміністрації президента і темою обговорення з британськими прем’єр-міністрами (Обама писав, що не дивлячись на молодість, Д. Кемерон «володів вражаючим знанням проблем» [18, p. 527]) та співробітництва двох країн були наслідки «арабської весни» і Афганістан [18, p. xiv]. Однак, як відверто визнав державний секретар Дж. Керрі, на 2013 рік для багатьох простих американців і членів президентської команди національної безпеки «Афганістан перетворився просто на „безкінечну” війну» (він відвідав його на початку року, невдовзі після призначення на посаду). Керрі підкреслив, що стратегічним інтересам США відповідало головним чином «знищення платформи для тероризму, а не розбудова джефферсонівської демократії» [15, p. 416]. (Так само вважав міністр оборони в пер-

шій адміністрації Б. Обами Р. Гейтс. Він залишався переконаний в тому, про що писав у 2013–2014 рр., що «мінімалістська мета» створення афганського уряду і армії (а не «встановлення демократичного правління і ефективного управління», як думалось за часів Дж.В. Буша), які б змогли не допусти повернення «талібану» до влади, а «Аль-Каїді» використовувати країну для підготовки терактів, цілком досяжна [13, p. 567–568].) Разом з тим, Керрі зазначав, що поспішне залишення Афганістану обов'язково призведе до перемоги талібів, як це сталося у 1992–1996 рр., тому вважав за необхідне працювати над тим, щоб ця країна та її уряд вчились самостійно вирішувати свою долю, а Державний департамент в цьому допомагатиме [15, p. 417]. Такий підхід щодо Афганістану залишався домінуючим до кінця другої адміністрації президента Б. Обами. Його поділяв директор ЦРУ Дж. Бреннан. Він був переконаний в необхідності перебування в Афганістані американських військових і розвідки до кінця президентства: з метою тиску на уряд країни задля виконання ним своїх зобов'язань з підтримки рівня безпеки в країні, відповідного до домовленості з США. Для цього він, починаючи з квітня 2013 р., неодноразово відвідував Кабул [6, p. 257–260].

Прем'єр-міністр Д. Кемерон мав з Дж. Керрі однакову, по суті, точку зору. Для досягнення стабільності Афганістану, вважав він, окрім військової допомоги і навчання афганських військових та сил безпеки боротьбі з тероризмом, необхідними ще є діалог між Кабулом та Ісламабадом і політична угода між урядом у Кабулі та тією частиною талібів, яка схильна до компромісу [8, p. 168–169]. У 2013 р. американська сторона підтримала і високо оцінила британську у її посередництві між Афганістаном і Пакистаном в обговоренні питання безпеки спільного кордону. Водночас британці підтримали американців у спробах діалогу з талібами, який зрештою не призвів до значного прогресу [8, p. 170–171]. Однак, такий підхід не мав підтримки серед певних кіл в Америці.

Генерал Г. Макмастер не був згодний з оцінкою адміністрації президента Обами, згідно з якою «„Талібан" більше не є ворожою силою» [2, с. 156]. А сенатор-республіканець Дж. Маккейн, посилаючись на щорічне послання президента Б. Обами «Про становище країни» 2013 року і його заяву у травні 2014 р. про завершення американських бойових операцій до кінця грудня того ж року, дійшов висновку, що кожна заява про зменшення кількості американських військ в Афганістані лише «заохочувала талібів боротися далі, а не йти на переговори, воювати й вичікувати» [1, с. 170]. Р. Гейтс критикував погляди консерваторів та «яструбів» і нагадував, що американці втомились від війни в Афганістані, яка вже була тягарем і не могла бути безкінечною, тому Обама і встановив термін виведення військ: кінець 2014 року [13, p. 571–572].

Втім, для Великобританії тема Афганістану почала поступово втрачати актуальність попередніх років. Д. Кемерон згадував, що вона турбувала його більше ніж будь-яка. «Цей тягар, – писав він, – важко тиснув на мене кожного божого дня, поки останній британський солдат не залишив Кемп-Бастіон у 2014 році» [8, p. 162]. (Незначний контингент британських військ залишався в Афганістані до серпня 2021 р. в рамках операції «Рішуча підтримка», яку з початку січня 2015 р. проводила НАТО під керівництвом США [17, p. 264].) Прем'єр-міністр та його міністри вважали, що Афганістан в основному перестав бути відкритим центром терористичних угруповань, яким був раніше, а діяльність там сил коаліції покращила безпеку Великобританії [8, p. 163], [17, p. 261–262]. На думку Кемерона афганській владі на чолі з новим президентом А. Гані необхідно більше ніж будь-коли турбуватись про забезпечення інтересів власного народу і «знайти спосіб ввести хоча б деякі елементи „талібану" в легітимну політичну сферу». А для цього необхідно налагодити діалог з Пакистаном [8, p. 171].

Після «неправильної війни» в Іраку [8, p. 162] військово-політичне співробітництво США і Великобританії поширилось на сусідню Сирію, де йшла громадянська війна і окопались сили екстремістського формування ІДІЛ. Погляд Дж. Керрі на Сирію до «арабської весни» можна без перебільшення вважати загальним для політичних кіл Сполучених Штатів. Сирія сприймалась ним, як ключовий пункт транзиту зброї та бойовиків в Ірак, вважалась останнім союзником Ірану в регіоні, відігравала дестабілізуючу роль в Лівані і була головним спонсором «хамасу» і «хезболи», через діяльність яких утримувалась «в списку країн-спонсорів терору» [15, p. 388]. Колишній державний секретар М. Олбрайт назвала президента Сирії Б. Асада «тираном, який пролив кров багатьох тисяч людей» [3, p. 166]. Французький президент Жак Ширак мав незалежну від американців точку зору на роль Сирії в регіоні, але теж зазначав, що Б. Асад «використовував владу на шкоду, як своєму народу, так і своїм сусідам» [9, p. 299]. Такої ж думки був колишній Генеральний секретар ООН К. Аннан. Він писав, що реакція Б. Асада на протести сирійського народу у 2011 р., направлені не на революцію, а на реформи, підтвердила його давню підозру, що сирійський президент був готовий використати всі засоби для збереження своєї влади [4, p. 296].

«Імпульс „арабської весни" наздогнав Сирію у березні 2011 року», – писав колишній міністр оборони США Л. Панетта [20 p. 447]. Там почались народні хвилювання, які невдовзі переросли з різних причин у громадянську війну. Держсекре-

тар Керрі заявив, що Америка ризикує виглядати слабкою, якщо не збільшить підтримку опозиції [15, p. 528]. А на думку директора ЦРУ Бреннана, Білий дім зробив помилку, коли не підтримав більш рішуче опозиційну Вільну сирійську армію на ранньому етапі, а покладався на її швидкий успіх, який мав зафіксувати здобуток «арабської весни» [6, p. 267].

Одразу після перемоги Б. Обами на виборах у листопаді 2012 р. прем'єр-міністр Д. Кемерон висловив йому думку, що для президента Сирія буде тим питанням, яке визначатиме його зовнішню політику упродовж всього другого терміну. «Він був обережним, – згадував Д. Кемерон, – він знав, що нам потрібно заново переглянути всі варіанти» [8, p. 451]. З кінця року можливість США і Великобританії підтримати сирійську збройну опозицію тільки ускладнювалась. Республіканці вважали політику президента щодо Сирії провальною, а Обаму – нерішучим у протидії сирійському режиму, який вже застосував проти населення хімічну зброю [21, p. 220], [22, p. 126]. Д. Кемерон пояснював нерішучість президента помилкою 2003 року. «Для Обами Ірак був вирішальним фактором», – писав він [8, p. 458]. Весною 2013 р., коли громадянська війна вже була у розпалі, прем'єр-міністр обговорював з президентом плани дій щодо Сирії [8, p. 454], а у червні Обама прийняв рішення надати допомогу опозиційним Б. Асаду силам [10, p. 465].

У серпні 2013 р. Білий дім готувався до дій проти Сирії, а міністр закордонних справ Великобританії У. Хейг підтвердив зобов'язання прем'єр-міністра діяти пліч-о-пліч зі Сполученими Штатами [15, p. 531]. Але Кемерон програв голосування у британському парламенті за санкціоноване застосування сили в Сирії. Він був неприємно вражений таким результатом, але пояснив його впливом негативного іракського досвіду [8, p. 275]. Держсекретар Дж. Керрі писав, що «тінь приятельських відносин» Т. Блера і Дж.В. Буша «все ще отруювала політику Великобританії» [15, p. 531]. Прем'єр-міністр заявив, що буде поважати вердикт парламенту, винесений 29 серпня. А потім він написав, що «провал серпня 2013 року став кінцем реалістичної стратегії з розв'язання громадянської війни і ефективної боротьби з екстремістами» [8, p. 467].

Президент Обама теж вирішив запросити у конгресу дозвіл, щоб завдати лише повітряних ударів по сирійським урядовим силам з метою не допустити використання ними хімічної зброї у майбутньому. Держсекретар Керрі, як колишній сенатор, був упевнений в тому, що більшість конгресу підтримає президента, тому що була проти диктатури Асада. Однак припустив, що республіканська більшість Палати представників, виключно з партійних міркувань, може й виступити проти [15, p. 534]. Х. Клінтон згадувала, що Конгрес США відреагував у серпні «жорсткими дебатами», конгресменами проводились «паралелі з початком війни в Іраку». Вона особисто підтримувала зусилля президента перед конгресом, закликаючи законодавців діяти [10, p. 466]. Але конгрес проголосував проти серпневої ініціативи президента щодо Сирії і тим самим, як вважали Керрі і Панетта, підірвав авторитет головнокомандуючого і репутацію країни [15, p. 538], [20, p. 450]. Ситуація в Сирії тим часом погіршувалась. За словами Л. Панетти, зростала «загроза з боку Ісламської держави Іраку і Сирії та інших терористичних угруповань» [20, p. 451].

Ще у лютому 2014 р. Дж. Бреннан з занепокоєнням повідомив, що «Аль-Каїда» використовує людський потенціал Сирії та її територію для здійснення терористичних актів [10, p. 469]. А після об'єднання у червні того ж року сирійської та іракської «Аль-Каїди» в ІДІЛ, багато хто зі збройної опозиції Асаду, за свідченням Бреннана, сприйняв її екстремістську ідеологію. І, як він сам визнав, масові вбивства, здійснені джихадистами ІДІЛ, «підірвали міжнародну підтримку антиурядових сил в Сирії» [6, p. 267]. Фактично з серпня 2014 р. американські і британські збройні сили вже почали здійснювати військове втручання в Сирію. Офіційно було заявлено, що військова кампанія проводиться силами широкої коаліції проти ІДІЛ та інших терористичних угруповань [15, p. 545–548].

У спогадах Д. Кемерон поділився оцінкою результатів цієї довготривалої кампанії, в якій були задіяні не тільки військово-повітряні сили, а й сухопутні. За винятком Сполучених Штатів, писав він, жодна західна країна не зробила більше для розгрому ІДІЛ, ніж Великобританія і цим можна безмежно пишатися [8, p. 467]. Однак, оцінка зусиль двох країн, яку дав Дж. Бреннан заслуговує, як здається, більшої уваги. Він писав, що загибель і переміщення мільйонів сирійців, розорення більшої частини країни під час громадянської війни «стали однією із самих болючих глав адміністрації Обами» [6, p. 363].

У квітні 2016 р. президент Б. Обама разом з першою леді перебував у Великобританії з державним візитом. Президентське подружжя зустрілось з королевою. «Барак завжди відчував особливу прив'язаність до королеви Єлизавети», – згадувала Мішель Обама, яка була сама у захваті від Єлизавети II і принца Філіпа [19, p. 403]. На зустрічі з прем'єр-міністром Д. Кемероном обговорювалось питання про збереження Великобританії у Європейському союзі (зустріч проходила напередодні референдуму з цього питання). Членство в ЄС, на думку президента, посилювало її позиції у світі, і вона могла б більш ефективно протистояти тероризму. Проти президентської позиції виступив давній критик євразони (торі називали її «відмовою від фунта») і прихильник виходу кра-

їни з Євросоюзу мер Лондона Б. Джонсон, який давно мріяв стати лідером Консервативної партії [14, p. 11], [16, p. 582]. Британський політик-консерватор Л. Трасс теж була незадоволена «антибританським і поблажливим» президентом Обамою [25, p. 68].

Результати референдуму, який відбувся у червні, розійшлись з позицією Д. Кемерона щодо ЄС, і 13 липня він пішов у відставку. Л. Трасс писала, що «рушійною силою „брекситу", можливо, було бажання знову зробити Великобританію великою» [25, p. 67]. Голова Комітету з розвідки й безпеки, поміркований євроскептик М. Ріфкінд ставив Кемерону в заслугу те, що «він повернув Консервативну партію до влади після тринадцяти років забуття», однак вважав, що історія навряд чи оцінить його як успішного главу уряду за провал європейського референдуму у 2016 році [23, p. 440].

Уряд Великобританії очолила прем'єр-міністр Тереза Мей. Її теж вважали «залізною леді», вона дійсно могла бути жорсткою і разом з тим, гарним лідером [8, p. 445, 686]. Були й інші думки. Л. Трасс, прем'єр-міністр у 2022 р., писала: «Тереза, потрібно віддати їй належне, була ефективним міністром внутрішніх справ, але їй явно не вистачало великого бачення майбутнього країни» [25, p. 64]. Про міністра закордонних справ Б. Джонсона М. Ріфкінд писав: «Якщо він має намір стати національним лідером, він повинен продемонструвати, що у нього є потенціал бути державним діячем, а не просто політиком» [23, p. 443].

2016-й був роком президентських виборів, в ході яких Республіканська партія хотіла повернути собі Білий дім і зберегти більшість в обох палатах Конгресу США [12, p. 113]. Республіканці жорстко оцінили зовнішньополітичну діяльність президента Обами, зокрема, боротьбу з міжнародним тероризмом і навіть критикували за рішення адміністрації Дж.В. Буша про виведення американських військ з Іраку у 2011 р. [5, p. 18]. М. Пенс писав, що «реальна стабільність» в Іраку, якої досяг президент Буш була до тих пір, «поки президент Обама не вивів наші війська у 2012 році, відкривши двері для підйому ІДІЛ» [21, p. 255]. Дж. Болтон назвав політику Обами в Іраку «помилковою», оскільки вона призвела до появи ІДІЛ на території Іраку і Сирії [5, p. 192]. Таку точку зору поділяв М. Помпео [22, p. 335]. М. Пенс критикував президента Обаму і за підписаний у 2015 р. Спільний всеохоплюючий план дій з Іраном. На його думку ця угода «затримала, але не зупинила ядерні амбіції Тегерану» [21, p. 275]. Такої ж думки були Дж. Болтон і М. Помпео, які писали, що угода була повністю вигідна Ірану [5, p. 19], [22, p. 60].

Сенатор Дж. Маккейн дорікав Обамі за прорахунки в Афганістані, де рівень безпеки «дуже впав, а „Талібан" досяг так багато» [1, с. 170]. Дж. Болтон писав: «Нові загрози і можливості стрімко наближались до нас, і вісім років правління Барака Обами означали, що багато чого потрібно буде виправляти» [5, p. 5]. Генерал Г. Макмастер (за словами М. Пенса, «здібний, дуже розумний... прямолінійний» [21, p. 253]) вважав, що «роки непослідовної політики та неефективної тактики зробили наші (американські. – *О.В.*) війська уразливими, тим часом як „Талібан", „Аль-Каїда" й інші терористичні організації відродилися» [2, с. 142].

М. Помпео різко писав про вісім років зовнішньої політики, яка проводилась під гаслом «Спочатку вибачусь», коли президент Обама «вибачався за нашу країну». За словами Помпео, американці підтримали слоган Трампа «Америка перш за все» і дали йому «зелене світло» на рішуче і «непримиримe переслідування американських інтересів» [22, p. xxii, 21]. (Популярність Трампа можна пояснити бажанням якомога швидше подолати наслідки терактів 11 вересня, які, за словами британського журналіста із Бі-бі-сі Дж. Сімпсона, «здавалось, дійсно ослабили Америку на десять з невеликим років, а можливо і назавжди» [24, p. 118]. І порадою, яку колишній прем'єр-міністр Дж. Мейджор дав майбутньому – Борису Джонсону: уникайте дуже часто публічно визнавати свою неправоту, тому що люди від цього втомлюються і не хочуть безкінечних зізнань у помилках, які примушують їх замислитись, чому вони обрали саме вас [14, p. 161].)

Вище наведені оцінки передають непросту атмосферу, яка панувала протягом всієї виборчої кампанії. Той факт, що кандидат в президенти США від Демократичної партії Х. Клінтон отримала майже на три мільйони голосів виборців більше, ніж її суперник-республіканець Д. Трамп, але вибори програла, є доказом цього [11, p. 398, 425].

20 січня 2017 р. Дональд Трамп склав присягу президента Сполучених Штатів Америки, а вже наприкінці місяця до Вашингтону прибула прем'єр-міністр Тереза Мей. Британські консерватори вважали, що такий ранній візит максимально відповідає «особливим» американо-британським відносинам [12, p. 113]. На зустрічі Т. Мей добивалась від президента більш енергійної підтримки НАТО і досягла поставленої мети [17, p. 240]. (Віце-президент М. Пенс розкрив причини виникнення такого питання: союзники Америки по той бік Атлантики з насторогою сприймали заяви нової адміністрації про переоцінку зовнішньої політики. За його словами, Білий дім збирався проводити політику, яка «ставила б громадян США та їх інтереси на перше місце». Щодо партнерів і зобов'язань – вони будуть підтримуватись і виконуватись, але й союзники повинні зробити вагомий внесок в глобальну оборону [21, p. 214]. На саміті НАТО у травні 2017 р. Трамп з незадоволенням говорив, що країни-члени не виконують зобов'язання по витратам на загальну оборону у розмірі 2 процентів від

ВВП [5, p. 134]. Це питання піднімалось американською стороною і в 2018 році [22, p. 57].) Із зустрічі з Д. Трампом Т. Мей зробила висновок, що він, належав до таких політиків, які не схильні до компромісу, не бажають відмовитись від чогось заради загального блага і розглядають проблеми в «максималістських термінах», а звідси і недостатня глибина розуміння проблем [17, p. 241]. Вона також вважала, що «особливі відносини» передбачають тривале обговорення союзниками проблем і лише потім прийняття та оголошення рішень. Такого прикладу обговорень у неї з Д. Трампом не було. Саме у цьому контексті прем'єр-міністр писала, що «він не поважав „особливі відносини"» [17, p. 269].

На початок діяльності адміністрації Д. Трампа американські, британські війська разом з широкою коаліцією все ще продовжували вести бойові дії проти ІДІЛ, яка контролювала значні території Іраку і Сирії. У Вашингтоні і Лондоні розуміли, що дуже важливо не допустити проникнення тероризму, пов'язаного з ІДІЛ, в Європу, Ізраїль та США, тому упродовж 2017 р. у президента був рішучий настрій покінчити з «радикальним ісламським тероризмом» [22, p. 29, 49, 335]. В грудні 2018 р. Д. Трамп заявив, що Сполучені Штати виконали свою місію: ІДІЛ майже знищено, а Сирія та Ірак звільнені від ісламістського домінування, тому американські війська залишать Сирію. Він був прихильником виведення військ і вважав, що виконав ще одну передвиборчу обіцянку [21, p. 334], [22, p. 336]. Радник Трампа з національної безпеки Болтон назвав заяву «величезною помилкою» через все ще існуючу глобальну загрозу ІДІЛ і суттєве зростання впливу Ірану [5, p. 194]. Прем'єр-міністр Т. Мей теж була неприємно вражена заявою президента Трампа. Для неї вона була несподіваною і там не згадувалось про Великобританію та інші країни, війська яких пліч-о-пліч з американськими боролись проти ІДІЛ. Т. Мей розглядала заяву, як прояв зловживання владою з боку президента [17, p. 239–240]. Втім військова присутність США в Сирії залишалась. Держсекретар М. Помпео писав, що Сполучені Штати намагались не занурюватись у «сирійську трясовину» і докладали дипломатичних зусиль з метою «витіснити Асада і допомогти сирійському народу» [22, p. 358]. В жовтні 2019 р. Трамп вдруге заявив, що американські війська дійсно виводяться з Сирії назавжди. Вважалось, що вона і надалі залишатиметься проблемною, але американці зробили все можливе для захисту своїх інтересів [22, p. 356, 358].

У липні 2018 р. президент Д. Трамп прибув у Лондон. Він зустрівся з королевою Єлизаветою II. З прем'єр-міністром Т. Мей обговорили питання пов'язані з торгівлею і труднощами «брекситу», Єменом і Сирією, Північною Кореєю і КНР, боротьбою з міжнародним тероризмом (ще раніше обсудили вихід США з ядерної угоди з Іраном) та інші. Президент назвав відносини між двома країнами «вищим рівнем особливих відносин» [5, p. 72, 148–150]. Разом з тим, зустріч продемонструвала наявність протиріч між двома країнами в сфері торгівельних відносин. Мали місце і непорозуміння між двома лідерами: Д. Трамп висловив припущення, що Б. Джонсон буде гарним прем'єр-міністром. Депутати британського парламенту були обурені такою заявою [12, p. 315]. Сама Т. Мей ставилась до Б. Джонсона дуже критично [17, p. 312]. (Дж. Болтон пояснював такі відносини тим, що президент і прем'єр-міністр не подобались один одному, а коли Б. Джонсон очолив уряд – то двосторонні відносини покращились [5, p. 50, 345]. Президент Трамп і прем'єр-міністр Джонсон зустрілись вперше на засіданні «великої сімки» у серпні 2019 р. Удвох вони обговорили ситуацію в Іраку [5, p. 419]. Л. Трасс писала, що Д. Трамп симпатизував Б. Джонсону [25, p. 112]. Новий уряд більш схильно ставилась до політики американського президента. Міністр міжнародної торгівлі Л. Трасс підтримала ідею президента про угоду вільної торгівлі між США та Великобританією, яку він запропонував у 2019 р. і поділяла його жорсткий підхід щодо Ірану [25, p. 110, 159]. Незгодний з таким курсом британського уряду колишній міністр А. Дункан писав у вересні 2019 р., що Великобританія перетворилась в «слабосилого покірного слугу США» [12, p. 513].)

У червні 2019 р. відбувся державний візит президента США Д. Трампа у Великобританію. Президент разом королевою Єлизаветою II взяли участь у святкуванні 75-ї річниці відкриття другого фронту у Нормандії [12, p. 477–480]. Візит у цілому пройшов успішно, хоча прем'єр-міністр Т. Мей не була у захваті від того, що Сполучені Штати зловживають владою. «„Америка перш за все", – заявляла вона, – дуже часто означало „тільки Америка"» [17, p. 269, 272].

Тема Афганістану, у контексті боротьби з міжнародним тероризмом, незмінно залишалась у порядку денному зустрічей лідерів двох країн. Незначні, порівнюючи з минулим, контингенти американських та британських військ, як і інших країн НАТО, продовжували перебували в цій країні тепер вже в рамках операції «Рішуча підтримка», яка проводилась з січня 2015 р. Метою операції було забезпечення навчання, консультування і надання допомоги афганським силам безпеки та урядовим установам, хоча і важко давалось уникати бойових дій [22, p. 363].

Кандидат в президенти Д. Трамп одночасно обіцяв вести боротьбу з тероризмом і повернути американські війська з Афганістану; однозначно виступав за припинення експерименту Сполучених Штатів з будівництва нації в цій південноазіатській країні (створення там громадянських

інститутів зазнало невдачі) [21, p. 253], [22, p. 364]. (Варто зауважити, що у той самий час екс-глава британського уряду Г. Браун писав, маючи на увазі і Афганістан, що національне будівництво не буде успішним там, де ніколи не було повної капітуляції ворожих сил чи підтримки значної частини населення [7, p. 293].) Президент Трамп усвідомив, що Америка в Афганістані зайшла в стратегічний глухий кут, тому був за виведення військ [22, p. 366]. Але упродовж майже року його президентства конкретного варіанту рішення цієї проблеми не було [21, p. 253]. Між тим на президента впливало його оточення.

Радник президента Д. Трампа з національної безпеки Г. Макмастер порівнював зусилля американських військ у 2017 р. в Афганістані (в умовах відсутності дієвої стратегії) з літаком «на автопілоті, який стрімко падає», але «ніхто не звертав на нього уваги» [2, с. 142]. Віце-президент М. Пенс вважав, що інтересам національної безпеки США відповідав Афганістан вільний від талібів, тому у американців була достатньо вагома причина, щоб залишитись і боротись [21, p. 253–254]. Директор ЦРУ М. Помпео характеризувався, як «яструб» і керівник, який «бере на себе усвідомлений ризик» (бути «боязким і слабким, коли зло бродить по землі, було б порушенням обов'язку»), тому був готовий знищувати ворогів Америки де завгодно. Свого попередника Дж. Бреннана Помпео розглядав як «цілковиту катастрофу». Директор ЦРУ вважав, що майже два десятка років глобальної боротьби з тероризмом засвідчили, що американська стратегія в Афганістані, який відволікав ресурси країни і увагу від загроз з боку великих країн, вже давно застаріла і не відповідала американським інтересам. Як держсекретар, Помпео висловлював думку, що побудувати плюралістичну західну демократію в Афганістані нереалістично [22, p. xxii, 6, 12, 17, 19, 223, 361].

Нарешті у Кемп-Девіді 21 серпня 2017 р. було прийнято рішення щодо Афганістану. У перший рік свого президентства Трамп неодноразово заявляв, що виведення Б. Обамою американських військ з Іраку у 2011 р. «привело нас до того безладдя, яке у нас там зараз» [5, p. 18]. Тому він, розуміючи всю серйозність ситуації в Афганістані та слабкість уряду президента А. Гані, вирішив, що в інтересах безпеки США залишитись і спробувати перемогти. Війська не тільки залишались, а й розгортались додаткові з метою допомогти афганській армії завдати талібам, ІДІЛ та «Аль-Каїді» поразки і не допустити терористичних нападів на Америку. Також планувався дипломатичний тиск на Пакистан з тим, щоб він зіграв свою роль у боротьбі з «талібаном» [21, p. 254–255, 268], [22, p. 368]. Сенатор Дж. Маккейн підтримав таке рішення. «Я радий, – писав він, – що вони це зробили, хоч мені й незрозуміло, який наш чіткий стратегічний план щодо Афганістану» [1, с. 170].

Упродовж двох років американські, британські війська та союзники зазнавали військових невдач. «Талібан» та інші екстремістські формування не вдалось побороти, вони контролювали все більше території країни. Президент Трамп, за свідченням М. Пенса, знову виступив проти військової присутності США в Афганістані [21, p. 354–355]. Радник президента з національної безпеки Дж. Болтон писав, що до кінця 2018 р. Афганістан залишався «хворим місцем для Трампа» [5, p. 213].

Команда з національної безпеки вирішила конкретизувати кемп-девідські рішення 2017 року і запропонувала їх президенту. В Афганістані планувалось: по-перше, не допустити потенційного відродження ІДІЛ, «Аль-Каїди» і загроз терористичних атак проти Америки з їхнього боку; по-друге, зберігати пильність щодо ядерних програм Ірану і Пакистану. «Це була платформа боротьби з тероризмом, – писав Дж. Болтон, – яку ми хотіли реалізувати на початку 2019 року» [5, p. 423]. Паралельно представники Держдепартаменту, керованого М. Помпео, розпочали переговори з «талібаном». Держсекретар писав, що був готовий до переговорів з ними і разом з президентом керувався міркуванням, що після виведення американських військ, таліби ще довго залишатимуться в Афганістані [22, p. 103, 371]. Дж. Болтон поставився дуже критично до переговорів і назвав їх «поганою політикою». Він не довіряв талібам і будь-яку угоду з ними розглядав як неприйнятну для США. Радник президента вважав, що мета Держдепартаменту на переговорах не відповідає реальним інтересам країни [5, p. 423–424, 428].

Вже у відставці Т. Мей критикувала Д. Трампа за те, що він, керуючись лише американськими інтересами, окремо від усіх підписав 29 лютого 2020 р. з «талібаном» угоду про виведення американських військ з Афганістану. Вона вважала, що, оскільки Великобританія та інші члени коаліції разом зі Сполученими Штатами увійшли в Афганістан у 2001 р., разом повинні і вийти. В угоді було вказано дату виведення – 2021 рік, за умов, що «талібан» не дозволить будь-яким терористичним угрупованням використовувати територію Афганістану для загроз Сполученим Штатам. Разом з цією угодою США і офіційний уряд Афганістану підписали спільну декларацію «Про встановлення миру в Афганістані» [17, p. 264, 266]. М. Помпео писав, що Сполучені Штати покінчили з безкінечною війною в Афганістані [22, p. 407]. Угоду різко розкритикував Болтон, який залишив посаду радника і вважав, що вся відповідальність за її мінуси лежить виключно на президенті [5, p. 443]. Колишній радник президента Г. Макмастер розглядав угоду, як «само-

обман», тому що «талібан» не буде ефективним партнером у протидії терористичним організаціям [2, с. 191]. Міністр закордонних справ Л. Трасс потім згадувала, що працівники британського МЗС були «приголомшені і розчаровані падінням Кабулу» у серпні 2021 р., в який увійшли таліби [25, p. 150]. Т. Мей назвала це «гуманітарною кризою» [17, p. 262]. Але колишній держсекретар М. Помпео звинуватив президента Дж. Байдена за провал в Афганістані [22, p. 311].

Висновки. Аналіз політичної думки про «особливі відносини» США та Великобританії свідчить про високий рівень співробітництва двох країн, особливо у роки президентства Б. Обами і прем'єр-міністра Д. Кемерона. Непорозуміння між президентом Д. Трампом і прем'єр-міністром Т. Мей не призвели двосторонні відносин до кризи, а лише продемонстрували певні відмінності у підходах щодо забезпечення стратегічних інтересів двох країн. Американо-британський альянс залишався важливим, але не єдиним вагомим фактором сучасних міжнародних відносин. Міжнародний тероризм, як і у попередні роки, був нагальною світовою проблемою, у боротьбі з яким брали активну участь США і Великобританія. Однак, на її розв'язанні позначились американо-британські стратегічні прорахунки у минулому та помилки у ході тривалих кампаній в Афганістані, Іраку та Сирії. Попри заяви президента Д. Трампа про досягнення поставленої мети у боротьбі з міжнародним тероризмом, ситуація в Афганістані, Сирії, як і на всьому великому Близькому Сході залишалась дуже складною, далекою від стабільності і сприятливою для виникнення нових загроз миру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Маккейн Дж. Буремна хвиля. Добрі часи, праведні справи, великі битви та інші звитяги / Джон Маккейн, Марк Солтер; пер. з англ. Я. Примаченко, Є. Даскал, Є. Голобородько. Харків: Віват, 2020. 432 с.

2. Макмастер Г. Поля битв. Боротьба за захист вільного світу / пер. з англ. Н. Коваль. Київ: Наш Формат, 2023. 424 с.

3. Albright M. Fascism: A Warning. London: HarperCollins *Publishers,* 2018. 288 p.

4. Annan K. with N. Mousavizadeh. Interventions: A Life in War and Peace. London: Allen Lane, 2012. xiv, 383 p.

5. Bolton G. The Room where it happened: a White House Memoir. New York: Simon & Schuster, 2020. 577 p.

6. Brennan J.O. Undaunted: My Fight Against America's Enemies, at Home and Abroad. New York: Celadon Books, 2020. xii, 446 p.

7. Brown G. My Life, Our Times. London: Vintage, 2018. vii, 500 p.

8. Cameron D. For the Record. London: William Collins, HarperCollins *Publishers*, 2019. xix, 732 p.

9. Chirac J. My Life in Politics. New York: Palgrave Macmillan, 2012. 344 p.

10. Clinton H.R. Hard Choices. New York: Simon & Schuster, 2014. xii, 635 p.

11. Clinton H.R. What Happened. London: Simon & Schuster, 2018. xiv, 534 p.

12. Duncan A. In the Thick of It. The private Diaries of a Minister. London: William Collins, HarperCollins *Publishers*, 2021. xi, 578 p.

13. Gates R.M. Duty: Memoirs of a Secretary at War. New York: Alfred A. Knopf, 2014. x, 618 p.

14. Johnson B. Friends, Voters, Countrymen. Jottings on the Stump. London: HarperCollins *Publishers*, 2002. ix, 262 p.

15. Kerry J. Every Day is Extra. London: Simon & Schuster, 2018. xiii, 622 p.

16. Livingstone K. You Can't Say That: Memoirs. London: Faber and Faber Limited, 2012. x, 710 p.

17. May T. The Abuse of Power. Confronting Injustice in Public Life. London: Headline Publishing Group, 2023. 344 p.

18. Obama B. A Promised Land. London: Viking, 2020. xvi, 751 p.

19. Obama M. Becoming. London: Viking, 2018. xiii, 428 p.

20. Panetta L. with J. Newton. Worthy Fights: A Memoir of Leadership in War and Peace. New York: Penguin Books, 2015. 498 p.

21. Pence M. So Help Me God. New York: Simon & Schuster, 2022. ix, 542 p.

22. Pompeo M. Never Give an Inch: Fighting for the America I Love. New York: HarperCollins *Publishers*, 2023. xxiv, 438 p.

23. Power and Pragmatism: The memoirs of Malcolm Rifkind. London: Biteback Publishing, 2016. xviii, 462 p.

24. Simpson J. We chose to Speak of War and Strife: The World of the Foreign Correspondent. London: Bloomsbury Publishing, 2016. xvii, 366 p.

25. Truss L. Ten Years to Save the West: Lessons from the Only Conservative in the Room. London: Biteback Publishing, 2024. 311 p.

REFERENCES:

1. Makkein, Dzh. (2020). Buremna khvylia. Dobri chasy, pravedni spravy, velyki bytvy ta inshi zvytiahy / Dzhon Makkein, Mark Solter; per. z anhl. Ya. Prymachenko, Ye. Daskal, Ye. Holoborodko. Kharkiv: Vivat, 432 s.

2. Makmaster, H. (2023). Polia bytv. Borotba za zakhyst vilnoho svitu / per. z anhl. N. Koval. Kyiv: Nash Format, 424 s.

3. Albright, M. (2018). Fascism: A Warning. London: HarperCollins *Publishers,* 288 p.

4. Annan, K. with N. Mousavizadeh. (2012). Interventions: A Life in War and Peace. London: Allen Lane, xiv, 383 p.

5. Bolton, G. (2020). The Room where it happened: a White House Memoir. New York: Simon & Schuster, 577 p.

6. Brennan, J.O. (2020). Undaunted: My Fight Against America's Enemies, at Home and Abroad. New York: Celadon Books, xii, 446 p.

7. Brown, G. (2018). My Life, Our Times. London: Vintage, vii, 500 p.

8. Cameron, D. (2019). For the Record. London: William Collins, HarperCollins *Publishers*, xix, 732 p.

9. Chirac, J. (2012). My Life in Politics. New York: Palgrave Macmillan, 344 p.

10. Clinton, H.R. (2014). Hard Choices. New York: Simon & Schuster, xii, 635 p.

11. Clinton, H.R. (2018). What Happened. London: Simon & Schuster, xiv, 534 p.

12. Duncan, A. (2021). In the Thick of It. The private Diaries of a Minister. London: William Collins, HarperCollins *Publishers*, xi, 578 p.

13. Gates, R.M. (2014). Duty: Memoirs of a Secretary at War. New York: Alfred A. Knopf, x, 618 p.

14. Johnson, B. (2002). Friends, Voters, Countrymen. Jottings on the Stump. London: HarperCollins *Publishers*, ix, 262 p.

15. Kerry, J. (2018). Every Day is Extra. London: Simon & Schuster, xiii, 622 p.

16. Livingstone, K. (2012). You Can't Say That: Memoirs. London: Faber and Faber_Limited, x, 710 p.

17. May, T. (2023). The Abuse of Power. Confronting Injustice in Public Life. London: Headline Publishing Group, 344 p.

18. Obama, B. (2020). A Promised Land. London: Viking, xvi, 751 p.

19. Obama, M. (2018). Becoming. London: Viking, xiii, 428 p.

20. Panetta, L. with J. Newton. (2015). Worthy Fights: A Memoir of Leadership in War and Peace. New York: Penguin Books, 498 p.

21. Pence, M. (2022). So Help Me God. New York: Simon & Schuster, ix, 542 p.

22. Pompeo, M. (2023). Never Give an Inch: Fighting for the America I Love. New York: HarperCollins *Publishers*, xxiv, 438 p.

23. Power and Pragmatism: The memoirs of Malcolm Rifkind. (2016). London: Biteback Publishing, xviii, 462 p.

24. Simpson, J. (2016). We chose to Speak of War and Strife: The World of the Foreign Correspondent. London: Bloomsbury Publishing, xvii, 366 p.

25. Truss, L. (2024). Ten Years to Save the West: Lessons from the Only Conservative in the Room. London: Biteback Publishing, 311 p.

The security aspect of the American-British «special relationship» (2013–2021)

Voytovych Oleksiy Ivanovych

Candidate of Political Sciences, Associate Professor
I. I. Mechnikov Odesa National University
Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0000-1524-9915

The security aspect of the «special relationship» between the USA and Great Britain in the period 2013–2021 is considered. The aim of the article is to study the American-British alliance's opposition to international terrorism using the example of the wars in Afghanistan and Syria in the specified period. At the same time, the author, using the analysis of memoir literature as the main and unique source of research, solved the following tasks: to compare the opinions of political figures about the results of the «special» American-British relations in the specified period, to provide an assessment of the activities of the two countries in the fight against challenges to international security. To achieve the set goal and solve the tasks, the following methods were used: comparative-historical and systemic, which allow for objective coverage of the subject of scientific development. The analysis of political opinion about the «special relationship» between the USA and Great Britain indicates a high level of cooperation between the two countries, especially during the presidency of B. Obama and Prime Minister D. Cameron. Misunderstanding between President D. Trump and Prime Minister T. May did not lead bilateral relations to a crisis, but only demonstrated certain differences in approaches to ensuring the strategic interests of the two countries. The American-British alliance remained an important, but not the only significant factor in modern international relations. International terrorism, as in previous years, was an urgent global problem, in the fight against which the USA and Great Britain took an active part. However, its solution was affected by American-British strategic miscalculations in the past and mistakes during long campaigns in Afghanistan, Iraq and Syria. Despite President D. Trump's statements about achieving the set goal in the fight against international terrorism, the situation in Afghanistan, Syria, as well as in the entire greater Middle East, remained very complex, far from stability and favorable for the emergence of new threats to peace.

Key words: *American-British alliance, «special relationship», strategic interests, national security, international coalition, international terrorism.*

Гольцов Андрій Геннадійович

Трансформації геополітичної ідентичності населення України під час війни

УДК 327(477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.25

Гольцов Андрій Геннадійович
доктор політичних наук,
доцент кафедри філософії
та міжнародної комунікації
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
вул. Героїв Оборони, 15, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-7696-3223

Статтю присвячено дослідженню трансформації геополітичної ідентичності населення України під час російсько-української війни. Встановлено, що тяжкі воєнні випробування призвели до певних трансформацій в геополітичній ідентичності населення України, передусім, спостерігається активізація формування державницької ідентичності. Державницька (етатистська) геополітична ідентифікація індивідів та соціальних груп означає їх свідоме ототожнення себе з державною геополітичною системою й прагнення активно діяти для реалізації екзистенціальних інтересів своєї держави. Виявлено, що залишаються певні регіональні відмінності в сприйнятті населенням геополітичних явищ та процесів, проте ці відмінності є відносно невеликими і не носять принципового характеру. Для сталої підтримки українським суспільством воєнної політики держави щодо захисту національної незалежності потрібний достатньо високий рівень національної ідентичності населення. Доведено, що у свідомості населення регіонів України відбувається подальше укорінення національної ідентичності. Спостерігається подальше формування в державі інклюзивної політичної нації. Зміцнення державної геополітичної ідентичності населення України підтверджується тим, що переважна більшість українців вкрай негативно сприймає вимоги Росії щодо територіальних поступок на її користь. Згідно з результатами соціологічних досліджень, зросла підтримка українськими громадянами потенційного приєднання України до ЄС та НАТО. Посилення європейської та євроатлантичної ідентичності населення України сприятиме її інтеграції до західного цивілізаційного простору. У результаті подальшого поширення серед населення України державницької геополітичної ідентичності може бути забезпечена підтримка громадянами не лише оборонної, а й наступальної геостратегії держави.

Ключові слова: *геополітична ідентичність, національна ідентичність, державницька ідентичність, європейська ідентичність, євроатлантична ідентичність, геостратегія.*

Вступ. Повномасштабна російсько-українська війна, як розпочалася в 2022 р., призвела численних жертв серед українських військовослужбовців та цивільних громадян, руйнування населених пунктів та об'єктів критичної інфраструктури, біженства на інших негативних наслідків. Війна великою мірою вплинула на суспільні настрої, спричинила зміни ціннісних орієнтирів і, водночас, призвела до консолідації суспільства, посилила прагнення до суспільних змін відповідно до європейських моделей розвитку. Під час війни геополітична ідентичність населення України зазнає подальших змін.

Процеси формування політичної ідентичності українського населення, а також її трансформації висвітлено в наукових працях таких вітчизняних дослідників, як Є. Бистрицький, М. Головатий, В. Дмитрієв, О. Заремба, О. Кіндратець, М. Козловець, І. Кресіна, Н. Макаренко, Л. Нагорна, Н. Пелагеша, Т. Сергієнко, М. Степико, А. Тіханова, Г. Хоружий, С. Швець, Н. Яценко та ін. Водночас, геополітичній ідентичності населення України присвячено значно менше наукових розвідок, наприклад О. Новакової, М. Остапенко, І. Петрової, Н. Турпак, С. Шергіна та ін. Загалом, проблематика досліджень сутнісних рис геополітичної ідентичності населення, формування геополітичної ідентичності українських громадян, її трансформацій під час війни є актуальною як в науково-теоретичному, так і прикладному сенсі.

Мета та завдання. Мета полягає у виявленні змін у геополітичній ідентичності населення України під час російсько-української війни. Основні завдання: визначення основних рис геополітичної ідентичності населення; аналіз трансформаційних процесів у геополітичній ідентифікації населення України; виявлення наслідків цих змін для геостратегії держави.

Методи дослідження. Для вивчення сутнісних ознак геополітичної ідентичності населення був використаний системний підхід. Динамічні зміни у геополітичній ідентифікації населення України досліджувалися за допомогою порівняльно-історичного методу та соціологічних методів. Також застосовувалися загальнонаукові методи: аналіз, синтез, індукція та дедукція.

Результати. Та чи інша ідентичність виникає внаслідок свідомого ототожнення людини (або групи) з певною спільнотою, усталеними в її середовищі ідейними, моральними, культурними та іншими цінностями, нормами та правилами поведінки тощо. На цій основі розвиваються процеси соціалізації людей і відбуваються різноманітні інтеракції між ними. М. Кастельс під ідентичністю соціальних акторів розуміє «процес конструювання сенсу на основі культурного атрибута або пов'язаного з ним набору культурних атрибутів, якому надається пріоритет над іншими джерелами сенсу» [9, p. 6]. З погляду Ф. Фукуями, ідентичність

виникає, у першу чергу, внаслідок «розмежування між внутрішнім «я» людини та зовнішнім світом соціальних правил і норм, який не визнає належним чином цінність чи гідність цього внутрішнього «я» [10, p. 9]. Передусім, йдеться, про колективну ідентичність, що формується на основі певних суспільних цінностей, принципів, норм, правил поведінки тощо й слугує базисом для соціальної солідарності членів певної спільноти і, водночас, визначає умовні межі для її відокремлення від інших спільнот.

Розглянемо такі різновиди ідентичності населення, як етнічну, національну та геополітичну. Етнічна ідентичність індивіда – усвідомлення ним своєї приналежності до певної етнічної спільноти з лояльним ставленням до неї загалом. Етнічна ідентичність має, зазвичай, тривалу історію становлення внаслідок своєрідних перипетій розвитку певної етнічної спільноти. За наявності «жорстких» зовнішніх викликів екзистенціального штибу етнічна ідентичність у свідомості людей може «розчинятися», наприклад, під впливом домінуючої політичної спільноти в рамках великої держави. Водночас, за подібних зовнішніх викликів етнічна спільнота може виявитися здатною зберегти свою ідентичність завдяки свідомому збереженню мови, духовних та моральних цінностей, традицій, звичаїв тощо. Зокрема, йдеться про збереження етнічної ідентичності українського народу за часів Російської імперії. У рамках етнічної ідентичності створюються окремі елементи геополітичної ідентичності спільноти. У незалежній державі титульний етнос відіграє провідну роль у розбудові політичної нації, плекає власну ідентичність, набуває домінантних рис та функцій. За таких умов окремі етнічні меншини або зберігають свою ідентичність, або втрачають її, «розчиняючись» у домінантному етносі.

Нації створюються в результаті «конструктивної» діяльності державної влади, особливо успішно в разі її ефективної взаємодії із суспільними інститутами. Інакше кажучи, нації цілеспрямовано формуються в державній геопросторовій політичній системі внаслідок взаємодії її підсистем. Виникає велика й достатньо стійка соціальна спільнота, що об'єднана інтересами побудови, збереження та подальшого розвитку державності на основі взаємопов'язаних історичних, політичних, соціально-економічних, культурних, етнічних та інших чинників. У свідомості громадян держави укорінюється національна ідентичність, тобто відчуття приналежності до певної нації як об'єднання людей, що характеризується спільністю політичних, етнокультурних, ментальних та інших ознак. С. Шергін розуміє національно-державну самоідентичнось України як «багатоманітний комплекс діалектично взаємопов'язаних і взаємозалежних політичних, соціально-економічних, духовно-культурних, територіально-регіональних елементів громадської свідомості, структура яких склалася в процесі та внаслідок тривалого історичного розвитку українського суспільства» [8, с. 82].

Геополітична ідентичність людей (або груп) «полягає в усвідомленні ними своєї приналежності до певної геопросторової політичної системи з усталеними в ній політичними цінностями, нормами, правилами, моделями поведінки з визначенням свого місця та функцій в ній» [3, с. 84]. Геополітична ідентичність, зазвичай, цілеспрямовано конструюється державними чи недержавними політичними силами. Успішне формування геополітичної ідентичності має, водночас, спиратися на об'єктивні фактори: історичні, геопросторові, суто політичні, соціально-економічні, етнокультурні та ін.

У структурі геополітичної ідентичності можна виділити такі ключові компоненти, як ідеологічний, історичний, географічний, політичний. Геополітична ідентичність населення тісно пов'язана з політичною (в цілому), етнічною, культурною, соціальною, в окремих випадках навіть з релігійною. Геополітична ідентичність носить історично тривалий усталений характер, тобто є трансверсальною. Водночас, вона може зазнавати динамічних змін, навіть протягом відносно коротких проміжків часу.

На особливу увагу заслуговує державна геополітична ідентичність. При її формуванні велике значення відіграє цілеспрямовано сконструйована для укорінення у суспільній свідомості геополітична картина світу (з особливою роллю своєї держави), а також відповідна сукупність геополітичних образів, міфів, символів тощо. Державна геополітична ідентичність населення повинна сприяти його консолідації навколо суспільно-політичних інститутів держави. Особливо важливою рисою такої ідентичності є чітке відокремлення своєї спільноти від інших («Ми» та «Інші»). Своя держава повинна поставати в уявленні громадян в якості легітимного суб'єкта міжнародних відносин. Державі потрібне міжнародне визнання її суверенітету над окресленим кордонами географічним простором. Державна геополітична ідентичність «найбільш тісно взаємопов'язана з національною (у сенсі політичної нації)» [3, с. 84]. З позицій конструктивізму, йдеться про «конструювання національною державою своїх сприйнятих інтересів та пріоритетів у межах певного геополітичного простору, який вона населяє» [12, p. 36].

В екстремальних умовах під дією потужних зовнішніх чи/та внутрішніх загроз може відбуватися трансформація державної геополітичної ідентичності в державницьку (етатистську). Така геополітична ідентифікація індивіда означає свідоме ототожнення себе з державною геополітичною системою й прагнення активно діяти в інтересах

своєї держави. За умов екзистенціальних загроз політична система держави, навіть демократичної, має стати «жорстко» організованою, усі суспільні інститути повинні ефективно функціонувати задля захисту державної безпеки. Водночас, основоположні права та свободи громадян можуть бути збережені. Усвідомлення громадянами загрози знищення їхньої держави, наприклад, у результаті агресії іншої держави, має призводити до якомога тіснішої консолідації суспільства навколо легітимних політичних інститутів. Державницька геополітична ідентифікація громадян передбачає їхню готовність йти на жертви, терпіти випробування, активно діяти задля захисту суверенітету та територіальної цілісності своєї держави. За екстремальних умов політична влада прагне досягнути максимального згуртування політичної нації, мобілізуючи її для захисту державної безпеки, використовуючи для цього навіть «жорсткі» засоби.

Глобальна ідентичність (уявлення щодо приналежності себе до всього людства на Землі – «громадяни світу») може бути притаманною окремим індивідам на їхнім невеликим групам з різних, передусім розвинених країн, і не носить геополітичного характеру. Щодо України, то для неї, на думку С. Шергіна, «рівень глобальної ідентичності є недосяжним і недоцільним» [8, с. 82]. Цивілізаційна ідентичність – усвідомлення індивідами, соціальними групами, етносами, націями своєї приналежності до певної локальної цивілізації світу вже має, хоча й недостатньо виражену та структуровану, геополітичну компоненту.

На наддержавному (наднаціональному) рівні доцільно виділити міжнародно-регіональну ідентичність. Враховуючи ієрархію регіонів у геополітичній організації світу, доречно вести мову про такі підрівні міжнародно-регіональної ідентичності, як макро-, мезо- та субрегіональний. У достатньо великих і політично диференційованих державах в окремих їхніх регіонах можуть існувати специфічні геополітичні ідентичності населення. Зрозуміло, що міжнародно-регіональна ідентичність ширше, ніж державна (національна в політичному сенсі), а глобальна ще ширша, ніж міжнародно-регіональна. Проте, на наш погляд, найбільш популярні моделі, що відображають співвідношення різних рівнів ідентичності («концентричні кола», «піраміда», «китайська скринька» («матрьошка») та ін.) недостатньо адекватно відображають дуже складну структуру людської ідентичності.

У результаті референдуму 1 грудня 1991 р. 90,32% тих українських жителів, що взяли в ньому участь, на питання «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?» проголосували «за». Такий високий ступінь підтримки незалежності був, великою мірою, зумовлений тодішньою деградацією політичної та економічної системи Радянського Союзу, масовим розчаруванням у комуністичній ідеології, прагненнями до нового кращого життя. Фактично, йшлося про втрату більшістю українського населення радянської геополітичної ідентичності. При цьому в Кримській АРСР прихильників незалежності виявилося лише близько 54%, а в м. Севастополь – 57%. Таким чином, регіональна ідентичність значної частини населення Криму відрізнялася від української державної.

Протягом розвитку незалежної України правлячі політичні групи у своїй більшості, по суті, слугували інтересам олігархічних угруповань. Окремі з провідних політичних сил (наприклад, Партія регіонів) використовували геополітичну ідентифікацію населення як засіб посилення свого політичного впливу, мобілізації електорату Півдня та Сходу України. Серед жителів цих регіонів, передусім етнічних росіян та російськомовних, пропагувалися ідеї щодо унікальності їхнього історичного розвитку, вигід від інтеграції з Росією, згубності українського націоналізму тощо. Таким чином, з-поміж населення Сходу та Півдня формувалася регіональна геополітична ідентичність, відмінна від державної загальноукраїнської. Потужний ідейний, політичний та культурно-інформаційний вплив здійснювала Росія, досягнувши значних успіхів, передусім, у Криму. На Заході України, націоналістичні політичні сили докладали зусиль для консолідації української нації на етнічному підґрунті. На макрорегіональному рівні Україна стала полем конкуренції геополітичних ідентичностей – західної (європейської та євроатлантичної) і так званої «євразійської» (пов'язаної з геополітичними структурами, створюваними РФ на пострадянському просторі).

Революція Гідності призвела до вагомих зрушень у світосприйнятті значної частини населення України, з-поміж громадян відбулося зростання усвідомлення своєї національної ідентичності. За поширеними в українській науці уявленнями, «події на Євромайдані зумовили народження нової модерної європейської ідентичності і окреслили геополітичну ідентифікацію України як частини європейського цивілізаційного простору» [6, с. 58]. У 2014 р. незаконна анексія Криму Росією та розв'язана нею гібридна війна на території Донбасу спричинили суттєве зростання антиросійських настроїв в українському суспільстві. За цих умов стала формуватися державницька (етатистська) геополітична ідентифікація населення України. Правляча політична еліта приділяла достатню увагу формуванню національної ідентичності. Проте внутрішня політика держави здійснювалася, великою мірою, в інтересах панівних олігархічних угруповань, що суттєво шкодило повноцінній національній ідентифікації. Зовнішньополітичний курс передбачав пріоритет європейської та євроатлантичної інтеграції. Нове політичне керівництво, що

прийшло до влади в 2019 р., у своїй політиці стало (можливо, вимушено) враховувати необхідність консолідації українського суспільства на національно-державному ґрунті.

Повномасштабна збройна агресія Росії проти України в 2022 р. послугувала свого роду «каталізатором» трансформації геополітичної ідентичності українських громадян. У збройній боротьбі з російськими загарбниками гинуть українські військовослужбовці. Внаслідок воєнних дій зруйновані міста та села, знищені господарські об'єкти, сплюндровані мільйони гектарів земель. Головне, що загинули люди чи вони втратили своє житло та засоби існування. Мільйони жителів України були змушенні покинути місця свого постійного проживання і мігрувати до інших регіонів країни або за кордон. Удари російських ракет та БПЛА по українських населених пунктах призвели до численних жертв серед мирного населення та руйнувань. Загалом після початку російської агресії в 2022 р. серед населення України різко посилилося негативне сприйняття Росії та її громадян. Образ Росії як «Іншого» під час війни перетворився у свідомості багатьох українців на образ «Ворога». Згідно з дослідженням Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), станом на жовтень 2024 р. 93% опитаних громадян України негативно ставилися до РФ загалом (добре – лише 3%), а 84% – до пересічних росіян [7]. Певна регіональна диференціація в поганому ставленні до Росії спостерігається, але вона несуттєва – від 96% на Заході до 88% на Сході [7]. При цьому негативне сприйняття РФ притаманне для 96% українськомовних українців та 80% російськомовних українців [7]. Регіональні відмінності в геополітичній ідентичності населення між Заходом України й Півднем та Сходом, які до 2014 р. носили досить виразний характер, усе ж зберігалися протягом 2014–2021 рр., а під час повномасштабної війни зазнали вже значного зменшення. Водночас, повного нівелювання регіональної диференціації в геополітичній ідентичності з-поміж громадян держави не відбулося.

У вересні-жовтні 2024 р. КМІС провів опитування жителів України щодо усвідомлення ними своєї приналежності до української нації. Результати показали суттєве зростання самоідентифікації населення країни з українською нацією – близько 80% (для порівняння: у 2005–2013 рр. таких було в середньому 51%, а в 2014–2021 рр. – 60%) [7]. Російська пропаганда «єдиного народу» (росіян, українців та білорусів), на перспективу не матиме якогось вагомого впливу на суспільну свідомість населення України. У 2022–2024 рр. з опитаних громадян близько 81% українськомовних і 75% російськомовних ідентифікували себе, передусім, в якості громадян України [7]. Для більшості українських громадян етнічне походження, мова спілкування чи регіон проживання інших жителів України не мають суттєвого значення для ідентифікації їх як приналежних до української нації. Головне, це український патріотизм та засудження російської агресії (ще краще, якась форма участі в протистоянні агресору). Таким чином, під час війни триває формування інклюзивної української політичної нації.

Згідно з результатами трьох опитувань КМІС населення України (методом телефонних інтерв'ю) у 2024 р., виявилося, що аж 90% громадян нашої країни бажають, щоб до 2030 р. вона була державою-членом ЄС, а 84% – державою-членом НАТО [1]. Варто звернути увагу на те, що дещо менша частка опитаних українців виявила бажання безпосередньо проголосувати «за» під час відповідних референдумів на виборчих дільницях: і щодо вступу до ЄС, і до НАТО показник був близько 68% [1]. Таким чином, можна переконливо стверджувати про налаштованість переважної більшості українських громадян на приєднання нашої держави до інтеграційних структур ЄС та НАТО. У свідомості українців переважає західна (європейська та євроатлантична) геополітична ідентифікація макрорегіонального рівня.

Європейська ідентичність українців означає усвідомлення себе частиною європейського цивілізаційного простору. Європейська інтеграція асоціюється, передусім, з ЄС, вступ до якого, попри всі труднощі, є пріоритетом зовнішньої політики України. У ширшому сенсі, йдеться про інтеграцію України до європейських безпекових, політичних, економічних та інших міжнародних структур. Євроатлантична ідентичність громадян України означає усвідомлення себе частиною євроатлантичної спільноти, яка об'єднує народи Європи та Англо-Америки й має культурно-цивілізаційну спорідненість, спільні цінності ліберальної демократії, прав та свобод людини, верховенства права тощо. Для стратегічних інтересів України особливо велику роль відіграє військово-політичний інститут НАТО. Саме вступ до Альянсу вважається в нашій країни втіленням євроатлантичної інтеграції. Під час війни Україна активно розвиває співпрацю з НАТО, хоча її приєднання до Альянсу не гарантовано. Нашій країні вкрай потрібна допомога з боку держав-членів НАТО в боротьбі з російської агресією. Показово, що 46% українських громадян вважають пріоритетним вступ нашої держави саме до НАТО [1] задля отримання гарантій захисту безпеки.

За оцінкою О. Новакової та М. Остапенко, «громадяни західної геополітичної ідентифікації продемонстрували найбільшу рішучість у захисті територіальної цілісності та суверенітету своєї країни» [5, с. 100]. На нашу думку, під час війни найвищий ступінь активного патріотизму при захисті незалежності України проявляють люди з державницькою геополітичною ідентичністю. А вже на макрорегіональному рівні багато хто з них, дійсно, може мати у своїй свідомості західну геополітичну ідентичність.

За результатами соціологічного опитування населення України в листопаді/грудні 2024 р., майже 57% усіх українців згодні (цілком або скоріше) з тим, що «будь-яка мирна угода, яка не відновить повної територіальної цілісності України, приречена на невдачу» [11]. У травні-червні 2025 р. КМІС проводив опитування населення України щодо його готовності до можливих територіальних поступок у результаті потенціального миру з Росією. Більше половини (52%) опитаних українських громадян категорично проти будь-яких територіальних поступок на користь агресора (у лютому 2025 р. таких було 50%), навіть, якщо війна затягнеться і залишаться загрози для незалежності України [4]. Водночас, 38% опитаних українців готові були прийняти втрати окремих територій для якомога швидшого укладання мирного договору та збереження незалежності України (у лютому 2025 р. таких було 39%) [4]. Отже, за умов тривалої та виснажливої війни значна частина населення України виявляє готовність до певних компромісів.

Переважна більшість громадян України (68%) відкидають можливість офіційного визнання окремих українських земель російськими (йдеться про ті території, які окуповані військами РФ), а ще більше (78%) проти передавання під контроль РФ тих територій, які перебувають під контролем України [4]. Гіпотетично, можливий компромісний варіант – де-факто визнання російського контролю над вже окупованими українськими територіями (на нього погоджувалося 43% респондентів, а 48% категорично відкидали) [4]. Таким чином, заради досягнення миру значна частина українців вважає за можливе встановлення РФ тимчасового контролю над окремими вже окупованими нею територіями. Водночас, Україна не визнаватиме цього де-юре. Відповідно, західні держави і більшість решти держав світу також офіційно не визнаватимуть суверенітету РФ над цими територіям.

Геополітична ідентифікація громадян України під час воєнних дій повинна враховуватися при розробці основних засад геостратегії України й визначенні засобів її реалізації. Попри тяжку ситуацію на фронті, українській державі потрібна розробка «власної ефективної не лише оборонної, а й наступальної геостратегії» [2, с. 76]. Сучасні політичні еліти втратили довіру багатьох українських громадян. В умовах війни в державі виникає суспільний попит на нову політичну еліту, сформовану, значною мірою, з активних учасників збройного спротиву російській агресії. Така еліта, вірогідно, зможе організувати максимальну консолідацію суспільства на основі державницької геополітичної ідентичності переважної більшості населення. Користуючись його підтримкою, нова політична влада може виявитися здатною реформувати державну систему з метою максимального підвищення її ефективності, навіть «жорсткими» засобами, щоб забезпечувати мобілізацію всіх ресурсів для захисту національної безпеки та відбудови економіки України, а в майбутньому для повернення окупованих Росією територій.

Висновки. Під час російсько-української війни відбулися суттєві зміни в геополітичній ідентичності населення України. Спостерігається зменшення внутрішньодержавних регіональних відмінностей в геополітичній ідентичності населення. Втілення концепції інклюзивної національної ідентифікації має практичний сенс для мобілізації всіх людських ресурсів української політичної нації для протистояння Росії під час війни. Домінування європейської та євроатлантичної ідентифікації населення України забезпечує суспільний консенсус для реалізації державною владою відповідних напрямів зовнішньої політики. Прогнозується подальше конструювання оновленою українською політичною елітою державницької геополітичної ідентичності населення країни. Саме така геополітична ідентичність може стати рушійним чинником консолідації українського суспільства, впливати на визначення екзистенціальних геополітичних інтересів держави та вироблення її геостратегії, спрямованої не лише на оборону країни, а й майбутнє відновлення територіальної цілісності України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виміри ставлення до ЄС і НАТО та ставлення до США. Київський міжнародний інститут соціології. Пресреліз. 14.01.2025. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1468&page=9

2. Гольцов А. Г. Геостратегія держави: прикладний вимір. «*Politicus*». 2023. № 1. С. 72–77.

3. Гольцов А. Г. Формування геополітичної ідентичності населення країн Балтії. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право.* 2025. Вип. 1. С. 83–88.

4. Динаміка готовності до територіальних поступок та роль інтерпретації «територіальних поступок». Київський міжнародний інститут соціології. Пресреліз. 10.06.2025. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1535&page=1

5. Новакова О., Остапенко М. Еволюція геополітичних цінностей та орієнтацій українців під впливом війни. *Міжнародні та політичні дослідження.* 2023. № 36. С. 94–103.

6. Петрова І. Геополітична ідентичність України в контексті зламу глобалізаційного вектора та «гібридної війни». *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філософські науки»*. 2018. № 10. С. 55–59.

7. Сприйняття належності до української нації. Київський міжнародний інститут соціології. Пресреліз. 10.12.2024. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1458&page=1

8. Шергін С. Геополітична ідентичність України в умовах глобалізації. *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації.* 2010. № 2. С. 81–87.

9. Castells M. The Power of Identity. The Information Age: Economy, Society, and Culture. Vol. II. 2nd ed. Oxford: Wiley-Blackwell, 2010. xliv+538 p.

10. Fukuyama F. Identity: The demand for dignity and the politics of resentment. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2018. 218 p.

11. Onuch, O., Kulyk, V., Hale, H., Sasse, G. IBIF Project Survey Report: 20 January 2025. Identity and Borders in Flux (IBIF): The Case of Ukraine. URL: https://ibifukraine.com/2025/01/20/ibif-project-survey-report-20-january-2025/

12. Riakhanov S. Geopolitical identity and nation-building: the case study of the Republic of Kazakhstan. *National interest.* 2021. Vol. 1, No. 2. P. 35–43.

REFERENCES:

1. Dimensions of attitudes towards the EU and NATO and attitudes towards the USA. Kyiv International Institute of Sociology. Press release. 14.01.2025. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1468&page=9 [in Ukrainian].

2. Goltsov, A. (2023). Heostratehiya derzhavy: prykladnyy vymir [Geostrategy of the State: Applied Dimension]. «*Politicus*», no. 1, pp. 72–77. [in Ukrainian].

3. Goltsov, A. (2025). Formuvannya heopolitychnoyi identychnosti naselennya krayin Baltiyi [The Formation of the Geopolitical Identity of the Population in the Baltic States]. *Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Political Science. Sociology. Law, issue* 1, pp. 83–88. [in Ukrainian].

4. Dynamics of readiness for territorial concessions and impact of interpreting "territorial concessions". Kyiv International Institute of Sociology. Press release. 10.06.2025. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1535&page=1 [in Ukrainian].

5. Novakova, O., Ostapenko, M. (2023). Evoliutsiia heopolitychnykh tsinnostei ta oriientatsii ukraintsiv pid vplyvom viiny [The Evolution of Geopolitical Values and Orientations of Ukrainians Under the Influence of the War]. *International and Political Studies*, no. 36, pp. 94–103. [in Ukrainian].

6. Petrova, I. (2018). Heopolitychna identychnist' Ukrayiny v konteksti zlamu hlobalizatsiynoho vektora ta «hibrydnoyi viyny» [Ukraines Geopolitical Identity in the Context of the Break of the Globalization Vector and the Hybrid War]. *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University. Philosophical Sciences,* no. 10, pp. 55–59. [in Ukrainian].

7. Perception of belonging to the Ukrainian nation. Kyiv International Institute of Sociology. Press release. 10.12.2024. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1458&page=1 [in Ukrainian].

8. Shergin, S. (2010). Heopolitychna identychnist' Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi [Geopolitical Identity of Ukraine in the Conditions of Globalization]. *Education of the region. Politology. Psychology. Communications,* no. 2, pp. 81–87. [in Ukrainian].

9. Castells, M. (2010). The Power of Identity. The Information Age: Economy, 8. Society, and Culture. Vol. II. 2nd ed. Oxford: Wiley-Blackwell.

10. Fukuyama, F. (2018). Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment. New York: Farrar, Straus and Giroux.

11. Onuch, O., Kulyk, V., Hale, H., Sasse, G. (2025). IBIF Project Survey Report. Identity and Borders in Flux (IBIF): The Case of Ukraine. URL: https://ibifukraine.com/2025/01/20/ibif-project-survey-report-20-january-2025/

12. Riakhanov, S. (2021). Geopolitical Identity and Nation-Building: the Case Study of the Republic of Kazakhstan. *National interest*, vol. 1, no. 2, pp. 35–43.

Transformations of the geopolitical identity of Ukraine's population during the war

Goltsov Andriy Hennadiyovych

Doctor of Political Science,
Associate Professor at the Department
of Philosophy and International
Communication
National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine
Heroiv Oborony str., 15, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7696-3223

The article is devoted to the study of the transformation of the geopolitical identity of the Ukrainian population during the Russian-Ukrainian war. It has been established that the severe trials of war have led to certain transformations in the geopolitical identity of Ukraine's population, primarily reflected in the growing formation of a statist identity. Statist geopolitical identification of individuals and social groups implies their conscious association with the state's geopolitical system and a willingness to actively pursue the existential interests of their state. The study reveals that while regional differences in the perception of geopolitical phenomena and processes persist, they are relatively minor and not of a fundamental nature. Sustained public support for the state's military policy aimed at defending national independence requires a sufficiently high level of national identity among the population. It has been demonstrated that national identity continues to deepen in the consciousness of the population across Ukraine's regions. The inclusive political nation is continuing to form within the state. The strengthening of the state geopolitical identity of the Ukrainian population is evidenced by the fact that the vast majority of Ukrainians strongly reject Russia's demands for territorial concessions. According to sociological research, there has been a noticeable increase in public support for Ukraine's potential accession to the EU and NATO. The strengthening of European and Euro-Atlantic identity among Ukrainians will contribute to the country's integration into the Western civilizational space. As statist geopolitical identity continues to spread among the Ukrainian population, it may provide a foundation for public support not only for defensive but also for offensive geostrategy of the state.

Key words: *geopolitical identity, national identity, statist identity, European identity, Euro-Atlantic identity, geostrategy.*

Kalashlinska Maryna Viktorivna

Political instability as a driver of international system transformation

UDC 327:32.019.5
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.26

Kalashlinska Maryna Viktorivna
PhD in Political Science, Doctoral Student
Vasyl' Stus Donetsk National University
600-richchia str., 21, Vinnytsia, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5825-3631

This article examines the transformation of the international political system. This crisis is manifested in the declining effectiveness of international institutions, the erosion of international legal norms, and the fragmentation of traditional governance mechanisms. A key aspect of this shift is the growing activity of actors dissatisfied with their current position in the international system, alongside the ambitions of new centers of power, seeking to revise the existing rules through both conventional and asymmetric instruments available to them. Hybrid warfare has emerged as a characteristic symptom of this transformation, reflecting a broader trend toward the blurring of boundaries between war and peace, legality and illegality. It has become a normalized element of political reality. In this context, established governance models based on stability and predictability are proving inadequate. The author argues that systemic international-political instability is not merely a byproduct of isolated crises or conflicts, but rather a symptom of profound structural change in the global political landscape. The failure of the international community to acknowledge or adequately respond to these changes creates opportunities for irresponsible actors to exploit institutional loopholes, avoid accountability, and maneuver in ways that would have been either impossible or immediately curtailed within the framework of a stable and rules-based order. The study emphasizes the interdependence of strategic uncertainty, institutional fragility, and the instrumental use of instability as a tool of influence. Rather than viewing instability solely as a threat, the article proposes to reconsider it as a resource for navigating systemic change and shaping a more adaptive global order.

Key words: *geopolitical transformation, international political order, asymmetric influence, institutional fragility, systemic crisis, hybrid warfare, political instability.*

Introduction. The phenomenon of uncertainty has long been an inherent feature of the international political order, stemming from limited access to complete information and the difficulty of predicting the outcomes of political decisions. However, in the contemporary era, the scale and intensity of uncertainty in the international sphere have taken on a qualitatively new dimension. The current world order is undergoing a profound transformation, reflected in the growing polarization of the international system, the erosion of legal boundaries, the proliferation of interpretations of fundamental principles of international coexistence, and the increasing role of political uncertainty.

Under such conditions, there is a growing need to reconsider the role of uncertainty in contemporary international politics not merely as a threat or a destabilizing factor, but as a potential resource for adapting to a changing international landscape and for shaping more effective models of global order. While these trends undermine the conventional mechanisms of international cooperation, dismantle established norms, and disrupt the functioning of the global system, they also create strategic "windows of opportunity". In this context, political actors can operate with greater flexibility, circumvent established norms, exploit regulatory gaps, and promote new rules that align with their own interests. Instability is utilized differently by various actors: revisionist powers may actively manufacture it to challenge the existing order, rising powers may harness it to formalize their new status, while weaker and non-state actors often seek to exploit it to gain disproportionate influence.

Purpose and Objectives. The purpose of this article is to analyze the transformational crisis of the modern international political system and to examine political uncertainty as a key factor in this transformation. The objectives are to explore the main shifts occurring within the system of international relations and to analyze political uncertainty and instability as integral elements of the emerging international reality, rather than merely as threats or disruptions to the established order. The article also aims to assess the impact of strategic uncertainty on classical models of global governance, which are increasingly proving ineffective under current conditions.

Methodology. This study employs a qualitative, theoretical-explanatory methodology for analyzing how political instability operates within broader processes of international transformation. The research draws from systems theory and institutional approaches to interpret instability not as mere disruption, but as a functional catalyst for systemic adaptation.

The analytical framework is constructed through the operationalization of key concepts such as "strategic uncertainty" and "institutional instability". These categories are used to link the relationship between systemic instability and shifts in governance logics and actor behavior. Furthermore, the study employs illustrative reasoning, drawing on observable patterns and scenarios in global politics to ground its theoretical propositions in empirical reality.

Ultimately, the integration of conceptual analysis grounded in systems and institutional theory with

an illustrative logic that draws on observable patterns provides a robust methodological foundation for this study. This framework enables the construction of a structured analytical model designed to elucidate the structural role of instability in the evolution of the international political order. Such an approach permits an analysis that transcends the mere identification of crisis, instead examining instability as a functional catalyst for institutional adaptation, shifting behavioral norms, and the redistribution of influence across the global system.

Discussion. The current dynamics of international political processes suggest that classic models of global governance that relied on stability, legal certainty and predictability are increasingly proving unable to respond to new challenges. International institutions have not had time to adapt to rapidly evolving conflicts that are taking on increasingly hybrid forms [2, p. 30]. Today's world order is undergoing significant transformation and is marked by a high degree of uncertainty, exacerbated by the erosion and breakdown of institutions and norms [2, p. 7]. This transformation is reflected not only in a shift in the balance of power but also in a fundamental rethinking of the basic principles underpinning international interaction. The traditional approach to international legal stability, which assumes predictability, rule-based behavior, and established diplomatic channels, is proving increasingly inadequate in the face of contemporary, complex threats.

In the modern international environment, both revisionist sentiments among traditional political actors [8] and the destabilizing ambitions of new players dissatisfied with the current distribution of power and status in the world system [3] are becoming increasingly apparent. These actors increasingly challenge established rules [7, p. IX], opting out of international obligations and long-term agreements in favor of situational interactions based on their own interpretation of political expediency. This trend significantly undermines the predictability and stability of the global order.

Hybrid war is one of the most characteristic symptoms of the transformation of the international order amid a systemic crisis. It serves as a clear marker of the inadequacy of traditional approaches to global governance and underscores the need for a conceptual renewal of security strategies in the 21st century. In a broad sense, this form of confrontation involves a combination of military and non-military methods, ranging from information campaigns and cyber operations to economic coercion, political destabilization, and interference in domestic affairs through proxy actors.

A key precondition for the proliferation of this type of warfare in the modern world has been the formal prohibition of war under international law [12, p. 326]. However, restrictions on conducting "traditional" wars have not eliminated their root causes, such as interstate competition, territorial disputes, and political rivalries. The primary aim of hybrid warfare is to circumvent legal accountability while exploiting the limited capacity, and often limited political will, of the international community to respond effectively to unconventional threats.

In this context, the study of cognitive limitations and emotional factors influencing the behavior of political actors under conditions of uncertainty becomes increasingly relevant. Leaders of modern states are confronted with blurred strategic signals, a multiplicity of possible developments, and a significantly reduced capacity for long-term forecasting, which complicate decision-making and undermine the ability to implement rational and consistent foreign policy in the traditional sense.

Information overload, time constraints, and the constant presence of layered and manipulative hybrid threats contribute to a growing reliance on heuristics, intuitive models, and situational impulses rather than comprehensive analytical reasoning. As a result, political decisions are increasingly shaped by bounded rationality and cognitive-emotional distortions, reflecting a broader environment of rising political uncertainty [4, pp. 49–52; 9, pp. 5–8]. It is precisely this environment of cognitive overload and the paralysis of traditional analytical models that incentivizes political actors to abandon cumbersome formal procedures. When rational long-term forecasting becomes impossible, pragmatic, short-term political experiments emerge not merely as an option, but as a rational survival strategy.

Despite the widespread perception of political instability as a threat, the current transformation of the international order calls for an alternative analytical perspective. Research shows that systems evolving through adaptation, experimentation, and trial-and-error processes tend to be more resilient and viable over time [13, pp. 10–22]. Therefore, it becomes increasingly relevant to interpret political turbulence not solely as a challenge or byproduct of systemic crisis, but as a potential resource that can be consciously harnessed for institutional adaptation and strategic flexibility.

In the context of the international system's transformation, political actors increasingly operate outside established norms and frameworks often without formally violating them. This dynamic invites a reassessment of political instability, framing it not merely as a sign of disorder, but as a critical indicator of regulatory evolution. Instability can expose latent gaps in existing institutional arrangements and open pathways for their revision, improvement, and adaptation to new geopolitical realities. Moreover political instability provides a critical opening for traditionally weaker and informal actors to enhance

their political agency on the global stage. This dynamic helps to emerge of alternative centers of influence, thereby offsetting structural inequalities and enabling the creation of more adaptive and effective leadership strategies.

A key consequence of international political instability is the emergence of opportunities for political experimentation. During periods of crisis, when established norms and institutions are ineffective, new spaces open up for piloting informal modes of international engagement. The main benefit of these formats is their ability to work beyond the formal restrictions of international law and protocol.This flexibility reduces the political and reputational risks of failure for participants, enabling more innovative approaches to complex global challenges.

At the same time, it is crucial to acknowledge that not all instability is productive. The line between functional instability, which leads to adaptation, and destructive chaos, which triggers systemic collapse, is often very thin. Whether instability produces transformation or breakdown frequently depends on auxiliary conditions: a minimal consensus on the need for system preservation among key actors, the resilience of underlying social and economic infrastructures, and the presence of political agents capable of framing and channeling volatility toward constructive ends.

A stark counterexample to the successful adaptation of the G20 format is the situation in Libya after 2011 [5]. In that case, international intervention, which was also an experiment of sorts, and the overthrow of an authoritarian regime did not lead to the formation of a new order. Instead, these actions caused the collapse of statehood, a protracted civil war, and the country's transformation into an arena for proxy conflicts. This case demonstrates that the outcome of instability critically depends on initial conditions: the presence of resilient domestic institutions and a long-term strategy among external actors, rather than merely a tactical desire for regime change. Thus, only under certain conditions does instability become a resource for transformation rather than a source of uncontrollable chaos.

Yet, under certain conditions, instability can act not only as a stressor but as a driver of institutional renewal and innovation. When appropriately navigated, periods of disruption may create windows for adaptive reconfiguration rather than uncontrolled disintegration. The following examples illustrate cases where instability has, thus far, catalyzed adaptive responses rather than outright collapse.

For example, the 2008 elevation of the Group of Twenty (G20) to a leaders-level summit provides a compelling illustration [6]. The global financial crisis revealed the limitations of the Group of Eight (G8), whose narrow composition and sluggish response mechanisms proved ill-suited to the scale and urgency of the problem. In response to this institutional shortcoming, the G20, now including key emerging economies, was elevated to serve as the world's principal forum for crisis consultation [1]. As an informal body, it enabled rapid policy coordination without the bureaucratic inertia typically associated with formal international organizations, thereby reducing risks while accelerating the search for effective solutions.

Consequently, institutional innovation can be stimulated by instability. Developing more adaptive and sustainable global governance models that can respond to rapidly evolving global realities is a priority for pragmatic experiments like the G20.

Beyond fostering experimentation, political instability also opens a more radical window of opportunity for the systemic restructuring of the global order. The collapse of old models during periods of acute crisis creates favorable conditions for a paradigm shift in the evolution of the international system. This change that is typically blocked during times of stability by institutional inertia and the resistance of status quo-oriented actors.

Much like in natural ecosystems, external shocks and systemic imbalances compel the international system to shed dysfunctional components and structures that have become maladaptive or obstructive to further progress.

A vivid illustration of this process is the ongoing crisis in global security architecture, triggered by russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022. The invasion exposed the functional paralysis of one of the system's central pillars: the UN Security Council, rendered powerless by the aggressor's veto power [11]. This deadlock forced the international community to explore alternative avenues for collective response. Notably, the UN General Assembly (UNGA) has been reactivated through the invocation of the "Uniting for Peace" resolution [10], enabling condemnation of aggression and the establishment of accountability mechanisms. Simultaneously, the crisis has amplified global demands for meaningful Security Council reform, a clear sign of the system's self-correcting impulse to either transform or marginalize the elements that undermine its legitimacy and viability.

Thus, acute crises should not be viewed merely as anomalies within the international system, but rather as essential mechanisms of its evolution. They act as catalysts that precipitate the dismantling of outdated structures and open space for the emergence of a more flexible, resilient, and context-responsive global order.

Conclusion. This study has established that international political instability is not a mere byproduct of systemic crisis, but a primary driver transforming the international order. The analysis demonstrated that instability operates as an active instrument, deliberately wielded by actors to advance

their interests when traditional mechanisms of global governance falter.

The article identified two distinct levels at which instability catalyzes change. The first involves "political experimentation", where agile, informal formats like the G20 emerge to tackle urgent challenges that legacy institutions are ill-equipped to handle. The second, more profound level is "systemic restructuring", where acute crises, such as the paralysis of the UN Security Council, reveal fundamental dysfunctions at the system's core, compelling the international community to pursue remedies through the reform or marginalization of non-viable components.

This paper's primary contribution is the reframing of instability not simply as a threat, but as a resource and a new dimension of power. In an environment of uncertainty, strategic advantage shifts to actors defined by their capacity for rapid adaptation and non-linear action, enabling even weaker players to enhance their international agency. Consequently, the ability to navigate instability, not merely the possession of material resources, is becoming a decisive currency of influence in the contemporary world.

The study's findings suggest several promising directions for future inquiry. Further research is warranted into the cognitive and behavioral models of decision-making under uncertainty, alongside the development of integrated frameworks for studying instability that account for its narrative and informational drivers.

BIBLIOGRAPHY:

1. Bradford, C. I., & Linn, J. F. (2009). Is the G-20 Summit a Step Toward a New Global Economic Order? *Policy Brief, 170*. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/09_g20_bradford_linn.pdf

2. Center for Security Studies. (2025*). STRATEGIC TRENDS 2025: Key Developments in Global Affairs*. Zürich: CSS, 2025. URL: https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/ST2025.pdf

3. Chhabra T., Doshi R., Hass R., Kimball E. (2021). *Global China: Assessing China's Growing Role in the World*. Washington, D.C. : Brookings Institution Press. 428 c. URL: https://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctv1gn3ss3

4. Grimmelikhuijsen S., et al. (2017). Behavioral Public Administration: Combining Insights from Public Administration and Psychology. *Public Administration Review.* № 77(1). P. 45–56. DOI: 10.1111/puar.12609

5. International Crisis Group. (2025). *Libya.* URL: https://www.crisisgroup.org/crisiswatch/may-trends-and-june-alerts-2025#libya

6. Kirton, J. (2022). The G20's Growing Governance, 2008-2022. Lecture to the G20 Studies Centre. *University of Pelita Harapan, Jakarta, Indonesia, February 24.* URL: https://www.g20.utoronto.ca/biblio/Kirton_G20_Governance_UPH_220224.pdf

7. Mazarr M. J. et al. (2021). *Stabilizing Great Power Rivalries : Research Report*. Santa Monica, California: RAND Corporation. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RRA400/RRA456-1/RAND_RRA456-1.pdf

8. Möckli, D. (2025). Rudderless World: American Neo-Revisionism and the Demise of Global Order. In: *Strategic Trends 2025: Key Developments in Global Affairs* (pp. 11-32). Zürich: Center for Security Studies (CSS), ETH Zürich. URL: https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/ST2025.pdf

9. Moynihan D. P., & Roberts R. S. (2021). *Behavioral Public Performance: How People Make Sense of Government Metrics.* Cambridge: Cambridge University Press. 236 p. DOI:10.1017/9781108761338

10. United Nations General Assembly. (2022). *Aggression against Ukraine : resolution.* URL: https://digitallibrary.un.org/record/3965290?v=pdf

11. United Nations Security Council (2022). *8979th meeting Friday, 25 February 2022, 5 p.m.* URL: https://docs.un.org/en/S/pv.8979

12. Кресін, О. В. (2022). Основні види гібридних загроз та правові основи забезпечення конструктивної взаємодії інститутів держави і суспільства. *Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь* (С. 326–345). Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

13. Талеб, Н. (2021). *Антикрихкість. Про (не) вразливе у реальному житті.* Київ: Наш Формат. 400 с.

REFERENCES:

1. Bradford, C. I., & Linn, J. F. (2009). Is the G-20 Summit a Step Toward a New Global Economic Order? *Policy Brief, 170*. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/09_g20_bradford_linn.pdf

2. Center for Security Studies. (2025*). STRATEGIC TRENDS 2025: Key Developments in Global Affairs*. Zürich: CSS, 2025. URL: https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/ST2025.pdf

3. Chhabra T., Doshi R., Hass R., Kimball E. (2021). *Global China: Assessing China's Growing Role in the World*. Washington, D.C. : Brookings Institution Press. 428 c. URL: https://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctv1gn3ss3

4. Grimmelikhuijsen S., et al. (2017). Behavioral Public Administration: Combining Insights from Public Administration and Psychology. *Public Administration Review.* № 77(1). P. 45-56. DOI: 10.1111/puar.12609

5. International Crisis Group. (2025). *Libya.* URL: https://www.crisisgroup.org/crisiswatch/may-trends-and-june-alerts-2025#libya

6. Kirton, J. (2022). The G20's Growing Governance, 2008-2022. Lecture to the G20 Studies Centre. *University of Pelita Harapan, Jakarta, Indonesia, February 24.* URL: https://www.g20.utoronto.ca/biblio/Kirton_G20_Governance_UPH_220224.pdf

7. Mazarr M. J. et al. (2021). *Stabilizing Great Power Rivalries : Research Report*. Santa Monica, California: RAND Corporation. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RRA400/RRA456-1/RAND_RRA456-1.pdf

8. Möckli, D. (2025). Rudderless World: American Neo-Revisionism and the Demise of Global Order. In: *Strategic Trends 2025: Key Developments in Global Affairs* (pp. 11–32). Zürich: Center for Security Studies (CSS), ETH Zürich. URL: https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/ST2025.pdf

9. Moynihan D. P., & Roberts R. S. (2021). *Behavioral Public Performance: How People Make Sense of Government Metrics.* Cambridge: Cambridge University Press. 236 p. DOI:10.1017/9781108761338

10. United Nations General Assembly. (2022). *Aggression against Ukraine : resolution.* URL: https://digitallibrary.un.org/record/3965290?v=pdf

11. United Nations Security Council (2022). *8979th meeting Friday, 25 February 2022, 5 p.m.* URL: https://docs.un.org/en/S/pv.8979

12. Kresin, O. V. (2022). Osnovni vydy hibrydnykh zahroz ta pravovi osnovy zabezpechennia konstruktyvnoi vzaiemodii instytutiv derzhavy i suspilstva [The main types of hybrid threats and the legal foundations for ensuring constructive interaction between state and society institutions]. In *Natsionalna stiikist Ukrainy: stratehiia vidpovidi na vyklyky ta vyperedzhennia hibrydnykh zahroz: natsionalna dopovid* (pp. 326-345). Kyiv: Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].

13. Taleb, N. (2021). *Antykhrupkist. Pro (ne)vrazlyve u realnomu zhytti* [Antifragile: Things That Gain from Disorder]. (A. Pavlyshyn, Trans.). Kyiv: Nash Format [in Ukrainian].

Політична нестабільність як рушій трансформації міжнародно-політичної системи

Калашлінська Марина Вікторівна

кандидат політичних наук, докторант Донецького національного університету імені Василя Стуса
вул. 600-річчя, 21, Вінниця, Україна
ORCID: 0000-0001-5825-3631

У статті досліджено трансформацію міжнародно-політичної системи. Ця криза проявляється у зниженні ефективності міжнародних інституцій, ерозії міжнародно-правових норм та фрагментації традиційних механізмів управління. Ключовим аспектом цього зсуву виступає зростання активності класичних та нових політичних акторів, незадоволених своїм поточним становищем у міжнародній системі. Важливим аспектом нестабільності також є зростання нових центрів сили, що прагнуть переглянути існуючі правила за допомогою доступних їм як конвенційних, так і асиметричних інструментів. Характерним симптомом цієї трансформації стала гібридна війна, що відображає ширшу тенденцію до розмивання меж між війною та миром, законністю та її порушенням. Вона стала нормалізованим елементом політичної реальності. У цьому контексті усталені моделі управління, що ґрунтуються на стабільності та передбачуваності, виявляються неадекватними. Автор зазначає, що системна міжнародно-політична нестабільність є не лише побічним продуктом глобальних криз чи конфліктів, а скоріше симптомом глибоких структурних змін у глобальному політичному ландшафті. Неспроможність міжнародної спільноти визнати ці зміни або адекватно на них реагувати створює можливості для безвідповідальних акторів використовувати інституційні прогалини, уникати відповідальності та маневрувати у спосіб, який був би неможливим або був би негайно припинений у межах стабільного, заснованого на правилах порядку. Дослідження підкреслює взаємозв'язок між стратегічною невизначеністю, інституційною крихкістю та інструментальним використанням нестабільності як інструменту впливу. Замість того, щоб розглядати нестабільність виключно як загрозу, стаття пропонує переосмислити її як ресурс механізм для навігації в умовах системних змін та формування більш адаптивного глобального порядку.

Ключові слова: *геополітична трансформація, міжнародно-політичний порядок, асиметричний вплив, інституційна крихкість, системна криза, гібридна війна, політична нестабільність.*

Коновал Артем Павлович

Практичне співробітництво НАТО на шляху поглиблення євроатлантичної інтеграції

УДК 327.56:061.1НАТО:339.92](4-672)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.27

Коновал Артем Павлович
аспірант кафедри політичних наук
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
ORCID: 0009-0002-7621-2539

У контексті зростання глобальної нестабільності, гібридних загроз і порушення міжнародного порядку, питання практичного співробітництва з НАТО набуває все більшої актуальності для держав, що прагнуть до євроатлантичної інтеграції. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, посилення кіберзагроз, дезінформаційних кампаній і дестабілізаційної діяльності третіх країн актуалізували необхідність не лише політичної підтримки, а й конкретної практичної взаємодії з Альянсом. НАТО є не лише сучасною військово-політичною організацією, а й провідним безпековим актором, що формує інституційні основи демократичної стійкості та сумісності країн-партнерів зі структурами колективної оборони.

Метою дослідження є вивчення стратегічного значення практичного співробітництва з НАТО для держав, що перебувають на шляху євроатлантичної інтеграції. Дослідження спрямоване на аналіз конкретних форм взаємодії, таких як участь у програмі «Партнерство заради миру», спільні навчання, оборонні реформи, розвиток оперативної сумісності, а також інституційний діалог у межах РЄАП та Індивідуальних партнерських програм.

Методологічну основу дослідження склали структурно-функціональний підхід для аналізу ролі партнерських механізмів, порівняльний метод для вивчення співвідношення підходів НАТО та ЄС до безпеки, а також контент-аналіз стратегічних концепцій, аналітичних доповідей та офіційних документів Альянсу та партнерських організацій.

Результати дослідження засвідчують, що практична взаємодія з НАТО є не лише механізмом нарощування обороноздатності, але й чинником внутрішньої трансформації держав-партнерів, сприяючи зміцненню інституцій, демократичних норм, верховенства права та економічної стійкості. Особливої уваги заслуговує Чорноморський регіон, де активне залучення Румунії, Грузії та України до співпраці з НАТО розглядається як важливий елемент формування безпечного та стабільного євроатлантичного простору. Водночас зростає роль координації між НАТО та ЄС, що дозволяє уникнути дублювання зусиль і сформувати ефективну багаторівневу модель безпеки. Підсилення практичного виміру взаємодії з Альянсом є ключовим чинником у забезпеченні довгострокової стабільності в регіоні.

Ключові слова: *НАТО, євроатлантична інтеграція, безпека, партнери, безпекова співпраця, трансатлантичне співробітництво.*

Вступ. Сучасна безпекова архітектура світу переживає фундаментальні трансформації, спричинені загостренням глобальних конфліктів, порушенням міжнародного права та посиленням конкуренції між державами. У цьому контексті діяльність Північноатлантичного альянсу (НАТО) знову виходить на перший план як ключовий гарант стабільності та колективної безпеки в євроатлантичному просторі. У відповідь на безпрецедентні виклики – від гібридних загроз і кібербезпеки до повномасштабної війни в Європі – Альянс демонструє здатність до адаптації, стратегічного мислення та консолідації партнерів навколо спільних цінностей. Зокрема, ухвалення нової Стратегічної концепції НАТО стало не лише реакцією на різку зміну безпекового середовища, але й сигналом про готовність до оновленої політики стримування, посиленої співпраці та гнучкого реагування. У цій статті розглядаються ключові елементи нової стратегічної парадигми НАТО, її еволюція та сучасне значення у світлі актуальних викликів, зокрема в контексті відносин з Росією, іншими країнами та ролі партнерських ініціатив. Особлива увага приділена аналізу практичного співробітництва країн, що прагнуть євроатлантичної інтеграції, та взаємодії між НАТО і Європейським Союзом у сфері безпеки.

Метою дослідження є виявлення ролі практичного співробітництва з НАТО як ключового інструменту поглиблення євроатлантичної інтеграції держав-партнерів у контексті нових безпекових викликів. Аналіз зосереджено на таких **завданнях:** вивченні форм і напрямів взаємодії, що впливають на підвищення обороноздатності, адаптації до стандартів Альянсу та зміцнення політичної довіри між НАТО і країнами-партнерами; окресленні актуальних проблем участі у спільних навчаннях, реформах оборонного сектору, програмі «Партнерство заради миру», а також інституційному та технологічному співробітництву, що в сукупності формують основу поступового включення партнерів у ширший безпековий простір євроатлантичної спільноти.

Методи дослідження. У дослідженні застосовано структурно-функціональний метод для аналізу ролі ключових інструментів партнерства НАТО у процесі євроатлантичної інтеграції. Порівняльний метод дав змогу зіставити підходи НАТО та ЄС до безпекового співробітництва, зокрема у сфері стратегічного планування та оборонної взаємодії.

Також використано контент-аналіз стратегічних документів, офіційних публікацій і наукових джерел із метою виявлення основних напрямів і динаміки практичного співробітництва Альянсу з державами-партнерами.

Результати. У сучасних умовах глобальної нестабільності та зростання безпекових викликів практичне співробітництво з НАТО набуває особливого значення для країн, що прагнуть інтегруватися у євроатлантичний простір. Поглиблення такої взаємодії є не лише відповіддю на загрози регіонального масштабу, а й стратегічним вибором у напрямку утвердження демократичних цінностей, верховенства права та ефективної системи колективної безпеки. НАТО, як ключовий інститут трансатлантичної стабільності, активно підтримує реформи у сфері оборони, зміцнює обороноздатність партнерів та сприяє їхній поступовій адаптації до стандартів Альянсу. У цьому контексті актуальним є аналіз форм, напрямів і результатів практичного співробітництва, які відіграють ключову роль у процесі поступової євроатлантичної інтеграції держав-партнерів.

У відповідь на зростання загроз – як традиційних, так і гібридних – з боку третіх країн, що негативно впливають на безпеку євроатлантичного простору, союзники НАТО на саміті в Мадриді 28–30 червня 2022 року ухвалили нову Стратегічну концепцію. Цей документ є основоположним політичним орієнтиром Альянсу після його установчого договору. Він став четвертим у період після холодної війни (і восьмим загалом з 1949 року), замінивши попередню Концепцію, прийняту в Лісабоні у 2010 році. Нова Стратегічна концепція, що складається з 49 пунктів, поділена на чотири ключові розділи: «Мета та принципи», «Стратегічне середовище», «Основні завдання НАТО», «Забезпечення подальшого успіху Альянсу» [1, с. 198–199]. Її розробка розпочалася після відповідного мандату, наданого Генеральному секретарю НАТО в червні 2021 року, й охоплювала два паралельні процеси: внутрішній – за участі Міжнародного секретаріату та держав-членів, і зовнішній – через консультації з партнерами, міжнародними організаціями та громадянським суспільством. Після презентації першого проекту в травні 2022 року тривали шеститижневі переговори, внаслідок яких було підготовлено десять редакцій. Остаточний текст був ухвалений 29 червня 2022 року. Концепція базується на шести ключових напрямах, що визначатимуть стратегічний курс НАТО у середньостроковій перспективі. Зокрема, документ фіксує суттєве погіршення безпекового середовища. У розділі «Стратегічне середовище» наголошується, що Євроатлантична зона більше не перебуває у стані миру – що прямо суперечить оцінці 2010 року про стабільність і низьку ймовірність збройної агресії. Російську Федерацію прямо названо порушником міжнародного порядку, а можливість нападу на союзників більше не виключається. Також підкреслюється роль стратегічних суперників, які намагаються підірвати демократичні інститути, втручаються у виборчі процеси та чинять тиск на цінності й інтереси євроатлантичної спільноти [1].

Стратегічні концепції НАТО є ключовими документами, що визначають довгострокові цілі, природу Альянсу та його головні завдання в сфері безпеки. Хоча Вашингтонський договір 1949 року залишається правовим фундаментом організації, саме стратегічні концепції адаптують її політичну та військову стратегію до змін у безпековому середовищі. З 1949 року НАТО ухвалило вісім таких документів, кожен з яких відображає актуальні на той час загрози та відповідні кроки для їх подолання. У роки Холодної війни основною загрозою у стратегічних концепціях прямо називався Радянський Союз (1949, 1952, 1957, 1968). Однак з 1991 року, після розпаду СРСР, концепції стали відкритими для громадськості й почали фокусуватися на багатофакторних і менш передбачуваних загрозах. 1991 рік ознаменував перехід до нового бачення безпеки, де ризики визначалися як багатовимірні та мультиспрямовані, в т.ч. з розповсюдженням зброї масового знищення, тероризмом і порушенням критичних ресурсних потоків. Вперше з'явилися елементи концепцій кризового реагування та кооперативної безпеки – теми, які пізніше були реалізовані в операціях на Балканах та в рамках ініціативи «Партнерство заради миру». У Стратегічній концепції 1999 року, ухваленій на тлі операції НАТО в Косово, чіткіше визначено місце кризового менеджменту та партнерства. До списку загроз додано організовану злочинність та масову міграцію. Часті згадки терміна «євроатлантичний простір» свідчили про готовність Альянсу до дій поза межами власної території. Після терактів 11 вересня 2001 року НАТО прийняло тимчасовий документ – «Всеосяжне політичне керівництво» (2006), у якому тероризм та розповсюдження ЗМЗ були визначені як головні загрози на найближчі 10–15 років. У 2010 році було ухвалено Стратегічну концепцію «Активна взаємодія, сучасна оборона», яка розширила спектр загроз, в т.ч. кіберзагрози, та підкреслила необхідність колективного захисту від нових викликів. У документі також привернута увага до цивільних підходів у кризовому управлінні, зокрема зазначалося, що ефективна реакція на конфлікти вимагає поєднання політичних, цивільних і військових інструментів [9, с. 45–46]. У новій Стратегічній концепції НАТО як найбільша й найбільш пряма загроза безпеці союзників і миру в євроатлантичному просторі визначена Росія. Китай також розглядається як виклик інтересам, безпеці та цінностям Альянсу через дезінформацію, тиск на критичну інфраструктуру та технологічну залежність. Концепція акцентує три ключові

завдання: стримування й оборону, кризове реагування та кооперативну безпеку. Зокрема, визначено нові загрози, в т.ч. гібридні атаки, кіберзлочинність, тероризм і зміни клімату як фактор безпеки [4].

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну взаємини між НАТО та Спільною політикою безпеки і оборони ЄС (CSDP) увійшли у фазу нової динаміки, однак залишаються в межах так званої «сірої зони» – простору стратегічної двозначності, інституційного дублювання та політичної обережності. Як показує дослідження Джона Гельферіха [3], три ключові сценарії реформ – повна ліквідація CSDP, її інтеграція в НАТО або досягнення стратегічної автономії Європи – хоча й покликані вирішити проблеми ефективності, натомість несуть ризики дестабілізації спільноти. Зокрема, CSDP, попри обмежену спроможність до військових дій, виконує важливі функції консолідації європейської ідентичності та символізує прагнення ЄС бути повноцінним міжнародним суб'єктом. На тлі зміни стратегічного середовища формується нова модель безпекового співробітництва – географічно-компартменталізований підхід, який передбачає структуровану взаємодію на трьох рівнях: 1) внутрішньо європейському, де йдеться про поглиблення інтеграції CSDP та підтримку внутрішньої єдності, як, наприклад, у межах Веймарського трикутника; 2) трансатлантичному, що засновується на оновленому балансі між США та Європою у межах НАТО, з прагненням до більшої відповідальності європейців за оборону; 3) євразійському, спрямованому на залучення сусідніх країн (Молдови, Грузії, Західних Балкан) до ширшої архітектури євроатлантичної безпеки шляхом спільних ініціатив НАТО та ЄС [3].

Війна в Україні актуалізувала потребу НАТО в зміцненні оборонно-промислової бази, зокрема шляхом інтеграції новіших членів Альянсу, таких як Румунія. Завдяки стратегічному розташуванню, членству в ЄС і НАТО, освіченій робочій силі та конкурентоспроможності, Румунія сприймається як надійний партнер США в Чорноморському регіоні. Бухарест прагне глибшої оборонної співпраці зі США, зокрема і з технологічною інтеграцією та спільним виробництвом, однак його стратегічні кроки обмежуються балансом між союзниками в ЄС і НАТО. Для поглиблення партнерства потрібні чіткі сигнали й політична узгодженість з боку США [8].

Описаний багаторівневий підхід дозволяє зменшити гостроту інституційних суперечностей між НАТО та CSDP, утримуючи при цьому гнучкий баланс між збереженням політичної єдності та здатністю до проєкції сили. Водночас стратегічні амбіції залишаються невизначеними, а дублювання структур (наприклад, створення окремих сил швидкого реагування в НАТО і ЄС) не вирішено. Така модель, хоч і не усуває всіх парадоксів, створює рамку для поступового вдосконалення євроатлантичного безпекового порядку в умовах довготривалого протистояння з Росією.

Після кризи в Афганістані та укладання без попередження Франції угоди AUKUS між США, Великою Британією та Австралією, співпраця між НАТО і Європейським Союзом знову опинилася в центрі дискусії про майбутнє євроатлантичної безпеки. Як зазначає Джованна Де Майо, незважаючи на історію кооперації – зокрема спільні операції в Боснії та на узбережжі Сомалі, обмін персоналом та участь у навчаннях – реальна ефективність взаємодії залишається обмеженою через політичні напруження між державами-членами, відсутність захищених каналів зв'язку та низький рівень довіри. Обидві організації дедалі більше перетинаються у сферах діяльності: НАТО бере участь у цивільному компонуванні місій, а ЄС активніше включається у воєнну мобільність та боротьбу з кіберзагрозами. Проте, як підкреслює дослідниця, бракує стратегічного планування «на старті» операцій, що призводить до дублювання зусиль, особливо у кризових зонах, як-от Ірак, Афганістан чи Сахель. Окрему увагу авторка приділяє гібридним загрозам – у цій сфері ЄС має суттєву перевагу завдяки своїм регуляторним інструментам та аналітичній структурі (StratCom), тоді як НАТО має сильнішу військову спроможність. Згідно з аналітичним підходом Де Майо, обидві організації повинні об'єднати зусилля у чотирьох ключових напрямах: підвищення військової мобільності та взаємосумісності сил; координація зусиль у сфері кібербезпеки й боротьби з дезінформацією; спільне планування закупівель та стандартизації озброєння; зміцнення обороноздатності ЄС для підсилення позицій НАТО на східному фланзі без надмірної залежності від США. Особливе занепокоєння викликає слабкість європейської оборонної спроможності: нездатність самостійно підтримати операції без участі США була особливо яскраво продемонстрована під час виведення сил з Афганістану. Як наслідок, авторка закликає до розширення співпраці в галузі досліджень, спільних стандартів у виробництві, а також у сфері критичної інфраструктури (наприклад, мікрочипи та оборонні компоненти). Варто зазначити, що лише через подолання політичної фрагментації та поглиблення інституційної взаємодії НАТО та ЄС зможуть адекватно реагувати на загрози майбутнього – як у трансатлантичному просторі, так і на нових театрах дій, включно з Індо-Тихоокеанським регіоном [6].

Євроатлантичне партнерство становить важливу складову стратегії НАТО, спрямованої на підтримку стабільності, безпеки та демократичного розвитку в Європі, Кавказькому регіоні та Центральній Азії. У межах цієї взаємодії створено двосторонні та багатосторонні механізми, які забезпечують як політичний діалог, так і прак-

тичну співпрацю. Одним із таких механізмів є Рада євроатлантичного партнерства (РЄАП) – форум, який об'єднує держав-членів НАТО та партнерів у спільних консультаціях щодо безпекової політики. Паралельно функціонує Програма «Партнерство заради миру», започаткована у 1994 році, яка дозволяє партнерам формувати індивідуальні плани співпраці відповідно до їхніх потреб, амбіцій і можливостей. У центрі партнерської взаємодії лежить сприяння реформам у сфері оборони та безпеки, розвиток сумісності збройних сил партнерів із силами НАТО, а також підтримка політичного діалогу як інструменту зміцнення довіри. Через План роботи євроатлантичного партнерства щороку реалізується понад 1 400 заходів у таких сферах, як контроль над озброєннями, військова освіта, мовна підготовка, планування оборони, стратегічні комунікації та реагування на кризи [2].

Партнерство постійно еволюціонує відповідно до викликів часу. У відповідь на нові загрози, тобто через тероризм, гібридні загрози, кібератаки та розповсюдження зброї масового знищення, взаємодія між НАТО і партнерами набуває нових форм – від обміну розвідданими до участі у спільних операціях і тренуваннях. Завдяки поєднанню політичного діалогу, практичної взаємодії та підтримки реформ, євроатлантичне партнерство виконує ключову роль у процесі поглиблення інтеграції держав у ширший безпековий простір, заснований на спільних цінностях, зобов'язаннях і взаємній підтримці.

У всій договірній архітектурі ЄС, НАТО прямо згадується лише один раз – у статті 42 Договору про Європейський Союз (ДЄС). Що свідчить про обережний баланс, якого дотримується ЄС, визнаючи важливість Альянсу, але водночас прагнучи розвивати власну спільну безпекову та оборонну політику. Стаття 42(2) ДЄС підкреслює, що спільна політика Союзу не повинна шкодити специфіці національних оборонних підходів держав-членів і має брати до уваги зобов'язання тих країн, які реалізовують свою оборону в межах НАТО. Цей підхід демонструє прагнення ЄС до співпраці з НАТО, не підриваючи національний суверенітет у сфері безпеки. Водночас Союз формує свою політику відповідно до принципів сумісності з Північноатлантичним альянсом. Переважна більшість держав-членів ЄС також є членами НАТО, що визначає потребу в близькому трансатлантичному співробітництві. Це також пояснює чому ЄС, формуючи власну спільну політику безпеки та оборони (CSDP), нею ж реалізує необхідність узгодженості з НАТО. Відповідно, поглиблення партнерства з Альянсом є не лише стратегічним вибором, а й юридичним імперативом у межах реалізації статей договору. Разом із тим, ЄС визнає важливість нейтралітету окремих своїх членів, таких як Австрія, Ірландія, Мальта, Кіпр і (до вступу в НАТО) Швеція, поважаючи їхнє право залишатися позаблоковими. Така гнучкість підкреслює прагнення до балансу між інтеграцією та суверенітетом. Принципи співпраці та політичної солідарності, прописані в договорі, вимагають від усіх держав підтримувати єдину зовнішню політику ЄС, утримуючись від дій, які могли б підірвати її ефективність. Стаття 42(7) ДЄС запроваджує положення про взаємну допомогу, згідно з яким у разі збройної агресії проти однієї з держав-членів, інші зобов'язані надати їй допомогу всіма наявними засобами. Однак ця норма також чітко вказує, що ці зобов'язання мають узгоджуватися з вже існуючими зобов'язаннями у межах НАТО [7].

Таким чином, взаємна допомога в межах ЄС не суперечить колективній обороні в рамках Альянсу, а доповнює її. ЄС та НАТО як стратегічні партнери мають взаємодоповнюючі цілі у сфері безпеки. Розвиток CSDP відбувається у тісній координації з НАТО, що дозволяє уникати дублювання зусиль і водночас зміцнювати спроможності ЄС діяти автономно, якщо це потрібно. Цей симбіоз двох структур – ключ до забезпечення безпеки в Європі на сучасному етапі.

Сучасність позначена поступовим послабленням трансатлантичної взаємодії, і це спонукає ЄС до активного перегляду власної ролі у забезпеченні безпеки на континенті, оскільки стає очевидним, що існуюча архітектура безпеки, орієнтована на пріоритетну роль США, вже не відповідає реаліям сучасної геополітичної динаміки. Це породжує в Європі відчутний «дефіцит безпеки», який полягає в обмеженій здатності держав-членів самостійно реагувати на кризи без залучення трансатлантичного партнера. Як результат цієї ситуації відбувається активізація процесів формування стратегічної автономії ЄС, що розглядається не як альтернатива співпраці з НАТО, а як прагнення посилити власну спроможність діяти ефективно у кризових ситуаціях – за потреби навіть без прямої участі США. Важливо, що стратегічна автономія не передбачає ізоляціонізм, а, навпаки, базується на принципах комплементарності з НАТО, враховуючи її ключову роль у гарантуванні колективної безпеки. Прагнення до посилення власного оборонного потенціалу ЄС реалізується через низку ключових ініціатив, спрямованих на зміцнення спільних оборонних спроможностей і підвищення оперативної взаємодії між державами-членами. Йдеться, зокрема, про розгортання оборонного пакету ЄС, який охоплює Постійну структуровану співпрацю (PESCO), Координаційний огляд у сфері оборони (CARD) та Європейський оборонний фонд (EDF). Ці інструменти сприяють розвитку спільних проєктів у сфері озброєнь, логістики, кіберзахисту та військових технологій. Окрему роль відіграє впровадження так званого «Стратегічного компаса» – документа, що формує узгоджене бачення

загроз та окреслює пріоритети для ЄС у сфері безпеки і оборони на середньо- та довгострокову перспективу. Одним із практичних результатів цієї ініціативи стало рішення про формування Європейських сил швидкого реагування, чисельністю до 5000 військовослужбовців, які мають діяти у надзвичайних ситуаціях за межами ЄС. Разом із тим, варто зробити акцент на наявності внутрішніх суперечностей у підходах держав-членів щодо бачення майбутнього стратегічної автономії. Зокрема, Франція виступає за посилення незалежності ЄС у прийнятті оборонних рішень, тоді як Німеччина більшою мірою орієнтується на збереження сильної трансатлантичної співпраці з акцентом на ключову роль США як гаранта стабільності. Ці позиційні відмінності уповільнюють узгодження єдиного стратегічного бачення, хоча й не заперечують необхідності зміцнення потенціалу ЄС у сфері безпеки [5, с. 167–173].

Євроатлантична інтеграція має багатовимірне значення для країн, що прагнуть приєднання до НАТО, адже вона водночас сприяє посиленню безпеки, політичної стабільності та економічного розвитку. Як показує досвід країн Східної та Центральної Європи, вступ до Альянсу супроводжується значними позитивними змінами у сфері інституційного розвитку, верховенства права, якості врядування та загальної економічної прозорості. Безпека та стабільність, гарантію яких надає НАТО, створюють сприятливі умови для притоку прямих іноземних інвестицій, розвитку підприємництва та залучення інновацій, що підтверджується даними про стабільне зростання ВВП на душу населення в країнах, які приєдналися до Альянсу в 1999, 2004, 2009, 2017 та 2020 роках [10, с. 2–4]. Ключовим аргументом на користь членства у НАТО є забезпечення безпечного бізнес-клімату. Жодна економіка не здатна до стабільного зростання в умовах постійної загрози територіальній цілісності чи вразливості до внутрішніх і зовнішніх конфліктів. Саме тому гарантії безпеки, які надає членство в Альянсі, є основою не лише для економічної інтеграції, а й для формування довіри інвесторів, зменшення ризиків та покращення загального інвестиційного іміджу держави. Окремо варто підкреслити роль Чорноморського регіону як основного безпекового простору, без якого неможливо уявити стабільність у Європі. В цьому контексті стратегічна інтеграція таких країн, як Грузія та Україна, до євроатлантичного простору є важливою умовою для зміцнення не лише регіональної, а й загальноєвропейської безпеки. Чорне море розглядається не тільки як геополітична лінія фронту, а і як зона перспективного економічного розвитку, енергетичної диверсифікації та транзитного потенціалу. Країни, які стали новими членами НАТО, змогли збільшити інвестиції в освіту, науку, дослідження, інновації. У довгостроковій перспективі це дозволило їм не лише підвищити якість робочої сили, а й закласти основи для стійкого економічного зростання та підвищення рівня життя. Високий рівень освіти, скорочення безробіття та доступ до якісних медичних послуг стали наслідком інституційної модернізації, яку підтримує структура колективної безпеки [10].

Висновки. Практичне співробітництво з НАТО відіграє ключову роль у процесі поглиблення євроатлантичної інтеграції, слугуючи не лише інструментом зміцнення обороноздатності, а й чинником політичної стабільності, демократичного розвитку та економічної привабливості країн-партнерів. Досвід Східної та Центральної Європи підтверджує, що активна взаємодія з Альянсом через участь у програмах «Партнерство заради миру», спільних навчаннях, реформах оборонного сектору та інституційній співпраці сприяє поступовому наближенню до стандартів НАТО. У новій Стратегічній концепції Альянс чітко ідентифікує загрози євроатлантичній безпеці, зокрема дії Росії, гібридні атаки, кіберзлочинність та втручання у демократичні процеси, що зумовлює потребу в тіснішій координації з партнерами. У контексті сучасних викликів значно посилилася взаємодія НАТО з Європейським Союзом, попри існуючі інституційні обмеження й політичні суперечності. Поступовий розвиток європейської стратегічної автономії розглядається як варінт доповнення до ролі НАТО, що підкреслює потребу в збалансованому трансатлантичному підході. Особливої актуальності набуває співпраця з державами східного флангу Альянсу, зокрема Румунією та Україною, які відіграють критично важливу роль у зміцненні безпеки Чорноморського регіону. З огляду на тривалу нестабільність у Європі, подальше посилення практичної взаємодії з НАТО є необхідною умовою формування ефективної системи безпеки, що базується на довірі, взаємній підтримці та спільних цінностях. Перспективним є і подальше політологічне осмислення трансформацій НАТО.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Damjanovski S. Eu's strategic compass and NATO's strategic concept: duality or complementarity? Contemporary security challenges and strengthening the resilience of the countries of southeast europe : International Scientific Conference, Ohrid, 23 September 2025. Skopje, 2024. Pp. 195–203.

2. Euro-Atlantic partnership. NATO. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67979.htm.

3. Helferich J. Trapped in the grey zone: NATO-CSDP relations in a new era of European security governance. International politics. 2024. URL: https://doi.org/10.1057/s41311-024-00647-9.

4. Individually tailored partnership programmes. NATO OTAN. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_225037.htm?selectedLocale=en.

5. Knutsen B. O. A weakening transatlantic relationship? Redefining the EU–US security and defence cooperation. Politics and governance. 2022. Vol. 10, no. 2. P. 165–175. URL: https://doi.org/10.17645/pag.v10i2.5024.

6. Maio G. D. Opportunities to deepen NATO-EU cooperation. Foreign policy at brookings. 2021. URL: https://www.brookings.edu/articles/opportunities-to-deepen-nato-eu-cooperation/

7. Mariani P., Genini D. EU and NATO: the legal foundation of an extraordinary partnership. Eurojus. 2023. Vol. 4. Pp. 187–209. URL: https://rivista.eurojus.it/wp-content/uploads/pdf/Qui-20.pdf

8. Power E. Deepening defense-industrial cooperation on NATO's eastern flank. Middle East Institute. 2023. URL: https://www.mei.edu/publications/deepening-defense-industrial-cooperation-natos-eastern-flank.

9. Yalcin-Ispir A. NATO and EU Strategic Security Environment. In: Mihr, A., Pierobon, C. (eds) Polarization, Shifting Borders and Liquid Governance. Springer, Cham. 2024. Pp. 43–57. https://doi.org/10.1007/978-3-031-44584-2_3

10. Zoidze G. Importance of euro-atlantic integration: democracy, security and economic development. Three seas economic journal. 2021. Vol. 2, no. 3. Pp. 1–7. URL: https://doi.org/10.30525/2661-5150/2021-3-1.

REFERENCES:

1. Damjanovski, S. (2024). Eu's strategic compass and NATO's strategic concept: duality or complementarity? Contemporary security challenges and strengthening the resilience of the countries of southeast europe : International Scientific Conference, Ohrid, 23 September 2025. Skopje. P. 195–203.

2. Euro-Atlantic partnership. NATO. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67979.htm.

3. Helferich, J. (2024). Trapped in the grey zone: NATO-CSDP relations in a new era of European security governance. International politics. URL: https://doi.org/10.1057/s41311-024-00647-9.

4. Individually tailored partnership programmes. NATO OTAN. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_225037.htm?selectedLocale=en.

5. Knutsen, B. O. A (2022). A weakening transatlantic relationship? Redefining the EU–US security and defence cooperation. Politics and governance. Vol. 10, no. 2. P. 165–175. URL: https://doi.org/10.17645/pag.v10i2.5024.

6. Maio, G. D. (2021). Opportunities to deepen NATO-EU cooperation. Foreign policy at brookings. URL: https://www.brookings.edu/articles/opportunities-to-deepen-nato-eu-cooperation/

7. Mariani, P., Genini, D. (2023). EU and NATO: the legal foundation of an extraordinary partnership. Eurojus. Vol. 4. Pp. 187-209. URL: https://rivista.eurojus.it/wp-content/uploads/pdf/Qui-20.pdf

8. Power, E. (2023). Deepening defense-industrial cooperation on NATO's eastern flank. Middle East Institute. URL: https://www.mei.edu/publications/deepening-defense-industrial-cooperation-natos-eastern-flank.

9. Yalcin-Ispir, A. (2024). NATO and EU Strategic Security Environment. In: Mihr, A., Pierobon, C. (eds) Polarization, Shifting Borders and Liquid Governance. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-44584-2_3

10. Zoidze, G. (2021). Importance of euro-atlantic integration: democracy, security and economic development. Three seas economic journal. Vol. 2, no. 3. Pp. 1–7. URL: https://doi.org/10.30525/2661-5150/2021-3-1.

Practical cooperation of NATO on the way of deepening Euro-Atlantic integration

Konoval Artem Pavlovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University
Pyrohova str., 9, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0002-7621-2539

In the context of growing global instability, hybrid threats and violations of the international order, the issue of practical cooperation with NATO is becoming increasingly important for states seeking Euro-Atlantic integration. The Russian Federation's full-scale invasion of Ukraine, increased cyber threats, disinformation campaigns and destabilizing activities of third countries have actualized the need not only for political support, but also for concrete practical interaction with the Alliance. NATO in the present time is not only a military-political organization, but also a leading security actor, which forms the institutional foundations of democratic stability and compatibility of partner countries with collective defense structures.

The purpose of this study is to study the strategic importance of practical cooperation with NATO for states on the path of Euro-Atlantic integration. The study is aimed at analyzing specific forms of interaction, such as participation in the Partnership for Peace program, joint exercises, defense reforms, the development of interoperability, as well as institutional dialogue within the EAPC and Individual Partnership Programs.

The methodological basis of the study was a structural and functional approach to analyze the role of partner mechanisms, a comparative method for studying the ratio of NATO and EU approaches to security, as well as a content analysis of strategic concepts, analytical reports and official documents of the Alliance and partner organizations.

The results of the study show that practical cooperation with NATO is not only a mechanism for building up defense capability, but also a factor in the internal transformation of partner states, contributing to the strengthening of institutions, democratic norms, the rule of law and economic sustainability. Particular attention should be paid to the Black Sea region, where the active involvement of Romania, Georgia and Ukraine in cooperation with NATO is considered as an important element in the formation of a safe and stable Euro-Atlantic

space. At the same time, the role of coordination between NATO and the EU is growing, which allows avoiding duplication of efforts and forming an effective multi-level security model. Strengthening the practical dimension of cooperation with the Alliance is a key factor in ensuring long-term stability in the region.
Key words: *NATO, Euro-Atlantic integration, security, partners, security cooperation, transatlantic cooperation.*

Марченко Іван Сергійович

Вектори зовнішньої політики США в умовах трампізму: зміна стратегічних пріоритетів

УДК 327.57(73)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.28

Марченко Іван Сергійович
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-6604-8766

Зовнішня політика Сполучених Штатів Америки традиційно є визначальним фактором у формуванні міжнародних відносин та глобального балансу сил. Повернення до влади Дональда Трампа та його адміністрації ознаменувався кардинальними змінами у стратегічних пріоритетах та підходах до світових проблем, що викликало значний резонанс та невизначеність на міжнародній арені. Ця політика, відома як «трампізм», кинула виклик усталеним парадигмам американської зовнішньої політики, включаючи її багатосторонні зобов'язання, торговельні угоди, кліматичну політику та відносини з ключовими союзниками і суперниками. Розуміння цих трансформацій є критично важливим для оцінки їх довгострокових наслідків для глобальної безпеки, економіки та дипломатії. Актуальність дослідження полягає в необхідності комплексного аналізу цих змін для прогнозування подальшого розвитку міжнародних відносин та адаптації до нових реалій. Дослідження ставить за мету ідентифікувати основні відхилення від традиційної зовнішньополітичної доктрини США, проаналізувати їх вплив на відносини з окремими країнами та міжнародними організаціями, а також оцінити довгострокові наслідки цих змін для американського лідерства у світі. Для досягнення поставленої мети було використано комплексний підхід, що включав такі методи як: методи аналізу та синтезу дали змогу розкласти політику Трампа на окремі елементи та сформувати цілісне бачення, тоді як порівняльний підхід дозволив виявити відмінності від зовнішньополітичного курсу попередніх адміністрацій. Використання контент-аналізу та дискурс-аналізу офіційних документів і публічних заяв сприяло виявленню основних пріоритетів і наративів зовнішньої політики США за Трампа. Дослідження окремих кейсів зовнішньополітичних рішень дало змогу глибше зрозуміти практичні трансформації, що відбулися, а метод прогнозування використовувався для аналізу причинно-наслідкових зв'язків і формування можливих сценаріїв подальшого розвитку подій. Результати дослідження показали, що зовнішня політика США в умовах «трампізму» характеризувалася значним переходом від багатостороннього підходу до одностороннього, посиленням протекціоністських тенденцій у торговельній політиці, скептичним ставленням до міжнародних організацій та угод, а також переорієнтацією на принцип «Америка передусім». Було виявлено пріоритетність економічних інтересів над політичними, прагнення до перегляду існуючих альянсів та угод, а також використання елементів «дипломатії угод» та персоналізованого підходу до міжнародних відносин. Ці зміни призвели до зростання нестабільності у відносинах із традиційними союзниками, загострення торговельних воєн та загального зниження прогнозованості американської зовнішньої політики.

Ключові слова: *зовнішньополітичний вектор, зовнішня політика США, протекціонізм, стратегічний розвиток, трампізм.*

Вступ. Провівши вкрай активну та складну передвиборну кампанію протягом 2024 року та здобувши цілком переконливу перемогу на одних з найбільш напружених президентських виборах в історії Сполучених Штатів, Дональд Трамп фактично одразу перейшов до рішучих політичних заяв та дій, за духом які абсолютно притаманні його політичній фігурі. Фактично, в публічний простір та на світову арену повернулась ще більш активна, по декуди більш агресивна та популістична версія Д. Трампа, до якої всі встигли звикнути під час його першої декади та повернення якої багатьма силам у світі вважалось руйнівним явищем. В процесі одного з найбільш яскравого come back в політичній історії США (Трамп став лише второю в історії США та першою за останні 125 років людиною, яка змогла повернутися до Білого дому на другий термін після поразки на виборах), Д. Трамп довів, що ідеологія MAGA не зникла та не втратила популярності серед мільйонів американців, а навпаки – оновилась та готова до повернення в мейнстрім американської політики. Перемогою на президентських виборах, республіканським тріумфом на виборах в Конгрес, трампізм фактично отримав карт-бланш на керування США в наступні роки. Для США сьогодні, трампізм – не просто ідеологія чи певний курс нового президента, а явище глибокої трансформації Сполучених Штатів в усіх аспектах її життєдіяльності, мотивації та векторів зовнішньополітичної поведінки, місця та розуміння місця США у світових процесах, методів та інструментів проведення внутрішньої та зовнішньої політики, яка часто сприймається як виклик традиційним та зрозумілим принципам суспільного життя. За декілька місяців вкрай активних публічних заяв та дій після інаугурації, трампізм чітко оформився як рушійна сила нової Америки, дослідження якої в напрямі встановлення зв'язків між ідеолого-мотиваційною сутністю трампізму сучасності та фактичними політичними діями адміністрації Трампа стає вкрай актуальним завданням, що проливає певне світло на подальші дії США у бурхливому світі.

Мета та завдання. Метою є визначення причино-наслідкових зв'язків між ідеолого-мотиваційним підґрунтям трампізму як політичної ідеології та фактичними зовнішньополітичними діями та рішеннями президента Трампа у 2025 році. Дана мета розкривається через вирішення таких завдань: узагальнення основних постулатів сучасного трампізму та причин його привабливості у американського електорату; окреслення та характеристика векторів зовнішньої політики США у 2025 році; пов'язання напрямів трампістської ідеології з новими векторами зовнішньої політики США та визначення її ролі у майбутній перебудові зовнішньої доктрини США.

Методи дослідження. В рамках написання даної статті використовувалися наступні загальні та специфічний методи наукового пізнання. Насамперед, аналіз та синтез дозволили розкласти політику Трампа на компоненти та сформувати цілісне розуміння, тоді як порівняльний метод виявить її відмінності від попередніх президентських адміністрацій. Контент- та дискурс-аналіз офіційних документів і заяв допоможуть розкрити ключові пріоритети та наративи зовнішньої політики США в умовах трампізму. Крім того, аналіз казусів (case study) конкретних зовнішньополітичних рішень Трампа наддасть глибоке розуміння практичних змін, а метод прогнозування застосовувався для розуміння причинно-наслідкових зв'язків у зовнішній політиці та спроби прогнозування можливих сценаріїв розвитку подій у майбутньому.

Результати. Перемігші на президентських виборах у США та повернувшись до Білого дому, 47-й президент США Дональд Трамп довів усій світовій спільноті, що трампізм як чітко визначення ідеологія, на якій він будує своє бачення США та загалом світу, сприймається у середині 2020-х років як цілком зрозуміла річ для достатньої для перемоги у президентських перегонах кількості електорату у США (як за унікальною системою колегії вибірників у США, так і за загальною кількістю виборців), незважаючи на абсолютне не сприйняття такої ідеології у іншої частини населення і у суспільствах багатьох інших країн.

Бачення векторів внутрішньої та зовнішньої політики Дональдом Трампом є привабливим для великої частини американських виборців у контексті чіткого, хоч і суперечливого підходу, що знаходить відгук у тих, хто утомився від традиційного курсу США. Його головна ідея – «Зробимо Америку знову великою» – обіцяє зосередити всі зусилля на внутрішніх проблемах, таких як економіка, робочі місця та інфраструктура, зменшивши при цьому роль США як «світового поліцейського» та переглянувши обтяжливі, на його думку, міжнародні зобов'язання. Цей підхід супроводжується сильним акцентом на економічному націоналізмі та протекціонізмі. Трамп обіцяє захистити американські галузі за допомогою мит і перегляду торговельних угод, що, за його словами, несправедливо шкодять американським робітникам. Таке послання особливо привабливе для виборців, які відчули на собі негативні наслідки глобалізації. Водночас, його скептичне ставлення до міжнародних організацій та давніх союзів, таких як ООН, ВТО та НАТО, підкріплюється аргументами про несправедливий розподіл фінансового тягаря та ресурсів. Він апелює до тих, хто вважає, що США надто багато жертвують заради інших країн [6].

У той же час, незважаючи на відмову від ролі «світового поліцейського», Трамп просуває ідею «сильної Америки», що передбачає міцну армію та безкомпромісну позицію щодо супротивників, таких як окремі терористичні угрупування чи країни, традиційно віднесених до так званої "осі зла". Це поєднання прагматичного уникнення «нескінченних воєн» із рішучим захистом національних інтересів є досить привабливим для пересічного американця. Окремо варто виділити його жорсткий підхід до імміграції та прикордонної безпеки, який, хоча й є частиною внутрішньої політики, має значний зовнішньополітичний вимір. Обіцянки збудувати стіну на кордоні з Мексикою та посилити міграційний контроль знаходять відгук у виборців, стурбованих нелегальною імміграцією. Нарешті, прямолінійність Трампа та його відмова від політкоректності сприймаються багатьма як ознака щирості та боротьби проти «корумпованого істеблішменту» та політичної еліти, що робить його фігурою, яка, на думку прихильників, дійсно представляє інтереси «звичайних» американців [5].

Трампізм за своєю сутністю є яскравим прикладом популістичної політики через свою орієнтацію на поляризацію «народу» та «еліт», прагнення прямого представництва, спрощені відповіді на складні виклики, антисистемний підхід та емоційну, конфронтаційну риторику. В основі популізму лежить поляризація суспільства на «народ» і «еліти». Трамп майстерно експлуатує цю дихотомію, позиціонуючи себе як «голос пригнобленого, забутого «звичайного американця», який протистоїть «корумпованим і відірваним від реальності політичним, медійним, академічним та економічним елітам у Вашингтоні, на Уолл-стріт та в міжнародних інституціях». Також, популізм Трампа часто характеризується простими відповідями на складні проблеми. Замість глибокого аналізу та компромісних рішень, Трамп пропонував швидкі та легкі рішення, такі як будівництво стіни на кордоні, введення мит, вихід з міжнародних угод. Ці рішення часто є емоційно зарядженими, а не раціонально обґрунтованими, і апелюють до страхів, розчарувань та ностальгії виборців. Емоційна риторика та створення образу «ворога» є невід'ємною частиною популізму Трампу, який часто використовує агресивну, поляризуючу мову, щоб мобілізу-

вати свою базу, чітко розмежовуючи на «своїх» та «чужих». До ворогів він автоматично відносить нелегальних іммігрантів, Китай, радикальних лібералів лівого толку, або так званий «корумпований істеблішмент». Ця риторика апелювала до гніву, страху та гордості, зміцнюючи лояльність прихильників і демонізуючи опонентів [1].

Щодо векторів на напрямів зовнішньо політики, то вони були чітко сформульовані Трампом ще під передвиборчої кампанії та остаточно затверджені у своїй інаугураційній промові 20 січня 2025 року. Трампізм, як ідеологія і вектор розвитку США в наступні чотири роки президентства Трампа охоплює наступні вектори зовнішньополітичних зносин США:

1. Визнання ситуації на південних кордонах США з Мексикою, нелегальну міграцію у США та посилення криміногенної ситуації пов'язаною з мігрантами всередині США – головною загрозою національній безпеці США, прирівнювання на законодавчому рівні нелегальний мігрантів з терористичними угрупування та масштабне заохочування до співпраці урядів Центральноамериканських країн (особливо Гватемали, Сальвадору та Гондурасу) до сумісною боротьби з проникнення у США мігрантів з Латинської Америки. Фактично, Трамп проголошує своє власне бачення Доктрини Монро, тільки в цьому випадку не ідею проголошення американського континенту зоною, яка є закритою для втручання європейських держав та закріплюючи її виключно в інтересах США, а зоною найбільшої небезпеки для США, з якої йде загроза стабільності соціально-економічній безпеці та спокою життя американського суспільства. Головним інструментом боротьби з цим, Трамп оголосив режим національне надзвичайного стану на південному кордоні та посилення заходів щодо протидії нелегальній міграції, включаючи використання військових на кордоні, скасування практики catch and release, призначення мексиканських картелів іноземними терористичними організаціями, примусову депортацію нелегальних мігрантів з США в країни Латинською Америки, а також використання Закону про «Alien Enemies Act», для боротьби з іноземними злочинними мережами типу кримінальної мережі латиноамериканських банд MS-13 [3].

2. Перегляд системи зовнішньої торгівлі США з іншими країнами. В інавгураційній промові Дональд Трамп виділив торговельний захист національних інтересів як один із ключових зовнішньополітичних пріоритетів. Трамп пообіцяв переглянути принципи глобальної торгівлі, які, за його словами, «обирали Америку». Він заявив, що США мають самі встановлювати торговельні правила, а не підкорятися рішенням міжнародних організацій на кшталт СОТ [4]. Таким чином, він кидає виклик усій інституційній системі світової торгівлі, яка склалася протягом останніх 80 років. Логіка його політики – нові мита повинні захищати американських виробників від «несумлінної конкуренції», особливо з боку Китаю та інших країн з дешевою робочою силою. Цей крок до економічного націоналізму – стимулювання внутрішніх виробництв за умови, навіть за умови порушення глобальних торговельних угод. Тезою «Справедлива, але жорстка торгівля» Трамп стверджує прагнення до торгівлі, яка працює в інтересах американських робітників, а не транснаціональних корпорацій, а гасло: «Америка більше експортуватиме, ніж імпортуватиме», – мета, яку він ставить як індикатор успіху в боротьбі з торговим дефіцитом, що є притаманним Сполученим Штатам останні мінімум 50 років [2].

Трамп пропонує радикальний відхід від глобалізму та повернення до протекціонізму, за якого США:

– захищають свій ринок від дешевого імпорту;
– просувають виробництво всередині країни;
– використовують тарифи як інструмент тиску на інші держави.

Він фактично визначає торгівлю як інструмент національного суверенітету, а не як міжнародного співробітництва.

3. Переосмислення місця та ролі США у глобальній геополітичній сфері. В цьому пункті трампізм передбачає діаметрально протилежні інструменти та вектори розвитку. Тут і мілітаризація (відновлення найсильнішої у світі армії, при цьому вимірювання успіху здійснюється не лише проведеними війнами та успішними військовими операціями, а й тими, у яких США не беруть участь), але водночас з деклараціями проти залучення до чужих війн; посилення співпраці з традиційними союзниками по НАТО, але зі збільшенням їх ролі в двосторонніх конструкціях забезпечення колективної безпеки, але виключно за умови зменшення навантаження витрат США у двосторонніх конструкціях військово-політичних відносин з країнами Європи (збільшення частки ВВП на оборону від європейських країн, зменшення кількості американської військової присутності в Європі і т.д.). З одного боку, трампізм проголошує миробування, об'єднання та бізнес-співпрацю, з акцентом на припинення воєн і повернення заручників, розмежування територій, підписання мирних договорів і урочистість дипломатії над військовими зусиллями, з іншого боку заяву про потенційну анексію Гренландії, Канади або Панамського каналу викликає у світового співтовариства повне нерозуміння і навіть шок.

З одного боку, в таких векторах чітко простежується головна ідеологічна база трампізму – повернення довіру електорату США до консервативних ідей, які були притаманні американському суспільству в роки домінування США як головної сили

в міжнародних відносин у період після закінчення Другої світової до трансформації суспільства після завершення Холодної війни. Фактично, Трамп грає на ностальгічних спогадах дорослих американців, які пам'ятають так званий "золоту еру Америки" і проголошує повернення до неї. З іншого боку, трампізм повністю побудований на реалістичних принципах теорії міжнародних відносин, бо ліберальна та глобалістична повістка об'єктивно перестала давати результат. В умовах реалізму, коли національний інтерес знову проголошується найвищою ідеєю розвитку країни, Трампу легше на теоретичному та практичному рівні відповідати легкими конструкціями та складні питання які виникають у США у навколишньому світі. Фактично, він намагається у векторах зовнішньої політики США з'єднати непоєднуване: жорсткий американський республіканський консерватизм з новітньою антиглобалістичною повісткою, яка кидає виклик усім здобуткам США як лідера західного світу за останні десятиліття, адже фактично це відбувається в умовах незадоволення більшості американців цими здобутками у зовнішній політиці.

Особливо цікаво така конструкція виглядає у зовнішньоекономічних відносинах США. Першим рішенням глобального значення стало розв'язання торговельної війни фактично з усім навколишнім світом. Трамп запровадив перелік різних тарифів проти товарів країн, які він вважає мають "несправедливі умови в двосторонніх торговельних відносинах зі США". Після цього, він закликав усі країни до заключення торговельних угод для пом'якшення тарифних режимів. Важливою задачею є дослідити, чому саме були обрані такі ставки проти переліку товарів з країн та пов'язати їх з обсягами торговельного дефіциту з боку США. Для всіх країн був введений 10% базовий тариф на імпорт усіх товарів плюс додаткові спеціальні взаємні тарифи для кожної окремої країни.

Як видно з таблиці, серед 15 найбільших торговельних партнерів, тільки з Великою Британією та Бразилією США мали позитивне сальдо торговельного балансу. Але, Трамп довів, що він готовий фактично вступити у торговельну війну з усіма країнами, не виключаючи ані партнерів по USMCA, ні партнерів по НАТО. Велику Британію, незважаючи на позитивний баланс для, теж отримала стандартний для ЄС 20% тариф, тобто Трамп не зробив жодного виключення для неї, фактично прирівнюючи її до інших країн ЄС, незважаючи на Brexit. Хоча, додатковий тариф проти Тайваню був в решті решт скасований, враховуючи складну геополітичну ситуацію навколо острова та загострення протистояння з Китаєм. Проти самого Китаю, США довели тариф до 145% в результаті взаємного підвищення на всі американські товари, але всі розуміли, що ця цифра є абсолютно політичною і буде знижена до зрозумілих ставок в найближчий час, що й одразу відбулося. У торговельних відносинах між США та Китаєм спостерігається зниження тарифів. США та Китай домовилися про зниження взаємного мита, зокрема, в рамках 90-денної «тарифної паузи». В результаті тарифи на китайські товари в США були скорочені до 30% (10% базовий + 20% спеціальний), а китайські мита на товари зі США знизилися до 10% [7].

Цей кейс демонструє, що Трамп використовує стратегію «максимального тиску», встановлюючи вкрай завищені тарифи (наприклад, 145% для Китаю), щоб:

– змусити інші країни сісти за стіл переговорів;

– домогтися двосторонніх торгових угод із вигіднішими умовами США.

Таблиця 1

Введені тарифи у рамках "Liberation Day" проти країн та обсяги торгівлі даних країн зі США

Країна	Ставка додаткового тарифу	Показник торговельного дефіциту у 2024 р., млрд дол. США	Загальний обсяг торгівлі
Мексика	25% + 25% для авто	157,2	776
Канада	25% + 10% на нафту/газ	54,8	699,6
КНР	145% (зменшено до 20%)	270,4	532,4
Німеччина	20%	76,4	217,1
Японія	24%	62,6	208,9
Південна Корея	25%	60,2	180,8
Тайвань	32% (зменшено до 0%)	67,4	144,9
В'єтнам	46%	113,1	136,5
Велика Британія	20%	-10,3	134,6
Індія	26%	41,5	118,8
Нідерланди	20%	-50,5	113,8
Ірландія	20%	80,5	111,1
Італія	20%	39,7	100,1
Франція	20%	15,1	95
Бразилія	10%	-6,8	83,9

Складено автором за матеріалами [8].

Після цього він знижує тарифи, якщо країни погоджуються на умови чи демонструють готовність до діалогу. Трамп знижує тарифи не через слабкість або зворотний тиск, а як частину переговорної стратегії: підвищити → налякати → досягти поступок → частково знизити → зберегти важіль на майбутнє. Це «торгівля через конфронтацію» – ключовий елемент його економічної доктрини «Америка насамперед 2.0».

Щодо загальної зовнішньополітичної доктрини США, то в цьому випадку трампізм повністю підпорядковуються традиційним реалістичним засадам, з їх поєднанням одразу агресивних та дипломатичних інструментів ведення зовнішньої політики. Його підхід можна охарактеризувати як прагматичний, силовий та транзакційний реалізм, з елементами неокласицизму та наступаючого реалізму. Трамп відверто відкидає ідею «глобального лідерства заради цінностей», як це робили його попередники. Він орієнтується на жорстко сформульований американський інтерес – безпеку, торгівлю, контроль кордонів, енергетичну незалежність. Як приклад: вихід із договорів, де США, на його думку, «переплачували» і не отримували практично жодного результату (Паризька угода, СОТ, фінансування НАТО).

Трамп сприймає світ як арену конкуренції, а не як майданчик міжнародного співробітництва. Він виходить із тези, що могутність визначає статус, а чи не право чи норми. Торгові війни з Китаєм, ЄС як «економічний противник» і конкурент, демонструють тиск на союзників та партнерів так само, як і на традиційних противників (РФ, Іран, Північна Корея).

Ідеї Трампа близькі до неореалізму: структурного реалізму Кеннета Уолтца – світ як анархія, де держави діють заради виживання. Також помітні риси реалізму Джона Міршаймера, що настає, – активне нарощування мощі, стримування суперників. Але при цьому ці концепції йдуть з низкою застережень: трампізм постає як інтуїтивний реалізм, а не теоретичний – не слідує школі послідовно, але дії укладаються в дусі реалізму. Його реалізм – популістський та транзакційний: важлива «угода» та «вигода», а не лише баланс сил. Він є не завжди стратегічним – реалісти цінують стабільність, а Трамп схильний до різких та непередбачуваних кроків (що ближче до концепції realpolitik). По факту, він використовує реалізм як практичну логіку сили, де пріоритет – національний інтерес, а мораль, права та норми – вторинні. При чому, важливим в цьому ключі є не забезпечення довготривалості такої стратегії, а короткостроковий ефект заради політичних дивідендів, що, скоріше за всього, й буде головним базисом його політики наступні роки президенства.

Висновки. Перемога Дональда Трампа на президентських виборах у США в середині 2020-х років чітко засвідчила, що трампізм як ідеологія міцно закріпилась в американському суспільстві, попри значний спротив. Його успіх зумовлений привабливістю для частини електорату, яка втомилася від традиційного політичного курсу та шукає рішучих змін.

Основним фокусом трампізму як каталізатору зміни головного вектору США в світі є економічний націоналізм і протекціонізм, що проявляється у зосередженні на внутрішніх проблемах, таких як економіка, робочі місця та інфраструктура. Це досягається через захист американських галузей митами та перегляд торговельних угод, що особливо приваблює виборців, які відчули негативні наслідки глобалізації. Водночас, Трамп просуває ідею «сильної Америки», відмовляючись від ролі «світового поліцейського» та скептично ставлячись до міжнародних організацій, таких як ООН, СОТ та НАТО. Цей підхід поєднує уникнення «нескінченних воєн» з рішучим захистом національних інтересів. Також значний акцент робиться на жорсткому підході до імміграції, що включає посилення прикордонної безпеки та будівництво стіни на кордоні з Мексикою.

Трампізм є яскравим прикладом популістичної політики, яка поляризує суспільство на «народ» та «еліти», пропонуючи спрощені відповіді на складні виклики та використовуючи емоційну, конфронтаційну риторику. Це апелює до страхів та розчарувань виборців. У зовнішній політиці Трамп сформулював нову доктрину, де головною загрозою вважається нелегальна міграція з південних кордонів США, що навіть прирівнюється до терористичних угруповань. Він прагне до співпраці з країнами Центральної Америки для боротьби з цим явищем.

Крім того, трампізм передбачає радикальний перегляд зовнішньої торгівлі. Встановлення високих мит для захисту американських виробників та використання тарифів як інструменту тиску є ключовими елементами цієї стратегії. Приклад торговельної війни з Китаєм та введення високих тарифів, а потім їх зниження, демонструє стратегію «максимального тиску» для досягнення вигідних для США двосторонніх торговельних угод.

Нарешті, трампізм передбачає переосмислення місця США у глобальній геополітиці. Це поєднує мілітаризацію з деклараціями про невтручання у чужі війни та перегляд співпраці з союзниками по НАТО зі зменшенням фінансового тягаря для США. Непередбачувані заяви Трампа щодо потенційних анексій, хоча й викликають шок, підкреслюють його бажання домінувати та переглядати усталені міжнародні відносини.

Загалом, зовнішньополітична доктрина Трампа підпорядковується прагматичному, силовому

та транзакційному реалізму. Він відверто відкидає ідею «глобального лідерства заради цінностей», фокусуючись на жорстко сформульованих американських інтересах, таких як безпека, торгівля, контроль кордонів та енергетична незалежність. Світ сприймається ним як арена конкуренції, де могутність визначає статус, а не право чи норми. Хоча його підхід не є суворо теоретичним реалізмом, дії Трампа відображають ключові принципи цієї школи, де національний інтерес є пріоритетом, а мораль та норми вторинні. Ця політика, ймовірно, буде орієнтована на короткострокові політичні дивіденди, а не на довгострокову стратегічну стабільність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Cisneros Tirado J., Babbili A. Trumpian Populism: Legitimizing Chaos and Right-wing Nationalism as a Political Strategy // *Norteamérica, Revista Académica del CISAN-UNAM*. 2022. Vol. 17, № 1. DOI: https://doi.org/10.22201/cisan.24487228e.2022.1.524

2. Fact Sheet: President Donald J. Trump Declares National Emergency to Increase our Competitive Edge, Protect our Sovereignty, and Strengthen our National and Economic Security. White House. 2025. URL: https://www.whitehouse.gov/fact-sheets/2025/04/fact-sheet-president-donald-j-trump-declares-national-emergency-to-increase-our-competitive-edge-protect-our-sovereignty-and-strengthen-our-national-and-economic-security/

3. Ferreira Santos S. What is the 1798 law that Trump used to deport migrants? // *BBC News*. 2025. URL: https://www.bbc.com/news/articles/cy871w21d3vo

4. Lee J. Assessing Trump's Trade and Tariff Policies: The Basics // Hudson Institute. 2025. URL: https://www.hudson.org/assessing-trumps-trade-tariff-policies-basics-john-lee

5. Pérez C. A critical look at the Trump Doctrine // *EL PAÍS English*. 2025. URL: https://english.elpais.com/international/2025-01-24/a-critical-look-at-the-trump-doctrine.html

6. Vergniolle de Chantal F. What is "Trumpism"? // *Politique étrangère*. 2020. № 2. PP. 45–56.

7. US-China Tariff Rates. China Briefing. 2025. URL: https://www.china-briefing.com/news/us-china-tariff-rates-2025/

8. US trade deficit by country. World Population Review. URL: https://worldpopulationreview.com/country-rankings/us-trade-deficit-by-country

REFERENCES:

1. Cisneros Tirado J., Babbili A. (2022) Trumpian Populism: Legitimizing Chaos and Right-wing Nationalism as a Political Strategy. Norteamérica, Revista Académica del CISAN-UNAM, vol. 3, no. 1.

2. Fact Sheet: President Donald J. Trump Declares National Emergency to Increase our Competitive Edge, Protect our Sovereignty, and Strengthen our National and Economic Security (2025). White House.

3. Ferreira Santos S. (2025) What is the 1798 law that Trump used to deport migrants?. BBC News.

4. Lee J. (2025) Assessing Trump's Trade and Tariff Policies: The Basics. Hudson Institute.

5. Pérez C. (2025) A critical look at the Trump Doctrine. EL PAÍS English.

6. Vergniolle de Chantal F. (2020) What is "Trumpism"?. Politique étrangère, no. 2. pp. 45–56.

7. US-China Tariff Rates (2025) China Briefing.

8. US trade deficit by country (2024). World Population Review.

US foreign policy vectors under trumpism: shifting strategic priorities

Marchenko Ivan Serhiiovych

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of International Relations
V. N. Karazin Kharkiv National University
Svobody Square, 4, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6604-8766

Resume. The foreign policy of the United States of America has traditionally been a decisive factor in shaping international relations and the global balance of power. The return to power of Donald Trump and his administration marked fundamental changes in strategic priorities and approaches to global issues, causing significant resonance and uncertainty on the international stage. This politics, known as "Trumpism," challenged established paradigms of American foreign policy, including its multilateral commitments, trade agreements, climate policy, and relations with key allies and rivals. Understanding these transformations is critically important for assessing their long-term consequences for global security, economy, and diplomacy. The relevance of the study lies in the need for a comprehensive analysis of these changes to forecast the further development of international relations and adapt to new realities. The study aims to identify the main deviations from the traditional US foreign policy doctrine, analyze their impact on relations with individual countries and international organizations, and evaluate the long-term consequences of these changes for American leadership in the world.

To achieve the set goal, a comprehensive approach was used, including methods such as: analysis and synthesis methods allowed decomposing Trump's policy into separate elements and forming a holistic vision, while a comparative approach made it possible to identify differences from the foreign policy course of previous administrations. The use of content analysis and discourse analysis of official documents and public statements contributed to identifying the main priorities and narratives of US foreign policy under Trump. The study of individual cases of foreign policy decisions provided a deeper understanding of the practical transformations that occurred, and the forecasting method was used to analyze cause-and-effect relationships and form possible scenarios for future developments.

The results of the study showed that US foreign policy under "Trumpism" was characterized by a significant shift from a multilateral to a unilateral approach, an increase in protectionist tendencies in trade policy, a skeptical attitude towards international organizations and agreements, and a reorientation towards the "America First" principle. The prioritization of economic interests over political ones, the desire to revise existing alliances and agreements, and the use of elements of "deal diplomacy" and a personalized approach to international relations were identified. These changes led to increased instability in relations with traditional allies, the exacerbation of trade wars, and an overall decrease in the predictability of American foreign policy.
Key words: *foreign policy vector, US foreign policy, protectionism, strategic development, trumpism.*

Прихненко Максим Іванович
Анісов Артур Олександрович

Трансформація зовнішньої політики КНР на сучасному етапі

УДК 327.8(73+510)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.29

Прихненко Максим Іванович
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої політики
Донецького національного університету імені Василя Стуса
вул. 600-річчя, 21, Вінниця, Україна
ORCID: 0000-0002-5228-6253

Анісов Артур Олександрович
магістр міжнародних відносин
ORCID: 0000-0002-5118-3666

На тлі зростаючого економічного та політичного впливу Китайської Народної Республіки у постбіполярному світі, актуальність дослідження пріоритетних напрямків її зовнішньої політики значно посилюється, зокрема для України. Оскільки рівень обороноздатності України безпосередньо залежить від глобальних тенденцій, розуміння зовнішньополітичних орієнтирів Пекіна є критично важливим для формування національних зовнішньополітичних рішень.

Метою дослідження є аналіз особливостей трансформації векторів зовнішньої політики КНР на сучасному етапі та визначення найбільш пріоритетних напрямків її реалізації.

У ході дослідження було вжито таких методів, як системний підхід, дедуктивний та індуктивний підходи, метод контент-аналізу, а також принцип історизму.

У результаті дослідження було встановлено, що зовнішня політика КНР є системною, стратегічно орієнтованою та такою, що спрямована на посилення позиції Китаю у глобальній системі. Визначено, що основу зовнішньої політики становить багатовекторний підхід, що інтегрує КНР у різні регіональні та глобальні процеси, балансуючи між економічними, політичними та безпековими інтересами. Здійснено огляд ініціативи «Один пояс, один шлях», що поєднує економічну експансію з посиленням зв'язків у рамках периферійної дипломатії, а також розріз активної співпраці КНР з країнами Глобального Півдня, що демонструє прагнення Китаю до розширення сфери власного лідерства.

Дослідження окреслює потенційні можливості для України, які відкриває зовнішня політика КНР, зокрема щодо інвестицій у повоєнне відновлення. Увага приділяється помірному фокусу КНР до війни РФ проти України, а також фактору залежності лояльності Китаю від інвестиційної привабливості. З урахуванням досвіду країн Глобального Півдня визначено, що активізація економічного вектору зовнішньої політики КНР може загрожувати суб'єктності реципієнта, що формує для України потенційні виклики у розрізі можливого посилення партнерства.

Ключові слова: *Китай, зовнішня політика, економіка, інвестиції, вплив.*

Вступ. У сучасних умовах, після тривалого періоду одноосібного лідерства США в постбіполярному світі, спостерігається швидке зростання політичного та економічного впливу Китайської Народної Республіки. Це підкреслює важливість вивчення ключових напрямів зовнішньої політики Китаю, зокрема з огляду на українські інтереси. Адже здатність України забезпечувати свою обороноздатність значною мірою залежить від загальних тенденцій у міжнародних відносинах, що є важливим фактором при формуванні її зовнішньополітичного курсу.

Мета. Метою дослідження є аналіз особливості трансформації векторів зовнішньої політики КНР на сучасному етапі та встановлення її найбільш пріоритетних напрямків.

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання завдань було застосовано системний підхід задля виділення досліджуваного явища в контексті його тісного взаємозв'язку із умовами розвитку та середовищем існування, дедуктивний та індуктивний підходи, метод контент-аналізу та принцип історизму щодо осмислення явищ з урахуванням їх логічної хронологічної еволюції.

Результати. За визначенням колишнього посла США в Ефіопії та дослідника Девіда Шинна, вектори міжнародної співпраці КНР включають групу великих держав, країни на стратегічній периферії Китаю, країнами, що розвиваються, і багатосторонні міжнародні форуми. Дані напрямки визначають загальні фокуси зовнішньополітичної уваги Китаю, у той час як їх суб'єктне наповнення може перетинатися між різними напрямками. До ряду важливих для взаємодії великих держав відносяться Сполучені Штати, Росія, Японія, Велика Британія та окремі країни Європейського Союзу, а також Європейський Союз як цілісний суб'єкт. Країни стратегічної периферії, як правило, є географічно близькими до КНР, та традиційно включають Росію, а також країни Східної, Центральної, Південної та Південно-Східної Азію [15, с. 4]. Щодо периферійної дипломатії, то КНР почала посилювати свою увагу до даного вектору під час правління Ху Цзіньтао, а починаючи з періоду приходу до влади Сі Цзіньпіна, цей напрямок отримав інституційне підкріплення за рахунок ініціативи «Один пояс, один шлях», що тісно пов'язана з периферійною дипломатією Китаю [7, с. 35].

Загалом, тенденції XXI століття демонструють посилену увагу КНР до економік країн, що розвиваються [4, с. 26]. У ширшій класифікації Д. Шинна, серед країн, що розвиваються, у взаємодії

з Китаєм вирізняються «великі», «нові», та «інші» держави, у залежності від їхнього економічного потенціалу та часових рамок активізації розвитку [15, с. 5]. Встановлена Китаєм двостороння взаємодія з іншими країнами варіюються від широких стратегічних партнерств до тих, що мають більш окремі специфічні сфери співпраці [15, с. 25]. Водночас узагальнений аналіз всіх угод Китаю демонструє тенденцію уникати підписання офіційних союзів та вибірковість у положеннях двосторонніх договорів [2, с. 107].

У межах Глобального Півдня Китай особливо зосереджується на країнах, які він розглядає як центральні держави в кожному регіоні. Хоча китайські розуміння дипломатичної географії взаємодії змінюються з часом, до центральних держав регіонів часто входять Індонезія, Сінгапур і Таїланд у Південно-Східній Азії; Індія і Пакистан у Південній Азії; Казахстан у Центральній Азії; Єгипет, Ефіопія та Нігерія в Африці, Іран і Саудівська Аравія на Середньому Сході; Аргентина та Бразилія у Латинській Америці [15, с. 5]. Характерною рисою китайської дипломатії є стратегія підтримки партнерських відносини, зокрема з центральними державами, які є регіональними суперниками одна з одної, часто намагаючись використовувати дипломатію самітів та форуми регіональної співпраці, щоб зменшити напруженість у цільовому регіоні [10, с. 150].

Іншим вектором діяльності є надання Китаєм фінансової допомоги для досягнення цілей як політичного спрямування, так і нарощування торгівлі, що стало особливо активізуватися після створення у 2018 році Агентства міжнародного співробітництва Китаю для координації допомоги [3, с. 18]. На початку правління Сі Цзіньпіна Китай намагався сформувати міжнародні норми та правила в нових сферах політики, де КНР матиме перевагу як суб'єкт, що активізував дані вектори політики раніше за інших. Сі описує ці сфери як «нові кордони», і вони включають такі галузі політики як космос, морські глибини, полярні регіони, Інтернет, ядерна безпека, боротьба з корупцією та зміна клімату [5, с. 188].

Окремою важливою складовою зовнішньої політики КНР є її довгострокові цілі. Китай використовує термін «основні інтереси» для визначення тих ключових цілей, що визначають вибір векторів зовнішньої політики [11, с. 193]. Ця концепція була розроблена дипломатом Дай Бінгуо за часів адміністрації Ху Цзіньтао, а до відповідних основних інтересів відносяться: збереження влади КПК, продовження соціального та економічного зростання КНР та збереження суверенітету та територіальної цілісності, що постає особливо актуальним у контексті територіальних суперечок, що наявні у КНР з іншими державами – Китай також розглядає ці ключові інтереси як червоні лінії, які інші держави не повинні перетинати [11, с. 193]. Наголос Китаю на національному суверенітеті виникає з його історичного досвіду, що набув важливого значення після «Опіумних війн» XIX століття [14, с. 51].

Визначальною характеристикою зовнішньої політики КНР є ще той фактор, що з каденції Сі Цзіньпіна концепція «Спільноти спільної долі людства» стала одним з провідних формулювань зовнішніх відносин Китаю [15, с. 6]. Політолог та дослідник Індіанського університету Д. Шляпентох стверджує, що Сі та його вище керівництво розробляють плани глобального панування на основі швидко зростаючої економічної могутності, ідеологічною основою яких виступає спеціальна суміш марксизму й ленінізму в поєднанні з історичними претензіями Китаю на світове панування. Торгова політика КНР та прагнення до доступу до основних природних ресурсів, таких як газ, сформульовані в термінах цих ідеологічних підходів. Пекін врівноважує суто економічні цілі з геополітичними стратегіями щодо США, Росії та інших держав [16].

Дослідник та попередньо професор Каліфорнійського університету в Берклі, Лоуелл Діттмер стверджує, що, маючи справу з метою панування над Східною Азією, Пекін повинен жонглювати своїми відносинами зі Сполученими Штатами, які мають більшу військову та економічну силу в регіоні через тісні зв'язки США з Японією, Південною Кореєю, Тайванем, В'єтнамом, Австралією та іншими країнами [8].

З кінця 1990-х років Китай сформулював свою нову концепцію безпеки, головним принципом якої є те, що жодна держава, навіть найпотужніша, не здатна самостійно впоратися з усіма викликами безпеці [17, с. 71], що підштовхує КНР розширювати вплив та заручатися новими союзниками. Останніми роками Китай виявляв помірний рівень зацікавленості до Карибського регіону, проте не в таких масштабах, як інтерес до Азії та Африки. КНР нарощує зв'язки з Кубою, Багамськими Островами, Ямайкою, Домініканською Республікою та Гаїті, а також Колумбією. Ці країни незначного рівня впливу до 2019 року помітно не змінили своєї зовнішньої чи внутрішньої політики через появу нових економічних зв'язків з Китаєм. Тим не менш, уряди стали надавати більше уваги поглядам КНР [1, с. 6–7]. З іншого боку, таке спрямування Пекіну на Карибський басейн викликає все більше занепокоєння у США, тому надалі зростання ескалації між країнами, що борються за світове панування, є ймовірною в регіоні [13].

У 2014 році Сі Цзіньпін оголосив про Нову концепцію безпеки Азії на саміті Наради зі взаємодії та зміцнення заходів довіри в Азії (НВЗДА), підкреслюючи, що країни Азії можуть впоратися зі своєю безпекою без участі США, основою нової концепції безпеки регіону є те, що «азіати повинні вирішувати проблеми Азії, як і безпеку в Азії мають

підтримувати азіати» [17, с. 97]. Варто відзначити, що даний захід відбувся у травні, а отже, з перспективи України, – після початку загарбницької війни РФ проти України, що на момент саміту вже кілька місяців (з лютого 2014) утримувала в анексії Кримську АР, а також розпочала окупацію частин Донецької та Луганської областей. На той час геополітична ситуація розгортається таким чином, що занепокоєння щодо проблеми порушення територіальної цілісності України виникають переважно у країн Заходу, тоді як Китай фокусується на справах Азійсько-Тихоокеанського регіону з метою закріплення свого впливу та забезпечення стійкості в Азії [18]. У даному контексті, війна в Україні не виступала такою проблемою, що суттєво впливала на зовнішню політику КНР, а отже залишалася лише частиною китайського зовнішньополітичного фокусу уваги.

Ситуація не набула кардинальних змін й з початком повномасштабного російського вторгнення. З одного боку, Пекін став приділяти обставинам навколо України більше уваги, зокрема, за рахунок декларування «поваги до інтересів обох сторін», висування пропозицій можливого «мирного плану» [20]. З іншого боку, від 2022 року війна в Україні почала приносити проблеми й для Китаю, зокрема через санкційний удар з боку США та ЄС по РФ, з якою КНР мала тісні торгово-економічні зв'язки. При цьому, навіть з офіційно нейтральною позицією до російсько-української війни, Китай, протягом 2022 року, ще зберігав формат «відносин безлімітної дружби» з РФ [20], а також був залучений до обхідних ланцюжків закупівлі Кремлем підсанкційних товарів та обладнання подвійного призначення [19].

Щодо санкцій, то Китай загалом скептично ставиться до їх ефективності, часто характеризуючи їх як «західний інструмент гноблення», що посилює напруженість у зовнішніх відносинах [14, с. 107–108]. Китай виступає проти використання односторонніх санкцій і торговельної дискримінації для досягнення зовнішньополітичних цілей і загалом декларує позицію прихильника глобальної вільної торгівлі [6, с. 16]. Китай виступає за роль СОТ як головного багатостороннього торговельного форуму – темп двосторонніх переговорів відносно угоди про вільну торгівлю в Китаї прискорився з 2007 року, коли відповідні угоди були визначені національним пріоритетом після 17-го національного конгресу КПК [4, с. 153].

У своїй зовнішній політиці Китай наголошує на принципі невтручання. [15, с. 336] Такий акцент на невтручанні декларується відповідно до закріпленої у Статуті ООН ідеї поваги до суверенітету держав-членів. [10, с. 71] Погляд Китаю полягає в тому, що міжнародне втручання, особливо застосування сили згідно з Розділом IV Статуту ООН, є законним лише з дозволу Ради Безпеки та згоди залучених сторін. Також КНР притримується позиції, що багато внутрішніх криз або конфліктів виходять за рамки мандата Ради Безпеки [14, с. 107]. Як наслідок китайських принципів невтручання, Китай стверджує, що й інші країни не повинні втручатися в справи, які Китай вважає своїми внутрішніми [15, с. 336]. Відповідно у рамках власної політики невтручання, КНР не підтримує опозиційні рухи в інших країнах, особливо ті, що виступають за сепаратизм. [10, с. 71] У розрізі відносин, коли уряд КНР надає послаблення щодо боргових зобов'язань, то він зазвичай не вимагає від країн-реципієнтів змінювати свою внутрішню макроекономічну політику [3, с. 134–135].

Підхід Китаю до невтручання був особливо добре сприйнятий у його відносинах з африканськими країнами [15, с. 336]. На Форумі китайсько-африканського співробітництва 2018 року Сі Цзіньпін підкреслив «п'ять ні», якими керується його зовнішня політика у відносинах з африканськими країнами та іншими країни, що розвиваються. Даний перелік включає: невтручання в пошук шляхів розвитку інших країн, які відповідають їхнім національним умовам; невтручання в внутрішні справи; ненав'язування волі КНР іншим; не висувати політичних умов для іноземної допомоги; та не шукати політичних інтересів в інвестиціях і фінансуванні [14, с. 108–109].

Водночас, в окремих випадках Китай все ж змінював свій підхід до невтручання, зокрема через політичні проблеми, пов'язані з Африкою. Ці зміни розпочалися в 2006 році, коли під тиском західних урядів і літніх Олімпійських ігор 2008 року в Пекіні Китай змінив свою позицію щодо конфлікту в Дарфурі або під час лівійської кризи 2011 року, коли тиск з боку Африканського Союзу та Ліги арабських держав спонукав КНР підтримати ембарго на поставки зброї, заборону на поїздки та заморожування активів і утриматися від голосування за резолюцію Ради Безпеки ООН 1973, що встановлювала безпольотну зону [15, с. 338].

Під час президентства Ху Цзіньтао Китай почав посилювати значення, яке він надавав відносинам із країнами Глобального Півдня, – ця тенденція продовжилася й під час правління Сі Цзіньпіна [10, с. 79]. Прояв геополітичного погляду на Південь, є часте голосування Китаю в ООН на основі позиції регіональних груп, таких як Африканський Союз або Ліга арабських держав [14, с. 82]. Варто відзначити, що КНР відіграє важливу роль у сприянні співпраці між південними країнами світу у сфері зміни клімату та чистої енергії [12, с. 18]. Зокрема, Китай бере участь у розвитку іноземної енергетичної інфраструктури через ініціативу «Один пояс, один шлях» [12, с. 221]. Окрім того, програма «Десять, сто, тисяча» виступає всеосяжною ініціативою КНР щодо співпраці Південь-Південь у боротьбі зі зміною клімату. Станом на

2023 рік Китай підписав партнерські угоди з принаймні 27 іншими країнами, що розвиваються, як частину цієї ініціативи [12, с. 224]. Через створення ОПОШ та інших економічних механізмів для співробітництва Південь-Південь, Китай прагне позиціонувати себе як глобального лідера Глобального Півдня на противагу країнам Глобальної Півночі [10, с. 125]. У сукупності з даними інструментами, БРІКС постає додатковим механізмом співпраці Китаю з Глобальним Півднем і функціонує як форум для координації політики між його членами [11, с. 249], особливо, враховуючи розширення даної організації.

Висновки. Таким чином, зовнішня політика КНР демонструє системний та стратегічно орієнтований характер, спрямований на посилення її позицій у глобальній системі міжнародних відносин. Основним елементом такої політики є багатовекторний підхід, що дозволяє КНР інтегруватися у різні регіональні і глобальні процеси, балансуючи між економічними, політичними та безпековими інтересами. Ключовою ініціативою, яка визначає сучасний зовнішньополітичний курс Китаю, виступає «Один пояс, один шлях», впровадження якої слугує водночас інструментом економічної експансії та засобом укріплення зв'язків із країнами-партнерами у контексті периферійної дипломатії. Активна співпраця з країнами Глобального Півдня свідчить про прагнення Китаю трансформувати наявний світовий порядок з акцентом на власному лідерстві.

У рамках окресленої політики, для України відкривається спектр можливостей, пов'язаних з потенційними варіаціями українсько-китайської співпраці. З одного боку, підвищений інтерес Китаю до розвитку інфраструктурних проєктів по всьому світу дозволяє моделювати такі сценарії, що включатимуть сприяння КНР, зокрема щодо інвестицій у подальшому повоєнному відновленні України. При цьому, зовнішня політика КНР характеризується помірним фокусом уваги до проблем війни РФ проти України, що постає лише одним з побічних факторів, що впливають на становище КНР на міжнародній арені. Оскільки пріоритетом зовнішньої політики Китаю є забезпечення політичних та економічних інтересів КНР, то Україна може розраховувати на підвищення лояльності лише за умови попереднього формування внутрішньополітичних підстав інвестиційної привабливості. З іншого боку, враховуючи досвід долучених до китайських інвестицій країн Глобального Півдня, активізація такої політики може нести загрози для суб'єктності реципієнта, перетворюючи Україну на об'єкт зовнішньої політики КНР. Разом з тим, у поточному вимірі задекларованого Пекіном нейтралітету, Україна не може розраховувати на КНР як політичного партнера та економічного донора на рівні західних партнерів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анісов А. О. Особливості позиціонування КНР на міжнародній арені. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2022. Т. 1, № 14. С. 6–11. URL: https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/12051 (дата звернення: 23.06.2025).

2. Розвиток геополітичної ситуації у світі у 2014 році. *Борисфен Інтел*. URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/arxiv-geopolitika/itogi2014-full/ (дата звернення: 23.06.2025).

3. Росія використовує Центральну Азію як «чорний хід» для товарів військового призначення з Китаю, – WSJ. *Texty.org.ua – статті та журналістика даних для людей*. URL: https://texty.org.ua/fragments/111918/rosiya-vykorystovuye-centralnu-aziyu-yak-chornyj-hid-dlya-tovariv-vijskovoho-pryznachennya-z-kytayu-wsj/ (дата звернення: 23.06.2025).

4. Brown K. China Incorporated: The Politics of a World Where China Is Number One. Bloomsbury Publishing Plc, 2023.

5. Chen M. Latecomer's Rise: Policy Banks and the Globalization of China's Development Finance. Cornell University Press, 2024.

6. Cheng W. China in Global Governance of Intellectual Property: Implications for Global Distributive Justice. Springer International Publishing AG, 2023.

7. Cheung O. Political Thought of Xi Jinping. Oxford University Press, Incorporated, 2024.

8. China and Eurasian Powers in a Multipolar World Order 2.0: Security, Diplomacy, Economy and Cyberspace. Routledge, 2023. 274 p.

9. China and Ukraine: The Chinese debate about Russia's war. *ECFR*. URL: https://ecfr.eu/publication/china-and-ukraine-the-chinese-debate-about-russias-war-and-its-meaning-for-the-world/ (date of access: 23.06.2025).

10. Curtis S., Klaus I. Belt and Road City: Geopolitics, Urbanization, and Chinas Search for a New International Order. Yale University Press, 2024.

11. Dittmer L. China's Asia: Triangular dynamics since the Cold War. 2018. 289 p.

12. Fulton J., Sim L.-C. Asian Perceptions of Gulf Security. London : Routledge, 2022. URL: https://doi.org/10.4324/9781003227373 (date of access: 23.06.2025).

13. Garlick J. Advantage China: Agent of Change in an Era of Global Disruption. Bloomsbury Academic & Professional, 2023.

14. Kironska K., Turcsanyi R. Q. Contemporary China. London : Routledge, 2023. URL: https://doi.org/10.4324/9781003350064 (date of access: 23.06.2025).

15. Lewis J. I. Cooperating for the Climate: Learning from International Partnerships in Chinas Clean Energy Sector. MIT Press, 2023.

16. MacDonald S. Sino-Caribbean Relations in a Changing Geopolitical Sea. *Journal of Chinese Political Science*. 2019. Vol. 24, no. 4. P. 665–684. URL: https://doi.org/10.1007/s11366-018-09590-y (date of access: 23.06.2025).

17. Meng W. Developmental Peace: Theorizing China's Approach to International Peacebuilding. Ibidem Verlag, 2023.

18. Shinn D. H., Eisenman J. China's Relations with Africa: A New Era of Strategic Engagement. Columbia University Press, 2023.

19. Shlapentokh D. China Quest for Global Predominance. *Perspectives on Political Science*. 2019. Vol. 49, no. 1. P. 12–26. URL: https://doi.org/10.1080/10457097.2019.1612507 (date of access: 23.06.2025).

20. Zhao S. Dragon Roars Back: Transformational Leaders and Dynamics of Chinese Foreign Policy. Stanford University Press, 2022.

REFERENCES:

1. Anisov A. O. Osoblybosti pozytsionuvannia KNR na mizhnarodniy areni [Peculiarities of China's positioning on the international arena]. *Visnyk studentskoho naukovoho tovarystva DonNU imeni Vasylia Stusa [in Ukrainian]*. 2022. V. 1, № 14. P. 6–11. URL: https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/12051 (date of access: 23.06.2025)

2. Rozvytok heopolitychnoyi sytuatsiyi u sviti u 2014 rotsi [Development of the geopolitical situation in the world in 2014]. *Borysfen Intel [in Ukrainian]*. URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/arxiv-geopolitika/itogi2014-full/ (date of access: 23.06.2025).

3. Rosiya vykorystovuye Tsentralnu Aziyu yak "chornyi hid" dlia tovariv viyskovoho pryznachennia z Kytayu, – WSJ [Russia uses Central Asia as a «backdoor» for military goods from China, – WSJ]. *Texty.org.ua – statti ta zhurnalistyka danyh dlia liudey [in Ukrainian]*. URL: https://texty.org.ua/fragments/111918/rosiya-vykorystovuye-centralnu-aziyu-yak-chornyj-hid-dlya-tovariv-vijskovoho-pryznachennya-z-kytayu-wsj/ (date of access: 23.06.2025).

4. Brown K. China Incorporated: The Politics of a World Where China Is Number One. Bloomsbury Publishing Plc, 2023.

5. Chen M. Latecomer's Rise: Policy Banks and the Globalization of China's Development Finance. Cornell University Press, 2024.

6. Cheng W. China in Global Governance of Intellectual Property: Implications for Global Distributive Justice. Springer International Publishing AG, 2023.

7. Cheung O. Political Thought of Xi Jinping. Oxford University Press, Incorporated, 2024.

8. China and Eurasian Powers in a Multipolar World Order 2.0: Security, Diplomacy, Economy and Cyberspace. Routledge, 2023. 274 p.

9. China and Ukraine: The Chinese debate about Russia's war. *ECFR*. URL: https://ecfr.eu/publication/china-and-ukraine-the-chinese-debate-about-russias-war-and-its-meaning-for-the-world/ (date of access: 23.06.2025).

10. Curtis S., Klaus I. Belt and Road City: Geopolitics, Urbanization, and Chinas Search for a New International Order. Yale University Press, 2024.

11. Dittmer L. China's Asia: Triangular dynamics since the Cold War. 2018. 289 p.

12. Fulton J., Sim L.-C. Asian Perceptions of Gulf Security. London : Routledge, 2022. URL: https://doi.org/10.4324/9781003227373 (date of access: 23.06.2025).

13. Garlick J. Advantage China: Agent of Change in an Era of Global Disruption. Bloomsbury Academic & Professional, 2023.

14. Kironska K., Turcsanyi R. Q. Contemporary China. London : Routledge, 2023. URL: https://doi.org/10.4324/9781003350064 (date of access: 23.06.2025).

15. Lewis J. I. Cooperating for the Climate: Learning from International Partnerships in Chinas Clean Energy Sector. MIT Press, 2023.

16. MacDonald S. Sino-Caribbean Relations in a Changing Geopolitical Sea. *Journal of Chinese Political Science*. 2019. Vol. 24, no. 4. P. 665–684. URL: https://doi.org/10.1007/s11366-018-09590-y (date of access: 23.06.2025).

17. Meng W. Developmental Peace: Theorizing China's Approach to International Peacebuilding. Ibidem Verlag, 2023.

18. Shinn D. H., Eisenman J. China's Relations with Africa: A New Era of Strategic Engagement. Columbia University Press, 2023.

19. Shlapentokh D. China Quest for Global Predominance. Perspectives on Political Science. 2019. Vol. 49, no. 1. P. 12–26. URL: https://doi.org/10.1080/10457097.2019.1612507 (date of access: 23.06.2025).

20. Zhao S. Dragon Roars Back: Transformational Leaders and Dynamics of Chinese Foreign Policy. Stanford University Press, 2022.

The transformation of China's foreign policy at the current stage

Prykhnenko Maksym Ivanovych

PhD in Political Sciences,
Senior Lecturer at the Department of International Relations and Foreign Policy
Vasyl' Stus Donetsk National University
600-richchia str., 21, Vinnytsia, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5228-6253

Anisov Artur Oleksandrovych

Master of International Relations
ORCID: 0000-0002-5118-3666

Modern international relations are characterized by increased dynamism and variability, which gives special importance to the factor of great powers, whose foreign policy steps can influence the global order. Against the background of the growing economic and political influence of the People's Republic of China in the post-bipolar world, the relevance of studying the priority areas of its foreign policy is significantly increasing, in particular for Ukraine. Since the level of Ukraine's defense capability directly depends on global trends, understanding Beijing's foreign policy guidelines is critically important for the formation of national foreign policy decisions.

The purpose of the study is to analyze the features of the transformation of the vectors of the PRC's foreign policy at the current stage and determine the most priority areas of its implementation.

The study used such methods as a systemic approach, deductive and inductive approaches, the method of content analysis, as well as the principle of historicism.

As a result of the study, it was established that the foreign policy of the PRC is systemic, strategically oriented and aimed at strengthening China's position in the global system. It is determined that the basis of foreign policy is a multi-vector approach that integrates the PRC into various regional and global processes, balancing between economic, political and security interests. The review of the «One Belt, One Road» initiative, which combines economic expansion with strengthening ties within the framework of peripheral diplomacy, as well as a cross-section of the PRC's active cooperation with the countries of the Global South, which demonstrates China's desire to expand the sphere of its own leadership, is carried out, which demonstrates China's desire to expand the sphere of its own leadership. The study outlines the potential opportunities for Ukraine that the PRC's foreign policy opens, regarding investments in post-war reconstruction. Attention is paid to the moderate focus of the PRC on the Russian Federation's war against Ukraine, as well as the factor of dependence of China's loyalty on investment attractiveness. Considering the experience of the countries of the Global South, it is determined that the activation of the economic vector of the PRC's foreign policy may threaten the subjectivity of the recipient, which creates potential challenges for Ukraine in terms of a possible strengthening of the partnership.

Key words: *China, foreign policy, economy, investment, influence.*

Федунь Олександра Василівна

Зелене відновлення та європейська інтеграція України на засадах сталого розвитку

УДК 327:[502.17:349.6:338.246-049.5-044.247](477:4-672ЄС)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.30

Федунь Олександра Василівна
кандидат географічних наук,
доцент кафедри європейських
та регіональних студій
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
ORCID: 0000-0003-3182-0725

Розкрито мету і цілі зеленого відновлення України у контексті європейської інтеграції та переходу до сталого розвитку. Зелене відновлення розглядається як екологічно орієнтований, стратегічний процес реконструкції України, синхронізований з її підготовкою до набуття повноправного членства в Європейському Союзі. В його основі закладені ключові принципи: «відбудувати краще та екологічніше, ніж було» (Build back better and greener), сталого розвитку, прозорості та відповідальності, децентралізації та участі громад. Розглянуто переваги дотримання принципів зеленого відновлення для глибокої модернізації країни з урахуванням екологічних пріоритетів і євроінтеграційних вимог. Охарактеризовано чотири етапи зеленого відновлення: початковий (під час воєнного стану), перехідний (після завершення бойових дій), середньостроковий, довгостроковий, для кожного з них визначено мету, проаналізовано потенційні загрози, які можуть виникнути у процесі реалізації запланованих заходів. Підкреслено важливість кроссекторального підходу, що полягає в інтеграції екологічної складової в інші галузеві політики України для досягнення кліматично нейтрального, сталого і безпечного майбутнього держави. Визначено, що пріоритетами Плану післявоєнного відновлення України є екологічна безпека, енергоефективність, декарбонізація, стале управління природними ресурсами, стимулювання зелених інвестицій, використання інновацій і екологічно безпечних технологій, а також залучення місцевих громад до відбудови. З'ясовано роль громадянського суспільства й міжнародних партнерів у плануванні та підтримці трансформацій у державі з метою зеленого відновлення і прискорення євроінтеграційних реформ. Зроблено висновок, що врахування синергії між процесами відбудови, європейської інтеграції та переходу до сталого розвитку матиме ключове значення для досягнення мети і цілей зеленого відновлення України.

Ключові слова: *зелене відновлення, європейська інтеграція, сталий розвиток, довкілля, трансформація, повномасштабна війна, Україна, ЄС.*

Вступ. Збройна агресія росії проти України від 2014 р., що переросла в повномасштабну війну в 2022 р. призвели до катастрофічних спустошень, втрат і руйнувань. Попри зростаючі щодня виклики та загрози наша держава, за підтримки світової спільноти, продовжує виконувати взяті на себе міжнародно-правові зобов'язання, не відмовляючись від стратегічного курсу на досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР) до 2030 року та інтеграцію до Європейського Союзу. Зокрема, Україна послідовно виконує обов'язки щодо імплементації екологічних положень Угоди про асоціацію з ЄС, впроваджуючи принципи Європейського зеленого курсу (ЄЗК, European Green Deal), а також екологічні стандарти й нормативи у сферах енергетики, зміни клімату, управління відходами та ін., що діють в ЄС.

У сучасних надзвичайно складних умовах процес європейської інтеграції України набув нової динаміки, що виявляється в прискоренні та поглибленні цільових реформ після набуття статусу кандидата на вступ до ЄС. У цьому контексті особливої уваги вимагає розробка та поетапна реалізація інноваційної стратегії сталого післявоєнного відновлення України, в основі якої лежить екологічний складова. Такий підхід дасть змогу ефективно поєднати поетапну відбудову з модернізацією держави відповідно до принципів сталого розвитку та підготуватися до набуття членства в Європейському Союзі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика екологічних і соціально-економічних викликів та загроз, спричинених російсько-українською війною, висвітлюється у наукових працях українських вчених. Зокрема, напрями, шляхи й перспективи післявоєнного відновлення економіки України, беручи до уваги принципи сталого розвитку, розкривають у своїх працях такі автори: І. Білокінна, О. Волкова, І. Головко, Т. Домбровська, Е. Забарна, Н. Іванова, С. Кононенко, Ю. Кіндзерський, К. Кучерява, К. Маркевич, І. Новікова, А. Олешко, О. Ольшанська, І. Хмарська, О. Чумак та ін. Основні тенденцій забезпечення сталого розвитку зеленої економіки України в контексті європейської інтеграції аналізує П. Фісуненко [12]. На необхідності доопрацювання проєкту Плану відновлення України (2022) з метою актуалізації екологічної складової наголошують А. Помаза-Пономаренко, Л. Борисова, Ю. Батир та І. Лопатченко. Зелене відновлення як шлях відбудови досліджують В. Котковський, В. Москаленко та А. Дробчак [7]. О. Дячук, Р. Подолець, М. Хвесик та М. Ільїна розглядають основні напрями відновлення компонентів навколишнього природного середовища після війни. Експерти Ресурсно-аналітичного центру «Суспільство і довкілля», зокрема А. Андрусевич, Н. Андрусевич, З. Козак, С. Романко запропонували моделі відновлення України та аналізують виклики, пов'язані із зеленої трансформації укра-

їнських міст у повоєнний період, наголошуючи на відсутності системного підходу до формулювання ключових цілей, інструментів реалізації зеленого переходу та оцінки довгострокових екологічних ризиків [6, 9].

У зарубіжному науковому та експертному середовищі також зростає інтерес до тематики післявоєнного відновлення України. Результати своїх досліджень у цьому напрямі опублікували автори: К. Гауг, Дж. Гревінгольт, Г. Зассе, А. Ліб-ман, С. Кролл, С. Ріхтер, Дж. Фауст, П. Фламм, Р. Шварце, ін.

Незважаючи на наявність низки аналітичних праць, поза увагою вчених залишається феномен синергії між процесами зеленого відновлення, європейської інтеграції та політикою сталого розвитку України, саме цьому присвячена наукова стаття. Актуальність дослідження обумовлена тим, що усвідомлення та врахування синхронності, узгодження, взаємозалежності та взаємопідсилення вищезгаданих процесів має стати концептуальною основою комплексної стратегії відновлення та трансформації держави.

Мета та завдання. Мета статті полягає у встановленні концептуальних взаємозв'язків між зеленим відновленням, європейською інтеграцією України та досягненням цілей сталого розвитку, які необхідно враховувати під час формування та впровадження як окремих галузевих політик, так і національної стратегії післявоєнної відбудови, щоб уникнути потенційних ризиків і забезпечити екологічну й економічну стійкість держави. Для досягнення мети визначені наступні завдання: розглянути особливості розвитку співробітництва України з ЄС у галузі охорони навколишнього природного середовища (НПС); з'ясувати екологічні наслідки російської збройної агресії; розкрити поняття, мету, цілі та принципи зеленого відновлення держави; дослідити особливості зеленого відновлення на різних етапах відбудови; обґрунтувати важливість врахування синергії між зеленим відновленням, європейською інтеграцією та політикою сталого розвитку України для швидкої та ефективної відбудови держави після війни.

Методи дослідження. Методологія дослідження ґрунтується на системному, синергетичному та кроссекторальному підходах до вивчення проблематики зеленого відновлення України. Системний підхід дав змогу дослідити планування зеленого відновлення країни як цілісну систему дій, спрямовану на комплексний розвиток усіх сфер суспільного життя, пріоритетами якої є досягнення Україною відповідності критеріям членства в ЄС та перехід до сталого розвитку. На основі синергетичного підходу доведено значущість синхронності взаємопов'язаних процесів зеленого відновлення, європейської інтеграції та досягнення цілей сталого розвитку, що необхідно брати до уваги в розробці стратегії розвитку України для посилення її стійкості до викликів і загроз. Застосування кроссекторального підходу сприяло дослідженню зеленого відновлення як інтегрованої системи державного управління та розвитку з урахуванням екологічних пріоритетів і принципів сталого розвитку. Під час дослідження використано низку методів наукового пізнання, зокрема порівняльний, метод аналізу, синтезу, індукції та дедукції.

Результати дослідження. Україна на початку 1990-х років визначила євроінтеграцію як головний напрям своєї зовнішньої політики. Відтоді пройшла кілька етапів на шляху формування державної політики в галузі охорони НПС, впроваджуючи принципи сталого розвитку та інтегруючи його екологічний компонент у формування галузевих політик відповідно до європейських підходів і практик.

Після підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом у 2014 р. Україна активізувала роботу з проведення ключових реформ у сфері довкілля і клімату, надаючи підтримку зеленій трансформації, яку визнала невід'ємним елементом сталого економічного розвитку. У результаті тривалого співробітництва, партнерства та асоціації сторін спостерігався прогрес у таких напрямах: приведення українського законодавства у відповідність до права ЄС; розробка державних стратегій щодо оцінки впливу на довкілля, екологічної оцінки, управління лісами, екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату; застосування інтегрованих підходів до системи державного екологічного управління, моніторингу та контролю; державне регулювання раціонального використання природних ресурсів; запровадження фінансових та економічних інструментів, екологічного обліку та електронного урядування; налагодження комунікації та надання доступу до достовірної інформації про стан НПС, ін. Успіхи в реформах давали можливість брати участь у політичних ініціативах, програмах і проєктах Євросоюзу. Зокрема, попри виклики збройної агресії росії, Україна в 2020 р. підтримала амбітний ЄЗК і стала надійним партнером ЄС у реалізації зеленого порядку денного.

До початку повномасштабного вторгнення російської федерації наша держава узгодила національні інтереси з глобальними ЦСР, досягла помітного прогресу в імплементації положень Угоди про асоціацію з ЄС, виконуючи низку міжнародно-правових зобов'язань у сфері довкілля. Однак війна поглибила кризові явища, спричинені пандемією COVID-19, знівелювала результати успішних ініціатив у окремих регіонах та істотно вплинула на динаміку вищезгаданих процесів. У результаті держава опинилася в новій реальності – системі зростаючих ризиків, що потребують термінового перегляду і зміни традиційних підходів до розвитку.

Насамперед, війна росії проти України завдала непоправної шкоди НПС. Згідно з розрахунками Державної екологічної інспекції відповідно до офіційно затверджених методик орієнтовні збитки унаслідок воєнних дій станом на червень 2025 р. перевищують 3,9 трильйона гривень. Було зафіксовано та задокументовано понад 8,9 тис. фактів заподіяння шкоди довкіллю внаслідок збройної агресії держави-терориста [13]. Одним із наймасштабніших воєнних злочинів вважається підрив греблі Каховської гідроелектростанції 6 червня 2023 р., визнаний найбільшою техногенною катастрофою в Європі з часів аварії на Чорнобильській АЕС. За три роки повномасштабної війни викиди парникових газів, спричинені бойовими діями, пожежами, руйнуваннями критичної інфраструктури, сягнули 230 млн тонн CO_2-еквівалента, що відповідає річним викидам 120-ти млн автомобілів на викопному паливі або сумарним викидам Австрії, Угорщини, Чехії та Словаччини [1]. Остаточно оцінити ці показники сьогодні неможливо, оскільки війна триває і вони щодня зростають, а частина української території залишається тимчасово окупованою ворогом.

Катастрофічні руйнування промислових підприємств та об'єктів критичної інфраструктури, цілеспрямоване використання ворогом заборонених міжнародними конвенціями видів озброєння, застосування тактики навмисного виснаження природно-ресурсного потенціалу з метою досягнення воєнних цілей, призводить до масштабного екоциду [13]. Його наслідками є деградація унікальних природних екосистем, загрозлива втрата біорізноманіття, виникнення зон екологічного лиха та інші негативні зміни. Це значно ускладнює повне відновлення компонентів НПС, посилює безпекові ризики та матиме довготривалі негативні й важкопрогнозовані наслідки у майбутньому.

Таким чином, збройна агресія держави-терориста створила серйозні загрози для міжнародної екологічної безпеки та породила нові глобальні виклики, які вимагають від світової спільноти своєчасного реагування й невідкладних дій.

У перші місяці повномасштабного вторгнення росії Україна за підтримки міжнародних партнерів розпочала активний пошук концепцій, шляхів і механізмів відбудови руйнувань у воєнний і післявоєнний періоди. Для цього 21 квітня 2022 р. утворена Національна рада з відновлення України від наслідків війни – консультативно-дорадчий орган при президентові України, що працює над підготовкою стратегічних ініціатив, плану заходів з відновлення та розвитку держави, залучаючи уряд, громадськість, бізнесові й наукові кола, а також міжнародні інституції до підтримки й фінансування сталої відбудови, зеленого переходу, кліматичної нейтральності.

Концептуальні основи відбудови закладені у Плані післявоєнного відновлення України, розробленому Національною радою. Цей документ, який зорієнтований на екологічну безпеку, декарбонізацію, енергоефективність і сталий розвиток, представили світовій спільноті на Міжнародній конференції з питань відновлення України (Ukraine Recovery Conference, URC) в липні 2022 р. у м. Лугано (Швейцарія) [15]. Відтоді питання узгодження післявоєнного відновлення України з внутрішніми секторальними реформами у контексті євроінтеграції та досягнення ЦСР залишаються провідною темою низки політичних платформ, міжнародних конференцій: URC 2023 – Лондон (Велика Британія), URC 2024 – Берлін (Німеччина), URC 2025 – Рим (Італія), а також форуму «Ukraine Green Recovery» та ін.

URC 2022 стала п'ятою Конференцією з питань реформ в Україні після попередніх міжнародних конференцій. Їх проводили щороку для обговорення прогресу реформ, зокрема в 2017 р. у Лондоні, 2018 – Копенгагені, 2019 – Торонто, 2021 – Вільнюсі. У Декларації з Лугано-2022 наголошено на важливості застосування принципу спільної відповідальності й інклюзивного підходу в процесі відновлення України, успіх якого залежить від широкого залучення, спільної відповідальності та взаємодії представників уряду, місцевого самоврядування, бізнесу, академічної спільноти, громадянського суспільства і медійного середовища [15].

Підґрунтя політичного діалогу високого рівня та міжнародної взаємодії з питань швидкого відновлення й довгострокової реконструкції України, її підтримки партнерами та забезпечення стійкості в умовах війни заклала URC 2022. «Принципи Лугано» визначили спільні орієнтири на майбутнє. Вони слугують основою для розробки цільових програм і стратегій відновлення із залученням широкого кола зацікавлених сторін. Ці керівні принципи (два прямо, п'ять опосередковано) пов'язані з європейською інтеграцією, зеленим відновленням і сталим розвитком нашої держави. До прикладу, партнерство і стійкість орієнтовані на довготривалу і системну співпрацю з міжнародними партнерами, насамперед із Євросоюзом, передбачають використання найкращих практик, технологій і фінансових інструментів (Ukraine Facility, LIFE, Horizon Europe, EU4GREEN RECOVERY EAST та ін.). Їх розглядають як визначальні чинники сталої відбудови та модернізації держави.

Зелене відновлення розуміємо як екологічно орієнтований, стратегічний процес послідовної відбудови та реконструкції України, що базується на принципах сталого розвитку, кліматичної нейтральності та екологічної безпеки, узгоджений із міжнародними зобов'язаннями та стандартами, правилами й політиками Європейського Союзу

(acquis). Цей процес доцільно розглядати як багаторівневий і поетапний (див. рис. 1). Беручи до уваги руйнівні наслідки війни, безпекові ризики та потреби їх усунення в різні часові періоди, можна виокремити чотири етапи відновлення, зокрема: 1) початковий (під час воєнного стану), 2) перехідний (після завершення бойових дій), 3) середньостроковий, 4) довгостроковий. На першому етапі метою зеленого відновлення України є оперативне реагування на кризові ситуації, екологічно відповідальне та безпечне відновлення зруйнованої інфраструктури й екосистем, зважаючи на потреби впровадження європейських стандартів, адаптацію до кліматичних змін та реалізацію ЦСР. Мета на середньо- та довготривалу перспективу спрямована на перетворення України на сталу, кліматично нейтральну, екологічно безпечну й економічно розвинену державу, яка інтегрована в ЄС та здатна протистояти майбутнім викликам і загрозам.

На різних етапах зеленого відновлення можуть виникнути певні ризики, наприклад, у випадку надання пріоритету швидкій відбудові над якісною, або внаслідок зниження політичної уваги до екологізації проєктів відновлення тощо. Також зберігаються загрози зростання диспропорцій розвитку регіонів і територій, нецільового або неефективного використання коштів через корупційні чинники, обмеженої участі громад у процесах прийняття рішень.

Зелене відновлення охоплює низку ключових цілей, зокрема: інтеграцію кліматичних і екологічних пріоритетів у всі сфери суспільного життя та державної політики; мінімізацію ризиків для екологічної, хімічної та радіаційної безпеки; зменшення промислового забруднення та запровадження принципу “забруднювач платить”; ефективне управління відходами; збалансоване використання природних ресурсів; відновлення та розвиток природоохоронних територій з метою збереження біорізноманіття, збільшення площ природних екосистем; досягнення європейських стандартів державного управління у галузі охорони НПС; посилення екологічного контролю та налагодження ефективної системи моніторингу довкілля відповідно до вимог ЄС [17]. Для ухвалення аргументованих управлінських рішень у галузі охорони НПС вагоме значення має збір, систематизація та надання достовірної екологічної інформації про стан довкілля в результаті моніторингу на різних рівнях.

В основу зеленого відновлення України закладені ключові принципи: «відбудувати краще та екологічніше, ніж було» (Build back better and greener) [17], сталого розвитку, прозорості та відповідальності, децентралізації та участі громад і ін. Базовий принцип «відбудувати краще та екологічніше, ніж було» передбачає не повернення до довоєнного стану, а створює передумови для глибокої трансформації країни з урахуванням екологічних вимог, соціальних потреб і можливих викликів. Зокрема, у плануванні відбудови міст необхідно брати до уваги підхід «smart & green», який відповідає цілям Європейського зеленого курсу та вимогам інтеграції України до ринку ЄС. Його застосування означає відмову від екологічно небезпечних матеріалів, впровадження розумних технологій (цифрових, автоматизованих, інноваційних систем) та ухвалення природоорієнтованих рішень (Nature-based Solutions). Це, відповідно, сприятиме відновленню зруйнованих або пошкоджених екосистем, створенню комфортного й безпечного міського простору з зеленими зонами відповідно до європейських стандартів і цілей сталого розвитку.

Концептуальні рамки для екологічно орієнтованого відновлення держави встановлює принцип

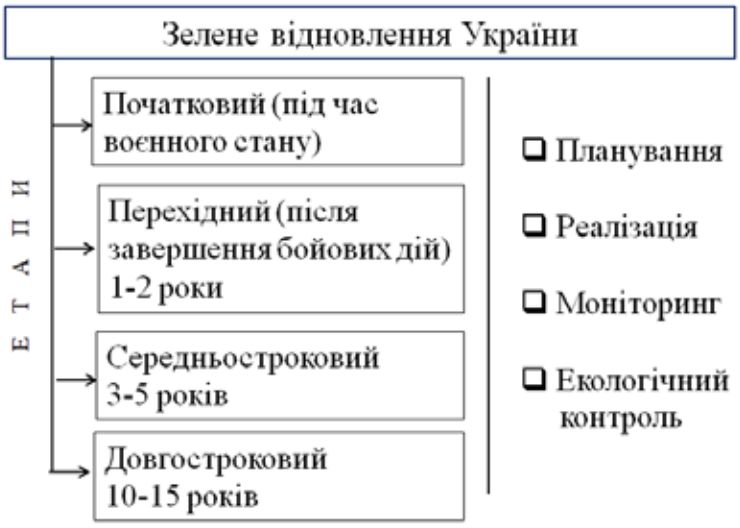

Рис. 1. Етапи зеленого відновлення України (складено автором)

сталого розвитку, який скеровує на досягнення балансу між екологічними, економічними й соціальними цілями. В умовах трансформації країни, реалізації євроінтеграційних реформ стратегічного значення набуває принцип відповідальності та прозорості, зафіксований у Декларації Лугано (2022) [15]. Він вимагає відкритості, підзвітності органів влади та виконавців, належного управління та протидії корупції, а також забезпечує доступ до публічної інформації, залучення громадськості до контролю за використанням коштів і втіленням плану заходів зеленого відновлення.

Загалом дотримання наведених принципів вже сьогодні дає позитивні результати та матиме різноманітні переваги у довгостроковій перспективі, оскільки: 1) регламентує підхід до розробки та реалізації стратегії післявоєнної відбудови; 2) запобігає ухваленню необґрунтованих рішень і неефективному використанню ресурсів; 3) формує основу для екологічно орієнтованої реконструкції країни, що матиме довготривалий ефект; 4) знижує ризики виникнення екологічних загроз і криз; 5) забезпечує посилення довіри міжнародних партнерів і донорів; 6) сприяє зростанню зелених інвестицій та використання доступних інноваційних технологій; 7) підвищує легітимність проєктів відновлення та їх сприйняття у суспільстві як необхідних і справедливих.

Слід відзначити, що процес зеленого відновлення потрібно максимально синхронізувати з підготовкою України до набуття повноправного членства в Європейському Союзі та досягненням цілей сталого розвитку. У цьому контексті особливої уваги та додаткових зусиль потребує забезпечення кроссекторальності, тобто інтеграції екологічних принципів і цілей сталого розвитку в усі сектори національної економіки та сфери державної політики України (економічну, енергетичну, промислову, аграрну, транспортну та ін.), а також у документи стратегічного планування на різних рівнях. Екологічні вимоги необхідно враховувати під час імплементації директив ЄС, які регулюють різні сфери, до прикладу розвиток промисловості, управління відходами, транспорт, хімічну безпеку та ін. У період 2022-2025 років завдяки урахуванню кроссекторального екологічного компоненту в процесі наближення українського законодавства до права ЄС досягнуто значного поступу України на шляху євроінтеграції.

Зокрема, «Національний план з енергетики та клімату на період до 2030 року» розроблений відповідно до вимог Регламенту (ЄС) 2018/1999 на основі використання успішних практик держав-членів ЄС. Символічною стала дата його ухвалення Кабінетом Міністрів 25 червня 2024 р. – у день, коли офіційно розпочалися переговори про вступ України до Євросоюзу. Правові та організаційні засади кліматичної політики, спрямованої на досягнення кліматичної нейтральності та адаптації до зміни клімату визначив новий закон «Про основні засади державної кліматичної політики» (набув чинності 30 жовтня 2024 р.), який повністю відповідає міжнародним зобов'язанням України відповідно до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, Паризької угоди та Угоди про асоціацію з ЄС (Розділ V «Економічне та галузеве співробітництво») [4]. Втілюючи положення ЄЗК, уряд у серпні 2024 р. затвердив «Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2030 року». Загалом вищенаведені документи спрямовані на узгодження кліматичної, екологічної та економічної політики держави з метою відновлення економіки та забезпечення сталого розвитку країни, а також відповідають цілям Плану відновлення України.

Попри виклики повномасштабної війни вдалося забезпечити прогрес у реформуванні державної екологічної політики України, що повною мірою відповідає пріоритетам політики Європейського Союзу в сфері охорони НПС, таким як досягнення кліматичної нейтральності та сталості. Ці пріоритети визначені у Восьмій програмі дій ЄС з охорони навколишнього середовища на період від 2022 р. до 2030 р. [14]. З 2022 р. Верховна Рада України ухвалила низку правових актів, які імплементують директиви та регламенти ЄС. Наприклад, закон «Про управління відходами» (2022) відповідає Директиві 2008/98/ЄС, «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» (2024) – Директиві 2010/75/ЄС та ін. [3]. Згідно зі Звітом 2024 р. про виконання положень Угоди про асоціацію Україна впровадила понад 83% екологічного законодавства ЄС [5]. У рамках переговорного процесу про вступ до Євросоюзу наша держава зобов'язалася імплементувати понад 200 директив і регламентів ЄС щодо якості атмосферного повітря та води, управління відходами, збереження біорізноманіття, оцінки впливу на довкілля тощо. Розділ 27 «Довкілля та зміни клімату» в межах кластеру 4 «Зелений порядок денний та стале з'єднання» є одним із найскладніших і комплексних під час скринінгу законодавства, тому вимагає міжгалузевої взаємодії та глибокої адаптації.

Водночас, Україна активно працює над реалізацією цілей сталого розвитку до 2030 р. з огляду на міжнародні зобов'язання та національну специфіку. Хоча в умовах війни це досить складно, проте виникають нові можливості впровадження принципів сталого розвитку з метою відбудови. Із загального переліку 17-ти ЦСР дев'ять є орієнтирами для формування політики відбудови. В офіційних документах, зокрема Плані відновлення України, пріоритетними визнані три цілі: 7 «Доступна та чиста енергія», 11 «Сталий розвиток міст і громад» та 13 «Пом'якшення наслідків зміни клімату» [17]. Через імплементацію ЄЗК та екологічного права

ЄС вони інтегровані в політику європейської інтеграції України. Важливим кроком на цьому шляху є досягнутий прогрес у впровадженні цілей в державні стратегії та плани за підтримки міжнародних партнерів, зокрема Програми розвитку ООН. Враховуючи виклики воєнного стану та потреби відбудови Кабінет Міністрів України в листопаді 2024 р. затвердив нові національні завдання та індикатори, цільові значення до 2030 року та визначив координаторів по кожній ЦСР [10]. Такий підхід забезпечить поступовий перехід до сталого розвитку в процесі відбудови та сприятиме прискоренню євроінтеграційних реформ в Україні для відповідності критеріям членства в ЄС.

Міжнародні партнери, солідарні з Україною в боротьбі з російським агресором, допомагають їй не лише оперативно долати екологічні наслідки повномасштабної війни, але й спільно закладають основу для сталого відновлення відповідно до ЄЗК і ЦСР. Координуючи співпрацю, вони надають значну підтримку в плануванні та фінансуванні процесів відбудови. Наприклад, експерти Програми розвитку ООН активно допомагають Міністерству захисту довкілля та природних ресурсів України у встановленні екологічних збитків від війни, формуванні політик і стратегій щодо зеленої трансформації та ін. У тісній взаємодії уряд України з ПРООН, Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) і ЄС працюють над втіленням фундаментального принципу відновлення «відбудувати краще та екологічніше, ніж було».

З 2014 р. системним донором, координатором євроінтеграційних реформ і проєктів, що відповідають принципам сталого розвитку залишається Європейський Союз. Так, однією з умов виділення 50 млрд. євро Україні в рамках програми «Ukraine Facility» (2024–2027) стало забезпечення відновлення та залучення зелених інвестицій. Затверджений урядом у 2024 р. «План Ukraine Facility» для реалізації ініціативи ЄС містить загалом 69 реформ, шість з яких відносяться до сектору «Зелений перехід та охорона довкілля» [8].

Ефективним механізмом для залучення досвіду та експертного потенціалу провідних країн світу до зеленого відновлення України, а також осередком обміну інноваціями сьогодні є Міжнародна платформа дій для зеленого відновлення України, створена у Берліні під час URC 2024.

Необхідно підкреслити, що як на сучасному етапі, так і на перспективу Україні для успішної реалізації цілей зеленого відновлення, забезпечення екологічно орієнтованого сталого розвитку та відповідності критеріям членства в ЄС доцільно посилити міжвідомчу взаємодію, зокрема між міністерствами, відомствами та громадянським суспільством, а також підтримувати системний діалог із міжнародними партнерами. Ключову роль у процесі європейської інтеграції України та відновлення в інтересах громад відіграє Платформа громадянського суспільства. Органи місцевого самоврядування виступають активними учасниками як планування, так і реалізації проєктів зеленого відновлення для забезпечення сталого розвитку своїх територій. Громадські організації залучені до спільного обговорення національного плану відновлення і модернізації держави, надають свої пропозиції та здійснюють експертну, аналітичну й моніторингову діяльність [11]. Очікується, що вони надалі будуть інтенсивніше взаємодіяти з органами державної влади в цій сфері.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити низку висновків щодо проблем і перспектив зеленого відновлення України. Незважаючи на катастрофічні наслідки збройної агресії росії, наша держава не згорнула курс на сталий розвиток і євроінтеграцію – навпаки, прискорила виконання міжнародних зобов'язань у ключових сферах, досягла конкретних результатів у проведенні реформ і приєднанні до ЄЗК. Поштовх до зростання активності надала безпрецедентна підтримка України з боку Євросоюзу, його держав-членів й інших міжнародних партнерів, що посилило внутрішню політичну волю до імплементації актів права ЄС та пошуку концепцій післявоєнного відновлення. У рамках переговорного процесу про вступ наша держава зобов'язалася імплементувати понад 200 актів екологічного права ЄС. Для цього необхідна наскрізна інтеграція екологічної складової в галузеві політики України.

Починаючи з 2022 р., риторика політичного й експертного дискурсу про майбутній розвиток України у контексті подолання наслідків російської агресії зазнала суттєвих змін – від реформування до відновлення, трансформації та модернізації з фокусом на європейські цінності, безпеку й енергоефективність. Сьогодні Україна спільно з ООН, ПРООН, ЮНЕП та ЄС реалізують цільові програми і проєкти, використовують взаємодоповнюючі інструменти (Ukraine Facility, LIFE, Horizon Europe, EU4GREEN RECOVERY EAST та ін.), працюють над законопроєктом про засади зеленого відновлення, який передбачає створення узгодженої з підходами ЄС зеленої таксономії. Важливо, щоб ухвалення цього закону і затвердження Плану зеленого відновлення України слугувало не лише відповіддю на наслідки руйнувань, а насамперед стало дієвим інструментом трансформації країни для забезпечення потреб й інтересів місцевих громад, а також для підвищення стійкості та конкурентоспроможності держави на регіональному і глобальному рівнях.

Зелене відновлення як екологічно орієнтований, стратегічний процес послідовної відбудови та реконструкції України на принципах сталого розвитку, кліматичної нейтральності та екологічної безпеки включає чотири етапи: початковий (під час

воєнного стану), перехідний (після завершення бойових дій), середньостроковий, довгостроковий. Для ефективної реалізації запланованих заходів на кожному з них варто брати до уваги потенційні ризики, пов'язані з наданням пріоритетності швидкій відбудові над якісною, нецільовим використанням коштів або обмеженням участі громад у процесах прийняття рішень та ін.

Усвідомлення синергії між зеленим відновленням, європейською інтеграцією та національними ЦСР є необхідним для розробки комплексної стратегії повоєнної трансформації України, адаптованої до національних потреб, вимог ЄС і глобальних викликів. Урахування цієї синергії сприятиме переходу від реактивного відновлення до проактивного стратегічного планування на принципах сталості, інтегрованості та відповідності європейським стандартам. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні потенційних ризиків і загроз реалізації послідовного плану зеленого відновлення з метою післявоєнної відбудови, орієнтованої на довготривалу стійкість України та набуття повноправного членства в Європейському Союзі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Війна і клімат: як російське вторгнення в Україну генерує викиди на рівні чотирьох європейських країн. // Екодія. 2025. URL: https://ecoaction.org.ua/vijna-i-klimat-ros-vtorhnennia-heneruie-vykydy.html (дата звернення: 21.05.2025).

2. Завдання та індикатори досягнення цілей сталого розвитку в Україні на період до 2030 року. Кабінет Міністрів України, 29 листопада 2024, 109 с. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/ind.80/bookmtd-goalsalbum110pagesok-3.pdf (дата звернення: 19.05.2025).

3. Закон України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» // *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2024, № 47, ст.269.

4. Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики» від 8 жовтня 2024 р. // *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2025, № 9, ст. 19.

5. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2024 рік. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit-pro-vykonannya-Ugody-pro-asotsiatsiyu-za-2024-rik.pdf (дата звернення: 24.04.2025).

6. «Зелене» повоєнне відновлення України: візія та моделі. Аналітична записка. Київ: ГО «Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля», 2022. 32 с.

7. Котковський В. «Зелене» відновлення як шлях післявоєнної відбудови України / В. Котковський, В. Москаленко, А. Дробчак // Наук. вісн. Одес. нац. екон. ун-ту, 2023. № 7/8. С. 26–33.

8. План для Ukraine Facility: задачі і зміст. Березень 2024. URL: https://ucci.org.ua/uploads/files/660538ef4bad0109308362.pdf (дата звернення: 12.05.2025).

9. Регламент ЄС про відновлення природи та шляхи впровадження в Україні. Аналітична записка. // ГО «Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля». Березень 2025. URL: https://rac.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/racse_eu_nature_restoration_regulation_ukr.pdf (дата звернення: 18.04.2025).

10. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення досягнення Цілей сталого розвитку в Україні», 29 листопада 2024 р. Київ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2024-%D1%80#Text (дата звернення: 18.05.2025).

11. Україна та Європейський зелений курс: річний моніторинговий звіт 2024 // DiXi Group > Аналітика > 20.12.2024. URL: https://dixigroup.org/analytic/ukrayina-ta-yevropejskyj-zelenyj-kurs-richnyj-monitoryngovyj-zvit-2024/ (дата звернення: 12.04.25).

12. Фісуненко П. А. Аналіз основних тенденцій забезпечення сталого розвитку зеленої економіки України: європейська інтеграція. // Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління, № 12. 2024. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-12-03-03

13. EcoZagroza. (2025) Official resource of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, URL: https://ecozagroza.gov.ua/en (accessed 23 June 2025).

14. Green Deal implementation key to achieving EU 2030 climate and environment objectives, first progress report on 8th Environment Action Programme shows. European Commission. December 20, 2023. URL: https://www.eureporter.co/environment/european-green-deal/2023/12/20/green-deal-implementation-key-to-achieving-eu-2030-climate-and-environment-objectives-first-progress-report-on-8th-environment-action-programme-shows (accessed 12 May 2025).

15. 'Lugano Declaration' (2022). Outcome Document of the Ukraine Recovery Conference URC2022. Lugano, 4–5 July, 2022. URL: https://cdn.prod.website-files.com/621f88db25fbf24758792dd8/62c68e41bd53305e8d214994_URC2022%20Lugano%20Declaration.pdf (accessed 11 May 2025).

16. Regulation (EU) 2024/1991 of the European Parliament and of the Council of 24 June 2024 on nature restoration and amending Regulation (EU) 2022/869 (Text with EEA relevance) http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1991/oj (accessed 20 May 2025).

17. Ukraine's National Recovery Plan 2022. National Recovery Council. July 2022. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/621f88db25fbf24758792dd8/62c166751fcf41105380a733_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_ENG.pdf (accessed 12 May 2025).

REFERENCES:

1. Viina i klimat: yak rosiis'ke vtorgnennia v Ukrainu heneryuie vykydy na rivni chotyrokh yevropeis'kykh krain [War and climate: how the Russian invasion of Ukraine generates emissions on the level of four European countries]. Ekodiia. 2025. URL: https://ecoaction.org.ua/vijna-i-klimat-ros-vtorhnennia-heneruie-vykydy.html [in Ukrainian]

2. Zavdannia ta indykatory dosiahnennia tsilei staloho rozvytku v Ukraini na period do 2030 roku. (2024) [Tasks and indicators for achieving the sustainable development goals in Ukraine for the period up to 2030]. Kabinet Ministriv Ukrainy. 29 lystopada 2024 r. 109 s. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/ind.80/bookmtd-goalsalbum110pagesok-3.pdf [in Ukrainian]

3. Zakon Ukrainy (2024). «Pro intehrovane zapobihannia ta kontrol promyslovoho zabrudnennia». [Law of Ukraine "On Integrated Prevention and Control of Industrial Pollution"]. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2024, № 47, st. 269. [in Ukrainian]

4. Zakon Ukrainy (2025). «Pro osnovni zasady derzhavnoi klimatychnoi polityky». [Law of Ukraine «On the Basic Principles of State Climate Policy»]. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2025, № 9, st. 19. [in Ukrainian]

5. Zvit pro vykonannia Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom za 2024 rik. (2024). [The implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union for 2024.]. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit-pro-vykonannya-Ugody-pro-asotsiatsiyu-za-2024-rik.pdf [in Ukrainian]

6. «Zelene» povoyenne vidnovlennia Ukrainy: viziia ta modeli. (2022). ["Green" post-war recovery of Ukraine: vision and models]. Analitychna zapyska. Kyiv: HO «Resursno-analitychnyi tsentr «Suspilstvo i dovkillia», 2022. 32 s. [in Ukrainian]

7. Kotkovskyi, V. (2023). «Zelene» vidnovlennia yak shliakh pisliavoiennoi vidbudovy Ukrainy ["Green" recovery as a path to post-war reconstruction of Ukraine] // Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu. 2023. № 7/8. S. 26–33. [in Ukrainian]

8. Plan dlia Ukraine Facility: zadachi i zmist. (2024). [Plan for the Ukraine Facility: tasks and content.]. Berezen 2024. URL: https://ucci.org.ua/uploads/files/660538ef4bad0109308362.pdf [in Ukrainian]

9. Rehlament YeS pro vidnovlennia pryrody ta shliakhy vprovadzhennia v Ukraini. (2025). [EU Regulation on Nature Restoration and Ways of Implementation in Ukraine]. Analitychna zapyska // HO «Resursno-analitychnyi tsentr «Suspilstvo i dovkillia». Berezen 2025. URL: https://rac.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/racse_eu_nature_restoration_regulation_ukr.pdf [in Ukrainian]

10. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy. (2024). «Deiaki pytannia zabezpechennia dosiahnennia Tsilei staloho rozvytku v Ukraini». [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some issues of ensuring the achievement of the Sustainable Development Goals in Ukraine"]. Kyiv. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2024-%D1%80#Text [in Ukrainian]

11. Ukraina ta Yevropeiskyi zelenyi kurs: richnyi monitorynhovyi zvit (2024). [Ukraine and the European Green Deal: Annual Monitoring Report] URL: DiXi Group > Аналітика > 20.12.2024. URL: https://dixigroup.org/analytic/ukrayina-ta-yevropejskyj-zelenyj-kurs-richnyj-monitoryngovyj-zvit-2024/ [in Ukrainian]

12. Fisuненко, P. A. (2024). Analiz osnovnykh tendentsii zabezpechennia staloho rozvytku zelenoi ekonomiky Ukrainy: yevropeiska intehratsiia. [Analysis of the main trends in ensuring the sustainable development of Ukraine's green economy: European integration] // Problemy suchasnykh transformatsii. Seriia: ekonomika ta upravlinnia. № 12. 2024. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-12-03-03 [in Ukrainian]

13. EcoZagroza. (2025) Official resource of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, URL: https://ecozagroza.gov.ua/en.

14. Green Deal implementation key to achieving EU 2030 climate and environment objectives, first progress report on 8th Environment Action Programme shows. (2023) European Commission. December 20, 2023. URL: https://www.eureporter.co/environment/european-green-deal/2023/12/20/green-deal-implementation-key-to-achieving-eu-2030-climate-and-environment-objectives-first-progress-report-on-8th-environment-action-programme-shows

15. 'Lugano Declaration' (2022). Outcome Document of the Ukraine Recovery Conference URC2022. Lugano, 4–5 July, 2022. URL: https://cdn.prod.website-files.com/621f88db25fbf24758792dd8/62c68e41bd53305e8d214994_URC2022%20Lugano%20Declaration.pdf

16. Regulation (EU) 2024/1991 of the European Parliament and of the Council of 24 June 2024 on nature restoration and amending Regulation (EU) 2022/869 (Text with EEA relevance) http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1991/oj

17. Ukraine's National Recovery Plan (2022). National Recovery Council. July 2022. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/621f88db25fbf24758792dd8/62c166751fcf41105380a733_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_ENG.pdf.

Green recovery and European integration of Ukraine based on the principles of sustainable development

Feduń Oleksandra Vasylivna

PhD in Geographical Science,
Associate Professor at the Department
of European and Regional Studies
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3182-0725

The article focuses on the purpose and objectives of the green recovery of Ukraine in the context of European integration and the transition to sustainable development. Green recovery is considered as an environmentally oriented, strategic process of reconstruction of Ukraine, synchronized with its preparation for gaining full membership in the European Union. It is based on the key principles: "to rebuild better and more environmentally friendly than it was", sustainable development, transparency and responsibility, decentralization and community participation. It is important to consider (and analyse) the advantages of adhering to the principles of green recovery for the deep modernization of the country taking into account environmental priorities and European integration requirements. The

four stages of green recovery are characterized: initial (during martial law), transitional (after the end of hostilities), medium-term, and long-term. For each of them the goal is defined, as well as threats that may arise in the process of implementing the planned measures. The special attention is paid to the importance of the intersectoral approach, which envisages the integration of the environmental component into other sectoral policies of Ukraine is emphasized in order to achieve a climate-neutral, sustainable and secure future of the state. It is determined that among the priorities of the Post-War Recovery Plan of Ukraine are (such as) environmental safety, energy efficiency, decarbonization, sustainable management of natural resources, stimulation of green investments, use of innovations and environmentally friendly technologies, as well as involvement of local communities in reconstruction. The paper clarifies the role of civil society and international partners in planning and supporting transformations in Ukraine aimed at green recovery and acceleration of European integration reforms. It is concluded that the synergy between the processes of reconstruction, European integration and transition to sustainable development will be of key importance for achieving the goal and the entire green recovery of Ukraine.

Key words: *green recovery, European integration, sustainable development, environment, transformation, full-scale war, Ukraine, EU.*

РОЗДІЛ 5. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Шаповалова Алла Миколаївна

Етнополітичні конфлікти в умовах глобалізації: сучасні виклики та динаміка

УДК 327
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.31

Шаповалова Алла Миколаївна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного
та публічного права
Київського національного університету
технологій та дизайну
вул. Мала Шияновська, 2, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-4920-5539

Актуальність проблеми. Етнополітичні конфлікти є однією з найбільш складних та руйнівних форм насильства у сучасному світі, що зазнають значних трансформацій під впливом глобалізаційних процесів. Їхня зростаюча інтенсивність та фрагментація створюють серйозні виклики для міжнародної безпеки та стабільності. У 2024 році було зафіксовано 61 державний збройний конфлікт у 36 країнах, що є найвищим показником за понад сім десятиліть, а кількість конфліктних подій майже подвоїлася за останні п'ять років.

Мета дослідження. Головною метою даного дослідження є всебічний аналіз сутності, причин та динаміки етнополітичних конфліктів в умовах глобалізації, а також ідентифікація ключових концептуальних підходів до їх вивчення. Дослідження прагне виявити вплив глобалізаційних чинників на фази розвитку конфліктів та запропонувати багатовимірний підхід до їх ефективного врегулювання, зважаючи на сучасні виклики, зокрема у цифровому просторі.

Методи. Для досягнення поставленої мети, в дослідженні використовується комплексний методологічний апарат. Теоретичний аналіз ґрунтується на узагальненні трьох основних концептуальних підходів: примордіалістичного (що акцентує на «природній» спорідненості та ідентичності), інструменталістського (що розглядає конфлікти як інструмент політичної мобілізації) та конструктивістського (що трактує етнічність як конструйовану категорію). Для ілюстрації та підтвердження теоретичних положень застосовується кейс-стаді метод, що включає детальний розгляд трьох знакових прикладів: Югославські війни, Геноцид у Руанді та Криза рохінджа в М'янмі.

Результати дослідження. Дослідження показує, що глобалізація є не лише інтеграційною силою, але й джерелом значних загроз. Вона посилює етнічну поляризацію, загострює соціально-економічну нерівність та створює нові можливості для політичних маніпуляцій етнічністю. Розглянуті кейси переконливо демонструють, як історична спадщина, внутрішня політична нестабільність та глобальний контекст взаємодіють, трансформуючи внутрішні суперечності у масове насильство. Особливу увагу приділено зростаючій ролі цифрових технологій, зокрема соціальних мереж, у поширенні мови ворожнечі та дезінформації, що стали потужним інструментом радикалізації та ескалації конфліктів (як показав приклад М'янми та Руанди).

Ключові слова: *етнополітичні конфлікти, глобалізація, етнічність, миротворчість, дезінформація, соціально-економічна нерівність, міжнародна безпека.*

Вступ. Сучасний світ характеризується безпрецедентною взаємопов'язаністю та взаємозалежністю, що є визначальними рисами глобалізації. Цей багатовекторний процес, який охоплює економічні, політичні, культурні та соціальні виміри, істотно трансформував традиційні уявлення про державні кордони, суверенітет та ідентичність. Однак, паралельно з уніфікаційними тенденціями, глобалізація активізувала і низку етнополітичних конфліктів, які набувають нових форм та інтенсивності. Актуальність дослідження етнополітичних конфліктів в умовах глобалізації обумовлена їхньою руйнівною силою, здатністю дестабілізувати цілі регіони та мати далекосяжні наслідки для міжнародної безпеки.

Мета та завдання. Метою цієї наукової статті є комплексний аналіз етнополітичних конфліктів в умовах глобалізації, виявлення їхньої сучасної динаміки та ключових викликів, які вони становлять для міжнародної безпеки та стабільності. Щоб досягти виконання поставленої мети, ставимо перед собою такі завдання: по-перше, провести теоретичний аналіз провідних концептуальних підходів до вивчення етнополітичних конфліктів та їхнього взаємозв'язку з глобалізаційними процесами. По-друге, здійснити емпіричне дослідження конкретних кейсів етнополітичних конфліктів, щоб виявити їхні причини, перебіг та наслідки в умовах посиленої глобальної взаємозалежності.

Методи дослідження. У статті використовуються такі методи дослідження:

Системний аналіз. Цей метод дозволить розглянути етнополітичні конфлікти як складні системи, що взаємодіють з іншими елементами міжнародної та національної політики.

Порівняльний аналіз. Застосування порівняльного методу дасть змогу зіставити різні випадки етнополітичних конфліктів (кейси) з різних регіонів світу. Це дозволить виявити спільні закономірності та унікальні особливості, що формуються під впли-

вом локальних контекстів та глобалізаційних тенденцій.

Історичний метод. Дозволить простежити еволюцію етнополітичних конфліктів у часі, виявити їхні корені та історичні передумови.

Результати. Етнополітичні конфлікти є однією з найскладніших і найруйнівніших форм насильства у сучасному світі. Їхня природа, причини та динаміка значною мірою трансформуються під впливом глобалізаційних процесів, що створює нові виклики для міжнародної безпеки та стабільності.

Зазначимо, що етнополітичні конфлікти є предметом інтенсивних академічних дискусій, що призвели до формування кількох ключових концептуальних підходів, кожен з яких пропонує власне розуміння сутності етнічності та природи конфлікту, а також його взаємодії з глобалізаційними процесами.

Водночас, сутність етнополітичного конфлікту передбачає полісферичне протистояння між етнічними спільнотами або між ними та державними структурами, коли на конфліктній платформі переплітаються культурно-ціннісні, історично-конструкційні, релігійні та політико-економічні суперечності. Вітчизняна політична наука визначає етнополітичний конфлікт як процес виявлення, загострення і політизації протиріч між етнічними групами з переходом у сферу владних відносин, зумовлений не лише культурною, а й владно-ресурсною напругою.

У науковому дискурсі причини етнополітичних конфліктів включають комплекс структурно-системних чинників. Сюди належать нерівномірний доступ до територіальних, економічних, культурних ресурсів, історична пам'ять у вигляді травматичних подій, а також соціально-економічна нерівність між етнічними групами та державними інституціями. В українській парадигмі, що базується на дослідженнях В. Андріяш, нерівномірність розвитку і правове нерозвинення прав меншостей визнається одним із основних тригерів етнополітичних протиріч. Аналогічно, закордонні автори доводять, що в умовах демократії та глобального гуманітарного дискурсу групи стають більш політизованими, що створює потенціал для мобілізації протестів за етнополітичні інтереси [1, с. 23].

Проте важливо розуміти, що сучасні теоретичні підходи до вивчення етнополітичних конфліктів репрезентують три основні школи: примордіалістичну, інструменталістичну та конструктивістську. Примордіалісти акцентують увагу на кліщах «природної» спорідненості, етнічної спадковості та культурної ідентичності як основі конфліктності. Як зазначає Котелянець, етнонаціональні розбіжності часто трансформуються у політичні суперечності саме через дискурс ідентичності та символічного репертуару. Інструменталісти розглядають етнополітичні конфлікти як інструмент політичної мобілізації та боротьби за владу, де державні еліти або зовнішні актори підтримують певну групу для досягнення геополітичних цілей. Заключно, конструктивізм трактує етнічність як конструйовану через мову, дискурс і соціальні практики категорію, яка може як зроджувати конфлікти, так і стати засобом їхнього розв'язання [2].

Отже, як можемо зазначити, етнічний конфлікт визначається як особлива форма соціального конфлікту, де етнос виступає як соціальна цілісність, об'єднана єдиним етнічним походженням, що існує в межах державних чи територіальних кордонів. Головна особливість етнополітичних конфліктів полягає в тому, що вони зачіпають одночасно дві важливі сфери суспільного життя – політичну та етнічну. У цій взаємодії політична складова, що включає боротьбу за владу, ресурси та інші аспекти, посідає ключове місце.

Етнополітичні конфлікти, незважаючи на їхню різноманітність, мають спільні риси та закономірності розвитку, які дозволяють краще зрозуміти їхню динаміку.

У генезі етнополітичного конфлікту важливо розрізняти горизонтальні конфлікти між етнічними групами і вертикальні, що відбуваються між групами та владними інституціями. В цьому контексті М. Примуш виділяє модель етнополітичної мобілізації як трифазний процес: консолідація, політична артикуляція та радикалізація дій, що в умовах глобального тиску може трансформуватися на інтернаціоналізований рівень через залучення зовнішніх акторів. При цьому структури, що відповідають за міжнаціональний діалог, часто виявляються недостатньо інституціоналізованими для стримування ескалації [4].

У світовій теорії міжнародних відносин також висувається гіпотеза «зіткнення цивілізацій» С. Гантінгтона, який стверджує, що глобальна реальність дедалі більше буде визначатися культурно-цивілізаційними лініями протистояння, а не ідеологічними чи економічними протистояннями. У сукупності ці підходи утворюють інтегративний аналітичний каркас для розуміння, чому етнополітичні конфлікти в епоху глобалізації набувають нової інтенсивності та трансформованої природи [6].

Підкреслимо, що більшість українських вчених визначають такі фази етнополітичного конфлікту:

– Формування конфлікту (формальна фаза). Сторони створюють свою соціальну базу, ідеологічні навички та висувають домагання на ґрунті узаконених норм і структур.

– Розвиток конфлікту (фаза загострення). Сторони переходять до войовничої тактики, відкрито йдучи на розрив з узаконеними нормами та структурами.

– Реалізація конфлікту (військова фаза). Сторони перебувають у збройному зіткненні.

– Постреалізаційна фаза. Відбудова порядку, який існував до другої фази.

– Постформальна фаза. Переговори та дискусії з проблем забезпечення безпеки у регіоні конфлікту.

– Фаза розв'язання конфлікту. Усунення причин, що призвели до збройних сутичок [1; 2; 3].

На наш погляд глобалізація прискорює поширення економічних та фінансових криз, яким багато країн світу просто не можуть протидіяти. Певні регіони світу взагалі неспроможні конкурувати в глобальній економіці. До негативних наслідків цих процесів можна віднести посилення етнічних конфліктів. Націоналістичні течії виступають проти глобалізації, оскільки глобалізація сприяє особистій ідентифікації з глобальним суспільством і не потребує особистої ідентифікації з певною державою.

Як зазначає В. Андріяш, в умовах глобалізації відбувається актуалізація етнічних процесів, відродження етнічної самосвідомості та політизація етнічності. Модернізація, що часто супроводжує глобалізацію, призводить до політизації лідерів національних меншин, а отже, й політизації всієї соціальної групи. Політизація етнічності пов'язується з погіршенням матеріального становища меншин та зростанням напруги у міжнаціональних відносинах [1, с. 27].

Також відзначимо, що глобалізація призводить до різкого збільшення доступності інформації та зіткнення формувань інформаційної свідомості. Розвиток засобів масової інформації, зокрема Інтернету, є одним із конфліктогенних чинників. Інформаційний фактор має зростаюче значення у розвитку політичних конфліктів, де учасники використовують «інформаційну зброю» та маніпулюють громадською думкою.

Приклади геноциду в Руанді та кризи рохінджа в М'янмі демонструють, як місцеві медіа та соціальні мережі були використані для поширення ненависті, дегуманізації та прямого підбурювання до насильства, що призвело до геноциду та етнічних чисток. Глобалізація, створюючи «відкритий світ» та «глобальний комунікативний простір», парадоксально надає нові, потужні інструменти для поширення ненависті та дезінформації, що може мати руйнівні локальні наслідки.

Для ілюстрації теоретичних положень та розуміння динаміки етнополітичних конфліктів в умовах глобалізації, доцільно розглянути кілька прикладів: Югославські війни, Геноцид у Руанді та Криза рохінджа в М'янмі.

Розпочнемо з Югославського конфлікту. Держава Югославія, сформована після Першої світової війни, мала внутрішні етнічні напруження, які стали особливо вираженими після смерті її лідера Йосипа Броз Тіто у 1980 році. Економічні труднощі та падіння комунізму у Східній Європі у 1989 році підживили зростаючий націоналізм серед різних етнічних груп.

Югославський конфлікт, що охопив 1990-ті роки, став одним із найяскравіших прикладів етнополітичного конфлікту, який набув особливої інтенсивності в умовах глобалізаційних зрушень після закінчення холодної війни. Розпад багатонаціональної федерації Югославії супроводжувався серією кривавих воєн, зокрема у Хорватії, Боснії і Герцеговині, а також Косові [5]. Ці конфлікти продемонстрували, як швидкі геополітичні зміни, поєднані з послабленням наддержавних імперських структур, створюють сприятливий ґрунт для мобілізації етнічної ідентичності у формі збройного насильства. Після краху соціалістичної системи та втрати політичної централізації, етнічні спільноти у складі колишньої Югославії – серби, хорвати, босняки, албанці – стали активними суб'єктами політичного процесу, відстоюючи свої національні проєкти, часто у взаємовиключній формі.

Окрім того, конфлікт у Боснії і Герцеговині (1992–1995) з особливою виразністю ілюструє руйнівну силу етнополітичної мобілізації в умовах слабкої державності, коли інституції не здатні стримати націоналістичні прагнення. Війна, що розгорнулась між трьома основними етнічними групами – боснійськими мусульманами (босняками), сербами та хорватами – супроводжувалася масовими воєнними злочинами, етнічною чисткою, депортаціями, ґвалтуваннями, і досягла апогею в геноциді у Сребрениці [5]. Варто наголосити, що попри відносну економічну модернізацію та інтеграцію Югославії в європейський простір у попередні десятиліття, глобалізаційні тенденції після 1989 року виявилися не стабілізуючим, а деструктивним чинником. Міжнародна спільнота довгий час зберігала нейтралітет, демонструючи нерішучість і повільну реакцію, що, у свою чергу, посилило конфліктну динаміку.

Проте слід зазначити, що з економічної перспективи глобалізація виявилася подвійним каталізатором. Лібералізація економіки після розпаду Югославії призвела до соціальної поляризації, масового безробіття та занепаду державного сектора, що сприяло радикалізації суспільства. Етнічна приналежність стала головним каналом перерозподілу ресурсів і доступу до влади, що в умовах економічного хаосу посилило етнополітичне суперництво [5].

Тепер розглянемо Геноцид у Руанді, який є одним із найтрагічніших прикладів етнополітичного конфлікту, що стався в умовах глобалізації. За 100 днів приблизно 800 тисяч представників етнічної групи тутсі, а також поміркованих хуту, були вбиті внаслідок ретельно організованої кампанії геноциду. Попри те, що конфлікт мав глибокі історичні корені – колоніальний спадок бельгійського правління, що запровадив жорстку етнічну страти-

фікацію між хуту та тутсі, – глобальний контекст відіграв важливу роль у як ескалації, так і в затягуванні міжнародної реакції.

Відмітемо, що після здобуття незалежності Руанда залишалася вразливою до маніпуляцій ідеологією етнічного поділу. З одного боку, посилення національної державності та економічні труднощі сприяли радикалізації хуту, які контролювали більшість інституцій. З іншого боку, розширення глобального інформаційного простору створило вікно можливостей для зовнішнього втручання, яке, однак, так і не відбулося вчасно. Міжнародна спільнота, зокрема ООН та провідні західні держави виявили пасивність, незважаючи на численні попередження про загрозу геноциду. Варто зазначити, що в умовах глобалізованого світу, коли оперативне отримання інформації стало можливим, така бездіяльність є свідченням політичної селективності у реагуванні на гуманітарні катастрофи [8].

Ключовим чинником у генезі геноциду стала інформаційна інфраструктура – радіостанція RTLM (Radio Télévision Libre des Mille Collines) виконувала роль пропагандистського механізму етнополітичної мобілізації. Її мова ворожнечі, що систематично дегуманізувала тутсі, мала колосальний вплив на масову свідомість, демонструючи, як у глобальну епоху медіа можуть бути не лише інструментом інформування, а й рушієм насильства [9]. Це дозволяє говорити про небезпечний симбіоз локальної етнічної напруги з глобальними технологіями поширення інформації, що набуває особливої актуальності у XXI столітті.

Як бачимо, геноцид відбувся в епоху глобалізації, яка сприяє універсалізації норм прав людини. Однак, міжнародна спільнота виявила «фундаментальну байдужість» до країни, що не мала стратегічної або ресурсної цінності для жодної світової держави.

Цей випадок викриває критичну слабкість глобалізованої системи: незважаючи на проголошені універсальні цінності та норми прав людини, реальна міжнародна дія (особливо військове втручання) часто визначається прагматичними державницькими інтересами (realpolitik), а не суто гуманітарними міркуваннями. Глобалізація може поширювати ідеї, але не завжди забезпечує механізми примусу, коли відсутні геополітичні чи економічні стимули. Це ставить під сумнів ефективність імплементації глобальних норм прав людини та «відповідальності захищати» (R2P) у випадках, коли конфлікт не відповідає стратегічним інтересам великих держав, що є ключовим викликом для міжнародного права та політики [9].

Криза рохінджа в М'янмі є сучасним прикладом етнополітичного конфлікту, що демонструє руйнівний вплив глобалізації, особливо в цифровому просторі. Представники мусульманської меншини рохінджа, що історично мешкають у штаті Ракхайн, були десятиліттями піддані маргіналізації, дискримінації та позбавлені громадянських прав. Однак саме в останнє десятиліття ситуація набула масштабного етнополітичного загострення, що у 2017 році вилилося у масову військову операцію м'янмарської армії (Татмадау), яка супроводжувалася численними злочинами: убивствами, спаленням сіл, системними зґвалтуваннями та депортацією сотень тисяч людей до Бангладеш. Згідно з даними ООН, усього понад 700 000 осіб були змушені залишити країну в короткий період – масштаб, який прирівнюється до етнічної чистки, а згодом був визнаний потенційною ознакою геноциду.

Особливістю цієї кризи є її цифровий вимір. На відміну від конфліктів кінця XX століття, у випадку з М'янмою деструктивну роль відіграв глобалізований інформаційний простір, зокрема соціальні мережі. Facebook, який є домінантною онлайн-платформою в М'янмі, став засобом розповсюдження мови ворожнечі, дезінформації та організації погромів. Розслідування, проведені The New York Times, Reuters та Amnesty International, доводять, що військові структури країни створювали фейкові акаунти, поширювали етнічну ненависть та координували пропагандистські кампанії, що підбурювали до насильства проти рохінджа [10]. Цей випадок демонструє нову реальність етнополітичних конфліктів у глобалізованому світі: цифрові технології стають не лише інструментом мобілізації, а й чинником радикалізації та ескалації конфлікту.

Цікаво, що зовнішній глобалізований контекст також несе в собі амбівалентні наслідки. З одного боку, міжнародна спільнота, включно з ООН, Міжнародним кримінальним судом та правозахисними організаціями, оперативно реагувала на події у М'янмі. Були запроваджені санкції, оприлюднено численні доповіді, що фіксували порушення прав людини, а справу передано до Міжнародного суду ООН за позовом Гамбії. З іншого боку, така інтернаціоналізація проблеми не призвела до негайного стримування насильства або гарантій безпеки для рохінджа, що вказує на обмежену дієздатність глобальних правових механізмів у суверенних державах із сильною армією та націоналістичним дискурсом.

Доречно нагадати, що саме економічний вимір демонструє складну взаємодію між глобалізацією та етнополітикою. Інвестиції з боку Китаю, який реалізує в М'янмі проєкти в межах ініціативи «Один пояс – один шлях», створили додаткову зону геополітичної нестабільності, де права людини були принесені в жертву стратегічним інтересам. Уряд М'янми, попри міжнародну ізоляцію, зберігає підтримку з боку окремих держав, що створює «безпечну зону безкарності» для військових еліт. Водночас, глобальні економічні санкції не завжди

досягають результату в авторитарному контексті, де відсутні механізми демократичного зворотного зв'язку [11].

Узагальнюючи три розглянуті кейси – Югославські війни, геноцид у Руанді та кризу рохінджа в М'янмі – можна стверджувати, що етнополітичні конфлікти в умовах глобалізації набувають нових форм, водночас зберігаючи класичну конфліктогенну природу, обумовлену етнічною поляризацією, дискримінацією, історичною травмою та нерівністю. Проте, саме глобалізаційний контекст – у його політичному, економічному, правовому та цифровому вимірах – значною мірою впливає як на перебіг конфліктів, так і на характер міжнародної реакції.

Світ переживає сплеск насильства, не бачений з часів Другої світової війни. У 2024 році зафіксовано 61 державний збройний конфлікт у 36 країнах світу – це найвищий показник за понад сім десятиліть. Кількість конфліктних подій майже подвоїлася за останні п'ять років; у 2020 році було зареєстровано 104 371 подія, тоді як у 2024 році їхня кількість наблизилася до 200 000 [7].

Вважаємо, що одним із найбільш тривожних аспектів є фрагментація конфліктів: більше половини всіх країн, що постраждали від конфліктів, зараз стикаються з двома або більше окремими державними конфліктами, а в дев'яти країнах їх три або більше. Зростання активності бойових груп є ключовим рушієм нового та тривалого насильства, причому недержавні конфлікти стали найпоширенішим типом.

Врегулювання етнополітичних конфліктів в умовах глобалізації потребує багатовимірного підходу, що охоплює політичні, соціокультурні та економічні чинники. Центральну роль у миротворчих зусиллях відіграють міжнародні організації (ООН, ЄС, Африканський Союз), які забезпечують посередництво, дипломатичний тиск і ресурсну підтримку. Водночас, ефективність їхньої діяльності часто обмежується політизацією, зокрема правом вето, що блокує оперативне реагування.

Одним із ключових інструментів запобігання конфліктам є системи раннього попередження, які, завдяки технологічному прогресу (супутниковий моніторинг, аналітика соцмереж), дають змогу своєчасно виявляти ескалаційні ризики. Проте, як показав геноцид у Руанді, наявність інформації не гарантує своєчасного втручання.

Підсумовуючи, звернемо увагу на механізми діалогу, посередництва та примирення, які передбачають залучення конфліктуючих сторін до переговорів і зміцнення довіри через культурний обмін, спільні проєкти та народну дипломатію. Успішність цих процесів залежить від розуміння локального контексту й етнічної специфіки.

Постконфліктне відновлення включає визнання минулих злочинів, репарації, комісії правди та заходи колективної пам'яті. Психосоціальна реабілітація, травмо терапія та інституційна підтримка формують фундамент для сталого миру.

Окрім того, важливим чинником є інклюзивний економічний розвиток, який сприяє зменшенню нерівності – однієї з головних причин конфліктів. Проте глобалізація, що орієнтована на неоліберальні моделі, без урахування локальних особливостей, може навпаки поглибити соціальну фрагментацію.

І насамкінець, окрема увага має приділятися боротьбі з мовою ворожнечі та дезінформацією, які в цифрову епоху відіграють ключову роль в ескалації насильства. Освітні програми з медіа грамотності, державне регулювання і міжнародні стратегії, як-от ініціатива ООН проти мови ворожнечі, мають бути інтегровані в загальну політику безпеки.

Отже, ефективне врегулювання етнополітичних конфліктів можливе лише за умов комплексного підходу, який поєднує превентивні інструменти, цінності прав людини, локальну чутливість і критичний аналіз наслідків глобалізаційних трансформацій.

Висновки. Етнополітичні конфлікти в умовах глобалізації залишаються одними з найгостріших викликів сучасності, оскільки вони поєднують локальні напруження з глобальними процесами. Теоретичні підходи – примордіалізм (есенціалізм), інструменталізм і конструктивізм – пропонують різні пояснення їхньої природи, але всі визнають, що глобалізація впливає на ідентичності, посилює соціально-економічну нерівність і створює середовище для політичних маніпуляцій етнічністю. У цьому контексті глобалізація є не лише інтеграційною силою, але й джерелом загроз: від поширення дезінформації до підриву внутрішньої стабільності держав.

Приклади Югославських воєн, геноциду в Руанді та кризи рохінджа в М'янмі ілюструють, як взаємодія історичної спадщини, політичної нестабільності та глобального контексту здатна трансформувати внутрішні суперечності у масове насильство. Ці конфлікти демонструють не лише обмеження неоліберальних економічних моделей, а й розрив між універсальними нормами прав людини та інтересами держав. Водночас вони вказують на необхідність переосмислення механізмів глобальної безпеки у відповідь на нові, фрагментовані й цифрово активізовані форми насильства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андріяш В. І. Державна етнополітика України в умовах глобалізації : монографія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 328 с.

2. Вітман К. М., Завгородня Ю. В. Сучасні тенденції етнополітичних процесів : навчально-методичний

посібник для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти. Одеса : Фенікс, 2021. 61 с.

3. Котелянець О. О. Ґенеза етнополітичних конфліктів у вітчизняній та зарубіжній історіографії. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kotelianets_Olha/Geneza_etnopolitychnykh_konfliktiv_u_vitchyznianii_ta_zarubizhnii_istoriohrafii.pdf?PHPSESSID=jk45dqhhegcu4mrn7h26a4fd42 (дата звернення: 16.06.2025)

4. Примуш М. Етнополітична мобілізація як фактор зародженя та розвитку етнополітичних конфліктів. *Освіта регіону*. 2009. № 2. URL: https://social-science.uu.edu.ua/article/88 (дата звернення: 16.06.2025)

5. Excerpt: The World and Yugoslavia's Wars. URL: https://www.cfr.org/excerpt-world-and-yugoslavias-wars (дата звернення: 16.06.2025)

6. Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York, NY: Simon and Schuster, 1996. URL: https://www.beyondintractability.org/bksum/huntington-clash (дата звернення: 16.06.2025)

7. Rustad S. Conflict Trends: A Global Overview, 1946–2024. 2025. URL: https://reliefweb.int/report/world/conflict-trends-global-overview-1946-2024 (дата звернення: 16.06.2025)

8. Rwanda. Holocaust and Genocide Studies. URL: https://cla.umn.edu/chgs/holocaust-genocide-education/resource-guides/rwanda (дата звернення: 16.06.2025)

9. Shine S. The Globalization of Human Rights in Post-Genocide Rwanda. Bridges: A Journal of Student Research. Vol. 8. Iss. 8. Article 5. URL: https://digitalcommons.coastal.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1066&context=bridges (дата звернення: 16.06.2025)

10. Zaleznik D. Facebook and Genocide: How Facebook contributed to genocide in Myanmar and why it will not be held accountable. URL: https://systemicjustice.org/article/facebook-and-genocide-how-facebook-contributed-to-genocide-in-myanmar-and-why-it-will-not-be-held-accountable/ (дата звернення: 16.06.2025)

11. Zarni, M., Cowley, A. The Slow-Burning Genocide of Myanmar's Rohingya. *Pacific Rim Law & Policy Journal*. Vol. 23(3). P. 683–754.

REFERENCES:

1. Andriash, V. I. (2013). Derzhavna etnopolytyka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [State ethnopolitics of Ukraine in conditions of globalization: monograph]. Mykolaiv: Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly. 328 p. (in Ukrainian).

2. Vitman, K. M., Zavhorodnia, Yu. V. (2021). Suchasni tendentsii etnopolytychnykh protsesiv [Current trends of ethnopolitical processes: educational-methodical manual for applicants of the third (educational-scientific) level of higher education]. Odesa: Feniks. 61 p. (in Ukrainian).

3. Kotelianets, O. O. Geneza etnopolytychnykh konfliktiv u vitchyznianii ta zarubizhnii istoriohrafii [Genesis of ethnopolitical conflicts in domestic and foreign historiography]. Available at: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kotelianets_Olha/Geneza_etnopolitychnykh_konfliktiv_u_vitchyznianii_ta_zarubizhnii_istoriohrafii.pdf?PHPSESSID=jk45dqhhegcu4mrn7h26a4fd42 (accessed June 16, 2025) (in Ukrainian).

4. Prymush, M. Etnopolytychna mobilizatsiia yak faktor zarodzhennia ta rozvytku etnopolytychnykh konfliktiv [Ethnopolitical mobilization as a factor of origin and development of ethnopolitical conflicts]. Osvita rehionu, 2009, № 2. Available at: https://social-science.uu.edu.ua/article/88 (accessed June 16, 2025) (in Ukrainian).

5. Excerpt: The World and Yugoslavia's Wars. Available at: https://www.cfr.org/excerpt-world-and-yugoslavias-wars (accessed June 16, 2025)

6. Huntington, S. (1996). The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York, NY: Simon and Schuster. Available at: https://www.beyondintractability.org/bksum/huntington-clash (accessed June 16, 2025)

7. Rustad, S. (2025). Conflict Trends: A Global Overview, 1946–2024. Available at: https://reliefweb.int/report/world/conflict-trends-global-overview-1946-2024 (accessed June 16, 2025)

8. Rwanda. Holocaust and Genocide Studies. Available at: https://cla.umn.edu/chgs/holocaust-genocide-education/resource-guides/rwanda (accessed June 16, 2025)

9. Shine, S. The Globalization of Human Rights in Post-Genocide Rwanda. Bridges: A Journal of Student Research. Vol. 8, Iss. 8, Article 5. Available at: https://digitalcommons.coastal.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1066&context=bridges (accessed June 16, 2025)

10. Zaleznik, D. Facebook and Genocide: How Facebook contributed to genocide in Myanmar and why it will not be held accountable. Available at: https://systemicjustice.org/article/facebook-and-genocide-how-facebook-contributed-to-genocide-in-myanmar-and-why-it-will-not-be-held-accountable/ (accessed June 16, 2025)

11. Zarni, M., Cowley, A. The Slow-Burning Genocide of Myanmar's Rohingya. Pacific Rim Law & Policy Journal, 23(3), 683–754.

Ethnopolitical conflicts in the context of globalization: modern challenges and dynamics

Shapovalova Alla Mykolaivna

Candidate of Political Science,
Associate Professor at the Department
of Private and Public Law
Kyiv National University of Technology
and Design
Mala Shiyanovska str., 2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4920-5539

Relevance of the Problem. Ethnopolitical conflicts are among the most complex and destructive forms of violence in the modern world, undergoing significant transformations under the influence of globalization processes. Their increasing intensity and fragmentation pose serious challenges to international security and stability. In 2024, 61 interstate armed conflicts were recorded in 36 countries, representing the highest figure in over seven decades, while the number of conflict events has nearly doubled over the past five years.
Purpose of the Study. The main goal of this research is a comprehensive analysis of the nature, causes, and dynamics of ethnopolitical conflicts in the context of globalization, as well as the identification of key conceptual approaches to their study. The research aims to reveal the impact of globalization factors on the phases of conflict development and to propose a multidimensional approach to their effective resolution, considering contemporary challenges, especially in the digital sphere.
Methods. To achieve the stated objective, the study employs a comprehensive methodological framework. The theoretical analysis is based on the synthesis of three main conceptual approaches: primordialist (which emphasizes «natural» affinity and identity), instrumentalist (which views conflicts as tools of political mobilization), and constructivist (which treats ethnicity as a constructed category). For illustration and validation of theoretical assumptions, the case study method is applied, including an in-depth examination of three emblematic examples: the Yugoslav Wars, the Rwandan Genocide, and the Rohingya Crisis in Myanmar.
Results. The study demonstrates that globalization is not only an integrative force but also a source of significant threats. It exacerbates ethnic polarization, intensifies socio-economic inequality, and creates new opportunities for political manipulation of ethnicity. The cases reviewed convincingly show how historical legacies, internal political instability, and the global context interact, transforming domestic contradictions into mass violence. Special attention is given to the growing role of digital technologies, particularly social media, in spreading hate speech and disinformation, which have become powerful tools for radicalization and escalation of conflicts (as illustrated by the examples of Myanmar and Rwanda).
Key words: *Ethnopolitical conflicts, globalization, ethnicity, peacekeeping, disinformation, socio-economic inequality, international security.*

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 3

Коректура • *С. Корзун*

Комп’ютерна верстка • *О. Молодецька*

Формат 60×84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 26,24. Ум. друк. арк. 24,41.
Підписано до друку 27.08.2025. Наклад 150 прим. Замовлення № 0825/650.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.